EKMEK VE Ş AP

ignazio silone

çeviren:
selahattin hilav

kök yayınlar

ignazio silone | ekmek ve şarap

Ignazio Silone

EKMEK VE ŞARAP

IGNAZIO SILONE

EKMEK VE ŞARAP

Çeviren :

SELÂHATTİN HİLÂV

KÖK YAYINLAR — İSTANBUL, 1968

I

İhtiyar Don Benedetto, selvinin gölgesinde, alçak bahçe duvarına oturmuştu. Rahip elbisesinin kara rengi, ağacın gölgesini uzatıp gözden kaybediyordu sanki. Şimşirlerle, biberiye kümelerinin arasına yerleştirilmiş el tezgâhının başında, çalışıyordu kızkardeşi. Mekik, soldan sağa, sağdan sola kayarak, kırmızı ve siyah çözgülerin arasından geçiyordu. Çerçeveyi kaldıran pedalın ve atkılara vuran tarağın ritmine eşlik ediyordu bu gidiş geliş. Nisan ayı sonlarının ılık bir öğlesonrası. Düşünceler de mekiğin hareketine uyuyor; bir o yana, bir bu yana.

Sağ tarafta, şehre giden yollar uzanır; sol tarafta dağlarla ansızın burun buruna gelirsiniz.

Sağda demiryolu ve ana yol var; eski Via Valeria'yı izleyerek, buğday, patates, pancar, fasulye ve mısır tarlaları arasından geçip Avezzano'ya yönelir bu ana yol; sonra Colli di Monte Bova'ya tırmanır, daha sonra Tivoli'ye iner ve en sonunda, dünyanın bütün yolları gibi Roma'ya ulaşır; solda, bağlar, bezelye ve soğan tarlaları arasından geçen taşra yolu vardır; dağlara sarar ansızın, kayın ağaçlarının ve nesli tükenmek üzere olan ayıların bulunduğu bölgelere, Abrüzler'in ta içine kadar sokulur ve Pescasseroli'ye, Opi'ye, Alfedena'ya varır.

Rahibin kızkardeşi, çözgüye kırmızı iplikli mekiği attı.

Kurumuş bir sel kadar taşlı ve dolambaçlı taşra yolunda, küçük bir eşeğe binmiş ve kucağında çocuk taşıyan genç bir köylü kadın ilerliyordu. Bembeyaz yolun yanı sıra, iki eşeğin çektiği bir karasabanla toprağın üzerinde koyu renkli çizgiler bırakarak yürüyordu bir köylü.

Sağda, ana yoldan, zangır zangır titreyen ve tozu dumana katan bir demir yığını geçti; ağzına kadar askerle dolu bir kamyon. Bu rahip bahçesinden bakılınca, çocuklar için yazılmış eski bir pantomim oyunundan farksızdı hayat. Don Benedotto'nun yetmiş beşinci doğum yıldönümüydü bugün, İhtiyar Rahip, bahçe duvarının üstünden, ovayı seyrediyordu. Doğum günü dolayısiyle, kendisini ziyaret edeceklerini bildiren eski öğrencilerini bekliyordu. Gençler öğrenimlerini bitirdikten sonra aldıkları görevler yüzünden gitmiş oldukları çeşitli yerlerden geleceklerdi; kimi sağdan, kimi soldan, kimi şehirden, kimi dağlık bölgeden.

Don Benedetto'nun bahçesinin aşağısında, Rocca köyünün bir kaç evi görünüyordu, sanki kimse yaşamıyordu içlerinde. Birbirine yaslanmış bu yoksul evlerin ortasında, küçücük, dar bir alan vardı; taşların arasından otlar fışkırmıştı. Alanın dip tarafında bir kilisenin alçak kapısı ve üzerinde alçıdan yapılmış bir süsleme görünüyordu. Evler, sokaklar, küçücük alan sanki terkedilmişti. Pılı pırtı içinde bir dilenci geçiyor; duraklamadan yoluna devam ediyordu. Bir evin eşiğinde küçük bir kız beliriyor, çevresine bakınıyor, sonra bir çitin arkasına geçip, dalların arasından bakınmaya devam ediyordu.

«Biraz demirhindi almalıydın» dedi kızkardeşi. «Doğum günün için traş olman da gerekirdi.»

«Doğum günüm mü? Eğlenme zamanı böyle olur! De-

likanlılar için merak etme, çilek şerbetinden de hoşlanırlar onlar.» dedi Don Benedetto.

Demirhindi, şişeler içinde şehirden geliyordu. Kirazları, mantarları ve üzümleri getiren Matalena Ricotta ise, dağlık bölgeden.

Ayakkabı boyası, kol düğmeleri, safranlı Pantanella makarnası, bayan Evangelina'nın saçlarına sürdüğü «Şark Geceleri» isimli boya, selüloidden yapılan takma yakalar, Marco Tuglio Zabaglione'nin, yumuşak bıyıklarını dikeltmek için kullandığı bıyıkbağı şehirden geliyordu tabiî. Ama, koyun sütünden yapılmış peynir, yoğurt ve *mozzarelle* peynirleri satan Bonifazio Patacca ve odunla kömür getiren Sciancalla dağlık bölgeden. Don Benedetto'nun içinde yaşadığı renkli pantomim böyleydi işte.

«Sciancalla değiş-tokuşla mal veriyor artık. Kömüre karşılık soğan ve fasulyeden başka şey kabul etmiyor» dedi rahibin kızkardeşi.

«Bir süredir, yemeklerden sonra midem kaynamaya başladı yine, karbonatın fiyatı da üç misli arttı» dedi Don Benedetto. «Gençler de kendilerini bekletiyorlar yani.»

Tahtakurusu ilâcı ve emniyet tertibatlı traş makinelerinin bıçakları gibi karbonat da şehirden geliyordu.

«Amma da emniyet tertibatı!» diyordu kızkardeşi, «Eski makinelerle yüzünü daha az kesiyordun.»

«Emniyet her zaman izafî bir şeydir, Marta» diye cevap verdi Rahip. Hattâ, Genel Güvenlik denilen kurum, Genel tehlike diye anlandırılsaydı fena olmazdı sanırım. Böyle yüksek sesle konuşurken, bu traş bıçaklarının millî traş bıçakları olduğunu ve açtıkları yaraların da bir bakıma vatan uğruna alınmış yaralar olduğunu unutmamalısın. Eski öğrencilerim belki de şarabı tercih ederler, ha, ne dersin? Hepsi koskoca adam oldu artık.»

Gerçekten de, Don Benedetto'nun bugün beklediği öğrenciler, Birinci Dünya Savaşından hemen sonra bakaloryalarını vermişlerdi. Otuz yaşını geçmiş olmalıydılar şimdi.

Marta yerinden kalktı, domatesler ile adaçayı fideliği arasına konmuş granit masanın üzerine yerleştirmek üzere serinletici yiyecek ve içeceği mutfaktan büyük bir dikkatle taşıdı. Bu, gençlerin bir an önce gelmeleri amacıyla yapılmış dinî bir hareketti sanki.

Sonunda eltezgâhının başına geçti; siyah iplikli mekiği çözgüden geçirdi bu sefer.

«Yeni bir kaymakam geldiğini biliyor musun?» diye sordu. «Bu gelen de bir yabancı tabiî. Afrika'daki yeni savaş yüzünden daha bir çok değişiklik yapılacakmış.»

«Savaş zamanı, meslekte yükselme zamanıdır» dedi Don Benedetto. Yer değiştirmeler ve değişiklikler hep şehirden geliyordu; kaymakamlar, müfettişler, denetçiler, piskoposlar, hapishane müdürleri, korporasyonları öven hatipler, dinî eğitim için Cizvit vaızları, evet, bunların tümü şehirden geliyordu. Gazeteler, «Tripoli», «Bel suol o'amore», «Valencia», «Giovinezza», «Facceta nera» gibi şarkılar, gramafonlar, radyolar, romanlar ve resimli kartpostallar da şehirden. Dağlık bölgeden ise, elinde sadaka torbası ile Capucin tarikatinden birader Antifona, her salı günü pazar için Şatap, her cumartesi tütün ve tuz için Magascia gelirdi; nazara karşı yılan derileri, şifalı otlar ve porsuk kılları getiren büyücü kadın Cassarola, Pietrasecca'dan inerdi; Pescasseroli'den de, ruhun dört farklı şekli olduğunu söyleyen bir filozof da inmişti.* Kimi zaman, gayda çalıcılar da gelirdi dağlık bölgeden. İsa'nın doğumundan dört hafta önceki perhiz için.

* *Benedetto Croce. (Ünlü çağdaş İtalyan filozofu. Ç.N.)*

«Clarice'nin, şeker fabrikasında çalışan bir teknisyen ile nişanlandığını duydun mu?» diye sordu Marta, «Savaş zamanında evlenmek çorak toprağa tohum atmak gibidir.»

Dokuma tezgâhının atkıları arasında bir düğüm peydahlandı ansızın; çözmek için yerinden kalktı Marta.

Don Benedetto bir süre düşündü, sonra söze başladı: «Savaşta kocalarını kaybedip dul kalmak için doğmuş kadınlar vardır... İnsan doğduktan sonra şair olur ama bu çeşit kadınların dulluğu, piskoposların piskopos olması gibi doğuştan gelen bir şeydir. Bunları Clarice için söylemiyorum tabiî; Clarice zavallı budalanın biri...»

«Clarice'nin verimli toprakları var; hem de kenevir tarlaları» dedi Marta.

«Yoksa, teknisyen fabrikayı bırakıp, kenevir ekiciliği yapmak niyetinde mi?» diye sordu Don Benedetto.

«Yok canım. Clarice toprağını satmak istiyor, Kenevir işe yaramıyor artık.»

Eskiden, kenevir şehre gönderilirdi. Ama çok pahalı, kaba ve ilkel bir şey olarak görüldüğü için, kimse kenevir istemiyordu artık.

«Bir zamanlar, hakikat de iyi kötü aranıyordu» diyerek alaycı bir tonla konuştu Rahip, «Az çok hoşgörüyle karşılanıyordu. Ama artık kimse hakikate tahammül edemiyor. Monsenyör, kabasaba, pahalı ve ilkel buluyor onu. Buna karşılık, ikiyüzlülük yumuşacık bir şey; hem de moda. Sadece ucuz değil, üstelik faydalı.»

Tezgâhın alt tarafındaki merdaneyi döndürmek için yeniden yerinden kalması gerekti Marta'nın. Bir yığın hüzünlü hatıralar yumağı da yüreğinin içinde dönüyordu sanki.

Monsenyör aslında şu sözleri söylemişti : «Sayın bayan, kardeşiniz öyle kabasaba ki, en zengin yani en iyi ailelerin çocuklarını gönderdikleri bir okulda, öğretmen olmasına göz-

yumamayız. Şüphesiz ki, Monsenyör, kabasaba ve ilkel bir adam değildi. Bundan ötürü, çekingen ve mesleği bakımından herşeye katlanabilen bir kimse olduğunu bildiği Don Benedetto'yu, sağlık durumunun kötü olduğunu ileri sürerek işinden atmıştı.

İşte bu olaydan sonra, Don Benedetto, klasik eserlere, şiire, bitkilere; dünyayı süsleyen ve değişmek için modalara uymak zorunda bulunmayan her varlığa karşı duyduğu sevgiden başka bir şeyle ilgilenmeksizin, Rocca dei Marsi'deki küçük evinde, canyoldaşı kızkardeşi ile birlikte dünyadan el etek çekmiş olarak yaşamaktadır. Siyasî olaylara yabancı olduğu için, klasikler, çağdaş olayları anlaması konusunda ona belki de pek fazla faydalı olmamışlardı; ama, çevresindeki toplumsal hayatın son ortaya çıkan şekillerinden bü ün varlığıyla nefre etmesini öğretmişlerdi ona. Don Benedetto, sakin, babacan; biraz vahşî ve beyhude davranışlardan kaçınan bir adamdı. Herhangi bir yabancı, onda, belli bir takım eski Yunan ve Latin yazarlarına gösterdiği saf hayranlıktan, üzerinde yaşadığı toprağa karşı duyduğu bağlılıktan ve bu toprağı verimli hale getiren yoksul *cafoni*'lere* beslediği sevgiden başka bir özellik bulamazdı. Ama köylü utangaçlığı altında, mesleği bakımından sert sayılabilecek bir düşünce hürlüğü ve temiz kalplilik bulunmaktaydı. Ne var ki, bu temiz kalplilik, kimi zaman kendileriyle açıkça konuştuğu komşu köy papazlarının bu düşünce hürlüğünü hoşgörmelerine yetmiyordu. Bundan ötürü, eski tarz bir büyük toprak sahibi aileye mensup olan, güzel günler gördükten sonra deprem ve Birinci Dünya Savaşı yüzünden yoksulluğa düşen akrabaları tarafından bile aranıp sorulmaz olmuş ve bahçesi ile kitaplığı arasında yaşamak zorunda kalmıştı. Ya-

* *Cafoni : İtalya'da yoksul köylülere verilen ad. Ç. N.*

kınları, resmî makamlar nezdinde, kendisinden bekledikleri yardımı yapmamış olduğu için Don Benedetto'ya hınç beslemekten de geri kalmıyorlardı. Böylesine kabasaba ve ilkel davranmayıp bir keşiş gibi yaşamamış olsaydı, kendilerine, istedikleri imkânları ve faydayı sağlayabileceğini düşünüyorlardı. Yüksek yerlerde arkaları olmayan insanların, bu çağda, namusluca çalışıp didinmeleri neye yarardı! Kızkardeşi bir yana, kimseyle içli dışlı ilintisi kalmamış olan Don Benedetto, bütün sevgisini, bir zamanlar ders verdiği öğrencilerine yöneltmişti. Onların karmaşık ve şaşırtıcı meslek hayatlarında başlarına neler geldiğini, bir baba titizliğiyle izliyordu.

Marta bunlardan bir kaçını, yetmiş altıncı yaşına giren eski öğretmenlerini ziyaret etmeleri için ısrarla davet etmişti. Adreslerini bilmediği başka öğrencileri de getirmelerini söylemişti onlara. Bundan ötürü, yeterince yiyecek içecek hazırlamış olduğundan ve masanın üzerinde duran çeşitli biçimlerdeki bir düzine bardağın yeteceğinden emin olmadığı için tedirginlik duyuyordu. Eltezgâhının başında çalışmaya devam ediyor ve mekik değiştirdiği sırada, davetlilerin geleceği yollara ve patikalara göz atıyordu.

Sağda, nehirden gelen demiryolu ve ana yol var, solda dağlardan inen taşra yolu. Karşıda, kavak ağaçlarının uzun dizileri ve kanallarla çizgilenmiş yeşil Fucino, bir dama tahtasını andırıyor. Sağ ve sol, şehir ve dağ, mühendisler ve köylüler Fucino'da karşılaşır.

«Çocukların geç kalması, trenlerle otobüslerin saatinde kalkmamasından» dedi Don Benedetto. «Yabancı turistler buralara gelmediği için tarife diye bir şey yok. Bizim gibi basit İtalyanlar başka ne bekleyebilir ki.»

Roccai dei Marsi'den başlayarak, toprak, eski Fucino gölünün teşkil ettiği ve şimdi Prens Torlonia denilen bir ada-

mın eline geçmiş bulunan geniş çukurluğa doğru yavaş yavaş iner.

Buğday ve pancar bitkilerinin yemyeşil ettiği bu büyük çukurluğun çevresinde, hafif meyilli tepeler bir çember gibi yükselir. Bu tepelerde küçücük köyler ve dağınık halde bulunan kapkara kasabaların, çevresi büyük duvarlarla ya da mağara gibi oyulmuş evlerle çevrili kuleleri görülür. Adları da tarihleri de eski yerlerdir bunlar. Ama son büyük depremden sonra, bir çoğu yıkılmış ve gerektiği gibi tamir edilememiştir. Tepelerin arkasında sel yatakları ile dilim dilim olmuş dağlar ansızın yükselir. Demiryoluna doğru, dağlar, yanmış kemikler gibi kurudur; Pescasseroli'ye yaklaşıldıkça üstleri ağaçlarla kaplı ve yemyeşildirler.

Günbatımına doğru, Fucino'dan Rocca'ya yükselen belirsiz uğultu, bu küçük köyün bırakılmışlığını ve yalnızlığını bir kat daha artırıyordu. Evlerin kararmaya yüz tutmuş pencerelerinde, siyahlar giyinmiş, kirli ve zamanından önce ihtiyarlamış kadınlar peyda oluyordu. Başka kadınlar, başlarında bakır taslarla çeşmeden ağır ağır dönüyorlardı. Başörtülerini çenelerinin altından bağlamışlardı. Karalar giyinmiş bir kadın, arkasındaki sarı entarili küçük kızı adetâ sürüklercesine götürerek, alanı geçip Kiliseye girerek gözden kayboluyordu. Bir yaşlı köylü, altındaki eşeğin karnına tekmeler atarak geçip gidiyordu. Sonra, daracık sokaklar yeniden ıssızlaşıyor ve Rocca yanmış ve terkedilmiş bir köye benziyordu.

Ama ana yol üzerinde trafik gittikçe artmıştı. Askerî kamyonlar, birbiri ardından geçiyorlardı.

«Mukaddes pederin, Afrika'da hazırlanmakta olan savaş aleyhinde açık bir söz söylememesini anlamıyorum» dedi Marta «Bu sabah âyinden çıkarken, fırıncı kadın Concetta

çevirdi beni; oğlunun askere alındığını, Papa'nın savaş hakkında ne söylediğini öğrenmek istediğini belirtti.»

«Mukaddes peder, ağzında bir şey varken konuşmanın sağlığa zararlı olduğunu bilir, sevgili kızkadeşim» diye cevap verdi Don Benedetto.

Sonra, taşra yolundan gelen bağrışmaları ve yüksek sesleri duyarak, ayağa kalktı. Ama ne olup bittiğini anlamak kolay değildi. Dar yoldan, büyük bir toz bulutunun, kenardaki bağlara ve bahçelere yayıldığı görülüyordu. Bu bulutun tam içinde, sarı dalgalı küçük bir ırmağı andıran bir koyun sürüsü ağır ağır ilerliyordu. Ardından, üzerine her zamanki gibi, samandan küçük bir kulübe, toprak kaplarla dolu bir torba, süt koymak için kovalar ve peynir kalıpları yüklenmiş bir eşek geliyordu. Eşeğin ardından, yanında köpekleri olduğu halde bir çoban göründü. Onun da arkasından küçük bir otomobil geliyordu. Açık otomobilin içindeki iki genç adam, geçmelerini sağlayacak şekilde kendilerine yol vermesi için çobana bağırıp çağırıyorlardı. Ama bütün bağırmaları boşunaydı. Çobanın, sadece sağır değil ayni zamanda dilsiz olduğunu ve kendisini rahat bırakmalarını istediğini belirten el hareketleri yapmasından başka sonuç alamıyorlardı. Ama bir sağır-dilsiz bile, koyun sürüsü ardında bir otomobilin ebediyen kalamıyacağını anlamak zorundadır. Nitekim, gençler, hakaret ve küfürlerini gittikçe şiddetlendiriyorlardı. Çobanın yanında, boyunlarında demir dikenli tasmalarıyla, hiç ses çıkarmadan yürüyen, gözleri kan çanağına dönmüş, kesik kulaklı üç iri ve vahşî görünüşlü köpek olmasaydı, gençler, belki de, kelimeleri bırakıp derhal harekete geçeceklerdi. Otomobildeki gençlerden birinin sırtında milis subayı üniforması vardı. Direksiyonun başında ayağa kalkmış, küfredip bağırıyor; otomobilin geçmesini sağlamak için, koyunların, yol kıyısına alınmasını istiyordu. Ne var ki, çoban, istifini boz-

madan söylenenleri gerçekten anlamadığını ve kendisini rahat bırakmaları gerektiğini işaretlerle anlatıyordu. Böylece sürüp gidiyordu durum. Don Benedetto, çobanı ve otomobildeki iki eski öğrencisini kibarca selâmlıyarak yaklaştı.

«Hoşgeldiniz.» dedi.

Sonra, çobana dönerek, gençleri kibar bir şekilde tanıttı:

«Bunlar, beni görmeye gelen dostlar.»

Konuşma gücünü ansızın edinen çoban, otomobilde bulunanlara, sakin bir şekilde :

«Don Benedetto'yu görmeye geldiğinizi bana niçin söylemediniz?» diye sordu. Sonra köpeklere bir işaret çaktı; göz açıp kapayıncaya kadar, koyunlar yolun sağ tarafına çekilmişler ve otomobile geçecek yer açılmıştı.

Don Benedetto'nun kızkardeşi de yanlarına gelmişti. Rahip kızkardeşine :

«Şu üniformalı bey, bir kömürcü filân değil» dedi, «Eski öğrencim ve sevgili dostum Concettino Ragu. Tarikatten çıkmış eski bir keşişe benzeyen şu delikanlı ise gerçek bir doktordur, evet, Doktor Nunzio Sacca. İkisi de aslında, iyi çocuklardır.»

Ne var ki, iyi çocuklar, ansızın bülbül gibi konuşan sağır-dilsize duydukları şaşkınlıktan kurtulamamışlardı.

«Bu hergelenin adı ne?» diye sordu Concettino.

«Yetmiş beş yaşına geldim ama hiç bir zaman muhbirlik yapmadım» dedi rahip gülerek, «Bundan sonra yapmak için de çok geç.»

Eski öğrencilerinin kollarına girip, onları bahçeye doğru götürdü.

Haklı davranmış olduğundan hiç şüphe etmeyen çoban, bu sırada, yolun ortasından bağırmaya devam ediyordu :

«Don Benedetto'yu görmeye geldiğinizi bana niçin söylemediniz?»

Dikkatlerini çobandan başka yere çekmek isteyen Marta, gençlere : «Oturup dinlenin biraz» dedi. Sonra eltezgâhlarının başına geçerek ekledi :

«Neredeyse ötekiler de gelir.»

Concettino Ragu, sahte sağır-dilsiz karşısında duyduğu şaşkınlıktan sıyrılamamıştı henüz. Öyle şaşmıştı ki, kızmaya bile vakit bulamamıştı. Durumu gören Don Benedetto, istemeye istemeye şu açıklamayı yaptı :

«Sevgili Ragu, şaşmana hiç sebep yok. Siyasete ilgi duymayan benim gibi bir adamın da, sırtında üniformanın, yoksul köylüler için ne ifade ettiğini sana 'anlatmam gereksiz. Issız bir yolda, sırtında milis üniforması olan bir subayla karşılaşınca sağır-dilsiz numarası yapmaları, senin şikâyet etmen gereken en son şeydir sanırım. Sahte sağırların kulakları açıldığı ve sahte dilsizlerin dilleri çözüldüğü zaman, evet işte o zaman korkunç saatlar çalacak. Senin böyle bir günü görmeni istemem.»

Bu sözler üzerine Concettino Doktora baktı. Don Benedetto'dan başka türlü söz beklenmezdi zaten. Concettino, bakışlarıyla, kendisini buraya gelmesi için ikna etmiş olan arkadaşına sitem ediyordu. Dr. Sacca, durumu kurtarmaya çalıştı.

«Sevgili öğretmenimiz, dünyadan el etek çekerek yaşadığınız bu yere, yalnız olmadığınız tek başınıza bırakılmadığınızı ve yetiştirmiş olduğunuz insanların...»

Don Benedetto,

«Deus mihi haec otia fecit» diyerek sözünü kesti. Duru sesinde, duyduğu derin şefkat duygusu dile geliyordu. «Burada bulunmanız sevindiriyor beni, dertlerimi unutuyorum. Oturup dinlenin. Hayır, yere değil. Çimen değil onlar, kekik. Bunlar da fesleğen, yani *ocumum suave,* şurada da may-

danozlar var, yani *apium petroselinum;* bilirsiniz bunları. Yandakiler de nane. Eski, iyi ve namuslu şeyler.»

Üçü de, incecik bir zeytin ağacının gölgesinde bulunan granit sıraya uturdular. Rahip, iki genç adamın arasında yer almıştı. Eltezgâhının pedal, mekik ve tarak seslerinden başka hiç bir gürültünün duyulmadığı sakin bahçede, bir süre konuşmadan durdular.

«Luigi Candelero ne oldu? Uzun zamandan beri kendisinden haber alamadım» dedi ihtiyar adam.

«İki yıl önce, Libya'da tifüsten öldü» diye cevap verdi Nunzio Sacca. «Kardeşimi kaybetmiş gibi oldum. Mühendis çıktıktan sonra, kısa bir süre kendi hesabına çalışmıştı. Sonra üç yıl boyunca işsiz kaldı. Sonunda, Libya'da bir iş buldu. Hayatını kazanmak için cehenneme bile gitmeye razıydı. Kuzinlerimden biriyle evlenmek için yurduna döneceği tarihten on beş gün önce öldü. Okuması için varını yoğunu feda eden anası ile babası yapayalnız kaldı şimdi.»

İhtiyar adam hiçbir şey söylemedi. Sonra yeniden sordu:

«Battista Lo Patta ne yapıyor?»

«*Scopone* oynuyor; bilirsiniz, bir iskambil oyunudur bu» diye cevap verdi Concettino. Bilimsel Scopone'de onu kimse yenemez.»

«Peki, gündüzleri ne yapıyor?»

«Sabahları uyuyor. Annesinin öğle yemeğini hazırladığını hissedince fırlar yataktan. Sonra sokağa çıkar ve *scopone* oynamaya gider. Annesinin akşam yemeğini hazırladığı saatte eve döner. Yemeğini yer ve yeniden sokağa çıkarak *scopone* oynamaya gider.»

«Başka birşey yapmaz mı?»

«Pazar günleri yapar.»

«Demek Pazar günleri çalışıyor.»

«Hayır, bilardo oynuyor.»

İhtiyar başını salladı. Bir ara sustuktan sonra sordu :

«Ya Antonio Speranza?»

«Belki de biliyorsunuzdur» dedi Sacca. «Bakaloryadan sonra okumaya devam etmemişti. Son zamanlara kadar, babasının bıraktığı bakkal dükkânıyla idare edip yaşamaya çalıştı. On yıl boyunca, hesaplarını düzenli bir şekle sokmakla, bozuk sardalyalar, hileli yağlar, küflü makarnalar ve damgasız ağırlıklar yüzünden yediği cezaları vermekle uğraştı. Sonunda sabrı taştı artık, bir an önce zengin olmak istedi. Gırtlağına kadar borçlandı ve hemen iflâs etti. Şimdi akşamları evinden dışarı çıkamıyor. Kendisini boğazlayacak hale gelmiş olan alacaklıları yüzünden. Ama her şeyden fazla jandarmalardan korkuyor.»

«Ya Carlo Caione?»

«Veremden öldü. Arkasında bir kadın ve iki çocuk bırakarak» dedi Sacca.

«Karısının geçinecek bir şeyi var mı bari?»

«Hayır, ama güzel bir kadın» diye söze atıldı Concettino.

İhtiyar adam konuşmuyordu. Marta'nın eltezgâhı da durmuştu. Akşamın ilk karanlıkları, Fuciono'da toplanıyordu. Don Benedetto yeniden söze başladı.

«Verdone'nin ne yaptığını söyleyin bana. Uzun zamandır haberini almadım.»

«Doğduğu köyün yani Colle'nin vergi dairesinde kâtip.» dedi Connettino, «Siyasî hayata atılmak istedi. Okuldan çıkar çıkmaz Sosyalistlerle ilişki kurdu. 1924'te de ayentinist oldu tabiî; bir locaya girdi. Sonra, bizim aramıza sokulmak istedi. 1927'de bunu da başardı ama işine yaramadı bu. Kendisinden daha şanslı olanları ele vermek için resmî makamlara mektuplar yazar, onun bunun arkasından dolap çevirir durur. Ne var ki, bugüne kadar kâtiplikten kurtulamadı.

Duyduğu hınç yüzünden ismi gibi yemyeşil oldu gitti.»

«Ama babasının hali vakti yerindedir. Oğluna yardım etmiyor mu?»

«Babası öldü. Malı mülkü de, altısı kız üçü erkek, dokuz çocuğu arasında paylaşıldı» dedi Concettino, «Bu altı kızın altısı da birbirinden çirkin. Bundan ötürü altı maymunlar diye söz ederler onlardan.»

Sacca, arkadaşına sordu:

«Pietro Spinacci hâlâ yargıçlık mı yapıyor?»

«Avukat değil miydi?» dedi Don Benedetto şaşırarak.

«Avukatlık sıfatını hâlâ taşıyor ama işleri iyi gitmediği için kendini Ortona dei Marsi'ye yargıçlığa tayin ettirmenin bir yolunu buldu. Gittiği yer, yoksul mu yoksul! Zaten, yargıç olduğu için, avukatlık yapmak ve müşteri tutmak imkânı da yok. Ufak bir idarî aksilik yüzünden işinden olsa, aç kalır.»

«Peki, Di Pretoro ne yapıyor?» dedi Don Benedetto.

«Üniversiteye iki sömestr devam ettiğini, daha sonra demiryollarına girdiğini biliyorum sadece.» dedi Sacca, «Hâlâ Roma garında memurdur sanırım.»

Concettino, arkadaşının söylediklerini düzeltti:

«Demiryollarından kovulalı yıllar oldu. Di Pretoro'nun Lâtince bakımından hepimizden iyi olduğunu inkâr etmiyorum. Ama, bence, kafası biraz karışıktı; biraz da sosyalistliği vardı. Köyündeyken, dikiş makinasından başka bir şeyi olmayan yoksul bir terzi kızla ilişki kurmuş. Karşısındakini çok iyi bilen kız da, ona bir oğlan doğurmuş hemen. Di Pretoro da kızla evlenmiş. Kadın, hiç şaşmadan, her yıl yeni bir çocuk doğuruyor şimdi. Daha önceden dünyaya gelenle birlikte dört yıllık evlilik sonunda beş çocuk sahibi olmuşlar. Bu arada, ne idüğü belirsiz solcu fikirlerinden dolayı demiryollarından atılmış. Demiryollarından kovulmuş bir

adam, öteki devlet dairelerinden hiçbirinde iş bulamaz zaten. Özel iş yerleri ise, çalıştıracakları kimseleri, iş bürolarından almak zorundadırlar. İş büroları, siyasî bakımdan şüpheli kimseleri kabul etmezler bile. Di Pretoro, kol gücüyle çalışmayı da kendine yediremiyor. Sonunda marangoz olmak için on yıl kim öğrenim görür ki! Bundan ötürü, daimi olarak işsiz. Öte yandan, karısı ya gebedir ya da son doğan çocuğunu emzirmekle meşguldür. Yani, elindeki birkaç müşterinin dikişleriyle ilgilenecek zamanı yoktur. Böyle olunca, evde yiyecek bulunmaması kaçınılmaz bir sonuç. Di Pretoro ise, meyhaneye gidip içmekten başka bir şey yapmıyor. Adamakıllı sarhoş olunca da gelip karısını ve çocukları adamakıllı sopadan geçiriyor. Komşular gelip, zavallıları elinden alana kadar. Bunu görünce, Papazların öğretmenlik yaptığı okula gidenlerin sonu budur işte diyor halk.»

Don Benedetto güçlükle yerinden kalktı. İnce mavi damarlı solgun ve kuru yüzünde, derin bir acının izleri görülüyordu. Bir kaç adım attı, sonra tek kelime söylemeden eve girdi Marta eltezgâhındaki çalışmasını bitirmişti. Merdane boşaltmıştı artık. Kadın, sırtı ağrıyormuş gibi, olduğu yerde iki büklüm oturup kalmıştı. Önünde, katlanmış duran işini eliyle yokladı. Sonra, zeytin ağacının dibinde sessiz oturan iki genç adama dönerek, alçak bir sesle:

«Bu atkıyı, Don Benedetto'ya doğum günü armağanı olarak yaptım» dedi.

Gösterişe kaçmadan, sadece saygılı ve kibar bir şekilde, «Don Benedetto» diyordu.

«Sayın bayan» diye cevap verdi Nunzio Sacca, «Her gün kardeşinize büyük bir armağan veriyorsunuz. Hayatınızın her gününü ona armağan ediyorsunuz.»

Marta kulaklarına kadar kızarıp başını salladı. Kardeşinden daha uzun boylu ve zayıf görünüyordu. İyice çök-

müştü. Görenler daha yaşlı olduğunu söyleyebilirlerdi. Oysa, Don Benedetto'dan tam on yıl önce doğmuştu. Alnı, gözleri, ağzı, kardeş olduklarını açıkça belli ediyordu.

Ağır ve yorgun adımlarla, ziyaretçilere yaklaşıp, aralarındaki boş yere oturdu. Sonra, yumuşak ve kesik bir sesle:

Hayat denilen armağan hepimize verilmiştir» dedi, «Hem de ne garip bir armağan. Kıskançlıkla ve cimrilikle saklandığı zaman yoksullaşan ve solan bir armağan bu. Başkaları uğruna harcandığı zaman, zenginleşip güzelleşiyor. Kendim için söylemiyorum bunları. Ben Don Benedetto'nun yanında yaşamak ve ona verdiğimin bin mislini almak mutluluğuna ermiş bir kimseyim.»

Marta'nın sesinde bir şarkı yankılanıyordu sanki; acılı bir şarkı; geçmiş zamanları dile getiren bir şarkı. Ama, bu seste, bir boğuntu, hayatının şu ya da bu şekilde harcandığının ve kendisinin mutsuz olduğunun düşünülmesini engellemeye yönelmiş bir istek de vardı.

«Herşeyimizi başkalarına verdiğimiz zaman kendimiz yoksul ve bomboş kalmıyor muyuz» dedi Concettino, «Hayatın bize bağışladığı imkânlardan yararlanmamış olmuyor muyuz?»

«Hayatın bize bağışladıkları gerçekten de değerlidir» dedi Marta, «Hem değerlidir hem de garip. Bunlardan tad almak isteyen ,bunun için çabalayan ve sabahtan akşama kadar tad almak için çırpınan kimse, aslında onların tadını çıkaramıyor, onları ziyan ediyor, harcayıp duruyor. Doğrusu şaşılacak şey. Oysa, kendini ve onları unutan kimse, verdiğinin bin mislini alıyor her zaman, ve hayatının sonuna doğru, tabiatın ona bağışlamış oldukları, benliğinde, iri mayıs gülleri gibi açıyorlar.»

«Don Benedetto da, bize okulda böyle sözler söylerdi» dedi Nunzio Sacca. «Ama söyledikleri ne işimize yaradı? Öğ-

rettikleri, Battista Lo Patto'nun, Luigi Candeloro'nun, Antonio Sperenza'nın, Di Pretoro'nun ve Carlo Caine'nin ve bütün ötekilerine işine yaradı?»

Don Benedotte, elinde sarımtırak solgun kâğıtlar tutarak kapıda belirmişti.

«Sizi kimlere benzeteceğimi bilemiyorum» dedi. «Mutsuz bir nesilsiniz siz, bilmem ki kimlere benzetsem? Alanlarda oturan ve arkadaşlarına 'Flüt çaldık ama siz oynamadınız, ağıtlar söyledik ama ağlamadınız' diyen çocuklardan farksızsınız.»

Batan güneşin ışıklarıyla aydınlanan parlak gözleri, ihtiyar Rahibin yüzüne asil ve huzur dolu bir görünüş veriyordu. Sesi, uzun bir süre belli bir açıklamayı aramış ama bir sonuca varamayarak, böyle bir açıklamanın belki de mevcut olmadığından şüpheye düşmüş bir kimsenin sesi gibi ağırbaşlı, sakin ve hüzünlüydü.

«İşte birbirimizden ayrıldığımız sırada yani on beş yıl önce çekilmiş bir fotoğraf» dedi. «İşte, yazmanızı istediğim son İtalyanca tahrir ödevleri : 'Hayatta ne olmak istediğinizi ve hayata ne gibi bir anlam vermek istediğinizi açıkça yazınız.' İkinizin ve Caione'nin, Di Pretoro'nun, Candelero'nun, Speranza'nın ve Lo Patto'nun yazdıklarını yeniden okudum. Sözünü ettiğiniz öteki arkadaşlarınızın ödevlerini de okudum. Doğrusu, tam bir alçak gönüllülük ve şaşkınlık içinde size şunları söylemeliyim: artık hiçbir şey anlayamıyorum, hattâ bütün bunların açıklanabileceğinden de şüphe etmeğe başladım. Geçen yüzyılda yaşamış olan ve tıpkı sizin gibi, rahipler tarafından yetiştirilen bir Fransız, hakikatin hüzün verici olduğunu söylemişti. Dostlarım, belki bu durumun açıklanması da hüzünlü bir şey.»

Don Benedotte'nun sesi kısılmıştı sanki. Duraklıyarak

konuşuyordu. Sözlerini ta içinden kısıtlayan bir güç varmış ya da yüksek sesle düşünürmüş gibi söylüyordu bu sözleri. Ya da, daha önce görmediği nesneler arasında dolaşan ve kendinden çok onları incitmek istemeyen miyop bir kimse gibi konuşuyordu. Elinde tuttuğu sararmış kâğıtlardan bir kaçını açıp:

«Bu çeşit ödevlerin tümünü gözönünde tutmamak gerekir tabiî» dedi. «Bu yazılarda, Carducci, Pascoli ve d'Annunzio benzeri bir yığın edebiyat vardır. Rahipler tarafından yönetilen bir okulun öğrencilerinde görülen özel çocuksu yanları ve gençliğin hamhayallerini de unutmamak gerek. Bu yazılarda, yeni imzalanmış olan ateş-kes anlaşmasının yankıları da var. Ama bütün bunların altında, yani o günkü etkilerin, özlemlerin, özentilerin, taklitlerin altında, bugün de açıkça görülen ve sizinle ilgili olan temel bir özellik var. Bu özellik, okul hayatınız boyunca, herbiriniz üzerinde tek tek ve toplu olarak yaptığım gözlemlere uygun düşüyor. Daha sonraları, hayata atıldığınız sırada, bu temel özellik gelişmek ve tatmin edilmek şöyle dursun, yolundan sapmış, baskı altına alınmış, eğilip bükülmüş ve evcilleştirilmiş. Hatta, kötüye kullanılmış, iğrenç bir hale getirilmiş, darmadağın edilmiş. Bugün otuz iki ile otuz dört yaş arasındasınız, ama daha şimdiden hiç bir şeye inanmayan ihtiyarlara dönmüşsünüz. En iyilerinizden söz ediyorum tabiî; uğradıkları başarısızlıkları farkedebilecek olanlardan.»

«Sevgili Don Benedetto, okul hayat değildir» diye söze atıldı Concettino. «Okulda hayal kurar insan, ama hayatta kendini çevresine uydurmak zorundadır. Karşımızdaki gerçek bizden çok daha eski, ona boyun eğmemiz gerek. İnsan, olmak istediği gibi olamıyor.»

«Çevreye uymak, yeni törenler ve üniformalarla gerçek-

leşirse, insan kendisini ve halkı yeni bir ihtilâlin gerçekleşmiş olduğuna inandırmaya çalışır» dedi Nunzio Sacca.

«Çok sevdiğim bir arkadaşsın ama inançsız bir kişisin» diye cevap verdi Concettino, sonra bu kılçıklı konu üzerinde daha fazla konuşulmasını önlemek ister gibi ayağa kalkıp bahçede birkaç adım attı.

Sırtını selvi ağacına dayamış olan Don Benedetto susuyordu.

Marta'nın yanında kalmış olan Nunzio Sacca, konuşmayı daha tehlikesiz bir konuya çevirmek için söze girişti. Dan Benedetto'ya:

«Bize son verdiğiniz ders, eski Yunan tragedyası ile ilgiliydi» dedi, «Yaptığınız açıklamalar unutulacak gibi değildi.»

«Eski Yunan tragedyasının incelenmesi ve benim bu konuda yaptığım açıklamalar size faydalı olmadı» dedi Don Benedetto, «Hepinizi tepeden tırnağa sarsacak olan ve yakında içine gireceğiniz korkunç tragedyayı anlamanıza ve ona karşıkoymanıza da yarayamazdı zaten. Çağımızda, insanoğlunun tragedyalara değil sadece dramlara katılabileceği düşüncesi, gazete eleştirmecilerine bırakılması gereken anlamsız düşüncelerden biridir. Bir az önce, Concettino, «insan, olmak istediği gibi olamıyor» derken, modern tragedyanın özünü farkına varmadan ve kaba bir şekilde açıkladı. Eski Yunanlıların alınyazısı, *Anangke* ya da *Nemesis* peşimizde değil tabiî. Ama insanoğlunun yeni alınyazısı nedir acaba? Sizi olmak istediğiniz gibi olmaktan alıkoyan ayınyazısı nedir? Fiume işgalinden fabrikaların işgaline, Sosyalist Birliğinin ortadan kaldırılmasından 1919 faşizminin temizlenmesine kadar son on beş yıl içinde, sizin neslinizi yenilgiye uğratan karanlık ve gaddar kuvvet nedir? Katolik olan sizleri, önce milliyetçi sonra sosyalist, daha sonra faşist, ondan sonra kor-

poratif devletin savunucuları ve eğer aldanmıyorsam yeniden Sosyalist yapan kuvvet nedir? Kimsenin hakkından gelemediği bu yeni kuvvet; eski alınyazısının yerine geçen ve bir sarhoşun zarlarla oynadığı gibi sizin hayatınızla oynayan bu yeni ve yırtıcı şeytan nedir?»

Marta, hızla yerinden kalkıp, üzerinde bir düzine bardak ve içinde içecekler bulunan şişelerin bulunduğu masaya yöneldi:

«Başka misafirimiz olur mu acaba? Ne dersiniz?»

«Mutlaka gelmek istemişlerdir» diye cevap verdi Concettino, «Ama, treni ya da otobüsü kaçırmışlardır.»

Marta, gereksiz olduklarını düşündüğü bardakları mutfağa götürmeğe başladı.

«Bir bardak fazla kalsın» dedi Don Benedetto, «Don Piccirilli için.»

«Onu davet etmedik ki» dedi Marta, «Hem de bile bile.»

«İşte bu yüzden mutlaka gelir» diye cevap verdi Don Benedetto.

Sonra, gençlere dönerek devam etti:

«Sınıf arkadaşlarınız arasında dinadamlığı mesleğini seçen yegâne insanı yani Piccirilli'yi hatırlarsınız sanırım. Küçük toprak sahibi olan ailesi, onun öğrenimini sürdürmesi için gerekli imkânı sağlayamamıştı. Bundan ötürü, o da, Salesianlar'ın yanında ilahiyat okudu ve tarikate girdi. Ama görev alır almaz tarikati terkedip bağlı olduğu dinî teşkilâta döndü. Salesianlar'a haksızlık etmişti doğrusu. Şimdi, yakınlarda bulunan bir dinî topluluğun papazıdır. Ne var ki, hayatından memnun değil; çünkü piskoposluk heyetinde müşavirlik etmek istiyor. Piskoposa şirin görümek için de muhbirlik yapıyor. Bundan ötürü, piskoposa haber verilmesi gerekli sözlerin söylendiği yerlerde ve topluluklarda bulunma-

dan edemez. Beni sık sık ziyaret etmesinin sebebi de budur.»

Karanlık bastırmaya başlamıştı. Marta, bardaklara şarap doldururken güçlük çekiyordu.

«Oturun ve için dedi» Marta.

«Kızkardeşim, size demirhindi ikram etmek istiyordu. Ama zamanında düşünemedi bunu.»

«Annelere lâyık bir düşünce» diye cevap verdi Concettino, «Sevgili bayan, bizim müshile ihtiyacımız olduğunu mu düşünüyorsunuz?»

Dağlardan serin bir rüzgâr kopup gelmişti. Don Benedetto, öksürmeğe başladı.

«İçeri girsek daha iyi olacak» dedi Marta.

İki genç, Marta'ya şişeleri ve bardakları taşıması için yardım ettiler. Zemin kat büyük bir odadan ibaretti; mutfak olarak kullanıldığı gibi, yağmurlu günlerde çalışma odası ve köylülerin evlerinde görüldüğü gibi misafir odası işini de görüyordu. Kapıya çakılmış bir çiviye asılı bir ip çıkrığı, pencerenin pervazına dayalı bir öreke, kitaplığın raflarında duran çiçek desenleriyle süslü toprak kaplar göze çarpıyordu. Çömlekler, tavalar ve bakır sahanlar vardı heryanda. Kocaman ocağın üzerinde kırmızı biber dizileri, üvezler, sarımsak ve soğan demetleri görünüyordu. Ocağın pervazının üzerinde eski ve tozlu kitaplar yer almıştı: Marta'ya ait olduğu anlaşılan tenteneli kâğıtlarla süslenmiş küçük köşede, sunî zambaklar arasında, renkli alçıdan yapılmış bir meryem heykelciği duruyordu. Turşu ve bayat bisküi kokusu yayılmıştı etrafa.

«Oturun ve bir şeyler için lütfen» dedi Marta.

Kapı çalındı ve kaçınılmaz bir şekilde Don Piccirilli içeri girdi. Sırtını ocağa vermiş halde ve ayakta karşıladı Don Benedetto onu. Don Piccirilli, ihtiyar Rahibe yöneldi; sayısız temennilerde bulunarak kucakladı öğretmenini. Don

Benedetto, eski öğrencisini öptü ve öteki ziyaretçilerinin yanına götürdü.

«Otur, birşeyler iç» dedi, «Senin için bir kadeh hazırladık.»

Don Piccirilli, iyi beslenmiş, şişman ve neşeli bir kimseydi. Piskoposluğun çıkardığı gazete için bir makale yazmak zorunda kaldığını, ve bundan dolayı geç kaldığını söyleyerek özür diledi.

«Makalemin başlığı 'Çağımızın felâketi' adını taşıyor» diye ekledi.

«Demek, savaş ve işsizlik üzerine bir makale yazdın» dedi Don Benedetto.

Don Piccirilli, soğuk bir şekilde:

«Bunlar siyasî konulardır» diye cevap verdi. «Oysa Piskoposluk gazetesi sadece manevî sorularla ilgilenir. Nitekim, manevî bakımdan, çağımızın felâketi, giyim kuşamdaki utanmazlıktır, bence. Siz de böyle düşünmüyor musunuz?»

Don Benedetto, eski öğrencisinin gözlerinin içine bakarak sakin bir şekilde cevap verdi:

«Çağımızın felâketi, insanla insan arasındaki samimiyetsizliktir; insanla insan arasında güven duygusunun bulunmayışıdır. Yehuda'nın o iğrenç tutumunun genelleşmesidir. Bu tutum hem kamu hayatını hem de özel hayatı zehirliyor.»

Don Piccirilli, konuyu değiştirdi:

«Benim dinî bölgemde, Tanrının inayetiyle, son yıllarda, müthiş bir manevî ilerleme gerçekleşti. Günah çıkaranların sayısı yüzde kırk, kurban ayinlerine katılma miktarı da yüzde otuz arttı.»

«Zavallı Piccirilli» dedi Don Benedetto, «bir yandan saf ruhtan ve manevî ilerlemeden sözediyorsun, öte yandan, söylediklerini, tıpkı bir bakkal gibi yüzdelere vuruyorsun.»

Doktor Sacca ansızın müthiş bir öksürüğe tutuldu. Marta, ağabeysini, 1920 yılında öğrencileri arasında gösteren fotoğrafı elinden alıp, ocağın üzerinde aydınlık bir yere koydu. Sacca, Concettino ve Don Piccirilli, fotoğrafın çevresinde toplanıp, seyre koyuldular. Herbiri önce kendini arayıp buldu bu fotoğrafta, sonra, çoktandır görmediği ya da haberini alamadığı arkadaşlarını aradı. Kaybolmuş zamanın hatıralarından söz ettiler ve içinde yaşadıkları çetin günlerle bu eski olaylar arasındaki uzlaşmazlığı belirttiler. Fotoğrafta, yere oturmuş ve bağdaş kurmuş durumda, en ön sırada yer almıştı Concettino Ragu. Başı kazanmıştı ve küçücük kara yüzünde kedimsi bir ifade vardı. Gözleri hiç değişmemişti, ama on, on beş yıl önce, kimse, bugünkü sakalı ve saç tarayış şekliyle onun bir taşra gediklisini andıracağını tahmin bile edemezdi. Nunzio Sacca, en az değişmiş olanlardan biriydi. Zamanla dökülen saçları yüzünden daha geniş görünen alnı sayılmayacak olursa, Don Benedetto'nun yanında bir basamağın üzerine sanki bugünkü yüzüyle oturmuştu. Dar omuzları arasından yükselen incecik boynu, çukura batmış gözleri ve bugün bile kaybetmemiş olduğu dalgın görünüşü ilk bakışta göze çarpıyordu.

«En sevdiğiniz öğrenciler hangisiydi?» dedi Concentino.

«En sevdiğim öğrenciler mi? Okul kitaplarında buldukları ile yetinmeyerek, başka şeyler aramak isteyenler.»

Üç eski öğrenci ayni zamanda:

«Adlarını söyleyin lütfen! Adlarını!» dediler.

Don Benedetto gülümseyerek cevap verdi:

«Pietro Spina nerede şimdi? Ne olduğunu biliyor musunuz?»

Pietro Spina, fotoğrafta, omuzuna elini koymuş olan öğretmeni Don Benedetto'nun sağında oturmuştu. Saçları

karmakarışıktı; kravatı bir yana kaymıştı; gururlu bir bakışı vardı.

Kimse cevap vermeyince, Don Benedetto yeniden sordu:

«Pietro Spina ne yapıyor şimdi? Nerede yaşıyor? Hangi ülkede?»

Gençler, şaşkın bir şekilde bakıştılar. Marta, tatsız tartışmaları önlemeğe çalıştığı için bir hayli sinirlenmişti. Ama şimdi, elden hiçbir şey gelmediğini anlayan insanların başeğişi ve yorgunluğu içindeydi. Don Benedetto, Concettino'ya dönerek sordu :

«Eğer yanılmıyorsam, Pietro Spina senin en iyi arkadaşındı; ona hayranlık duyuyordun, hattâ ona aşkla bağlıydın diyebilirim. Şimdi nerede? Haber aldınız mı ondan? Ne yapıyor acaba?»

Don Benedetto bu soruları endişeli bir şekilde ve ısrarla soruyordu.

«Nereden bileyim ben!» dedi Concettino, «Onun muhafızı değilim ki.» Bakışlarını Don Benedetto'dan kaçırıyordu.

İhtiyar Rahip ocağın yanında ayakta duruyordu; aldığı cebap yüzünü öylesine sarartmıştı ki, neredeyse yere yığılacaktı. Ağır adımlarla Concettino'ya yaklaştı, eski öğrencisinin başını titreyen ellerinin arasına alıp, gözlerinin içine bakarak, hafif bir sesle:

«Zavallı yavrum, demek bu hale geldin!» dedi, «Ne korkunç sözler söylediğinin farkında mısın? Korkunç bir kitap olan Tekvin'de bile yer almayacak kadar korkunç sözler.»

Concettino, hiç bir şey anlamadan, korku içinde bakıyordu Don Benedetto'ya. İhtiyar Rahip, sanki kulağına fısıldıyormuş gibi hafif bir sesle ona şunları söyledi:

«'Ve kırlara çıktıklarında, Kabil, kardeşi Habil'in üze-

rine atıldı ve onu öldürdü. Tanrı, Kabil'e şöyle dedi: 'Kardeşini ne yaptın?' Habil cevap verdi: 'Bilmiyorum! Ben kardeşimin muhafızı mıyım?»

Rahip, genç subayın yanından ayrılıp, alçıdan yapılmış meryem heykelciğinin altında bulunan bir iskemleye oturmak üzere yavaş yavaş yürüdü.

«Pietro Spina, benim en iyi öğrencimdi» dedi, «Bunun farkına hiç bir zaman varmamıştı. Okul kitaplarında yazılmış olanlarla aslâ yetinmiyordu; yeni şeyler öğrenmek susuzluğuyla yanan, tedirgin ve kimi zaman disiplinsiz bir çocuktu. Ama okulda bulunduğu sırada almış olduğu en büyük cezaların sebebi, çoğunlukla, şu ya da bu arkadaşına haksız yere verilmiş olduğunu düşündüğü cezalara karşı çıkması; onları doğru bulmadığını açıklamasıydı. Arkadaşlarını çok seviyordu, hattâ çok fazla seviyordu diyebilirim. Haklı olduğunu bildiği zaman, onu susturacak bir hal çaresi bulmak mümkün değildi.»

Okulda yapılmış son ödev kâğıtları arasından, Pietro Spina'ya ait olanı arıyordu Rahip.

«İşte Spina'nın yazdığı» dedi, «Dinleyin bakalım: 'Öndükten sonra mihraplarda yer almak ve çoğunluğunu çirkin ve yaşlı kadınların teşkil ettiği bir yığın yüzünü görmediğim insan tarafından yüceltilmek iğrenç bir şey olmasaydı, bir aziz olmak isterdim. Ben şartlara ya da durumlara, çevreye ya da maddî imkânlara bağlı olarak yaşamak kaygusunda değilim. Ben, sonucu ne olursa olsun, hayatımın her dakikasını, bana doğru ve âdil görünen şey uğruna mücadele ederek harcamak istiyorum.' On beş yıl önce, bu itirafları okuyunca, Pietro Spina'nın samimiyetinden şüphe etmemiştim. Ama onun, güzel söz söyleme eğilimine ne ölçüde kendini kaptırmış olduğunu da kestirememiştim. O yıllarda, azizlerin hayatlarıyla ilgili kitapları yutarcasına okuyordu. Bir

kaç yıl önce anasını ve babasını kaybetmişti; ailesinin başına gelen felâketler onun düşünmeye karşı olan yatkınlığını daha da artırmıştı.»

İhtiyar Rahibin sözünü bitirmesini bekleyen Don Piccirilli atıldı:

«1920 yılında, Spina bir aziz olmayı gerçekten istiyordu. Ama 1921'de tanrıtanımaz ve maddeci kimseler olan Genç Sosyalistler'e katıldı.»

Don Benedetto, soğuk bir şekilde,

«Siyaset beni ilgilendirmiyor» diye cevap verdi.

Genç papaz şaşkınlıkla sordu:

«Tanrıtanımazlık ve Tanrı düşmanlığı sizi ilgilendirmiyor mu?»

«Her kim ki, hal ve şartlara, çevresine, rahatlığına, maddî imkânlarına bağlı olarak ve onlar için yaşamıyorsa» dedi ihtiyar Rahip sakin bir şekilde, «Evet, her kim ki Adalet ve Hakikat için yaşıyorsa ve bu yüzden başına gelecekleere aldırmıyorsa, o, bir Tanrıtanımaz değildir; çünkü o Tanrıdadır ve Tanrı ondadır. Sevgili Piccirilli, bana bir çok şeyler öğretebileceğinden şüphe etmiyorum. Meselâ meslek hayatında yükselmenin nasıl mümkün olduğunu öğretebilirsin. Ama filolojide senin öğretmenin olduğumu unutma; kelimeler bilimini benden öğrendiğini de unutma. Uunutma ki kelimeler korkutmaz beni. Nunzio Sacca, bütün bildiklerini söyle; Pietro Spina hakkında ne biliyorsan söyle! Nerede şimdi? Ne yapıyor?»

Bu soru üzerine Sacca cevap verdi:

«1927'de tevkif edildi ve bir adaya gönderildi. Bir yıl sonra bu adadan kaçıp önce Tunus'a sonra Fransa'ya gitti. Fransa'dan sınır dışı edilince İsviçre'ye geçti. Bu ülkeden de sınır dışı edildi ve Lüksemburg'a sığındı. Lüksemburg'dan sınır dışı edilince Belçika'ya geçti. Eğer Belçika'dan ko-

vulmamışsa hâlâ oradadır. Nasıl geçindiğini bilmiyorum ama aç olduğundan eminim. Akrabalarından birisi, ciğerlerinden de hasta olduğunu söylemişti bana.»

Don Benedetto bir şey söylemedi. Sonra, Marta'ya döndü:

«Kurtların ini, kuşların yuvası var, ama insanoğlu başını sokacak bir yer bulamıyor. Spina, delikanlılığının lekesiz rüyalarına uygun olarak yaşıyor, ama Hıristiyan milletler onu, sanki yırtıcı bir hayvanmış gibi kovalıyorlar.» dedi.

Marta, korku içinde bakıyordu kardeşine.

Gençler, izin istemek için ayağa kalktılar.

«Geç oldu artık. Gitmeliyiz.» dediler.

Don Benedetto ve Marta, ziyaretçilerini ayrıldıkları yere kadar geçirdiler. Don Piccirilli, dağlık bölgeye giden patikaya saptı, Concettino ve Nunzio ise, otomobilleriyle sağ tarafa, yönelerek, demiryoluna inen yoldan uzaklaştılar.

İhtiyar ve kızkardeşi bir süre baktılar ziyaretçilerinin ardından.

Otomobil biraz uzaklaşınca, Concettino, arkadaşına başını çevirmeksizin, alçak sesle:

«Spina İtalya'da» dedi, «Belçika'dan gizlice buraya gelmiş. Polis peşinde. Belki, şu saatte, tevkif bile edilmiştir. Herif delinin biri; ben ne yapabilirim ki!»

Ufukta, Forca Caruso boğazının üstünde, Fucino'ya doğru kaçan, küçücük beyaz bir bulut belirmişti. Asık suratlı koskoca bir başka bulut bu küçük beyaz bulutu kovalıyordu. Bir gökgürültüsü duyuldu ansızın. Hafif bir esinti ortalığı kapladı; tarlalar titredi sanki ve yağmur çiselemeye başladı.

II

Bir sabah, Nunzio Sacca'yı hastaya çağırdılar. Acquafredda'lı genç bir köylü, Doktoru almak için arabasıyla gelmişti. Doktor, köylüye bir süre baktı,

«Tanışıyoruz galiba» dedi.

«Ben Acquafredda'lı Cardile'lerdenim; adım Mulazzo Cardile» dedi genç adam, «Evet tanışıyoruz. Büyük babam Kilise'nin değirmenini ve topraklarını kiralamıştı. Ama ne güzel topraklardı onlar! Babam da, üç yıl boyunca, sizin bağlardan birinde yarıcılık yaptı. Sonra felâketler, mahkemeler, hastalıklar başladı. Kardeşlerimin ikisi Brezilya'da; tek kelime yazmıyorlar.»

«Evet, tanışıyoruz» dedi Doktor, «Hasta kim?»

Rüzgâr arabanın tam karşısından geliyordu; yağmur yağacağı belliydi esintiden.

«Nisan sonlarında yağmur iyidir» dedi Cardi'le. «Ben henüz çocukken, sizin Acquafredda alanında Kilise ve halk hakkında bir nutuk söylediğinizi hatırlıyorum. Bayrağın üzerinde 'Hürriyet' kelimesi yazılıydı. Bizim aile de hoşlanırdı böyle şeylerden. Savaştan hemen sonraydı sanırım; o yıllarda hürriyet yasaklanmamıştı henüz. Kilise hükümet için değil halk için çalışıyordu. Biz de onun yanındaydık. Ama sonra işler değişti.»

Araba, yağmura karşı yol almaya başlamıştı. Yağmur, Campi Palentini'nin Fucino çukurluğuna doğru açıldığı boğazdan geliyordu. Magliano ve Scurcola köylerinin üzerine, kurşunî renkli bir örtü gibi yayılmıştı bile.

«Artık, kadınlar ve yaşlı erkekler seviyor kiliseyi» dedi Cardile, «Bizlerse kendi işimizi kendimiz görüyoruz. Babam altmış yaşındadır; ama hâlâ dinî toplulukta duacılık görevini yerine getiriyor; pazar sabahları ayinde dua okur, kutsal cuma ve büyük yortu gününde yürüyenlerin arasına katılır. Kırmızı gömleğini giymeyi ve duaların sonunda cevap vermeyi ihmal etmez. Her yıl, ayin için Acquafredda kilisesine iki fıçı şarap veririz. Ötekilerden daha iyiyiz demek istemiyorum. Bunları niçin söylediğimi de bilmiyorum zaten. Kısacası, biz de sizin taraftanız demek istiyorum.»

«Evet, birbirimizi tanıyoruz» diye tekrarladı Doktor, «Birbirimizi tanıyoruz. Hasta kim? Yakınlarından biri mi?»

Araba, Acquafredda'ya giden büyük yoldan sapmış, bezelye ve fasulye tarlaları arasından geçen çamurlu bir yan yola girmişti.

«Birbirini tanımanın da çeşitli şekilleri var» diye devam ediyor Cardile, «Biz köylüler, yüksek tabakadan insanları, sahip oldukları topraklar ya da teminat belgeleri sayesinde tanırız. Ama birbirini tanımak mıdır bu? İnsan çalışır, satın alır, satar, kiraya verir; belgeler ya da teminat kâğıtları gereklidir. Yabancı ülkelere çalışmak için gitseniz, bir yığın daireden geçmek, bir yığın insan tanımak zorunda kalırsınız. Ama bu, gerçekten birbirini tanımak mıdır, dersiniz? Marsilya yakınlarında Estaque'da çalışıyordum bir zaman. Büyük bir tünel kazıyorduk. Bir gün, arkadaşlardan biri, 'Senin bir hemşerin gelmiş buraya, hem de okumuş bir adam' dedi. Başımı ağrıtacak biri geldi yine diye düşündüm. Kâğıtlarımda ve belgelerimde bir aksaklık yoktu. Ödenmesi gere-

ken herşeyi demiştim. Bu herif benden ne istiyor acaba? diye düşündüm. Sonunda adam gelip beni buldu; Marsica'yı yıllar önce terketmiş olduğunu söyledi; sonra, Acquafredda, Campi Palentini ve bura ahalisi hakkında sorular sordu; kendi köyünden ve Fucino'dan da söz etti. Bu karşılaşmadan sonra her akşam birbirimizi gördük. Estaque dalgakıranına gidip yere oturuyor ve gece geç saatlere kadar konuşuyorduk. Birbirimize her şeyi anlattıktan ve iyice tanıştıktan sonra, yani bir kaç akşam sonra, ne onun ne de benim düşünmediğim şeylerden söz etmeğe başladık; basit şeylerdi bunlar; bu basit şeyleri düşünmeğe koyulduk. Kimi zaman o, kimi zaman da ben doğru sözler söylüyorduk. Ama bu sözleri, şimdi, yüksek sesle söyleyemem Doktor; gülersiniz bana. Gündüzleri tünelde çalışıyordum. İşgünü sekiz saatti. Ama fazla kazanmak isteyenler iki üç saat ek çalışma yapıyorlardı. Ben, sekiz saatten fazla çalışmıyordum. Çünkü, kendisiyle konuşmaktan hoşlandığım adamın beni dalgakıranda beklediğini biliyordum. İnsanlar, dünya ve hayat hakkında konuşuyorduk. İşte, ne işim ne belgelerim ne de öteki kâğıtlarım için kendisinden bir şey istemek zorunda olmadığım bir kimse diyordum. Her şeyi bilen ve başkalarını inandırmak için para alan insanlar gibi, bir papaz ya da bir okul öğretmeni ya da bir propagandacı gibi değildi bu adam. Bir insan olarak yaklaşıyordu bana. Günün birinde oradan ayrıldı; haber vermeksizin.»

«Kim olduğunu tahmin ediyorum» dedi Doktor.

«Şunu da söylemeliyim size. İki yıl önceydi. San-Bartolomeo yortusundan dönüyordum arabayla. Magliono yolunda, otomobil altında kalıp bacağı kırılmış bir köpek gördüm. Hayvan çok acı çekiyordu. Hemen arabama aldım, yarasını mendilimle sardım, evime getirdim. İki ay sonra, Scurcola'lı bir arabacı geldi, sahibi olduğunu söyleyip köpe-

ği aldı götürdü. Geçen yaz da, yolda, topal bir koyun bulup eve getirmiştim. Hayvanı ahıra soktum; eşekle ineğin arasına yerleştirdim. Ama biraz sonra sahibi gelip onu da aldı. Dünyanın işleri böyle. Evet ne diyordum... işte Estaque'de tanıdığım bu adam, dün akşam, kapımı çalmaz mı! Kim olduğunu kestiremedim ilkin.»

Munzio Sacca, korku içinde,

«Demek Pietro Spina burada! Demek beni onun yanına götürüyorsun.» dedi.

Gardile, arabayı yolun kenarına çekip durdu. Aşağı atladılar. Cardile, bir kayın ağacına bağladığı atının sırtına kırmızı bir çul attı. Doktor, tedirginlikle bakıyordu çevresine. Yağmur şiddetini kaybetmişti ve bulutlar Tagliacozza'ya doğru uzaklaşıyordu. Ama Avezzano yönünde yeniden toplandıkları görülüyordu. Etraf ıssızdı. Cardile ve Doktor, arabanın yanında konuşmağa devam ediyorlardı.

«Evet, işte o adam, dün akşam kapımı çaldı.» dedi Çardile, «İçeri girmek istemiyordu, ama ateşi vardı. Şöyle bir dolaştık, Estaque'den söz ettik; İtalya'ya gizlice girmiş olduğunu, Roma'da polisin elinden zor kurtulduğunu, partili arkadaşları ile arasındaki bütün irtibatı kaybettiğini, onları hemen kolayca bulamayacağını, aramaya kalksa yakalanacağını söyledi. Kırlarda yağmur altında, günlerce dolaştığını, artık takati kalmadığını, ateşinin gittikçe yükseldiğini, uzun uzun düşündükten sonra, benim kapımı çalmaya karar verdiğini, iyileşene kadar kendisini saklamamı istediğini anlattı. 'Sen bir emekçisin' dedi bana, 'Ben, emekçilerin partisinde çalışmak için İtalya'ya geldim. Beni ele verme.' Dün gece ahırda sakladım onu. Şimdi ne yapabileceğimizi soruyorum size. Böyle ölüp gitmesine göz yumabilir miyiz?»

«Bulunduğu yabancı ülkede kalması gerekirdi» dedi Doktor kuru bir sesle.

«Ama gelmiş işte. Bir köpek, bir koyun ya da ölmek üzere olan bir hayvanı nasıl kapınızda bulursanız, ben de onu evimin kapısında öyle buldum. Bırakalım ölsün mü; olur mu bu?»

«Kaybedecek bir şeyi yok» dedi Doktor, «Benim ailem var, Siyasî fikirlerimiz de aynı değil.»

«Burada siyaset sözkonusu değil» diye cevap verdi Cardile, «Burada ölmek üzere olan bir insan sözkonusu. Çocukluğumda amentüyü öğretmişlerdi bana. Amentüde, merhametli olmanın şartları olarak şunlar yazılmıştı: 'susuz olana su vermek, çıplakları giydirmek, hacılar misafir etmek, hastaları iyileştirmek.' 'Senin gibi düşünen hastaları iyileştirmek» yazılmamıştı. 'Hastaları iyileştirmek' yazılmıştı, evet bütün yazılan buydu. O çağlarda, Kilise halk içindi, hükümet için değil. Doğru bu! Belki, bugün, amentüyü de değiştirmişlerdir.»

«Beni aramanı o mu söyledi» dedi Doktor, «Tanıştığımızı da söyledi mi?»

«Sınıf arkadaşı olduğunuzu söyledi. Ama sizi arayıp bulmamı istemiyordu.»

Arabanın yanında konuşmaya devam ediyorlardı. Sonra sustular. Odun yüklü bir eşekle birlikte bir köylü kadın geçti yanlarından. Daha sonra, keçisiyle birlikte ihtiyar bir kadın sökün etti. Cardile, hakikati bütünüyle açıklamak gerekip gerekmediğini kestiremiyordu. Sonunda karar verdi:

«Doğrusunu söylemek gerekirse, sizi getirmemi istemiyordu. Dün akşam bana şöyle dedi: 'Ben emekçilerin partisinde çalışmak için geldim yurduma. Namuslu bir emekçi olan senden yardım istiyorum. Ama Doktor Sacca bir aydındır; mesleğinde yükselmek isteyen bir aydın. Üstelik piskoposlukla da ilgisi var. Resmî makamların gözüne girmek için beni milis kuvvetlerine teslim edebilir.' Ama ben bunlara

inanmadım. Ayrıca, kendisine yardım etmekten korkmayacak bir tek adam bulunduğunu ve okuldayken öğretmeni olan bu adamın rahiplik yaptığını ama çok ihtiyar olduğu için onu tehlikeye atmak istemediğini de söyledi. Bu sabah, durumu daha da kötüleşmişti. Bunun üzerine, ona sormadan gelip sizi aradım beyim. Zavallı bir koyun bu, yardım etmeli kendisine.»

Nunuzio Sacca, arabanın oklarından birine dayanmış, çevresini tedirginlik içinde gözlüyordu. Adamakıllı korkmuş olduğu belliydi. Sonra cesaretlenip,

«Mutlaka gitmesi gerek buradan» dedi, «hemen gitmesi gerek! Kendisini ikna edeceğim. İlâç alması gerekirse, yakınlarından birinin adına reçete yazarım. Başımıza bir belâ gelmez inşallah!»

«Kendisi şurada, ceviz ağacının arkasındaki ahırda» dedi Cardile, «Oraya yalnız başınıza gitseniz daha iyi. Ben burada durup etrafı gözetliyeyim.»

Ceviz ağacının ardındaki ahırın önüne gelince eşikte oturmuş temiz pak ve alçakgönüllü bir ihtiyarla karşılaştı Doktor. Cardile'nin, burada bir başkası bulunduğunu kendisine söylemediği için pirelendi.

«Hasta nerede» diye sordu.

İhtiyar,

«Seni kim çağırdı?» dedi.

«Mulazzo Cardile, burada bir hasta olduğunu söylemişti bana,»

İhtiyar, Nunzio Sacca'nın gözlerinin içine bakarak, ayağa kalktı.

«Bunu yapmamasını tembih etmiştim kendisine» dedi.

O zaman, Doktor Sacca, eski okul arkadaşı Pietro Sipina'yı büyük bir şaşkınlık içinde tanıdı.

Çukura batmış parlak gözlerinden, ince dudaklarından,

kansız ve saydam kulaklarından, sık ve dağınık saçlarından başka bir şey kalmamıştı geriye. Yüzünün derisi kırış kırış olmuştu ve toprak rengindeydi.

Sacca güçlükle mırıldandı:

«Benim yaşımdasın yani otuz üç yaşında. Ama altmış yaşında gösteriyorsun. Bu hale nasıl soktun kendini?»

Karşısındakini aldatmış bir çocuk gibi kahkahalarla güldü Spina. Sonra, İtalya'ya girmeden önce, kendini tanınmaz hale sokmak için, haftalar boyunca, tentürdiyotlu bir ilâçla yıkadığı yüzüne zamanından önce ihtiyarlamış bir insanın kırışıklarını ve tenini vermeyi başardığını anlattı.

«Benim icadımdır bu» dedi Spina, «Daha başka alanlarda da kullanılabilir. Orta halli İtalyan delikanlılarının ideali, bir Amerikan ya da İsviçreli turist kadının sevgilisi olmak yerine daha ciddî bir ideal haline geldiği an, bu çıtkırıldım budalalar için bugünkü güzelleşme enstitüleri yerine çirkinleşme enstitüleri açmak gerekecek belki de.»

Doktor Sacca, kendi yaşındaki arkadaşının şeklini kaybetmiş ve yaşlanmış yüzüne şaşkınlık içinde bakmağa devam ediyordu. Spina hiç bir zaman yakışıklı denecek bir delikanlı olmamıştı, ama, coşkunluğu ve samimiyeti, içinde yanan ateşin de etkisiyle yüz hatlarına öyle bir anlam vermişti ki, kadınların gözünde çekiçi hattâ güzel bir erkek sayılmasını sağlamıştı. Basit bir çapkın ya da bir Donjuan olmaksızın, ateşli, sert ve inatçı bir âşık olarak tanınmıştı. Siyasî fikirlere körü körüne inanış, nasıl olmuş da, onu böyle vahşi bir biçimde çirkinleştirmiş ve bu genç yaşta bunak bir ihtiyar haline sokmuştu?

«Bu hale girmek için kendine bunca eziyet etmene rağmen, polis seni tanımakta gecikmedi.» dedi Doktor.

«Polis beni tanımadı» diye cevap verdi Spina, «Organizasyonla ilinti kurduğum sırada Roma polisine bilgi vermiş-

ler. Bunu yapan, organizasyona girmiş olan bir provokatördür şüphesiz. Eski bir fotoğrafımın kopyalarını her tarafa göndermeselerdi, polisin elinden kurtulamazdım. Roma'ya dönecek değilim zaten. Yoksul köylüler arasında çalışmak için geldim İtalya'ya.»

1884 yıllarının romantik havasını dile getiren romanlarda rastlanan durumlara benzeyen bu olay, Sacca'ya, içine düşmüş olduğu tehlikeli durumu hatırlatmakta gecikmedi. Ana yoldan geçen bir kamyonun gürültüsünü duyunca yerinden sıçradı.

«Korkma» dedi Spina gülerek, «otur şuraya.»

Kamyonun gürültüsü uzaklaştı.

Arkadaşının yüzüne bakmaktan çekinerek,

«Boşuna oturmayayım» dedi Doktor, «Gevezelik etmek niyetinde değilim. Gelirken burada olduğunu bilmiyordum zaten. Şimdi de, buradan hemen uzaklaşmanı ve hem kendini hem de bizi düşünerek yabancı bir ülkeye dönmeni salık veriyorum.»

«Öğütlerin için teşekkür ederim. Ama yabancı ülkelere dönecek değilim.»

«İtalya'ya niçin geldin?» diye sordu Sacca, «Madem ki hürriyeti seviyorsun, hürriyetin bulunduğu ülkelerde niçin kalmadın?»

«Buraya gelmemin sebebi şöyle bir soluk almak» dedi Spina.

Sacca, eski arkadaşının anlayabileceği kelimeler arıyordu:

«Senin üstadların olan ve düşünceleri uğruna yıllarca çalışan ve sonunda keyfi ve zorba idareleri yıkan en büyük ihtilâlciler, hayatlarının çoğunu sürgünde geçirdiler. Sen buna katlanamıyor musun?»

Spina çok iyi bildiği bu itiraza cevap verdi:

«Haklısın. Önemli bir siyasî rol oynayacağım diye kendimi bir kenara çekip oturamıyorum ben. Ben aslında kötü bir ihtilâlciyim. Ama yabancı ülkelere dönmeyeceğim artık. Bizim şaraplara benziyorum; yabancı ülkelere götürülünce tadlarını kaybeden şaraplarımıza. Oysa, öteki şaraplar sadece ihracat için yapılmışa benzerler.»

«Peki, yakalanırsan?»

«Hapse girmek büyük bir tehlike ama beni yurdumdan uzakta tutacak kadar değil. Ben enternasyonalistim, ama yurdumun dışında sudan çıkmış balığa dönüyorum. Sürgünde yaşamaktan bıktım artık. Beklemesini de bilmiyorum.»

Sacca bu işten sıyrılıyormuş gibi bir hareket yaparak, «Öyleyse, beni ilgilendirmeyen bir şey bu. Karışmam» dedi.

«Söylemek istediğini İncil'deki olaylara benzeterek açıklaman hoşuma gitti» dedi Spina, «Dinî öğrenim görmüş olman işine yarıyor.»

Sonra devam etti :

«Evvelki geceyi, eski okulumuzun karşısında, Monte della Croce'nin bir mağarasında, iliklerime kadar ıslanmış, açlıktan ve susuzluktan bitkin bir halde ve ateşten titreyerek geçirdim. Sekiz yıl boyunca birlikte yaşadığımız o binayı uzaktan gördüm. Birlikte temizlediğimiz çiçek tarhları hâlâ bozulmamıştır sanırım. Sardunyalarımı hatırlıyor musun? İkinci kattaki koskoca yatakhanemiz de duruyordur şüphesiz. Yataklarımızın birbirine ne kadar yakındı değil mi? Mubbasır farkına varmadan, geceleyin saatlerce konuşurduk. O sırada kurduğumuz inanılmaz hayalleri hatırlıyor musun? Don Benedetto, antik çağ şairlerinin eserlerindeki sembolleri açıklıyordu, Don Sillogismo mantığın kurallarını anlatıyordu, Don Zaccheo Kilise Babalarının metinlerini öğretiyordu, Don Florindo da, kıralların ve kahramanların sözlerini ve yaptıkları işleri sayıyordu. O koskoca yemekhane-

de, sıra geldikçe, içimizden biri din uğruna kurban olmuş bir Hıristiyanın ya da bir azizin hayatını yüksek sesle okumak zorundaydı. Gerçekle ilgisi olmayan bu dünyadan çıktıktan sonra, bize öğretilenle hiç bir ilgisi olmayan bir devletle, bir Kiliseyle, bir toplumla karşılaşmıştık. Herbirimiz kararını vermek zorunda kaldı: ya bu gerçeğe baş eğdi ya da başkaldırdı. Aşırılıktan kaçınıp orta yolu tutmak, eskiden mümkündü. Savaştan sonra, bizim neslimiz için orta yol diye bir şey kalmadı, hepsi kapandı. Kaç yıl geçti o zamandan beri? On beş yıl değil mi? Ama, herhangi bir kimse, şurada ikimizi bir arada görse, yirmi yaşımıza kadar yanyana yaşadığımızı ve gelecekle ilgili aynı hayalleri kurmuş olduğumuzu aklından bile geçirmez.»

Nunzio Sacca tedirginlik içindeydi:

«Söylediklerin doğru» dedi, «Artık, iki ayrı grubun adamlarıyız.

«İki ayrı insanlığın» diye düzeltti Spina, «Hür kimselerle esirler arasında, grup farkı yoktur aslında. İnsanlık farkı vardır. Almanlar 'ırk' kelimesini rezil etmeselerdi ırk farkı var derdim. Bu kelimeyi yine de kullanıyorsam, bunun sebebi, söylemek istediğimi açıklamak için başka kelime bulamayışımdır. Elinde olduğum şu anda, sana ve sana benzeyenlere karşı saygı duyar gibi davranmak için sahip olmadığım ölçüde gayret sarfetmem gerek. Hesaplaşmak için çok geç zaten. Gidebilirsin.»

Pietro Spina, hayvanların bulunmadığı ahırın iç tarafına doğru yürüdü. Bir semerin üzerine çöktü. Doktor, bir ara tereddüt ettikten sonra, arkadaşına yaklaştı,

«Hiç olmazsa muayene edeyim seni» dedi, «Cardile ile ilâç gönderebilirim.»

Spina istemeye istemeye göğsünü açtı. Kırışıklarla dolu sarı yüzüyle, bir ergeninkini andıran beyaz, ince ve zarif

vücudu garip bir zıtlık teşkil ediyordu. Doktor hasta arkadaşının üzerine eğildi, içeri göçmüş göğsüne kulağını birkaç kere dayıyarak, kaburga kemiklerine teker teker vurdu; yüreğinin umutsuz atışlarını, ciğerlerinin zorlukla soluk alışını inceledi. Muayeneden yorgun düşmüş olan Spina, üzerinde oturduğu semerden yavaş yavaş aşağıya kayarak, gözleri yarı kapalı bir halde, samanla örtülü zemine boylu boyunca uzandı. Nunzio Sacca'nın yüreğini, derin bir sevgi ve sıcak bir dostluk kaplamıştı.

«Dostum Pietro» dedi, «Kavgayı bırakalım. Ölmemen lâzım senin.» Spina'nın bir elini tutarak, günlük hayatın özlemlerinden, kırılmış hayallerinden, sefaletinden, yalanlarından, dalaverelerinden ve cansıkıntısından sözetti.

«Hayatımız bekleyiş içinde geçiyor» dedi, «Yaşadığımız anın, gerçek hayat olmadığını, kısa bir süre için durumu idare etmek ve yine o an için boyuneğmek gerektiğini ama bunun geçici bir şey olduğunu, gerçek hayatın bir gün başlayacağını düşünüyoruz. Güzel bir gün! Doğru dürüst yaşamamış olduğumuzdan şikâyet ettiğimiz halde ölüme hazırlanıyoruz. Şu düşünceyi silemiyorum kafamdan: İnsan dünyaya bir kere geliyor, bir kere yaşıyor. Ama bu hayatı, gerçek hayatın başlayacağı günü beklemekle geçiriyoruz. Ve böylece zaman akıp gidiyor. Hiç kimse bugünü yaşamıyor. Hiç kimse günlük hayatından bir şey elde edemiyor. 'Şu gün, şu olaydan sonra hayatım başladı' diyebilecek kimse yok. İktidardakilerle birlik olanlar ve bundan faydalananlar bile dalavereler içinde yaşamak zorundalar; herşeyi egemenliği altında tutan ahmaklık onların da midesini bulandırıyor. Onlar da geçici olarak yaşıyorlar, bekleyerek harcıyorlar hayatlarını.»

«Beklememeli insan» dedi Spina, «Sürgünde de bekleyerek yaşıyor insan. Harekete geçmeli, artık yeter demeli.»

«Ya hürriyet yoksa?»

«Hürriyet insana sunulan btr armağan değildir.» diye cevap verdi Spina, «Diktatörlük altında yaşarken bile hür olabilir insan. Yeter ki, ona karşı mücadeleye girişmiş olsun. Kendi kafasıyla düşünen kimse hürdür. Doğru olduğuna inandığı şey için mücadele eden insan da hürdür. Tembel, duygusuz ve uşak ruhlu bir insan, dünyanın en hür ülkesinde de yaşasa, hiç bir baskı ve kısıtlama mevcut olmadığı halde, bir köleden farksızdır. Hürriyet ele geçirilmesi gereken bir şeydir, dostum. Başkalarından dilenilecek bir şey değil.»

Nunzio düşünceliydi, ne söyleyeceğini bilmiyordu.

«Sen bizim intikamımızsın» dedi sonunda, «Bizim en değerli yanımız sende. Güçlü olmalısın, Pietro. Yaşamak zorundasın. Sağlığına dikkat et.»

«Nunzio» dedi Pietro güçlükle, «İtalya'ya dönüşüm, senin şu gerçek sesini yeniden duymamdan ve eski bir arkadaşı yeniden kazanmamdan başka bir şeye yaramasaydı bile yine de göze alınmaya değerdi. Yatakhanedeki arkadaşlar uykuya daldığı zaman da böyle konuşurdun. Hani okulda, geç vakitlere kadar uyumadığımız gecelerde...»

Cardile, iliklerine kadar ıslanmış halde kapıda belirdi.

«Hâlâ yağıyor» dedi, «ortada kimsecikler görünmüyor.»

Doktorla birlikte köşeye çekilerek, Spina için neler yapmak gerektiğini konuştular. Cardile, hastayı kucağına alıp, merdivenden çıkarak, tavanarasındaki samanlığa götürdü.

«Şimdilik burada saklanacaksın» dedi Doktor, «Bütün gün kıpırdamadan yatmalısın. Gerekli olanları Cardile getirecek sana. Bu arada, saklanman için daha rahat bir yer bulmaya çalışacağız.»

«Yabancı ülkelere dönmeyeceğim» dedi Spina.

Doktor, «Korkarım, istesen de gidemeyeceksin» diye cevap verdi. Uzun bir seyahat yapacak ya da Alp dağlarını gizlice geçecek durumda değilsin. Pek uzakta olmayan, emin ve sakin bir yer bulmak zorundayız sana; bir kaç ay kalman için. Ondan sonra ne istersen yap.»

Pietro Spina, yalnız kaldı. Samanlara iyice gömülmüş vaziyetteydi. Son günlerde, çeşitli tehlikeler atlattıktan ve izini kaybettirmeye çalıştıktan sonra şimdi, hastalığın verdiği tatlı gevşeme içinde nihayet dinlenebiliyordu. Yurduna döndüğünden beri, ilk olarak rahat ediyordu; ilk olarak kendini kapıp koyvermişti. Cardile'nin, tahmin etmiş olduğu gibi, kendisine sığınacak bir yer sağlaması çok sevindirmişti Spina'yı. İnsanlara güvenmek gerekti. Beklediğinin tersine, Nunzio Sacca'nın da kendisine yardım etmesi, Spina'yı daha da memnun etmişti. Dostluğa da güvenmek gerekti.

Bunları düşününce, hazır ortada kimseler yokken, samanın üzerinde bir kaç takla atmak geliyordu içinden. Ama ölümle karşı karşıya gelmiş durumda bulunduğunu ve bundan ötürü hiç kıpırdamadan yatması gerektiğini hatırladı. Samana gömüldü yeniden. Samanlıktaki küçük Hazreti İsa gibi sakin ve uslu uslu oturuyordu. Bu benzeyişin eksiksiz olması için, bir yanında eşek, öte yanında bir inek bulunmalıydı. Eşek ve inek eksik değildi ahırda ama yanında değil aşağıdaydılar. Üstelik gündüzleri iş gördükleri için, yalnız geceleri Spina'nın barındığı çatı altında bulunuyorlaıdı. Onlar ahıra geldiği zaman Spina uyumuş oluyordu. Samanın yumuşaklığı ve sıcaklığı, rehavet veriyordu insana; hayaller kurmasına yol açıyordu. Güneş altında olgun başaklarla dolu tarlalar, gelincikler görüyor ve ağustosböceklerinin kulakları sağır edici gürültüsünü duyuyordu rüyalarında. Organizasyona polisin sızmış olması ve bundan dolayı arkadaş-

ları ile bütün ilişkileri kesmek zorunda kalışı karşısında duyduğu öfke ve tiksintinin yerine kendi toprağının insanlarına karşı yüreğinde beliren yakınlık ve dostluk duygusu geçiyordu. Bu duygu, Cardile ve Nunzio'nun davranışları dolayısıyla da kuvvetlenmişti. Samana gömülmüş halde, kendini daha güçlenmiş gibi sanki üzerinde yetiştiği toprakla kaynaşmış, sanki tabiat ananın kucağına dönmüş gibi hissediyordu. Ateş gibi yanıyordu ama güçlüydü. Sıkıntı içinde geçen sürgün yıllarından sonra rahat bir soluk alıyordu artık.

Samanlığın arka tarafında, tertemiz parlak taşların ve su bitkilerinin arasından pırıl pırıl bir dere akıyordu; durmadan konuşur gibi. Uzandığı yerde, Spina'nın kulağına gelen en önemli ses, derenin bu hışırtısıydı. Uzun geceler boyunca bir ninni gibi geliyordu ona bu ses; her zaman yenilenen eski bir şarkıyı andırıyordu. Masallar ve efsaneler böyle doğar işte! Alabalıklar, memleketliniz olan ve şehir insanlarının kışkırtmaya çalıştığı bu adama güzel bir masal anlatın!

Spina bol bol uyuyordu. Cardile'nin yemek ve ilâç getirdiği saatlerde uyanıyor, karnını doyuruyor ilâcını alıyor ve yeniden uyumaya başlıyordu.

Cardile, günde üç kere geliyordu. Eşeğinden iniyor, hayvanın yükünü alıyor, yularını, duvardaki bir halkaya bağlıyor ve ahıra girdikten sonra yukarı çıkıyordu. Spina, yattığı yerden onun bu hareketlerini bir bir görür gibi oluyordu. Cardile, gerekli olandan bir saniye fazla kalmıyordu samanlıkta. Bir kaç kelime konuşuyor ve işinin başına dönmek için oradan hemen ayrılıyordu.

Spina her seferinde, «Doktor Sacca'dan bir haber var mı?» diye soruyordu.

Cardile de «Hayır» cevabını veriyordu.

Acelesi yoktu Spina'nın, bekliyordu. Samanlığın büyük bir penceresi vardı; harmandan sonra samanlar buradan içe-

ri sokuluyordu. Spina, gölgede kaldığı halde bu pencereden tarlaları görüyordu; yemyeşil buğday tarlaları, gümüş yapraklar arasında yer yer sayısız küçük kara gözlerle doluymuş hissini veren bakla tarlaları ve bodur asma kütüklü bağlar. Uzakta, ana yolun bir parçasını da görebiliyordu. Bir gece, arabalar geçmişti buradan, tekerleklere asılmış sallanan fenerleriyle. Bir panayıra gidiyorlardı herhalde. Spina hemen uykuya daldı ve onlarla birlikte panayıra indi.

Genç adam, iki uyku arasında, çevresindeki hayatı inceden inceye gözlüyordu. Duyduklarını anlatmak güçtü; acayip duygulardı bunlar. En şaşırdığı şey, gördüklerinin hemen hepsinin akıl almaz ölçüde tabiî oluşuydu. Herşey yerindeydi; sürgün hayatının hastalıklı hayalgücünün yarattığı dünyada; gerçekdışı kırların ve yoksul köylülerinin dünyasında değil, kendi öz yerindeydi. Sürgündeyken yazdığı makaleleri ve kitapcıkları düşündü, Spina. Bu yazılarında herşeyden önce gerçekçi olmaya çalışmıştı; ama bugün, onların hayallerle dolu olduklarını farkediyordu. Gördüklerinin tabiîliği onu şaşkına çevirmişti. Tarlalar, köylüler ve eşekler gerçek ve tabiî idiler. Üç boyutlu olarak karşısında duruyorlardı; hayalgücünün yarattığı kuruntular değillerdi artık. Hasta vücudu da öteki tabiî nesneler arasında bulunan bir başka tabiî nesneydi. Öteki nesnelerin merkezini teşkil eden temel bir varlık değil tabiî nesneler arasında herhangi bir nesneydi; somut ve sınırlı bir varlıktı; tabiatın bir ürünüydü. Spina'nın saman üzerinde yayılan vücudunun bir yanında irice bir ekmek, öteki yanında ise bir kırmızı şarap şişesi duruyordu. Yemek olarak bunları getirmişti Cardile. Saman sapsarı, ekmek esmer, şarap kırmızıydı.

Spina'nın yanında, bir kaç deftercik vardı. Tarım meselesi ile ilgili notlar yazmıştı bunlara. Tevkif edilmiş olsaydı, bu defterciklер başına belâ açabilirlerdi. Ama, onları bı-

rakmak istememişti Spina. Aktif mücadeleden ve organizasyon çalışmalarından bir kaç hafta boyunca uzak kaldığı takdirde, bu notların, daha geniş bir inceleme yazmak için faydalı olabileceğini düşünmüştü. Şöyle bir göz attı notlarına; rasgele birkaç cümler okudu ama devam edemedi. Anlaşılmaz teorik araştırmalar her zaman sıkmıştı Spina'yı. İtalya'ya düşünmek için değil iş yapmak için gelmişti.

Doktor Sacca, vitaminler hakkında Cardile'ye uzun bir nutuk çekmiş ve Spina'nın daha iyi gıda alması gerektiğini anlatmak istemişti. O günden sonra, Cardile, sabahlığa iki ekmek ve iki misli şarap getirmeye başladı. Spina içkici değildi, ama Charleroi ve Seraig'nin midye çorbasıyla haşlanmış lâhanasının tadını unutmak için şarabı seve seve içmeye başlamıştı. Kimi zaman, Cardile, annesine farkettirmeksizin bir parça salam ya da peynir de getiriyordu. O zaman, Spina'nın midesi bayram ediyordu.

Şarap yüzünden, Spina neşeli bir adam olmuştu. Bu mutlu günlerden birinde, Cardile, Doktor Sacca'dan bir mektup getirdi. Doktor, ihtiyatlı bir şekilde ve esrarlı bir tonla yazdığı mektubunda, Spina'nın bir dağ köyünde iki üç ay kalmasını sağlayacak bir plânı açıklıyordu. İyileşmesi için iki üç ay yeterliydi. Spina, yapılması gereken işlerin hepsini bir anda anlayamamıştı ama bunun şaşırtıcı bir macera olacağını ve bir hayli eğlenceli geçeceğini sezmişti. Bundan ötürü Sacca'nın teklifini kabul etti. Ertesi akşam, Doktor Sacca geldiği zaman, Spina hâlâ uyuyordu. Kalkıp aşağıya indi ve zeytinyağı kandilini yaktı. Dostunun, rahip elbiseleriyle ve bir rahip için gerekli eşya ile dolu bir bohça getirmiş olduğunu gördü. Tedirginlik duyduğunu saklayamamıştı.

«Yıllardır Kiliseden uzaktım ben» dedi, «Ama 'rahip lığına girmekten hoşlanmadığımı söylemeliyim. Böyle saygısız bir davranış benim karakterimle bağdaşamaz.»

«Seni tanımasaydım ve bu kıyafeti saygısızca kullanmaya kalkışmıyacağını bilseydim, bunları getirmezdim» diye cevap verdi Sacca.

Cüppe giyme töreni, ahırda, yağ kandilinin titrek ışığında yapıldı. İnek ve eşek de töreni izliyorlardı. İnek hiçbir şey anlamamış olmalı ki gözlerini kapayıp uzandı ve uyuklamaya koyuldu; ama eşek ayakta, gözlerini dikti. Eşeğin bakışları Doktoru pirelendirmişti. Hayvanı öteki tarafa döndürdü. Eşek, Doktora karşı gelmedi ama başını hemen çevirip, samanlıktan indikten sonra sırtına ön kısmında bir sıra küçük düğme bulunan siyah renkli uzun bir cüppe geçiren bu adama inatçı gözlerle bakmaya devam etti.

«Parçalanmaktan kurtulmak için, kuzu, kurt postuna bürünüyor» dedi Sacca.

Spina'nın yanmışa benzeyen çehresinde, gözleri çocuksu bir ciddiyetle parıldıyordu.

Doktor Nunizo Sacca, hemen oracıkta, yarı ciddî bir sesle kısa bir nutuk çekti.

«Bildiğin gibi, bu kıyafet» dedi, «ilkel sır dinlerinden, İsis ve Serapis rahiplerinden gelmektedir. Hıristiyan dinini sırlarını dünyevî işlere bulaşmaktan korumak ve faziletleri, dünyadan eletek çekmiş ve dünyaya karşı olarak yaşayan bir azınlığa sağlamak isteyen ilk keşiş toplulukları tarafından Katolik dünyasına sokulmuştur. Bu âdetler, ortaya çıktıkları yüzyıldan çok daha sonraki zamanlara ulaşmış ve bir dinden ötekine geçmiştir. Ve şimdi de, binlerce yıldır tabiatüstü ilhamların ve kendini kurban etmenin sembolü olan bu elbiseleri, yeni ihtilâlci sırları ve ihtilâlci maddeciliğin sırlarını benimsemiş olan sen giyiyorsun.» Gözlerinin içi gülüyordu Spina'nın.

Nunzio ayni tonla sözüne devam etti :

«Kutsal metinleri açıklayan, onları kullanmak ve uygu-

lamak yetkisini taşıyan kimseleri alelâde ölümlü insanlardan ayırmak için, Karl Marx'ın, buna benzer bir kıyafet yaratmamış ya da hiç olmazsa özel bir saç kesme şeklinin gerekli olduğunu ileri sürmemiş olmasını bir türlü anlayamıyorum.»

Vakit geç olmuştu.

«Ne ad koyacaksın kendine?» dedi Sacca.

Spina bir an düşündükten sonra cevap verdi :

«Spada.»

«Güzel!» dedi Sacca, «Öyleyse, Don Paolo Spada olsun.»

«Paolo nereden çıktı?»

«Pietro Spada adı Pietro Spina'ya çok benziyor. Muhterem Don Paolo Spada, haydi gidelim. Bir şey unutmayasınız. Her şey çantanızda mı? Takkeniz, dua kitabınız, tesbihiniz, harmaniyeniz?

«Gidelim» diye cevap verdi Don Paolo, «Procedamus in pace!»*

* *«İşimizi sulh içinde görürüz!»*

III

Annibale Soffrito'nun, doru bir beygir tarafından çekilen üstü açık arabasında, büzülmüş halde oturan Don Paolo, Campi Palentini tarlalarını ardında bırakıp, Fucino çukurluğuna doğru yol almaya koyulmuştu. Boğa yıldız kümesinin çatallı diliyle Parasona dağının ardından belirdiği saatti. Tırıs giden beygirin nal sesleri, önlerinden geçtikleri mandıralarda bulunan köpeklerin havlamasına yol açıyordu. Henüz aydınlık bir kaç pencereden garip yüzler görünüyordu.

Don Spada, doğup büyüdüğü yerlere on yıl sonra işte böyle döndü. Velino dağının piramide benzeyen görüntüsü, üzerleri hâlâ karla örtülü olan iki tepesiyle, sol tarafta, kurşunî bir ışık içinde yükseliyordu. Tepeler ve sel sularının eteklere yığdığı toprak kümeleri, yavaş yavaş alçalarak ovanın karanlığı içinde gözden kayboluyordu. Araba, güzel evlerin ve villâların yanı sıra bir yığın perişan kulübenin göze çarptığı Avezzano'dan geçti. 1915 depreminin üzerinden yirmi yıl geçmiş olduğu halde, kırılıp dökülmüş ev kalıntıları hâlâ olduğu gibi duruyordu; yıkıntıların arasında otlar bitmişti. Sallanarak ilerleyen arabanın içinde büzülmüş oturan Don Spada, hiç kimse farkında olmaksızın, hiç kimse kendisini ele vermeden, doğup büyüdüğü yere dönebilmesine şaşıyordu.

Annibale yerinde oturmuş sessiz sessiz sigarasını tüttürüyordu. Beygirin tırıs gitmesini sağlamak için arasıra dizginleri sallamaktan başka şey yapmıyordu. Sonunda, Don Paolo'ya döndü,

«Acquafredda'da çalışan nalbant Letterio usta, bir nal takmak için bir liret ister. Ben de istediğini veriyordum. Sonra, iki yumurta istemeye başladı. Yumurta işine, bizde, kadınlar karışır. Ama karım bir şey demedi; ben de, ata nal taktırınca Letterio ustaya iki yumurta vermeğe başladım. Dün işim düşmüştü, beygiri ve iki yumurtayı alıp dükkânın yolunu tuttum. Ama Letterio usta, 'Savaş yüzünden demir pahalılandı üç yumurta isterim, dedi. Beygiri nallattım. Sonra eve gidip, savaş yüzünden bir yumurta daha borçlu olduğumu, anlattım karıma. Bizim karı öyle kızdı, öyle köpürdü ki, görmeyin. Söylediklerimi dinlemek bile istemedi. Nalbantın önünden iki kere geçmek zorunda kaldım. Her sefer, «Ne o, tavuk yumurtlamadı mı?» diye sordu. 'Yarına kadar bekle' dedim. Yarın hava değişecek. Pescina'nın üstündeki şu bulutları görüyor musunuz?»

Annibale, Rahibin ne söyliyeceğini öğrenmek için geriye döndü. Ama Rahip uyumuştu. Daha önce kararlaştırılmış gidiş yoluna göre, Rahibin geceyi geçirmek istediği Fossa dei Marsi'ye varabilmek için, Annibale'nin dümdüz giderek Fucino'nun ıssız yollarından geçmesi gerekiyordu. Oysa bu, kestirme yol değildi. Ne var ki, Don Paolo, Fucino'nun kıyısından geçen yoldan gitmek istememiş ve bundan ötürü arabacıya daha fazla para vermeye razı olmuştu. Kestirme olan bu yol köylerin içinden geçiyordu.

«Fucino ovası ve burada uygulanan modern tarım usulleri ve kanallar hakkında bir çok şey işittim, bundan dolayı uzun yolu tercih ediyorum.» demişti Annibale'ye.

Ama uyuyakalmıştı Rahip; görmek isteseydi bile hayal etmekle yetinmek zorundaydı. Çünkü Annibale kestirme yola sapmıştı. Yol, kısa iniş çıkışlarla sürüp gidiyordu. Bir inişte, Don Paolo ansızın uyandı. Fucino'nun yükseklerinde Boğa yıldızının yanı sıra bir başka yıldız kümesi belirmişti. Don Paolo, istemediği yol üzerinde olduklarını anlamıştı.

«Bu yoldan mı gitmeye karar vermiştik?»

«Yarın hava değişecek» dedi Annibale.

«Fucino yollarından biri mi bu?»

«Eğer üşüyorsanız, lütfen söyleyin efendim.»

«Buradan görünen bir kanal var mı?»

Annibale, tepeden inip yol üzerindeki köprülerden birinin altından geçen küçük bir dereyi işaret ederek, sakin bir şekilde cevap verdi :

«İşte bir tanesi.»

Sonra ekledi :

«Evet, Acquafredda'nın nalbantı bir nal takmak için üç yumurta istiyor şimdi. Savaş yüzünden demir pahalılanmış da....»

Don Paolo, yeniden uykuya dalmadı ama Annibale'nin söylediklerini de dinlemedi artık. Çocukluğunun ve delikanlılığının hatıralarını bir bir ortaya çıkaran derin ve beklenmedik bir sessizliğe daldı. Yol taşlıktı; araba mekân içinde olduğu gibi zaman içinde de yer değiştiriyordu sanki. Her bağı, her dereyi ve her ağacı yeniden tanıyordu Don Paolo. Pek az değişikliğe uğramış olan bu görünüşleri bir bir hatırlıyordu. Orta'ya gelmeden önceki yol kavşağında bulunan Acquasanta'nın meyhanesini seçti karanlıkta; patron kadın iskemleleri içeri taşıyor, bir kız da ona yardım ediyordu. Acquasanta'nın kızı bu kadar büyümüş olabilir miydi? On yıl sonra, bu kız patron olacaktı. Bu sefer, kızı tıpkı şimdi annesine yardım ettiği gibi yardım edecekti ona. Tekrarlanıp gi-

decekti bu. Arabanın tekerlekleri taşların arasına giriyor ve güçlükle dönüyordu. Sonra ansızın, bir dönemeçte, Orta'nın ilk evleri göründü; elle tutulacak kadar yakındaydılar. Araba yapıcısının kapkara dükkânın üzerinde elektrik yanıyordu.

Don Paolo gözlerini kapadı. Görmek istemiyordu bunları. Arabanın geldiğini, dükkân sahibinin köpeği Neron fark etti önce. Her zamanki gibi bir iki kere havladı. Sonra dükkânın kapısı arasından kulak kabarttı. Güvensiz ve şaşırtıcı bir tavırla iki üç kere daha havladı. Araba, dükkânın kapısına sürünecek kadar yakın geçince, kıyameti kopardı Neron. Bunun üzerine, Kilisenin arkasındaki bahçede bulunan dişi köpek Favetta cevap verdi. Olup biteni öğrenmek istiyordu. «Ne var? Ne var» diye soruyordu. Neron öfkelenerek cevap verdi; «Ne var ne demek? Duymuyor musun?» Kilisenin arkasında bulunan Favetta, ne olduğunu kavrıyamıyordu. Sormaya devam etti: «Ne var? Ne var?» Neron kızmıştı, «Duymuyor musun be?» der gibi ardarda havladı. Araba köy alanının taş döşeli zemini üzerinden geçti. O zaman Favetta, çıldırmış gibi havlamaya koyuldu. Kulübede yatan yavrularını uyandırdı. Hep birlikte bahçe kapısına atılarak, vargüçleriyle havlamaya başladılar. Uyku sersemi yavrular, «Ne var? Ne var?..» diye çekinerek soruyorlardı analarına. Kızıyordu anaları; «Ne var? Ne demek? Duymuyormusunuz?» diyordu. Köyün öteki köpekleri de koroya birer birer katılıyorlardı. Çoban köpeği Leo, değirmen, inşaat deposu ve araba ahırı gibi yerlerde bulunan bütün köpekleri ayaklandırıyordu. Kurt köpeği Calvino da tepedeki villalarda bulunan av köpeklerini ve bayanların finolarını uyandırdı.

Don Paolo gözlerini yumuyordu hâlâ. Köyün dört bir yanından otuz kırk köpek hırlıyor, havlıyor ve uluyordu.

Araba Orta'nın son evinin önünden geçtiği zaman bile seslerini kesmemişlerdi; sonra birer birer sustular. Aralarında en fazla ısrar eden Calvino'ydu. O da susunca, Don Paolo gözlerini açtı. Araba, bir çeşmenin önünden geçiyordu. Çeşmenin yanında, koyunların su içmesi için konmuş büyük bir yalak bulunuyordu. Üzerindeki bronz levhada ise şu sözler yazılıydı: «Spina ailesi tarafından yaptırılmıştır.»

Don Paolo, «Susadım» dedi, «Dur burada.»

Arabadan indi, çeşmeye yaklaşıp suyu avuçlayarak içti. Islak ellerini yanan alnında gezdirdi. Taşlık yol bitmişti artık, beygir yeniden tırıs gidebilirdi. Don Paolo, sırtını beygire dönerek oturdu ve doğmuş olduğu köyün son ışıklarını seyretmeğe koyuldu. Sağda solda bir kaç ışık yanıyordu hâlâ, bunlar da düzensiz aralarla birer birer kararıyordu. Bir ışık söndü tepede, sonra vadide, ırmak kıyısında, mezarlıkta birer ışık söndü. Bir başka ışık söndü tepede, sonra mezarlıkta ırmak kıyısında ve yeniden mezarlıkta birer ışık söndü. Sonunda sadece üç ışık kalmıştı. Bu geç saatta, ancak hasta odalarındaki ışıklar yanardı. Don Paolo, evleri, patikaları, pencereleri, bahçeleri bir bir tanıyordu. Araba, Don Paolo'nun babasına ait olan eski bir taşocağının yanından geçiyordu. Küçükken, işçi çocukları ile birlikte burada saklambaç oynadığını hatırladı Don Paolo. Yan tarafta, babasından miras olarak kalan biricik şeyi, «kendi» bağını seçti. İncir ağaçları eski yerlerinde; ama kirazlarla ceviz ağaçları ne olmuş? Bağa bakan amcası, onları kesmek zorunda kalmış olmalıydı. Gözleri doldu Don Paolo'nun. Ama gece rüzgârı çıktı ansızın; ağaçlar hışırtıyla sallandılar. Ay göründü. Don Paolo'nun başı yeniden önüne düştü; uykuya daldı.

Fossa dei Marsi'ye vardıkları zaman, Girasole otelinin önünde Annibale, Don Paolo'yu uyandırdı.

Yanından ayrılmadan önce Don Paolo'dan bir ricada bulundu :

«Bana bir tavsiye mektubu yazar mısınız?»

«Ne için ve kime yazılacak bu?»

Annibale bir an düşündükten sonra cevap verdi :

«Şu anda kestiremiyeceğim, ama bir fırsat çıkar; bakarsınız işime yarayıverir. Genel bir tavsiye mektubu yazsanız, iyi olur efendim.»

«Ben seni tanımıyorum ki!» dedi Rahip.

Annibale, «Hoşça kalın» diyerek Acquafredda'ya yollandı.

Don Paolo, odasına kadar güçlükle çıkıp hemen uykuya daldı. Ertesi sabah erkenden uyandı; ama öylesine yorgundu ki yataktan çıkamadı. Dr. Sacca, ona, tape edilmiş bir yazı vermişti. Yazının başlığı şuydu : «Bir rahip, kendi dinî bölgesinin dışında nasıl davranmalıdır?» Don Paolo Spada, Frascati dinî bölgesine bağlıydı, iyileşmek üzere dei Marsi bölgesine bağlı pietrasecca dağ höyünde dinlenmeye geliyordu. Yazıda, Don Paolo'nun karşılaşabileceği güç durumlar hakkında açıklamalar yapılıyor ve nasıl davranması gerektiği konusunda bilgi veriliyordu. Don Paolo, bunları, tekrar tekrar okudu. Kendisini Pietrasecca'ya götürecek olan araba ancak öğleden sonra gelecekti. Don Paolo öğlene kadar yerinden kıpırdamadı. Odada, bir lavabo ve akar su bulunduğunu görüp sevinmişti. Samanlıkta yaşadıktan sonra el yüz yıkayacak bir yerde bulunmak gerçekten sevindirici bir şeydi. Ayrıca, lavabo, yurdunda gerçekleşmekte olan kalkınmayı da açıkça gösteriyordu. Lavabonun üst tarafında, güzel bir elyazısıyla şu sözler yazılmıştı : «Koku yaptığı için lavaboya idrar edilmemesi rica olunur.»

Ama lavabo leş gibi kokuyordu.

Don Paolo, aynada şöyle bir baktı kendisine. Acquafredda'dan ayrılmadan önce saçını kısacık kestirmişti. Kara cüppesi ve kesik saçlarıyla, gerçekten gülünç bir görünüşü vardı. Neredeyse kahkahalarla gülecekti. Cüppenin ön tarafında yirmi sekiz düğme yer almıştı. Bu kıyafeti her çıkarışında ya da giyinişinde içini hafakanlar basıyordu. Ama çok geçmeden, boyundan bele kadar olan düğmeleri açınca, cüppeyi kafasından çıkarabileceğini ya da aşağıya doğru sıyırarak içinden çıkabileceğini keşfetmişti. Bu kadınsı hareketler, eğlendiriyordu Don Paolo'yu. Ama, pantolonunun cebinden bir şey çıkarması gerekince, eteklerini yukarıya doğru kaldırmak zorunda olduğunu anlayınca yeniden öfkelendi. Herkesin arasında eteklerini toplayıp kaldırmak ne saçma şey! Çok geçmeden, ceplerin hizasında küçük bir yırtmaç bulunduğunu keşfedip neşelendi. Sonunda, rahipliğin öyle sanıldığı kadar güç bir şey olmadığına karar verdi. Öğle yemeğinde otelin sahibesi Berenice Girasole ile tanıştı.

Otelin yemek odasının duvarları, çok satılan haftalık bir resimli derginin heyecanlı olayları tasvir eden renkli sahifeleriyle kaplanmıştı. İnsanın tüylerini diken diken eden olaylar arasında, bir makasçının kızının koskoca bir treni korkunç bir kazadan kurtarışı, bir uçağın kartalların hücumuna uğrayışı, şehrin ortasında kırılan kafeslerinden fırlayıp yoldan geçenleri kovalayan vahşi sirk hayvanlarının saldırışı görülüyordu. Bayan Berenice, özel dertlerini anlatmak için rahibin masasına oturdu. Korse giymemişti ve durmadan terliyordu. İri gögüsleri, dik durmaktan yorulmuş nesneler gibi kendini bırakıp sarkmıştı. Berenice, Kiliseden söz etmeye koyulunca, Don Paolo atıldı :

«Özür dilerim» dedi, «Ben bu dinî bölgeye bağlı değilim. Frescati'den buraya, dinlenmek için geldim.»

Berenice alınarak sustu.

Hava pırıl pırıldı; Don Paolo dışarıya çıkıp otelin önündeki sıralardan birine oturdu. Beş altı afilli delikanlı, şapkaları başlarında, ağızlarında sönmüş birer sigara ve pantolon önleri yarıya kadar açık halde, sanki donup kalmış gibi uyukluyorlardı. Bir kaç haylaz delikanlı da başka bir masanın başında iskambil oynuyorlar ve dört bir yanlarına tükürük yağdırıyorlardı. Hemen hepsinin yakasında hükûmet rozetleri göze çarpıyordu. İskambil oynayanlar arasında, bıyıkları yukarıya ve küçük sakalı aşağıya kıvrılmış yaşlıca bir adam da vardı. Bir emekli aktörü andıran bu adam, kahvesini höpürdeterek içiyordu. Yabancı rahibi görünce, çarpılmaktan korkuyormuş gibi seslendi :

«Demir! Demir!»

Uyuyanlar yerlerinden fırlamışlardı. Hepsi de demirden yapılmış bir nesne arıyordu. Bulamıyanlar ellerini sol ceplerine sokuşturdular. Don Paolo, bu âdeti çok yakından bilirdi. Neredeyse kendini tutamayıp küfrederek cevap verecekti. Ama hemen toparlandı. Bu haylaz heriflerin davranışı, hiç olmazsa, gerçek bir rahipten farksız olduğunu ispatlamıştı.

Otelin önünde küçük bir alan vardı. Dip tarafta, bayraklarla süslenmiş Parti binası ve cephesinde Kral Umberto'nun bıyıklı bir kabartması bulunan nahiye müdürlüğü binası yer almıştı. Yan tarafta, bir tuhafiyeci dükkânı var; kumaşlar ve renkli mendiller kapının önüne çıkarılmış. Bisiklet gidonunu andıran bıyıkları olan dükkân sahibi dışarıda oturuyordu. Çevresini sinekler almıştı; zaman zaman genzini temizleyip, küçük alanın neredeyse ortasına kadar ulaşan tükürükler savuruyordu. Telgraf tellerine, bir bisiklet şampiyonunun kazandığı başarıyı övücü yazılar asılmıştı. Yabancı bir rahibin geldiği duyulunca, dilenciler peydahlanmıştı ortalıkta. Sakat bir dilenci, rahibe yaklaşarak hepsinin adına

sadaka istedi. Don Paolo otele girdi. Yeniden cesaretlenmiş olan Berenice, Don Paolo'ya yaklaştı :

«Ne kadar iyi bir insansınız siz. Oysa şimdi şu anda ölmek üzere olan genç bir kız var...» dedi Don Paolo'ya.

«Özür dilerim ama, ben bu dinî bölgeden değilim.»

«İzin verin de durumu anlatayım hiç olmazsa.» dedi Berenice ağlayarak. «Kızcağız burdaki papazın gelmesini istemiyor. Çünkü papaz akrabası oluyor. Yabancı bir rahibin burada olduğunu söyledim, itiraz etmedi.»

«Özür dilerim ama, söylediğim gibi bu dinî bölgeden değilim ben.»

Berenice hem ağlıyor hem de iki yanına sallanıyordu.

«Bir kızcağız doktorsuz ve papazsız ölüyor da kimsenin kılı kıpırdamıyor. Bir beygir hastalansa, baytar gelir, komşular da yardıma koşar.»

Meraklanmış olan Don Paolo, «Doktor niçin yok?» diye sordu.

Berenice, ağzından bir şey kaçırmış gibi korktu.

«Size bir sır açıklayabilir miyim?» dedi.

Don Paolo açıklayabileceğini belirten bir işaret yaptı.

Berenice, iki hıçkırık arasında fısıldayarak anlatmaya koyuldu :

«Kız evli değildi ama gebe kalmıştı. Hem kendini hem ailesini kurtarmak için çocuğu düşürmeğe kalkıştı. Çocuk düşürmek yasak; bu işe karışan ebe, doktor ya da herhangi başka bir kimse hapishaneyi boylayabilir. Gazetelerde hergün böyle olaylara rastlanıyor. Daha acıklı olaylar da var tabiî. Fosso noterinin kızı dört aylık gebeyken kezzap içti. Yargıçın yanında çalışan hizmetçi kız da Tivoli'ye gidip çağlayana attı kendini. Sözünü ettiğim kız da ya adının çıkmasına gözyummak ya da ölmek zorundaydı. Hayatını tehlikeye atarak kurtulmak istedi ama şimdi can çekişiyor. Doktor ça-

ğırmaya imkân yok, çünkü doktor olup bitenleri rapor yazarak bildirmek zorunda. Akrabası olduğu için papazın gelmesini de istemiyor. Günah işlediği muhakkak ama Tanrı herkesi affeder. Hazreti İsa, bizim için çarmıhta ölmedi mi?»

Don Paolo'nun, bu durum karşısında, 'hayır' demesi imkânsızdı. Berenice, sanki söylemek istediği başka şeyler varmış gibi Don Paolo'ya ardından gelmesi için işaret etti. Birinci kata çıktılar. Berenice küçük bir odaya girdi. Don Paolo arkasından geliyordu. Oda yarı karanlıktı ve ilâç kokuyordu. Köşede, koca bir çarmıh altında, ufacık demir bir karyola vardı.

«Binanchina!» diye fısıldadı Berenice.

Yatakta bir şey kımıldadı. Yastığın üzerine yayılmış siyah saçların arasından, acı ile kasılmış bembeyaz ve sivri, çocuksu bir yüzün belirdiğini gördü Don Paolo. Berenice'nin dışarı çıkmış olduğunu farketti. Kapının yanında donakalmıştı sanki. Bir süre öyle durdu. Parmaklarının ucuna basıp dışarı çıkmak geldi içinden; ama kızın iri gözleri, üzerine dikilmişti. Dışarı çıktığı zaman kız haykırmaya başlarsa ne olacaktı? Kendisinin ötekiler gibi bir rahip olmadığını, ölüm döşeğindeki bir kıza anlatmak mümkün müydü? Ama, sahtekârlık etmek de istemiyordu. Ne yapacağını bilmiyor ve olduğu yerde kıpırdamadan duruyordu. Sacca'nın verdiği bilgiler arasında, böyle bir durumla ilgili tek satır yoktu. Kız kocaman siyah gözlerini rahibin yüzünden ayırmıyordu. Sonunda,

«Günaydın.» dedi kıza.

Ayaklarının ucuna basarak yavaşça yaklaştı; eğilip elini öptü kızın. Kız neredeyse ağlayacaktı. Üstündeki ince battaniye, harap olmuş vücudunun biçimli çizgilerini, iki küçük limonu andıran göğüslerini, bir deri bir kemik kalmış bacaklarını belli ediyordu.

«Sevgili yavrum» dedi rahip. «Sevgili yavrum, bir şey anlatma bana; herşeyi biliyorum. Kendini küçük düşürerek acılarını yeni baştan yaşamanı istemiyorum, anlatma lütfen. İtirafa ihtiyacın yok. İtiraflarını yaptın daha önce.»

Kız sordu :

«Günahlarımı bağışladınız mı?»

«Günahların bağışlandı» dedi Rahip, «Seni nasıl olur da affetmem. Cezanı daha önce çekmişsin. Hem de çok ağır bir şekilde...»

Don Paolo, kızın elini ateş gibi yanan avuçlarına almıştı.

«Sizin de ateşiniz var» dedi kız, «Siz de mi hastasınız?»

«Ben de cezamı çekiyorum» dedi Don Paolo gülümseyerek.

Dışarıdan, arabacı Magascia'nın sesi duyuldu.

«Pietraseca'ya gidecek rahip nerede?» diye sesleniyordu

Don Paolo, ölüm döşeğindeki kıza, «Artık gitmeliyim» dedi, «Hiç korkma, affedildin yavrum. Affedilmeyecek olan, seni, ölüm ya da şerefsizlikten birini seçmek zorunda bırakan şu kötü toplumdur.»

İhtiyar arabacı Magascia, otelin kapı eşiğinde oturmuştu. Çorbasını bitirmiş, ekmeğini şarabına banmaya koyulmuştu. İri yarı, geniş omuzlu ve sağlam yapılı bir adamdı. Ceketinin sol kolu omuzundan aşağıya doğru bomboş bir halde sallanıyordu. Magascia, Rahibi yanına oturttu. Dişi bir eşeğin çektiği iki tekerlekli araba, ağır ağır ilerlemeğe başladı.

«Kaç yıl önce kaybettin kolunu?» diye sordu Rahip.

«Şubat panayırında iki yıl oldu» dedi Arabacı, «Yıkanmak boşuna. Tanrı ihtiyar eşeklere sinekleri musallat eder.»

Magascia, dizginleri frene bağlayıp piposunu yaktı.

«Dizgin kullanmaya lüzum yok zaten» dedi, «Bizim eşek, son on yıl içinde, bu yoldan her hafta geçti; hem de tek hata yapmaksızın. Su içmek için ya da işini görmek için nerede durması gerektiğini çok iyi bilir. Bayırlarda inişlerin ne kadar sürdüğünü de bilir.»

Magascia, Fossa'dan aldığı yeni şapkayı eskisinin üzerine geçirerek giymişti. Önce, şapkalarını arkaya yatırmış, sonra külhanbeyleri gibi bir yana eğmiş daha sonra da öbür tarafa yatırmıştı; ama bir türlü rahat edemediği için elleyip duruyordu.

Arabayı çeken sıska eşeği göstererek, «Adı Bersagliera'dır» dedi. «Bu söz 'hızlı giden' anlamına gelir, ama yaşlanmış olduğu için ancak tek tek adım atabiliyor.»

«Hepimiz yaşlanıyoruz» dedi Rahip.

«Ama eşek, ne de olsa talihli yaratık.» dedi Magascia, «Bir eşek yirmi dört, katır yirmi iki, at ta on beş yaşına kadar çalışıyor. Ama insan yetmişine kadar, hatta ondan sonrada çalışmak zorunda. Tanrı hayvanlara acımış ama insanlara acımamış. Ama Tanrı ne isterse onu yapar.»

Araba bir ahırın önünden geçtiği sırada Bersagliera vargücüyle anırmaya koyuldu. Neredeyse yerinde sayar gibi yürüyordu. Ahırın içinden bir başka anırtı duyuldu.

«Eski bir göz ağrısı vardır burada» dedi Magascia. «Gençken onunla kırıştırmış. Buradan geçerken, merhabalaşmadan edemezler. İkisi de yaşlandı tabiî, ama gönül ihtiyarlamıyor.»

Kasabanın dışında, yol aşağıya doğru iniyordu. Dağlar, vâdiler, tepeler, tarlalar ve başka yollar görünmeye başlamıştı. Yukarıdan bakılınca büyük bir yanardağ ağzını andıran yeşil Fucina çukurluğunu her an biraz daha geniş olarak görüyordu Rahip. Yanardağ ağzının çevresindeki köylerde,

depremin yaptığı tahribat hâlâ belli oluyordu; bir kısmı parçalanıp ezilmiş arı kovanlarını andırıyordu. Hava, ateş ve su kokuyordu hâlâ.

Magascia'nın arabası ağır ağır ilerliyordu. Üzerinde bir adamın uyuduğu ot yığınlarıyla yüklü başka bir araba, arkadan gelip Magascia'nın arabasını geçti. Daha sonra, bir öküzle bir ineğin çektiği başka bir araba da geçti Magascia'yı. Öküz hem arabayı çekiyor hem de ineğin kulağını yalıyordu. sonunda, tek bir eşeğe binmiş olan baba, ana ve çocuktan ibaret bir köylü ailesi de geçti. Kadın, çocuğunu emziriyordu.

Magascia, eşeğin üzerindeki adama, «Mahsul nasıl?» diye sordu.

«Kötü, hem' de çok kötü» diye cevap verdi adam.

Arabacı, Rahibin kulağına eğilip, «Demek ki iki bir mahsul alacak diye fısıldadı.

«Niçin aksini söylüyor?»

«Nazar deymesin diye, niçin olacak.»

«Peki senin mahsul nasıl?»

Magascia istavroz çıkararak, «Kötü, hem de çok kötü» diye cevap verdi.

«Ama havalar çok iyi gitti.»

«Otomobiller yüzünden, efendim» dedi, Magascia, «Benzin kokusu mahsulü mahvediyor.»

Yolun kenarında zaman zaman taş yığınlarına rastlıyorlardı. Bunların ardında, çalı çırpıdan yapılmış çardakların altında oturmuş taşçıların ellerindeki çekiçlerle en iri taşları işledikleri görülüyordu. Magascia'nın arabası Lama dei Marsi köyünden geçti. Evlerin ve kulübelerin duvarlarına, nazardan korunmak için, öküz boynuzlarının takılmış olduğu görülüyordu. Her zamanki gibi, kadınlar kovalar ve testilerle çeşmenin başında bekliyorlar, delikanlılar bisikletleri ile kahvenin etrafında dönüp dolaşıyor, ihtiyarlar, kapı eşiklerinde

tütün içiyor ve yine her zamanki gibi, polisler, bir Meksika generalinin kıyafetini andıran süslü üniformaları ile, biricik köy yolunda beş aşağı beş yukarı dolaşıyorlardı.

Köyün öbür ucunda Meryem'e adanmış bir küçük kilise vardı. Magascia istavroz çıkardı.

«Eski bir mucize dolayısıyla yapılmıştır burası; Madonna della Rose* kilisesi diye bilinir. Mucizenin olduğu yıl Ocak ayında güller açtı, kirazlar kızardı ve koyunlar kuzulamaya başladı. Ama bunu görenler, sevinecek yerde korkuya kapıldılar. Belli ki, büyük bir felâket gelecekti. Çok geçmeden kolera sardı ortalığı.»

«Kiliseyi niçin inşa ettiler?» dedi Rahip.

«Meryem uslu dursun diye. Bu yıl mahsul bakımından çok iyi. Benim için değil, başkaları için. Kimbilir yine ne felâketler gelecek başımıza.»

Kiliseyi geçtikten sonra, yol, iki tepe arasından kıvrılıyor ve bir köprüden geçtikten sonra Pietrasecca vâdisine giriyordu.

Birkaç kadın, köprünün başında kakılmış gibi duran ve yerinden kıpırdamak istemeyen yaşlı sıska bir ineği çekmeye çalışıyorlardı.

«Şimdiye kadar kaç defa geçtin buradan» diyordu kadınlardan biri, «Niye inat ediyorsun şimdi, ne oldu?»

İnek ne bir adım atmak ne de tartışmaya girişmek istiyordu.

Magascia'nın arabası vâdiye doğru ağır ağır ilerliyordu. Önce geniş görünen vâdi sonra daralmış gibiydi. Yol, güneşin kavurduğu gri renkli dik kayaların arasından kıvrılarak uzanıyordu. Kayalık yamaçlar arasında, sellerin getirdiği birikinti topraklarda, mısır ve patates yetiştiriliyordu. Bunlar, hek-

* *Güllü Meryem. Ç. N.*

tarla değil ancak metreyle ölçülecek kadar küçük tarlalardı. Yamaçlarında da böyle küçük tarlalar göze çarpıyordu; Ekilebilecek bir avuç toprağa bile insan eli değmişti. Taşlı bir sel yatağını keserek geçen yolda, arabalar, demiryolunu hatırlatan iki derin tekerlek izi bırakmışlardı. Araba ilerledikçe, her iki yanındaki kayalık bayırların kötü havalar ve yakıcı sıcak yüzünden gittikçe çoraklaştığı, bitkilerin ve ağaçların gittikçe azaldığı görülüyordu. Buldukları tek tük yeşil yaprağı kemirmekte olan birkaç keçi, arabadaki yabancı rahibe, şeytanı andıran sakallı yüzlerini dönrürerek baktılar.

Yokuş gittikçe dikleşti. Yükü hafifletmek amacıyla, Magascia aşağıya inmişti.

Dönemeçte, kayalar üzerine yapılmış, Rönesans üslûbunda bir villa gördüler. Kapıları ve pencereleri sımsıkı kapatılmıştı.

«Simone Scaraffa'nın villası» dedi Magascia, «Meksika'da otuz yıl kalıp kahve yetiştirerek zengin olduktan sonra, yurduna dönüp rahatça yaşamak istedi. Ama villada bir hafta geçirdikten sonra keçileri kaçırdı. Aquila'daki Santa Maria di Collemaggio tımarhanesine kapadılar adamı. Halâ oradaymış. Para kazanmak için çektiği zahmet boşa gitti.»

Vâdinin yüksekliğinden geçen bulutlar, dağlardan ovaya, kırlardan şehirlere doğru akıyordu.

Bir taş yığınının üzerine tahtadan yapılmış bir haç konmuştu. Üzerinde şu tarih okunuyordu : 22 Ağustos 1909»

«Lama noteri Don Giulio, burada soyulup öldürüldü» dedi Magascia «Otopsi sonunda, kalbine yedi bıçak darbesi yemiş olduğu anlaşıldı. Adamcağıza bu kötülüğü kimin yaptığı belli olmadı. Don Giulio, yüzde otuz faizle para verirdi. Ama o öldükten sonra tefecilik de kalktı buralardan.»

Pietrasecca'nın ilk evleri görünmeye başlamıştı.

«Çok bahtsız bir köydür burası» dedi Magascia, «Bir kere depremden, üç kere de seller yüzünden yıkıldı.»

«Şimdi kaç kişi yaşıyor burada?» dedi Rahip.

«Kırk hane var. Yolunu bulan dosdoğru ovaya gidip, yerleşiyor.»

Üzerinde tahta haç bulunan bir başka taş yığını gördüler. Bu seferki tarih değişikti: «15 Mayıs 1923»

«Vincenzio Sapone de burada öldürüldü» dedi Magascia, «Kıskançlık yüzünden. Vincenzio, bir Amerikalı* nın karısıyla işi pişirmişti. Amerikalı memlekete dönünce, karısını uyurken öldürdü, hem de usturayla boğazını keserek. Sonra buraya gelip şu kayanın arkasında saklandı. Vincenzio'nun işe gitmek için buradan geçmesini bekledi. Üzerine atılıp bağ bıçağıyla başını gövdesinden ayırdı. Dağlara kaçtı ama bir kaç ay sonra yakalanıp otuz yıl yedi. Bir kızı vardı. Büyüyüp yetişti ama hâşa huzurunuzdan, Roma'da kışlaların yanındaki geneleve düştü sonunda. Hiç de fena bir kız değildi.»

Bir başka haçın önüne geldiler.

«Burada...» diye söze başladı Magascia.

«Başka bir felâket mi olmuştu?» dedi Rahip.

«Nereden bildiniz efendim?»

«Bana felâketlerden başka şey anlatmıyorsun. Yoksa gözümü korkutmaya mı çalışıyorsun? Bu bölgede felâketten başka şeye rastlanmaz mı?»

«Güzel şeyler unutulur,» dedi Magascia, «Ama felâketler daima hatırlanır ve babadan oğula anlatılır. İyi bir insan ölünce doğru Cennete gider, ama bir günahkâr korkunç bir ölümle öbür dünyayı boylasa bile burada, vâdide kalır. Bun-

* *Çalışmak için Amerika'ya giden İtalyan işçilerine takılan lâkap. Ç. N.*

dan ötürü, hakkında durmadan konuşur dururlar. Öldürülmüş bir adamın ruhu için huzur yoktur. Öldürüldüğü yerden geçenler, adamın ruhu sakinleşsin diye, ilk zamanlar taş atarlar. Sizler tersini söylersiniz ama böyledir bu.»

Yol, eteğinde bir derenin aktığı uçurum boyunca uzanıyordu.

«Kardeşim işte buradan aşağı uçtu arabasıyla» dedi Magascia, «Tuz ve tütün yüklemiş olarak, Fossa'dan geceleyin dönüyordu. Kötü Ruh, tam burada, ansızın karşısına çıktı. İstavroz çıkaracak zaman bile bulamadı. Katır hötü ruhtan kaçmak isterken sola doğru atıldı. Ağabeyimi de arabayı da uçuruma yuvarladı.»

Derenin yanında, düzlük üzerinde küçük bir ev gördüler. İçinde kimse yok gibiydi.

Magascia hemen atıldı :

«Burası lânetlenmiş ruhların evidir.»

«Demek, lânetlenmiş ruhlar da kendilerine ev yapmışlar.» dedi Rahip. «İşleri pek fena gitmiyor desene!»

Magascia oralı olmadı, şaka edecek hali yoktu.

«Evi, Pietrasecca'dan Colamartini ailesi yaptırdı.» dedi, «Ama ev biter bitmez lânetlenmiş ruhlar yerleştiler içine. Bir kişi bile oturamadı bu evde. Vâdide herkes bu eve *refugium peccatorm** der.»

Sonunda Pietrasecca'ya vardılar. Köy, altmış kadar harap ve kararmış evden ibaretti. Evlerini bırakanlar, kapılarını ve pencerelerini kapayıp gitmişlerdi. Köy, dağ yamacına sokulmuş kuyu gibi bir boşlukta kurulmuştu. Evlerden bazıları, son depremden sonra inşasına izin verilen ve sarsıntıya dayanan tipte yapılmıştı. Onların çevresinde çamurdan ve taştan yapılmış başka kulübeler göze çarpıyordu. Üstleri sac-

* *Kötü ruhlar barınağı. Ç. N.*

la ya da kiremit parçalarıyla örtülmüştü. İçinde oturulabilecek cinsten iki ev vardı sadece. Birisi hemen köprüyü geçtikten sonraki evdi. Matalena Ricotta'ya ait olan ve han olarak kullanılan bu binada kalacaktı Rahip. Köyün öteki ucunda bulunan ikinci ev ise daha büyük ve eskiydi. Taş duvarla çevrili kocaman bir bahçenin içindeydi. Bu ev, eşraftan Colamartini ailesinin malıydı ve depremlerle su baskınlarına dayanmış olan biricik evdi.

Colamartini'lerin evinin yakınında ve kapısı vâdiye bakan küçük kilisenin yanında, mezarlık bulunuyordu.

«Kilisede ayin yapılıyor mu?» dedi Don Paolo.

«Son otuz yıldır Pietrasecca'ya rahip uğramadı» dedi Magascia.

Köyün ve mezarlığın çevresinde, toprak, küçük tarlalara ayrılmıştı. Tarlalar o kadar ufak ve etrafındaki duvarlar o kadar yüksekti ki, uzaktan bakınca, yıkılmış bir şehrin binaları görülüyormuş sanılırdı. Pietrasecca'nın bir kaç yüz metre ötesinde vâdi sona eriyordu. İleriye uzanan tek bir yol yoktu. Vâdinin derinliklerinden gelen iki su, Pietrasecca'ya varmadan birleşerek köyü ikiye bölen bir dere halini alıyordu. Köyün iki yanı, bir tahta köprüyle birleştirilmişti. Hanın önünde bir çeşme vardı. Burnu kanayan bir çocuk çeşmeye eğilmiş yüzünü yıkıyordu; su kırmızımtırak bir renk almıştı bile.

Köprünün altında, derenin kıyısında çömelmiş kadınlar ve kızlar, durup dinlenmeden çamaşır yıkıyorlardı.

Magascia, dışarı çıkarak kapının önünde bekleyen Matalena'nın hanı hizasına gelince arabayı durdurdu. Saçı sakalı tamamen ağarmış, yaşlı bir bay da yanlarına gelmişti. Adamın sırtında siyah yünden yapılmış bir palto vardı. Omuzuna dayamış olduğu demir yabaya rağmen kişiliğinin yüceliği ve kibarlığı kendini açıkça belli ediyordu. Yoksul köyü-

ne ayak basmış olan rahibe hoşgeldiniz demek için kullandığı kelimelere kadar herşey eski bir dünyanın insanı olduğunu gösteriyordu. Paltosunun yünü hâlâ koyun kokuyordu.

Magascia adamı tanıştırdı :

«İşte Don Pasquale Colomartini.»

Don Paolo özür diledi ve çok yorgun olduğu için izin istedi. Matalena, Rahibi dosdoğru odasına çıkardı. Uyumak! Uyumak!

Karanlıkta, bir kadının seslendiğini duydu Don Paolo. Arkadaşlarıyla oyuna dalıp eve girmeyi unutmuş çocuğunu çağıran bir annenin sesiydi bu : «Dur anne, dur biraz. Geliyorum, şimdi geliyorum!»

IV

Matalena Ricotta'nın hanı ile, Pietrasecca köprüsü arasında, bir pazar sabahı, son panayırdan satın alınmış bir eşeğin vaftiz töreni yapıldı. Bir delikanlı eşeği yularından tutuyor, yaşlı bir köylü de sopayı basıp duruyordu. Her sopadan sonra, ikisi birden eşeğin kulağına vargüçleriyle :

«Garibaldi!» diye bağırıyorlardı.

Eşeğe konan isim 'Garibaldi'ydi. Köylülerin gözünde bu isim cesaret ve kuvvetin sembolüydü. İki köylü, eşeğin adını iyice bellediğinden emin oluncaya kadar tören bir hayli uzun sürdü tabiî İhtiyar köylü, eşeğin sağrısına vururken öfkeye, sabırsızlığa ya da kızgınlığa kapılmıyordu. Sanki eşeğe değil de bir şilteye vuruyordu. Ve her vuruşta, ikisi birden, hayvanın kulağına avazları çıktığı kadar haykırıyorlardı:

«Garibaldi!»

Eşek onlara bakıyor ve her sopa yiyişinde başını sallıyordu. İhtiyar köylü, her seferinde bir başka kaburga kemiğini seçiyor ve başladığı noktaya gelince yeniden işe girişiyordu. Hayvanın sağrısına inen sopanın gümleyişine karışan ünlü «Garibaldi!» adı küçük Pietrasecca alanında defalarca yankılandı. İhtiyar yorulana kadar törene devam ettiler.

«Tamam» dedi ihtiyar, «Artık unutmaz adını.»

İyice emin olmak için delikanlı bir deney yaptı. Elinde bir tutam samanla tahta köprünün üzerine çıktı ve samanı göstererek seslendi :

«Garibaldi!»

Eşek delikanlıya yaklaştı.

«Evet, öğrendi» dedi delikanlı.

Don Paolo, ateşler içinde yatağına uzanmıştı. Açık pencereden kulağına gelen «Garibaldi!» ünleyişini duydukça şaşırmış ve tedirgin olmuştu. Cumhuriyetçi Parti, Pietrasecca'da bu kadar güçlü müydü yoksa?

«Ne oluyor?» diye sordu Matalena Ricotta'ya.

«Önemli bir şey değil» dedi kadın, «İhtiyar Şatap, yeni aldığı eşeği vaftiz ediyor.»

İhtiyar köylü, bütün Pietrasecca vâdisinde «Şatap» adıyla tanınıyordu. Onu da eşeğine benzer bir şekilde vaftiz etmişlerdi. Bir zamanlar, Amerika'da bulunmuş ve kışları kömür, yazları dondurma satan Carlo Campanella adında bir hemşerisinin yanında ayak hizmeti görmüştü. Ama, Şatap'la birlikte ayni köyden gelmiş olan Carlo Campanella, New York'ta *Mr. Charles Little Bell, İne and Coal* haline gelmiş ve yanında çalışanlara eşek muamelesi yapmaya başlamıştı. Mr. Little-Bel, öfkelenince «Shut up!»* diye haykırırdı. Aradan yıllar geçtikten sonra köyüne dönen kahramanımız, «Shut up» tan başka İngilizce kelime bilmediği için, doğru yanlış, her yerde ve her durumda «Şatap!» demeye başlamıştı. Karısı ağzını açacak olsa, bizimki, parmağını dudaklarına bastırıp «Şatap!» diye haykırıyor ve bir de tekme savuruyordu.

Böylece, bu kelime, mahallî konuşmaya girmiş ve yerleşmişti. Pietrasecca'da bilinen biricik İngilizce kelime de

* *«Kapa çeneni!» Ç. N.*

buydu. Yabancı ve modern kültürden, köylülerin eski kültürüne yapılmış biricik aşı!

Don Paolo meraklanıp, yataktan kalktı. Pencereye yaklaşıp adamı seyretmeğe koyuldu. Şatap ve eşeği, tahta köprünün yanındaki bir patikadan dereye doğru iniyorlardı. Patikanın başladığı yerde, üzerinde «Buraya pis şeyler atmak yasaktır» yazılı bir levha vardı. Oysa, tam burada, bir yığın çöp, kırık şişe, eski pabuç göze çarpıyordu. Bu Pietrasecca'lıların sağlık korumaya fazla önem vermediklerini gösteriyordu ama, hiç olmazsa okuma bildiklerini de gösteriyordu.

Don Paolo sadece okumak değil ayni zamanda yazmak da biliyordu; hem de ustaca ve zarif şekilde yazmak. Ama edinmiş olduğu bütün bilgiler, kendisiyle bilgili çok önemli bir sağlık meselesini çözmeye yetmiyordu. Güney İtalya köylerindeki hayatı çok iyi anlatmasaydı ve çeşitli maddî güçlüklere göğüs geren Don Paolo'ya dayanılmaz bir şey olarak görünmeseydi, bu güçlükten burada söz etmemiz belki de gerekmezdi. Evet, çevredeki birçok köyde olduğu gibi, Pietrasecca'da da özel yüznumara diye bir şey yoktu. Gelenek icabı, dereboyunda birbirinden yeterince uzak üç çardak şeklinde üç genel yüznumara bulunurdu.

Baharda, çardak şeklinde düzenlenmiş çalılar yapraklanıp çiçeklendiği zaman, içeri girenleri, gözden iyice saklardı. Oysa, sonbaharda ve kışın durum tatsızlaşıyordu. Eski çağlardan kalma geleneklerin icabı, topluluğun üç sınıfından herbiri için belli bir yüznumara ayrılmıştı. Yoksul köylüler birinci yüznumarayı, küçük toprak sahipleri ikincisini, kadınlar da üçüncüsünü kullanıyordu. Çocuklarsa, her zamanki gibi Kilisenin arkasında işlerini görüyorlardı. Bu gelenek uzun zaman bozulmadan devam etmiş; sadece Savaştan sonraki ilk yıllarda yani Kızıl Tehlike Çağında, yoksul köylüler, ikin-

ci yüznumarayı kullanacağız diye tutturmuşlardı. Başlangıçta şaşkınlıkla karşılanan ve inanılmaz bir şey gibi gelen bu durum karşısında, küçük toprak sahipleri öfkeye kapılmakta ve tehditler savurmakta gecikmemişlerdi. Hatta, 'Böyle giderse, başımıza taş yağar' diyenler olmuştu. O yıllarda, Matalena Ricotta'nın «Din elden gitti» dediği biliniyordu.

Ama savaşaın düşüncelerde yarattığı kargaşalık ortadan kalkmış, din bu büyük tehlikeyi atlatmış ve düzen yeniden kurulmuştu. Eski sınıf ve mertebe kurulmuştu. Eski sınıf ve mertebe farkı, çalılar arasında, yeniden gerçekleşmişti.

Hasta bir rahip olan ve hem edep ve terbiye hem de sağlık gereklerini gözönünde tutmak zorunda bulunan Don Paolo, bu üç yüznumaradan hiçbirini kullanamadığı gibi, Kilisenin arkasına da gidemiyordu. İtalya'ya ihtilâl davası için dönmüş; kafasını, toprak meselesiyle ilgili sayısız düşünce ve çözüm yoluyla doldurmuş olduğu halde, bu ölçüde bayağı bir meseleyle her gün karşı karşıya kalmak zorunda oluşuna hem canı sıkılıyor hem de öfkeleniyordu.

Matalena, birinci katta bulunan kendi odasını vermişti Don Paola'ya. Odanın dörte üçünü, Matalena'nın koskoca karyolası kaplıyor ve küçücük bir masayla, iskemleye ve madenî lavaboya âdeta yer bırakmıyordu. Yatağın başucunda bir İsa tasviri asılıydı. Yüzü güney İtalya'nın yoksul köylülerini andıran, gövdesi pelte gibi, çarpuk çurpuk sapsarı bir İsa tasviri. Yatağın karşısındaki duvarın çıkmasında, Kötü Ruh'u tepelemeye hazırlanan Kutsal Bakire'nin mavi beyaz renkli bir heykelciği yer almıştı. Mayıs sonları olduğu yani Yılan ve Kutsal Bakire ayı gelmiş olduğu için, Matalena, düşmanlara karşı savaşta yardım dilemek amacıyla, heykelciğin önünde her akşam bir zeytinyağı kandili yakıyordu.

Don Paolo'nun sağlığı düzelmemişti pek; dağ havası iyi gelmemişti. Bütün gün tek başına, Matalena'nın yatağında

dönüp duruyor ama bir türlü rahat edemiyordu. Günler ve geceler bitip tükenmek bilmiyordu.

Rahiplik avadanlıklarını tamamlamak amacıyla, Doktor Sacca kendisine bazı dinî kitaplar vermişti : *Alfonso Maria dei Ligouri'nin Ebedî Vecizeleri, Aziz François de Sele'ın Örnek Hayatına Giriş,* On yedinci yüzyılda yaşamış bir azizle ilgili bir inceleme : *San Camilio de Lellis*'in Hayatı, geçen yüzyıl sonunda yaşamış Piemonte'li bir aziz üzerine başka bir kitap : *San Giovanni Bosco'nun Hayatı.* Don Paolo, içinde bulunduğu çevrenin ezici yeknesaklığını biraz olsun üzerinden atabilmek için, bu kitapları, sanki bir polis romanına ya da bir ilaç prospektüsüne bakar gibi karıştırıyordu. Kitaplardan bazılarını, henüz delikanlılık çağındayken okumuştu. Birçok sayfa ve resimlerine gözleri takıldıkça unutulmuş hatıralar bir bir canlanıyordu yüreğinde. Çocuk hayalinin ve korkusunun doğurduğu hatıralar, unutuluşun içinden bir bir çıkarak ortaya dökülüyorlardı. Don Paolo, bu din kitaplarına gittikçe daha fazla ilgi duymaya başlamıştı. Sonunda, gözleri ağrıyana kadar onları her gece okumaya koyuldu. İlk kurban ayinine hazırlanmak için her gece din dersine giden yeni yetme delikanlı ve azizlerin hayatlarıyla ilgili kitapları yutarcasına okuyarak Don Benedetto ile gerçek ve temiz bir hayatın ne olması gerektiği üzerinde tartışan okul çocuğu, kendisi de farkına varmaksızın yeniden canlanmıştı. Delikanlılığının üzerine eklenmiş olan ihtilâlci kişiliği ile, henüz tam anlamıyla ölmemiş olan ergenlik çağı arasında bir tartışma başlamıştı. Hastalık yüzünden kuvvetten tamamen düşmüş olması, onu, farkına varmaksızın çoğunlukla hastalıklı geçen ilk gençlik yıllarına geri götürüyordu. O yıllarda, annesi, büyük annesi, halaları, teyzeleri ve evdeki hizmetkâr, bünyesinin zayıf olması ve ondan başka erkek çocuk bulunmaması yüzünden üstüne titrerlerdi. O yıllarda, kadın şefkati ve sev-

gisinin sıcaklığıyla sanki dört bir yanı çevrilmiş gibiydi. Talihin kendisini bugün içine sürüklemiş olduğu durum, toplumdaki yeri bakımından, çocukluğunu geçirmiş olduğu çevreden çok daha aşağıdaydı; ama yine de sadece kadınlarla konuşuyor ve erkekler işte bulundukları için bütün gün boyunca canlı yaratık olarak sadece çocukları ve kadınları görüyordu. Üstelik onlar da kendisinin ve annesinin konuştuğu lehçeyle konuşuyorlardı.

Matalena, bir rahibin evinde misafir olmasını, Tanrının bir lûtfu gibi görüyor ve Don Paolo'nun yanına gelip bir kaç kelime konuşmak için vesileler yaratıyordu. Bir rahibin bulunduğu eve hiç bir felâket çökemezdi. Matalena başına bir felâket geleceğinden sürekli olarak korkuyordu. Yağmur oluklarının birleştiği yerde, hanın duvarına çifte boynuzlu bir kafatası asmasının sebebi buydu.

«Bu boynuzlar ne işe yarıyor?» diye sordu Don Paolo.

«Nazardan korunmaya» dedi Matalena, istavroz çıkarmayı da unutmayarak. «Yazık ki sadece nazara karşı koruyor insanı, öteki felâketlerden koruyamıyor.»

Ne var ki, bu boynuzlu inek kafatası, 1915 yılında, başka birçok evle birlikte, Matalena'nın evinin yıkılmasına da engel olamamıştı.

«Yıkılan ev bundan çok büyüktü» dedi Matalena. «Zavallı kocam, o evi yaptırabilmek için Arjantin'de altı yıl durmadan çalışmıştı. Ev biteli üç ay olmuştu ki deprem koskoca binayı temelinden yıktı. Bir hafta boyunca, mahzende, yıkıntıların altında kapalı kaldım. Deprem olduğunu, başkalarının evlerinin de yıkıldığını düşünmemiştim bile. Nazar değdi bizim eve diyordum. Bir hafta sonra, yıkıntıları kaldırdılar ve dışarıya çıkmama yetecek kadar büyük bir delik açtılar. Dışarı çıkmak istemedim. Cesaretim kalmamıştı. Bırakın öleyim burda! Yaşamak istemiyorum artık dedim. Ama

kurtarmaya gelenler teselli ettiler beni. Deliğin ağzından:' Köyün bütün evleri yıkıldı. Marsica'nın yarısından fazlası yerle bir oldu; otuz şehir ve kasaba enkaz halinde, şimdiye kadar elli bin ölü sayıldı!' diye seslendiler. Demek ki, nazara gelmemiş, Tanrı kullarını cezalandırmak istemiş.' Elle gelen düğün bayram' demiş atasözü. Nur içinde yatsın, kocam, savaşta askerlik yapmak için İtalya'ya gelmişti. Savaş bitince, evi yeniden yaptırmak için para kazanmak amacıyla Arjantin'e gitti ve beş yıl daha çalıştı. Ev tamamlanıp da döneceği sırada mektup yazmaz oldu. Altı ay bekledim. Bir gün Nahiyeden çağırdılar. Yine bir vergi meselesidir dedim. Kâtip 'Kocanız herkesin başına gelebilecek bir kazada öldü. Otomobil çarpmış' demez mi! Ağlayıp sızlanmaya, kocamın yeni evine kavuşmak üzere tam buraya döneceği sırada öldüğüne göre nazara geldiğini yüksek sesle söylemeye başladım. Ama kâtip, bunun nazar değil, herkesin başına gelebilecek bir kaza olduğunu iddia ediyordu. Nazara gelmek diye bir şey olduğundan şüphe edilemez. Rahipler böyle şey olmadığını söylerler. Ama nazara gerçekten inanmasalardı, siyah elbise giymezlerdi.»

Bu inançların yanı sıra, bütün perhizleri gerektiği gibi yerine getiriyor, Mart ayını Aziz Joseph'e, Mayıs ayını Kutsal Bakire'ye, Haziran ayını İsa'ya ve Kasım'ı ölülere ayırıyordu bayan Matalena. Yeniden evlenmek düşüncesinden çoktandır vazgeçmiş olduğu için, evin içinde, saç baş darmadağınık, pasaklı bir halde dolaşıp duruyordu. Rahibin yemeklerini hazırlarken bir hayli zahmet çekiyor ve her yemekten sonra da bir türlü nail olamadığı iltifatları bekliyordu. Don Paolo, midesine düşkün bir kimse değildi; zaten, Pietrasecca'da bulunabilecek yiyeceklerin çeşidi de pek fazla değildi. Şaraba banılmış ekmeği, herşeyden fazla seviyordu Don Paolo. Bununla birlikte, Matalena, her sabah odasına gelip, o gün ne

yemek istediğini sormaktan geri kalmıyordu. Bu gündelik bir işkence halini almıştı. Günün birinde sabrı tükenen Don Paolo, bu işi kökünden halletmek için, Matalena'ya bundan böyle, Pietrasecca'da herhangi bir kimsenin yediği şeyleri aynen kendisine vermesini istedi. Matalena üzülmüş ama Rahibin isteğine boyun eğmek zorunda kalmıştı. Böylece, sabahları mısır ekmeği ve soğan, öğle yemeklerinde yine mısır ekmeği ve üzerinde zeytinyağı gezdirilerek biraz da tuz konmuş çiğ biber, akşam yemeğinde fasulye çorbası vermişti, Rahib'e. Bu perhiz sadece iki gün sürebildi. Çünkü, çorba bir yana, Don Paola, öteki yemeklere tahammül edememişti. Zafer kazanan Matalena, bu zaferinden faydalanmakta gecikmedi. Her sabahki işkence yeniden başladı. Göğüs hastalıklarının iyileştirilmesi konusunda Matalena'nın çok kesin fikirleri vardı.

«Göğüs hastalıklarının devası, çiğ yumurtadır» diyordu.

Hanın arkasındaki bahçede, Matalena'nın on iki tane kadar tavuğu vardı. Tavuklardan biri yumurtlar yumurtlamaz, hemen Rahib'e koşturuyordu. Ödevini yerine getirmek konusunda geciken hayvanı hemen yakalıyor ve küçük parmağını sokarak, yumurtanın yerinde olup olmadığına bakıyordu. Bu muayeneden sonra, bahçeden Rahib'e sesleniyordu:

«Yarım saat sonra tamamdır.»

Yarım saat sonra, tavuk gerçekten yumurtluyordu.

Tavuklar arasında Pitella adında bir tanesi vardı ki, yumurtlama konusunda dakika şaşmıyordu. Pitella evin içine girip gezmekten de hoşlanırdı. Hattâ, kimi zaman hastanın odasına kadar giriyor, yatağın altına saklanıyor ve Matalena'nın bağırıp çağırmasına ya da terliğini fırlatmasına hiç aldırmadan olduğu yerde duruyordu. Bunun üzerine, horozu çağırmak zorunda kalıyordu Matalena. Merdivenlerden çı-

kan horozun geldiğini hisseden Pitella, bir an önce sıvışmak için pencereden bahçeye atlıyordu.

Matalena'nın, Americo adında bir oğlu vardı. Dişleri dökülmüş bir ihtiyarı andıran bu çocuk, her fırsatta hüngür hüngür ağlayarak ortalığı ayağa kaldırıyordu. Americo, geleceği pek parlak bir çocuğa benzemiyordu.

Annesi, «Magascia'ya git, bir kilo tuz alıver» dediği zaman, oğlan kalkıp beş on adım atıyor, yerde gözüne çarpan bir şeyi alıyor, sonra gerisin geriye dönüp, kapının eşiğine çöküyordu.

«Ne dedim ben sana?» diye haykırıyordu annesi.

Americo, hiç bir şey anlamadan, şaşkın bir şekilde annesinin yüzüne bakıyordu. Matalena'nın babası tutturuyordu:

«Haydi, git Magascina'dan bir kilo tuz al diyorum!»

Americo ayağa kalkıp beş on adım atıyor, önce burun deliklerinden birini, sonra ötekini karıştırmaya başlıyor ve ansızın hüngür hüngür ağlamağa koyuluyordu. Ağlaması, bitip tükenmeyecek gibi geliyordu insana.

O zaman, ne olduğunu anlamak için bütün kadınlar işlerini bırakıp evlerinden çıkıyorlar ve bütün çocuklar da Americo'nun çevresinde toplanıyorlardı. Bunun üzerine, Americo'nun haykırışları bir kat daha artıyordu. O zaman, Matalena dışarı fırlayıp, eline geçirdiği bir mutfak eşyasıyla, oğlanı, sesi kesilinceye kadar dövüyordu.

Sabahları, yanında keçisi olduğu halde Chiarina Patacca hana geliyordu. Matalena bir tas alıp, hayvanı son damlasına kadar sağıyordu. Bu sırada, erkekler işe gitmiş oluyordu. Kadınlar da haşereleri dışarı çekebilmek için pencerelerin önüne geçiyor ya da evin dışına çıkıyorlardı.

Öğleüstleri de, kucağında çocuğuyla, Filomena Sapone gelir, Don Paolo için kıvırcık salata getirirdi. Salatayı Matalena'ya verdikten sonra, hanın dışında, göğsünü açar ve her-

kesin içinde çocuğunu emzirmeye koyulurdu. Rahib'e, günah çıkartmak istediğini söylemiş ama Don Paolo, başka bir dinî bölgeye bağlı olduğu için isteğini yerine getiremiyeceğini bildirmişti.

Han ile tahta köprü arasındaki boşlukta, büyücek çocukların, hükümet partisi gençlik teşkilâtının yürüyüş talimlerini taklit ettikleri görülüyordu. Düşmanın hangi millet olduğu hakkında aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Bir heyet seçilmiş ve bu meseleyi aydınlatması için Rahib'e gönderilmişti. Üç kişilik heyet Don Paolo'nun yanına gelmişti.

«Bizim düşmanımız kim şimdi?» diye sordular.

Rahip şaşkınlıkla, «Hangi düşman?» dedi.

Çocuklardan biri kendinden emin bir şekilde, «Geleneksel düşmanımız» dedi. Rahip anlamadı, ya da anlamamış gibi göründü.

Çocuklardan biri, «Bizim talim oynumuzda iki taraf var.» diye açıkladı. Bir yanda İtalyanlar öte yanda geleneksel düşmanlar. Öğretmenimiz, uzun zamandan beri, geleneksel düşmanlarımızın Fransızlar ve Yugoslavlar olduğunu söyledi. Sonra da bu geleneksel düşmanın Almanya olduğunu ileri sürdü. Aradan çok geçmeden 'Geleneksel düşmanımız Japonlardır' dedi. Ama bu sabah 'Çocuklar, yeni geleneksel düşmanımız İngilizlerdir' dedi. Oysa, okul kitabınızda, *İtalya ile İngiltere Arasındaki Eski Dostluk* başlıklı bir yazı var. Neye karar vereceğimizi biz de şaşırdık. Acaba öğretmenimiz mi yanlış söyledi, yoksa kitap mı yanlış yazıyor?»

«Kitap geçen yıl basılmıştır» dedi Don Paolo, «Bundan ötürü orada yazılanlar eskimiştir bugün.»

«Öyleyse biz de, geleneksel düşmanımız İngilizleri temizleriz» dediler.

«Ama İngilizler karada değil denizde döğüşür» diye iti-

raz etti Rahip. Bunun üzerine çocuklar, derede çarpışmaya karar verdiler.

Don Paolo, pencereden seyrediyordu savaşmalarını. Geleneksel düşman kolayca yenilgiye uğratıldı, ama milliyetçi taraf da çarpışmadan sucuk gibi ıslanmış halde çıktı.

Köy çocukları, özel kanunları, törenleri ve lehçeleri olan ayrı bir topluluk teşkil ediyordu. Bu topluluğun, taş atma, dereden atlama, kertenkele avlama ve rüzgâra karşı işeme sporlarında şampiyonları vardı.

En küçük çocuklar, «campana» adlı oyunu seviyorlardı. Bir kömür parçasıyla, toprağa uzunca bir dikdörtgen çiziyorlar ve yere koydukları bir taşı, sekerek ileri atıyorlardı. Önemli olan, taşın, çizgilerden biri üzerinde kalmamasıydı. Kaldığı zaman, oyuna yeniden başlıyorlardı. Don Paolo, çocukluğunda bu oyunu çok güzel oynardı.

Analar, sabahtan akşama kadar, çocuklarını çağırıp duruyorlardı. Kimi zaman köy, korkunç küfürlerle yankılanır dururdu. Ama bu iş öylesine sık oluyordu ki, kimsenin umurunda bile değildi.

Filomena Sapone, «İnşallah San Bartolome gibi ölürsün!» diye haykırırdı büyük oğluna.

Chiarina Patacca da, «Gözlerini oysunlar da Santa Lucia gibi avuçlarına akıtsınlar inşallah!» diye intizar ederdi kızına.

Küfürlerin arasından ninniler ve sevgi dolu sözler de duyulurdu.

Annunziata, «Uyu canım oğlum» diye sallardı bebeğini, «Anasının kuzusu, sevgili oğlum, prensim benim!»

Terzi Antonia, kızının üzerine eğilip «Uyu meleğim uyu, Dünya güzeli kızım, uyu!» diye fısıldardı.

Öğleden sonraları, kadınlar, bütün işlerini kapı önünde yaparlardı. Kimi çamaşır asar, kimi eski elbiseleri yamalar,

kimi patates ayıklar, kimi de çocuğunun başındaki bitleri kırardı. Yapacak işleri olmayanlar da hanın önündeki taşların üzerinde otururlardı; yalınayak, partallar giyinmiş, saçları yağ içinde kadınlardı bunlar. Süt veren keçiler gibi salak bir halleri vardı. Açlıktan ve çocuk doğurmaktan bir paçavra haline gelmiş olan Gesira adındaki kadın, hep ayni ağrılardan şikâyet ederdi. Çocuk doğurmak, kadınların en önemli konusuydu. Annunziata, on dördüncü çocuğunu bekliyordu. Lidovina'nın ise on sekiz çocuğu olmuştu. En zoru ilk çocuktur derlerdi. Daha sonrakiler, yolu kendi başlarına kolayca bulurlarmış. Gebe olan kadınlardan Annina Stradone adındaki, karnını elleyerek,

«Kafası şurada, bir ayağıda ta şurada, ötekinin yeri de belli.» dedi, «Oğlan olmalı bu. Arada bir tekmeliyor.»

«Onu Tanrı bilir» dedi Basira, «Tanrı günahlarımızı gözönünde tutarak davranır. Verdiği her acı bir günahın cezasıdır.»

Yarı çıplak bir yığın çocuk, çeşmeden akan suların yaptığı bir birikinti içinde oynuyorlardı; tepeden tırnağa çamura bulanmışlardı. Öğretmenleri bayan Patrignani'yi görünce tabana kuvvet kaçtılar.

Hava güzelse, kadınlar erkeklerini beklerken akşam çorbasını da kapı önünde pişirirlerdi. Çorbayı, taşla çevrili bir ocağın üzerine koydukları sacayağına yerleştirdikleri bakır kapların (bazıları bu iş için gaztenekelerini kullanıyordu) içinde pişiriyorlardı. Karanlık bastırır bastırmaz, bayan Cristina, Meryem kandili için zeytinyağ getirmek üzere hana gelirdi. Don Paolo, çok geçmeden, kızın sesini tanımaya başlamıştı. İçeri girer, hasta hakkında bilgi alır, yapması gereken şeyleri Matalena'ya söyler ve aceleyle çıkıp giderdi. Don Paolo, Cristina'yı henüz görmemişti. Matalena, genç kızın, Pietrasecca'daki hali vakti yerinde biricik ailenin kızı olduğu-

nu, rahibelerin yönettiği bir okulda öğrenim gördüğünü ve kendisi de rahibe olmak üzere yakında buradan ayrılacağını anlatmıştı. Doktor Sacca da, genç kızın çok zeki ve kültürlü bir kimse olduğunu söylemişti. Cristina, anası babası ve halasından başka, yüz yaşına yaklaşmış olan babaannesine bakmak ve evin bütün işini görmek zorunda olduğu için kendine ayıracak bir dakika bile bulamıyordu. Üstelik, evde hiçbir işe yaramayan haylaz bir erkek kardeşi de vardı. Ama manastırda okumuş olduğu için köylüler tarafından büyük saygı görüyor ve en önemsiz işlerde bile yoksul köylülerin evlerine giderek onlara yardım etmesi ve yol göstermesi gerekiyordu.

Öksürük kesen sihirli otlarını Rahib'e vermek için büyücü kadın Cassarola da gelmişti. Ama rahip kabul etmemişti bunları. Sivri burunlu, zenciler gibi iri dudaklı korkunç bir kadındı Cassarola. Dindar bir kimse olduğunu Rahib'e göstermek için, Lâtince dualar ve mezmurlar mırıldanıyordu. Gömleğini açıp, boynuna asmış olduğu madalyonları, istavrozları ve tesbihleri gösteriyordu.

«Tanrı iyiliğe hâkimdir, kötülüğe değil», diyordu. «Yoksa, hastalandıkları zaman rahiplerini iyileştirmez mi? Sizi hemen iyileştirsin diye Tanrıya niçin dua etmiyorsunuz, Rahip efendi, söylesenize?»

Don Paolo, ona iyi bir öğüt verdi:

«Cehenneme git!»

Antonia'nın küçük kızı hastaydı. Cassarola, her sabah bir bardak şarap içmesini tavsiye etmişti.

«Ama kız üç yaşında» demişti annesi.

«Ya demek bu kadar büyük!» dedi Cassarola, «Öyleyse, akşam da bir bardak şarap ver.»

Salı günü, Lidovina'nın kızı öldü. Böylece, doğurduğu on sekiz çocuktan geriye sadece iki tane kalmıştı. Bir pazar

günü de Chiarina Patacca'nın küçük kızı öldü. Böylece onun doğurmuş olduğu dokuz çocuktan da üç tanesi sağ kalmıştı. Çocukların ikisi de öksürükten ölmüşlerdi. Anneleri, dövünüp ağlayarak, bütün köyü ayağa kaldırdılar. Bir salı günü Annunziata'nın, bir perşembe günü de Annina Stradone'nin bebekleri oldu. Köyün önemli olayları bunlardı işte. Her biri en ince teferruatına kadar uzun uzun konuşuldu. Mastrageło'nun gidip çağırdığı Lama rahibi Don Cipriano, küçük kızın cesedini takdis etmek için Lidovino'nun evine zamanında gelmişti. Ama Patacca'nın ölmüş olan kızı için, Şatap gidip Papaz'a haber vermiş, ne var ki müspet bir sonuç elde edememişti. Papaz, bir bahane icat ederek köye gelmemiş ve,

«Ölen çocuklar Arafata giderler, bundan dolayı papazların yapacağı bir şey yoktur» demişti.

Bir rahip de gelse, küçük bir çocuğun gömülmesi basit bir şeydi. Çocuğun cesedi, yakın akrabadan bir kadın tarafından götürülürdü mezarlığa. Kadın, yanında kimse olmaksızın hızla yürür ve küçük tabutu başına koyarak, sanki bir meyva sepeti taşıyormuş gibi tabiî ve rahat bir şekilde ilerlerdi. Lidovina'nın bebeğini, mezarlığa kızkardeşi götürdü. Rahip geldiği için, Lidovina, törende müzik bulunması konusunda ısrar etti. Böylece, Marietta, başında tabut olduğu halde önden yürüdü; ardından uzun ve işlemeli atkısını boynuna almış olan Don Cipriano geliyordu. Trompet, klarinet ve trombon çalan üç müzisyen de onu takip ediyorlardı. Beşi de, «Kirazlar kızarınca, söyleyeceğim sevgilim..» diye başlayan savaş-öncesi eski bir havaya ayak uydurarak dans eder gibi ilerliyorlardı. Mezarın başında yapılan törenden sonra, Marietta, dört erkeği evine davet etti ve onlara şarap sundu.

Lama dinî bölgesinin rahibi Don Cipriano, Pietrasecca halkının dinî işlerini görmek; vaftizlerinde, evlenmelerinde

ve defin törenlerinde hazır bulunmak zorundaydı. Ama, yaşlandıkça, bu görevlerini gerektiği gibi yerine getirmez olmuştu.

Dağ köylerindeki dinî görevlerin, belli zamanlarda daha sık olması, rahibin işine geliyordu. Evlenmeler ekim ve kasımda olur, çocuklar da mayısla haziran aylarında doğardı. Bu genel kuralın dışına çıkanlar pek azdı. Nitekim, çocukların bir çoğu da ilk aylar içinde ölürdü. Bu, mâsum yaratıkların toptan öldürülmesi gibi bir şeydi.

Teresa Scaraffa çocuk bekliyordu. Bir gece, çocuğunun kör olarak doğduğunu görmüştü rüyasında. Zavallı kadın Don Paolo'ya koşup, yatağın ayakucunda diz çöktü.

«Dün gece çocuğumun kör doğduğunu gördüm rüyamda. Onu ancak siz kurtarabilirsiniz efendim!» dedi.

«Özür dilerim yavrum, ama ben başka bir dinî bölgede görevliyim» dedi Don Paolo.

Kadın hâlâ ağlıyor ve yalvarıyordu.

«Çocuğumun kör doğmasını istemiyorum. Ötekilerin gözleri varken benimki niçin kör olsun?» diye soruyordu.

Don Paolo, böyle bir tehlikenin mevcut olmadığı hususunda kadını ikna etmek istedi ama başaramadı.

«Rüyamda gördüm» dedi kadın, «Kendi gözlerimle gördüm! Bana yardım etmezseniz, oğlum kör doğacak.»

Kadın gitmek bilmiyordu. Don Paolo, bu kadın için dua okuyacak olursa, kendisinden buna benzer yardım isteyenlerin yanı dolduracağını ve onların isteklerini red etmesinin imkânsız olacağını çok iyi biliyordu. Teresaya yardım ettiği halde kendilerine niçin yardım etmek istemediğini soracaklardı. Sahtekârlık bir yana, böyle bir durum, resmî makamların dikkatini çekebilir ve gerçek kişiliği kısa zamanda ortaya çıkardı. Bunları düşünerek Matalena'yı çağırdı.

«Bu kadını mümkünse incitmeden ama gerekirse kuv-

vet kullanarak odamdan çıkarınız» dedi. «Rüyaları beni ilgilendirmez.»

Teresa, çıldırmış gibi yerinden fırladı.

«Benim çocuğum niçin kör doğacakmış?» diye haykırdı, «Böyle bir acı çekmemin sebebi nedir? Buna cevap verebilecek kimse var mı? Başka çocuklar herşeyi gördükleri halde benim çocuğum niçin kör doğacakmış?»

Teresa, bir cevap bekler gibi durdu. Ama Don Paolo, bir tartışmaya girmek istemiyordu.

Teresa tekrar diz çöktü. Ağlamaya, başını yere çarpmaya, saçlarını avuç avuç yolmaya ve anlaşılmaz şeyler haykırmaya koyuldu.

«Çocuğum niçin kör doğacakmış?» diye bağırıyordu. «Ötekiler herşeyi gördükleri halde benimki niçin kör doğacak? Ötekiler okula gidecek, benimki gidemeyecek. Ötekilerisini çalacaklar, benimki farketmeyecek bile. Karşısına geçip sırıttıkları zaman ne yaptıklarını anlamayacak. Büyüdüğü zaman da hiçbir kadın bakmayacak yüzüne.»

Sonra ansızın ayağa kalktı. İyice sakinleşmişti.

«Ne yapacağımı biliyorum ben» dedi. «Kendimi pencereden atacağım. O da benimle birlikte ölecek.»

Pencereye yaklaştı. Kendini öylesine kaybetmişti ki, söylediğini yapacağı besbelliydi.

Rahip haykırdığı zaman, Teresa, pencerenin pervazına çıkmıştı bile.

«İstediğini yapacağım» dedi Don Paolo, «Söyle, ne yapmamı istiyorsun?»

Kilisenin anahtarları Colamartini'lerin evinde saklanıyordu. Matalena koşup getirdi hepsini. Kiliseden bir bardak kutsal su da getirdi. Teresa, şişkin karnını Rahib'e yaklaştırarak :

«Kafası şurada olmalı» dedi, «Gözleri de burada olmalı.»

Rahip, Teresa'nın gösterdiği yerde iki kere haç işareti yaptı. Her göz için bir haç! Sonra, dua ediyormuş gibi dudaklarını kımıldattı.

«Düzelmiştir şimdi» dedi kadın, «Sakatlıktan kurtuldu artık.»

Rahib'in yanından ayrıldıktan biraz sonra, elinde kesilmiş bir tavukla geri döndü Teresa.

Hayvanı masaya koyarken, «Teşekkür etmek için getirdim bunu» dedi.

«Kabul edemem» diye cevap verdi Don Paolo, «Bizim teşkilâtta rahiplerin armağan kabul etmesi yasaktır.»

«Öyleyse yaptıklarınız hiç bir işe yaramadı» dedi kadın kızarak. Bu tavuğu almazsanız, şefaatiniz boşa gidecek ve çocuğum kör doğacak.»

«Şefaat parasızdır» dedi Don Paolo.

Kadın, «Parasız hiç bir şey yoktur» diye cevap verdi. Ve adağını masanın üzerinde bırakarak çıkıp gitti.

Pazar sabahları, kadınların bir kısmı, âyine katılmak için Lama'ya kadar gidiyorlardı. Sırtlarına siyah atkılar alıyorlar ve saçlarını göstermenin doğru olmadığını düşünerek, başlarına da siyah başörtüler bağlıyorlardı. Çorapları ve ayakkabıları da ayni renkteydi. Don Paolo, penceresinden seyrediyordu onları. Aralarında en yaşlıları, elde tespih, taneleri başparmaklarıyla işaret parmakları arasında ağır ağır kaydırıp yürüyorlardı.

Bir cumartesi akşamı, Magascia'nın tütün ve tuz taşıyan arabasıyla Fossa dei Marsi'den bir kız Pietrasecca'ya geldi.

Magascia, «Nah şurada, köprüye gelmeden önce sağda» diyordu kıza.

Elinde bir bohça olan kız, hana girip, Matalena'ya sordu:

«Don Paolo Spada diye bir kimse var mı burada?»

Evindeki Rahibi âdeta kıskanan Matalena, yabancıya cevap vermeden önce, kim olduğunu anlamaya çalıştı.

«Ne yapacaksınız?»

«Ölüm döşeğindeyken kurtarmıştı beni, kendisine teşekkür etmeğe geldim» dedi kız.

«Burada bulunan Don Paolo doktor değil, rahiptir» dedi Matalena.

«Belki doktor da değil rahip de değildir ama bir azizdir o. Ölmek üzereydim. Yatağımın başucuna geldi, elime dokundu ve kurtardı beni.»

Matalena, başka bir dinî mıntakadan gelen bir rahibin evinde kalmasından gurur duyuyordu. Ama bu adamın, mucizeler yapan gerçek bir aziz olabileceğini düşününce şaşkına döndü.

Bir azizi tanıyamayacak kadar kafasız bir kimse gibi görünmemek için, «Evet, gerçek bir azizdir o» diye cevap verdi Matalena, «Burada nedamet ve nefsine eziyet içinde yaşıyor. Gerçek bir din adamı gibi.»

«Belki bir azizden daha büyük bir kimse» dedi kız heyecanla, «Sakın Hazreti İsa'nın kendisi olmasın?»

Matalena artık dayanamıyordu. Bir iskemleye çöküverdi.

«Deli misiniz siz?» diye mırıldandı, «Hazreti İsa'nın kendisi olur mu hiç? Bu kadar yer varken, Hazreti İsa niçin benim hana gelsin? Hazreti İsa, gökyüzünde, Babasının sağ yanında oturmuyor mu?»

Alçak sesle konuşuyordu Matalena. Böylece, Rahip gerçekten Hazreti İsa ise, bu sözlerini duyup, kendisinden şüphe ettiğini öğrenmesinin önüne geçmek istiyordu.

«Tanımaz hale gelip, yoksul insanların nasıl yaşadığını

görmek için Hazreti İsa kaç kere yeryüzüne inmiştir» dedi kız. Sonra, güç duyulur bir sesle ekledi: «Ayaklarında ve ellerinde yara izleri var mı acaba, dikkat ettiniz mi? En sağlam işaret bunlardır. Tanınmaz hale gelse bile, çarmıha gerildiği zaman çivilerin vücudunda açtığı yaraların izlerini saklayamaz Hazreti İsa.»

Bir ara sustular. Rahibin akşam yemeği masanın üzerinde duruyordu: İki yumurta ve biraz yeşil salata.

Matalena, bu kupkuru yemeğe bakınca utancından kızardı. Tanrı Babanın biricik oğluna ikram edecek başka şey bulunamaz mıydı sanki! Hiç olmazsa bir tavuk kesmek gerekirdi. Ama, rahip gerçekten Hazreti İsa değilse!

Şüphe içinde kıvranan Matalena, «Hazreti İsa olduğunu nereden biliyorsunuz? Bunu söylerken neye dayanıyorsunuz? Saklamayın benden. Yoksa deli misiniz siz?» dedi.

«Sesinden tanıdım onu» diye cevap verdi kız, «Karşımda belirip elimi tutarak, 'Korkma, ben her şeyi biliyorum' dediği zaman tanıdım. Bu bir insan sesi değildi. Tanıdığım erkekler böyle konuşmazlar. Benim rahip bir amcam da var. Fossa rahibidir kendisi. Ama o da böyle konuşmaz.»

«Peki, farzedelim ki Hazreti İsa'nın ta kendisi. Ne yapmamız gerekir bu durumda. Jandarmaya mı haber vermeliyiz?»

Kapıda, bunlar için geçerli olan bir nizamname asılıydı ama İsa geldiği takdirde neler yapılması gerektiği hakkında bilgi verilmemişti bu nizamnamede.

Ayaklarının ucuna basarak ve soluklarını tutarak birinci kata çıktılar. Kapıya vurdular. İçerden ses gelmiyordu. Kapıyı açtıkları zaman odada kimse bulunmadığını gördüler. Matalena bayılacak gibi oldu.

«Kayboldu!» diye mırıldandı, «Uçup gitti!»

Hana inmiş olan alelâde bir adam, hesabını ödemek

istemese bile böyle ortadan kaybolamazdı. Kadınlar korku içinde birbirlerine baktılar. Sonra, bahçeden gelen bir öksürük sesi duydular. Palas pandıras aşağı inip, bahçeye fırladılar. Don Paolo, bir incir ağacının altında oturuyordu. Ölü gibi sapsarıydı ve kımıldamıyordu. Ağaç kurumuştu. Neredeyse kesilecek ve ocağa atılacak gibi.

«Beni kim arıyor?» diye sordu.

Kadınlar çekinerek yanına sokuldular.

«Ben arıyorum efendim, Bianchina» dedi kız, «Bianchina Girasole, Fosso dei Marsi'denim; Berenice'nin yeğeniyim. Ölüm döşeğindeydim, herkes terk etmişti beni; sonra hiç tanımadığım bir insan geldi yanıma, elime dokundu ve beni iyileştirdi.»

Don Paolo yeniden öksürdü. Güneş kaybolmuştu; vâdinin derinliklerinden upuzun gölgeler uzanıyordu. Don Paolo ayağa kalktı; odasına çıkması için kadınlar kendisine yardım ettiler.

Rahip, Matalena'ya «Gidebilirsiniz» dedi.

İyice yorgun olduğu için yatağına uzandı. Bianchina, kapının yanında bir yere ilişti. Bütün cesaretini toplayarak,

«Ellerinizi gösterin bana» dedi.

Don Paolo hafifçe gülümseyerek, «Alınyazımı mı okuyacaksınız yoksa?» diye sordu.

Bianchina, Rahibin ellerine baktı. Dağlama ya da çarmıha gerilme izleri yoktu bu ellerde. Demek ki Hazreti İsa değildi bu adam. Bir azizdi ama Hazreti İsa değildi! Hayal kırıklığına uğramıştı Bianchina. Bir süre sustu. Sonra,

«Teyzem Berenice kovdu beni. Benimle artık hiçbir ilgisi olmadığını söyledi.»

«Niçin?»

«Ben hürriyetten yanayım. Ama teyzem hürriyete karşı. Bir aziz olarak siz de hürriyete karşısınızdır, değil mi?»

Don Paolo kızın sözünü kesti:

«Ben aziz değilim ve hürriyetten yanayım.»

Bianchina kulaklarına inanamıyordu.

«Siz, yani sizin gibi bir rahip hürriyetten yana olduğu halde, Kilise bizi cehennem ateşiyle niçin korkutuyor?» diye sordu, «Sevişmek niçin yasaklanmış?»

Rahip cevap vermedi. Ama Bianchina ayni konuda konuşmağa devam ediyordu:

«Birisiyle seviştiğim zaman, Hazreti İsa gerçekten kızıyor mu acaba? Neden kızıyor? Kim kızmasını söylüyor ona?»

«Konuyu değiştirsek iyi olacak dedi» Rahip.

Bianchina gülümsedi, «Olur, ama sevişmek o kadar güzel bir şey ki, insanların başka şeyler yapmaya kalkışmalarını aklım almıyor. Siz de böyle düşünmüyor musunuz?»

«Beni dinle Bianchina» dedi Rahip, «Çok üzgünüm, gerçekten çok üzgünüm ama ben bu dinî bölgeye bağlı bir rahip değilim. Kusura bakma.»

Bianchina gülmeğe başladı. Güzel yüzü, kapı ağzının karanlığı içinde bir kat daha güzelleşiyordu. Boynu biraz fazla ince, ağzı biraz iriceydi ama dudakları kıpkırmızıydı. Güldüğü zaman, ağzının yayıldığını ve büyük göründüğünü bildiği halde, bu huyundan vazgeçmiyordu. Kulakları minnacıktı. Masadan iki kiraz alıp, çocukların yaptığı gibi kulaklarına astı. Sonra yeniden gülmeğe başladı. Ama ansızın ciddileşti:

«Benim hakkımda kötü şeyler düşünmüyorsunuzdur herhalde.»

Gömleğinin altına, bir Madonna del Carmine omuzluğu giymişti. Yakasını açıp gösterdi Rahib'e. Omuzluk yeşil renkteydi, göğsü de süt gibi beyaz.

Uzun süredir bir keşiş gibi yaşamış olan Don Paolo,

yurdunun bu taze ve yumuşak meyvasını görünce, kalbinin şiddetle çarptığını duydu. Akıllı uslu davranmak zorunda olmasına gerçekten hayıflandı.

«Yalan söylediğimi sanmayın» dedi kız, «Ben hürriyetten yanayım ama aynı zamanda dinden de yanayım. Bize herşeyimizi Tanrı verdi. Tanrı insanlığı, yarısı erkek yarısı kadın olarak yarattı. Düşünün hele, dalgınlıkla sadece kadın ya da sadece erkek yaratsaydı halimiz ne olurdu? Çok feci bir şey olurdu gerçekten.» Sözlerini bitirdikten sonra istavroz çıkardı.

Geldiği sırada, bir bohça da getirmişti.

«Bohçada ne var?» dedi Rahip.

«Dünyadaki bütün malım mülküm bunun içinde» diye cevap verdi kız.

Bohçayı dizlerinin üzerine alıp açtı, içindekileri gösterdi: Porselen bir kahve takımı ve bir yığın işlemeli mendil.

«Pek fazla bir şey yok» dedi Rahip, «Hür yaşamak için yeterli değil bunlar.»

Bianchina alınmıştı.

«Ama ben gencim» dedi, «Sonra sizin gibi bir azizin maddiyata bu kadar önem vermesi doğru değil.»

«Teyzenin evinden kovulduğuna göre, şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?» dedi Rahip.

«Bende bunu sizden sormak için geldim zaten. Ne yapabilirim ben? Elimden hemen hemen hiç bir şey gelmez. Yün örmeğe kalksam atkıları şaşırıyorum, dikiş diksem iğne elime batıyor. Bahçede çalışmaya kalksam, çapayı mutlaka ayağıma vururum. Rahibeler yanındayken, tatlı yapmasını, nakış işlemesini ve Gregoryen ilahileri söylemesini öğrenmiştim. Müzikhollerde *Mangnificat*'yı ya da *Salve Regina*'yı söyleyebilir miyim acaba?» Ansızın ağlamaya başlamıştı.

«İlerisini düşünmeyi bırakalım şimdi» dedi Rahip, «Benim odamda kalamayacağına göre, yarını, ertesi günü, öbür günü nerede geçireceksin?»

Bianchina, daha yüksek sesle ağlamaya koyuldu:

«Ölüm halindeki bir insanı kurtardıktan sonra sokakta bırakmak olur mu? Ölseydim daha iyiydi; neden engel oldunuz buna? Bir de aziz olacaksınız!»

«Eğer böyle ağlamaya devam edecek olursan, burnun domates gibi kızaracak» dedi Don Paolo.

Bianchina hemen sustu.

«Burada, bir okul arkadaşım var benim: Cristina Colamartini. O da azizenin biri ama belki yardım eder bana.»

Cristina'nın, Meryem kandili için Matalena'ya zeytinyağı getirdiği saatti. Matalena, genç kıza Bianchina Girasole'nin geldiğini söylemişti. Cristina, Rahibin açık duran oda kapısının önünde belirdi. Bianchina arkadaşının kollarına atılıp boyunu öpmeye, sarılıp okşamaya ve anlaşılmaz sözler mırıldanmaya başladı.

Matalena bir başka iskemle getirdi. Cristina iskemleye oturup dağılmış olan saçlarını düzeltti. Don Paolo, o ana kadar, Cristina'nın sadece sesini duymuştu ama görünüşünün de sesi kadar çekici ve güzel olduğunu tahmin etmişti. Genç kızı karşısında görünce çocukluk arkadaşı olan yeğenlerinden birine şaşılacak şekilde benzediğini farketti. Cristina'nın yüzü, sanki içinde yanan bir ateşle kavrulmuş gibi incecik ve zayıftı. Alelâde şeylerin beyhudeliğini anlamış eski insanların umutsuz yüzüydü bu. Okul çocuklarınınkini andıran, boyundan ve bileklerden büzme siyah bir önlük giymişti. Ortadan ayrılmış simsiyah saçları şakaklara doğru hafif dalgalar halinde iniyor ve ensesinde, küçük buklelerden yapılmış bir topuz halinde toplanıyordu.

Genç kız, Rahibi selâmladıktan sonra,

«Biraz önce, evde, tespihlerimizi çekip bitirdikten sonra, her akşam yaptığımız gibi, sağlığınız için dua ettik.» dedi.

«Sağlığım için mi?» diye sordu Don Paolo.

«Babam bir akşam eve döndüğünde, dinlenmek ve iyileşmek için, yabancı bir rahibin Pietrasecca'ya gelmiş olduğunu söyledi. Biz de, köyümüzün havasının, ona iyi gelmesi için dua ettik.»

«Aaa! Siz daha önce karşılaşmadınız mı hiç?» dedi Bianchina. «Cristina benim ilk aşkımdır» diye sözüne devam etti, «Ayni manastır okulunda üç yıl birlikte okuduk. O sınıfın birincisi, ben de sonuncusuydum tabiî; bu yüzden birbirimize çabucak ısınmıştık.»

Bir ara sustu. Sonra yeniden söze başladı:

«İnsan ilk aşkını asla unutamaz. Müdirenin, Cristina'ya ne isim taktığını biliyor musunuz? Bayan Müzik diyordu ona. Cristina müziğe öyle düşkündü ki, kıskanıyordum doğrusu.»

Don Paolo, Cristina'yı dikkatle inceliyordu. Genç kızın elleri ve yüzü beyaz güller kadar kansızdı.

«Magascia, Senin hâlâ Pietrasecca'da olduğunu söyledi bana» dedi Bianchina, «Doğrusu, bana yardım edebileceğini düşünerek sevindim bu habere. Ama senin gibi bir kızın bu kurt ininde yaşaması çok acı. Bayan Müzik, bir konservatuarın müdiresi ya da zengin bir kadınlar manastırının başrahibesi olmalıydı.»

Kızları kendi hallerine bırakmak için, Don Paolo, dua kitabını çıkararak özür diledi.

Cristina, arkadaşının sözünü bitirmesini bekledikten sonra sordu:

«Ötekiler ne oldu? İncoronata'dan haberin var mı?»

«İncoronata öğretmen diplomasını aldı ama henüz bir iş bulamadı» dedi Bianchina, «On iki boş yer için yapılan

taşra yarışmasına, işe talip olan yüz seksen aday girdi. İncoronata elinden geleni yaptı, hattâ valinin şoförünün koynuna bile girdi ama bir yere tayin ettiremedi kendini. Fossa Belediyesi kâtibi ile evlenecekti, fakat nikâhından bir gün önce, nişanlısının, kızkardeşi ile işi pişirmiş olduğunu anladı. Tabiî evlenemedi. Bu kâtip denilen herif itin biriydi zaten, benim de peşimden koştu.»

Girasolo otelinde uzun bir süre yaşamış olması Bianchina'nın konuşma tarzı üzerinde etkisini göstermişti. Özellikle bir rahibin yanında, bu ölçüde açık konuşması, Cristina'yı adamakıllı utandırmıştı. Genç kız duyduğu sıkıntıyı güçlükle saklayabiliyordu. Ama Don Paolo, genç kızların konuşmalarını dinlemiyor gibiydi; dua kitabına dalıp gitmişti.

«Peki, Anita Pietrangeli ne yapıyor?» dedi Cristina.

«Acquafredda'lı Anita Pietrangeli mi? Ne olacak, babasını kaybetti. Yoksulluk içinde yaşıyorlar; ama bir yazıhaneye girip çalışmasına izin vermiyor annesi; ailesine yakışmazmış. Pietrangeli ailesine yakışacak işler olması için, kızların zengin bir toprak sahibi kısmet beklerken evde çürümeleri lâzım.»

«Başkalarının özel hayatını nasıl oluyor da bu kadar iyi biliyorsun?» dedi Cristina.

«Aşağıda, yani ovada olunca her şeyi bilir insan» diye cevap verdi Bianchina, «Hele Girasole otelinde yaşarsan her şeyin hakikatini öğrenirsin, hatta hakikatten daha fazlasını bile öğrendiğin olur.»

«Colomba ne oldu acaba?»

«Bir istasyon şefiyle evlendi; ölen karısından üç çocuğu varmış adamın; Colomba da hizmetçilik gibi bir şey yapıyor işte. İstasyon müdürü başka çocuk istemediği için sakınıyormuş; ama bu davranış zavallı Colomba'nın dinî inanç-

larına aykırı düştüğü için her önüne gelene anlatıp şikâyet ediyor. Sonunda bölgenin rahibi bile işe karışmış; bundan ötürü, Kilise ile İstasyon'un arası pek iyi değil son günlerde.»

Cristina, eski arkadaşlarının hikâyelerini Bianchina'nın ağzından dinledikçe, saklayamadığı bir üzüntüye ve umutsuzluğa kapılıyordu. Hafif bir kırmızılık, yanaklarını ve şakaklarını kaplıyarak, siyah saçlarının çevrelediği yüzüne yayılmıştı. Don Paolo, dua kitabını okumaya devam ediyordu.

«Adalgisa'nın da evlendiğini duydum» dedi Cristina.

«Adalgisa ile ben, bir süre, Fucino bölgesinde hükümet partisinin başkanı olan adamla nişanlanmıştık» dedi Bianchina, «Kodoşun biriydi. Sonunda Adalgisa'yı seçtiği için söylemiyorum bunu. Evlendikten sonra da, adamın, bir yıl boyunca, her çarşamba gecesini Girasole otelinde geçirdiğini belirtmek zorundayım. Teyzemin başına siyasî bir belâ açmamak için hiçbir şey söyleyemedim. Adamın, Adalgisa ile, babasının parası için evlendiğini herkes biliyordu. Babası Ziraat Bankası'nın müdürüydü, bilirsin. İflâs ettiği zaman, Adalgisa babasını kurtarmak için, anasından kalan bütün serveti harcadı. Ama bu olaydan sonra kocasını, bir daha hiç görmedi. Anlaşamadıkları için resmen ayrıldılar sonunda.»

«Peki, babasının parası kalmadığına göre kızcağız ne yapıyor şimdi? Nasıl geçiniyor?» dedi Cristina.

«İşsizlere çorba verilen resmî aşocakları var ya, işte onlardan birinde görev aldı. Çorbayla ekmeği bir peri kızı gibi dağıtıyor. Geri kalanı da eve götürüp, ihtiyar babasının karnını doyuruyor.»

Arkadaşının söylediklerini dinlerken, Cristina'nın gözleri yuvalarından fırlayacak gibi oluyordu. İnce burun kanatları birer kelebek gibi titremeğe koyulmuştu.

«Peki Evangelina'ya ne oldu?»

«Bayan Evangelina, mahallî Piccole İtaliane* teşkilâtının başında. Bundan ötürü, memleketin geleceğini kendi elinde sanıyor. Herşeyi biliyormuş gibi davranıyor ama ağzından tek kelime çıkmıyor. Ne yaparsın, devlet sırları açılmaz ki! Birisi savaş çıkacak mı yoksa çıkmayacak mı diye sorsa, bizimki, yüksekten gülümseyip geçiyor. Hükümet partisinin yıldönümü için Roma'ya gitmiş; hükümetin başkanı da (kim olduğunu anlıyorsun tabiî) Evangelina'yı iyice süzmüş. Tam iki yüz metre uzaktan! İşte bu olaydan sonra, Bayan Evangelina, oturup kalkıp, iki yüz metre uzaktan içine işleyen bu keskin bakışlardan söz etti. Kızcağız gebe kalmış. Babası da, doğacak çocuk için aziz Joseph rolü oynayacak birini aramaya koyulmuş. Şu işsizlik zamanlarında, yardımsever birini bulmak güç değildir. Böylece, bayan Evangelina da bir aziz Joseph buldu kendine. Tarihi olaylara uygun düşsün diye adamı işsiz marangozlar arasından seçtiler.»

Don Paolo, dua kitabını kapamıştı. Cristina'nın adamakıllı üzülmüş olduğunu farketti. Kızcağız neredeyse ağlayacaktı.

Cristina, Bianchina'yı çok evvelden beri tanıyordu. Arkadaşlarını şaşırtmaktan hoşlandığını bilirdi. Ama böyle davranması, insanın kötü olduğunu göstermezdi. Kimse hakkında kötü düşünmemeli. Ve unutmamalı ki, görünüş hakikatten daha fecidir.

«En talihlisi Giuseppina Sraffa» dedi Bianchina, «Roma'da şahane bir evde oturuyor. Erkek kardeşinin okumasına yardım ettiği gibi, köyde kalmış annesine de bakıyor.»

Cristina, arkadaşlarından hiç olmazsa birinin mutlu bir hayat sürmekte olduğunu duyunca sevindi. Ama şaşkınlığını da gizleyemedi.

* *İtalyan faşistlerinin genç kız teşkilâtı. Ç. N.*

«Giuseppina iyi yürekli bir kızdı» dedi, Ama pek faal bir insana benzemiyordu.»

«Yorucu bir işi yok zaten» dedi Bianchina, «Evli ve zengin bir sanayicinin metresliğini yapıyor. Durum köyde herkes tarafından bilindiği için, annesi, Giuseppina'nın gönderdiği aylık posta havalesini çekmek istemiyor, ama çekmese açlıktan ölecek, bu yüzden alıyor parayı. Akrabaları zavallı kadından bucak bucak kaçıyorlar. Kiliseye gittiği zaman yanına bir kişi bile gelemiyor.»

Gitmek için ayağa kalkan Cristina, «Çene çalarak, Don Paolo'yu yoruyoruz» dedi. Bianchina, arkadaşını ve geceyi geçirmek için beslediği biricik umudu kaçırmamak için, hemen ayağa kalktı.

«Yarın sabah sizi görmeye geleceğim» dedi Bianchina, «Tartışmak istediğim bir çok konu var.»

Ama ertesi sabah gelmedi.

İki gün sonra Pietrasecca'da yer yerinden oynuyordu. Garibaldi ile birlikte köye dönen Şatap, Colamartini'lerin vâdideki terkedilmiş evinin yani *refugium peccatorum*'un bacasının tüttüğünü görmüştü. Evde yangın filân çıkmamıştı. Baca, düzenli bir şekilde duman çıkarıyordu. Perili bir evde kim yemek pişirebilirdi? Yoksa lânetlenmiş ruhlar akşam yemeği için çorba mı yapıyorlardı?

Şatap'ın bu hikâyesine Pietresacca'lılardan çoğu inanmak istememişti. Ama, Filomena Sapone, ihtiyar Gesira, Lidovina ve bir kaç çocuk, bu inanılmaz olayı kendi gözleriyle görmek için vâdiye yöneldiler. Fazla yürümelerine lüzum kalmamıştı bile; çünkü ikinci dönemeçte, *refugium peccatorum*'un bacasından, beyaz bir çizgi gibi yükselen dumanı görmüşlerdi. Pencereler, her zamanki gibi kapalı görünüyordu. Evde kimse yoktu. Peki, duman nereden çıkıyordu acaba? Yoksa lânetlenmiş ruhlara, gerçekten, çorba

pişirme izni mi verilmişti? Hızla Pietrasecca'ya döndüler. Köylüler, gelenlerin etrafını çevirmişti. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Sonunda, ev sahibi olan Colamartini ailesine bir an önce haber vermek konusunda karara varıldı. Colomartini'lere gidip kapıyı çaldılar ama kimse cevap vermedi.

«Donna Cristina! Don Pasquale! Donna Adele! Donna Cecilia!» diye sesleniyorlardı dışardan.

Sonunda, ihtiyar Don Pasquale balkonda göründü; yüzü sapsarıydı, sıkıntılı olduğu belliydi. Herkes susmuştu. Don Pasquale:

«Herkes kendi işiyle uğraşsın!» dedi.

«Lânetlenmiş ruhlar evinin bacasından duman çıkıyor!» diye bağırdılar.

Don Pasquale'nin bundan haberi vardı.

«Herkes kendi işiyle uğraşsın!» diye tekrarladı.

Israr etmek faydasızdı. Dağılmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Herkes olay hakkında, evinde fikir yürütmeye koyuldu.

Ayni akşam, Cristina, Meryem kandili için zeytinyağı getirmek üzere Matalena'nın hanına uğradı.

Matalena, «Fossa dei Marsi'den gelen kızın nasıl olduğunu sormamı rica etti Don Paolo» dedi, «Bir daha uğramadı buraya.»

«Kardeşim Alberto ile vâdideki evimize gitti» dedi Cristina.

«Demek, ikisi de *refugium peccatorum*'da şimdi?» dedi Matalena istavroz çıkararak. «Lânetlenmiş ruhlar yemesin onları!»

Cristina, zeytinyağını verdi ve Rahibin sağlığı hakkında bilgi edindikten sonra, gitti. Matalena, kapı kapı dolaşmak için, genç kızın iyice uzaklaşmasını bekledi.

«*Refugium peccatorum*'da kimler var biliyor musunuz?

Ne? Bilmiyor musunuz? Tahmin de edemiyorsunuz demek!» Bunları söyledikten sonra, öğrendiklerini bir bir anlatıyor ve yandaki eve gitmek için acele ediyordu.

Rahipliğe girmek için, Cristina'nın köyden ayrılmak zorunda kalacağı gün gelip çatmıştı. Babası şöyle dedi:

«Bir oğlum vardı, kaybettim. Şimdi sen de ayrılıyorsun. Baban, babaannenle, annenle ve halanla yalnız kalacak; bakılmaya muhtaç üç yaşlı kadınla. Hayatımızın son günlerinde, bir hizmetçinin elinde kalacağız. O da servetimizden arta kalan bir kaç kuruşu çalıp çırpacak.»

«Senin isteğin dışında hiç bir şey yapmayacağımı bilirsin baba» dedi Cristina.

Babası Cristina'yı çok seviyor ve din hayatına duyduğu bağlılığı engellemek istemiyordu. Bundan ötürü, kızının geleceği hakkında bir türlü karar verememişti. Pietrasecca halkı, bir kızın önce evine, ondan sonra Kilise'ye ait olduğunu söylerdi.

Ama Don Pasquale, «Bir oğlum vardı, kaybettim. Bir kızım kaldı geriye. Kendi bencilliğimiz için bu kızın hayatını mahvedersek ne olacak?» diyordu.

Bundan ötürü bir türlü karar veremiyordu. Çünkü kararı yalnız o verecek değildi. Onun da üstünde annesi vardı.

Cristina, ev işlerini hiç şikâyet etmeden yapıyordu. Tavuklara bakıyor, yatakları yapıyor, odaları ve merdivenleri süpürüyor, çamaşırları yıkıyor ve bahçedeki arılarla uğraşıyordu.

Bir sabah Cristina, elinde, dikmek üzere bir tutam arpacık soğanı ile geldiği zaman, Don Paolo, Matalena'nın bahçesinde, incir ağacının altında oturuyordu. Sabah güneşi, genç kızı bir manto gibi sarmıştı. Bir kaç arı, sanki tozcukla kaplı bir çiçeğin çevresinde dönüyormuş gibi genç kızının başının yakınında vızıldaşıyordu. Ama bu çiçek, Rahib'e

biraz solgun gibi görünüyordu. Cesaretlenip sordu:

«Merakımı bağışlayın, ama manastıra gidemediğiniz için mi böyle üzgünsünüz acaba? Çözemediğiniz bazı güçlükler mi var?»

«Çocukken öğrendiğim ve asla unutmadığım üç kelimeyle cevap vermeme müsaade edin: *Jesus autem tacebat.** Bu söz beni, İncildeki bütün öteki sözlerden daha fazla etkilemiştir. Hazreti İsa, özel hayatımız sözkonusu olunca, susmamız gerektiğini öğretti bize.»

«Ama bir manastırda yaşamak ile kendi evinizde bulunmak; bütün gün kapalı kalmak ile istediğiniz gibi davranmak arasında, sizin bakımınızdan bir fark olmalı» dedi Rahip.

«İnsanı mutlu kılan şey, yemek, içmek, giyinmek ya da gezip tozmak değildir» diye cevap verdi genç kız.

«Ya! Demek mutlu olmak istiyorsunuz siz! Mutlu olunabileceğine gerçekten inanıyor musunuz?»

Cristina, şaşkınlık içinde baktı Rahib'e. Herhangi bir rahibin, ciddî olarak, bu çeşit sözler söylemesi mümkün değildi. Belki de, dinî inançlarının sağlamlığını ölçmek için bu çeşit ters fikirler ileri sürüyordu. Böyle bir köyde yaşamak zorunda kalan yoksul ve hasta bir rahibi kırmak istemedi Cristina.

«Susmanın, mutluluğu önceden haber veren bir şey olduğuna inanmıyor musunuz?» dedi. «İçten susuş, herşeyin yerli yerinde olduğunu, herşeyin kulak kabarttığını gösterir. Susuşun şiddeti zaman zaman değişir. Mutlak bir susuş pek kısa sürer; yoksa ölümün kendisi demektir bu. Çok kısa da sürse, herşeyin kulak kabarttığını hissettiğiniz bu an, insanın içini sınırsız bir neşeyle doldurur.»

* *«İsa da susmuştu» Ç. N.*

Don Paolo, küçük bir kızın okuduğu bir şiiri dinler gibiydi.

«En büyük şehirlerde bile insanın iç sessizliğine kavuşması mümkün değil midir? dedi. «İnsan kalabalıkta bile yapayalnız olamaz mı? İnsan, kendini bir manastıra kapatacak kadar güvensiz mi olmalı kendine?»

«Atılgan olmaya değil, uysal olmaya ve yardım beklemeye çağrılmışız biz» dedi Cristina, «Bir Fransız rahibesi tarafından yazılmış kitapta, şunları okumuştum: 'Yeni doğmuş bebek, annesinin memesini almak için yerinden doğrulmaz. Onu kucağına alarak, üzerine yavaşça eğilen ve süt vererek gözyaşlarını dindiren annesi değil midir?' Şu yeryüzünde hepimiz yeni doğmuş bebekler gibiyiz. Çevremizdeki her şey bizden yaşlıdır. Ama en yaşlı olan Kötü Ruh'tur.»

Cristina'nın samimiliği ve sadeliği, sözlerine ayrı bir büyüleyicilik veriyordu. Kendini kapıp koyvermemek için, Don Paolo'nun gayret sarfetmesi gerekiyordu.

«Sizinle ilâhiyat üzerinde tartışmaya girişmek istemem» dedi. «Ama unutmayın ki, bir çok bakımdan gelişmemiş olan ve hem ekonomik hem de manevî çöküntü içinde bulunan bir ülkede yaşıyoruz. Herhangi bir köylü, hayvanî içgüdülerini kontrol altına almayı başarınca Fransiscan rahibi oluyor; benliğini vücuduna bağlayan baskılardan sıyrılmış bir kız da rahibe. Bu durumun, birçok kötülüklere yol açtığını düşünmüyor musunuz? Dünyadan el etek çeken bu manevî hayat ile hayvanî isteklerinin baskısında yaşayan bir yığın halk arasında bir uçurum yaratılmasının, bütün musibetlere sebep olduğunu kabul etmiyor musunuz? Her canlı varlığın, kendini bir fildişi kuleye kapatacak yerde, benzerleri arasında yaşamak ve mücadele etmek zorunda olduğuna inanmıyor musunuz yoksa?»

«İnanan insan hiç bir zaman yalnız değildir» dedi Cris-

tina. «Ama tanrıtanımazlar, sabahtan akşama kadar kalabalık sokaklarda dolaşsalar da yalnızdırlar. Tanrıyı bilmeyen ruh, ağacından koparak, yere düşen ve çürüyen yapayalnız bir yaprak gibidir. Ama Tanrıya adanmış ruh, ağacın üzerindeki yaprağa benzer. Besleyici sapı sayesinde, dallarla, gövdeyle, köklerle ve bütün yeryüzüyle alışverişi vardır onun.»

Cristina'nın sesi, bir zamanlar benliğinde ortaya çıkmış olan bir tartışmayı, yani delikanlı ile ihtilâlci arasındaki tartışmayı hatırlatıyordu Don Paolo'ya. Kiliseden ayrılıp, Sosyalizme yöneldiği zaman, o da tıpkı Cristina gibi adalet ve hakikat duygularıyla yanıp tutuşuyordu. Ama aradan çok zaman geçmişti. Halk kitlelerine karşı duyduğu o menfaat gözetmez yakınlıktan bugün ne kalmıştı geriye? Yozlaşmış bir Kiliseden ayrılmış, fırsatçılığı reddetmiş ve toplumla uzlaşmaya yanaşmamıştı. Ama başka çeşitten bir fırsatçılığa, bir siyasî partinin menfaatlerinin gerektirdiği bir oportünizme düşmemiş miydi? Eski dünyasını ve onun bütün rahatlığını bir yana bırakmıştı; ailesinden ayrılmış, sevdiği konularda öğrenim yapmaktan vazgeçmiş; sadece hakikat ve adalet için yaşamak amacıyla bir partiye girmişti. Ama bu partide, hakikat ve adaletin, küçük-burjuvalara has birer peşin hüküm olduğu öğretilmişti ona. Aldatılmış değil miydi acaba? Acaba, yanlış yol tutmamış mıydı?

Cristina konuşurken, Don Paolo, düşüncelerinde, bir kutuptan öbür kutba gidip duruyordu. Delikanlı ile ihtilâlci arasındaki tartışma bir ağızkavgası haline geldi. Sonunda, ihtilâlci kazandı kavgayı.

«Sizi bir ilahiyat tartışmasına sokmak istemem» diye tekrarladı Don Paolo. «Ama izin verirseniz sorayım : Dünyadan el etek çekmekten başka şeye dayanamayan nazarî bir ahlâklılık mümkün müdür? Ahlâklılık ile dünyadan el etek çekmek birbiriyle uzlaşmayan şeyler değil midir? Günlük pra-

tik hayat, ahlâklılığın yani faziletli olmanın ana temeli değil midir? Ahlâklılığın, kendisini gösterebileceği başka bir geçerli alan var mıdır?»

«İki efendiye birden hizmet edemezsin» diye cevap verdi Cristina, «Madde ile ruh arasında uzlaşmaz bir çatışma vardır. Uzlaşma aramak, ruhu maddeye kurban etmek, maddenin menfaatleri adına, ruha hıyanet etmek demektir.»

Don Paolo, fikirlerini, üstündeki kıyafete uygun bir şekilde dile getirmeye çalışıyordu. Zaten, Cristina da, bu dilden başkasını anlamıyordu.

İmtihan bitti mi?» diye sordu genç kız, gülerek.

«İmtihan değil bu» dedi Don Paolo, «Üzerinde, bundan sonra uzun uzun düşüneceğim bir konu sağladınız bana. Petrasecca'da geçirdiğim ilk günlerde, ister istemez çekmek zorunda kaldığım yalnızlık, bana çok ağır gelmişti; ama ondan hoşlanmaya başlıyorum artık. Bağlı olduğum dinî bölgede, hayat çok gürültülüdür; buradaki sükûnet içime huzur veriyor. Hayatın kargaşası arasında düşünülmesi pek kolay olmayan birçok konuyu enine boyuna ele almak için boş vaktim var burada.»

İnsan kendini sükûnete bırakmalı» dedi Cristina gülümseyerek, «Baygın düşmüş bir kimsenin, kendini derin suların akıntısına bıraktığı gibi. İşte ancak o zaman Tanrı konuşur bizimle. Sessizlik içinde duyulan Tanrı sözü, iki ağızlı bir kılıçtan keskindir; ruhla zihnin ayrıldığı noktaya, kemiklerin eklemlerine ve iliklere kadar işler.»

Rahibin elini sıktıktan sonra gitti Cristina.

Don Paolo ağacın altında yalnız kaldı ve baygın düşmüş bir insanın kendini derin suların akıntısına bıraktığı gibi, hatıralarının akışına kapıldı.

Yatağa girmeden önce, masanın başına geçti; bir defter alarak üstüne «Cristina ile Konuşmalar» yazdı. İlk sayfaya

da şu başlığı koydu : «İlk Konuşma Üzerine Açıklamalar» Uzun bir süre düşündükten sonra şunları yazdı :

«Herzamankinden daha yalnız olduğum, şu anda, bulunduğum köy, tanıdığım ilkel insanlar ve rastladığım şu kız, on beş yıl önce olduğu gibi, kendi hakkımda düşünmeye zorluyor beni. Cristina'da, delikanlılığımın bir çok özelliğini buluyorum; karşımda, kadınsı bir görünüşe bürünmüş ve süslenmiş bir portrem duruyor sanki. En azından, düşündüklerimin ve duyduklarımın manevî bir görünüşü bu. Kendimi, şu anda, karşımdaki bu görünüşle karşılaştırınca, içimi tedirginliğin ve şüphenin kapladığını hissediyorum. Belki ben de kendime hıyanet eden biriyim.»

Yazmayı bırakıp, ilk sosyalist gurupa, hangi ham hayallerle girmiş olduğunu düşündü. Çok genç yaşta Kiliseyi terk edişi, ruhî gelişme bakımından bu dinî topluluğu aşmış ya da fikrî bakımdan eleştirmiş olmasından değil, Kilisenin söyledikleri ile yaptıkları arasındaki aykırılığı görüp buna karşı derin bir tiksinti duymasından ileri gelmişti. Onun Sosyalistler safında yer almasına sadece bu tiksinti yolaçmıştı. O çağda henüz Marksist değildi, bu topluluğa girdikten sonra Marksist olmuştu. On beş yıldır Marksistti; bu onun mesleğiydi artık. Dünyayı kurtarmak amacını güden bütün meslekler ne kadar acıklı şeyler! Başkalarını kurtarmak isterken, insan, sonunda kendini kaybediyor... Don Paolo, İtalya'ya dönüşünün altındaki temel amacın, bu meslekten kaçmak, Marksist bürokrasiden sıyrılarak, halkın arasında mücadele etmek ve kendini sosyalizme getirmiş olan heyecanı yeniden bulmak olduğunu açıkça görüyordu. Bu kavrayış şaşırtmıştı onu. Siyasî mücadele uğruna harcanan bu on beş yıl neye yaramıştı? Yatağına uzandı. Ama soruyu aklından silip atamıyordu. Kalktı, masanın başına geçti ve yazmaya koyuldu :

«Siyasî hayata karışmak, benliğini bir partinin hizmetine vermek ve samimi bir insan olarak mümkün müdür?»

«Benim için hakikat, partinin hakikati; adalet partinin adaleti halini almadı mı?»

«Parti menfaatleri, ahlâkî değerler arasında fark gözetme alışkanlığımı ortadan kaldırmadı mı? Ahlâki değerleri, ben de, küçük-burjuva peşin hükümleri olarak görüp küçümsemiyor muyum?»

«Yozlaşmış bir Kilisenin oportünizminden, bir parti opotünizminin ağına düşmek için mi ayrıldım?»

«O yıllardaki heyecanım nerede? Siyaseti, herşeyin üstünde, bütün manevî ihtiyaçların üstünde tutmakla, hayatımı yoksullastırıp kurutmadım mı? Daha derin ilgilerimi ihmal etmeme yol açmadı mı bu?»

«İnsanoğlunda inanılmaz güçler var. Sözgelişi Cristina'yı düşün. Bu gizli güçler, günümüzde, bütün gerici kurumlar tarafından sömürülüyor. Peki, bu güçler, benim hayatımda olduğu gibi, işçi sınıfına yöneltilirse, profesyonel siyasî hayat içinde ne duruma gelirler? Bu güçleri tıkamak doğru mu? Bu güçlere karşı çıkmak doğru mu? Bunlar olmaksızın, hakikî ömürlü bir ihtilâl yapılabilir mi?»

Sayfanın sonuna geldiği zaman, yazdıklarını okudu Don Paolo. Bölünmüş düşüncesinin kesin bir cevap bulamadığı bir yığın soruyu yazmaktan başka bir iş yapmamış olduğunu anladı. Elinde kalem bir süre oturdu; ama tek bir satır daha yazamadı.

V

Cristina, hiç yoktan güzellikler yaratmak kabiliyetine sahipti. Onun ihtimamı sayesinde, Don Paolo'nun odasının ne kadar çekici ve neşeli bir yer halini aldığını görmek gerekirdi. Rahip ve genç kız daha sık görüştükçe, aralarındaki samimilik ve açıksözlülük de arttı. Başlangıçta, gerçek kimliğinin ortaya çıkmasından korkan Don Paolo, en ufak şüpheyi uyandıracak şeyleri söylemekten bile kaçınıyor ve sürekli olarak tedirginlik içinde bulunuyordu. Ama Cristina'nın saflığı karşısında bu kuşkuları çok geçmeden ortadan kalktı; genç kıza, gençliğini, doğduğu köyü, ilk dinî tecrübelerini ve olgunluk çağını olduğu gibi anlatmaya koyuldu; hatıralarını dei Marsi'de değil Frascati dinî bölgesinde geçmiş gibi göstermekten başka şey dikkat etmiyordu. Zamanla ve farkında bile olmaksızın, içine girmiş olduğu sahte durumla bir ve aynı şey olmaya başladı; bu rolü, gençliğinin hâlâ canlı olan rüyaları ile de beslemekten geri kalmıyordu. Hayalgücünün esiri olmuştu artık. Öyle coşkunluk, samimilik ve heyecanla konuşuyordu ki, Cristina, onun her söylediğini hayranlıkla dinlemeye başlamıştı. Bir gün genç kız,

«Söylediklerinizi yazsam ve kim olduğunuzu bilmeyen birisi okusa, bu sözleri on sekiz yaşında bir delikanlının yazdığını düşünür; bundan eminim» dedi Don Paolo'ya.

Birbirlerinden hoşlanmaları, kimi zaman giriştikleri tartışmalarda, uysal ve anlayışlı olmalarına yol açıyordu. Genç kıza söyleyemediği şeyleri, hatıra defterine yazıyordu Don Paolo. Böylece, onunla gizli bir konuşmaya girişmiş oluyordu. Yüreğinden kopan herşeyi yazıyordu defterine ve bir aşığın içli deyişlerini kullanmaktan çekinmiyordu. Kimi zaman, gecenin geç saatlerine kadar masanın başında oturup, yazıyordu. «Cristina ile Konuşmalar»ı, zamanla bir vicdan muhasebesi, geçmiş hayatıyla bir çeşit hesaplaşma haline geldi. Yazılarında, 1921 yılında Sosyalistlere katılmasıyla sonuçlanan ruhî buhranları anlatıyor ve yakınlarıyla arkadaşlarının, kendisini bu delilikten vazgeçirmek için neler yaptıklarını bir bir sayıyordu. Amcalar, dayılar, halalar, teyzeler ve her iki cinsten kardeş çocukları onu doğru yola getirmek, bu delilikten vazgeçirmek amacıyla yalvarmışlar, tehdit etmişler, velhasıl her çareye başvurmuşlardı. Hepsi de saygıdeğer ve dindar kimselerdi. Duygusal konular ele alındıktan ve Sosyalist olmasının utanç verici yanları iyice anlatıldıktan sonra, bütün bu yakınlar ve tanıdıklar, ayni temel soruları soruyorlardı ona: «Sosyalist olduğunu söylerken ne gibi bir amaç güdüyorsun?», «Bunu söylemekle ne kazanacaksın?» «Hiç bir maddî kazanç beklemiyorum» diye cevap veriyordu Don Paolo, «Asıl mesele...» Bunun üzerine, sözügeçen bütün bu namuslu insanlar, «Öyleyse çıldırmışsın sen!» diyorlardı. Geçmişi gözünün önüne getirmesi ve yeniden düşünmesi; kendisini dostlarından, akrabalarından ve dininden ayıran buhranları yeni baştan yaşaması, içindeki çatışmayı su yüzüne çıkarıyor ve dayanılmaz bir şey haline getiriyordu.

Onda, bütün benliğini ikiye bölen bir parçalanış vardı sanki. Hareket halinde bulunduğu ve bir şeyler yaptığı sürece, benliğinin bu iki parçası birbirine yapışmış, kaynaşmış ve

sarsılmaz bir bütünlüğü kendinde taşıyormuş gibi görünmüştü.Ama hareketsizlik haline geçince, bu iki parça birbirinden ayrılıvermişti. Düşünceleri, içine düşmüş olduğu hareketsizlik halinden faydalanarak, bir kemirici kurt gibi, delikanlı ile ihtilâlci arasında hâlâ mevcut olan bağlantıları yiyip bitirmeye çalışıyordu.

Cristina, Katolik misyonerlerin sömürgelerdeki maceralarını anlatan bir kitap vermişti Don Paolo'ya. Kitap, din gücüyle göğüs gerilmiş sayısız acıyı ve birçok misyonerin hayatını açıklıyordu. Bu adamların kaderi, Don Paolo'nun başına gelenlere bir çok bakımdan benziyordu. Misyonerler de, uzlaşma aramayan bir hayatın peşinde koşarak, aile bağlarından kopmuşlar ve yapayalnız yaşamışlardı. Onlar da, iki efendiye birden hizmet etmek istememişlerdi. Ama aslında iki efendiye birden hizmet etmişlerdi; yani bir yandan İncil'e öte yandan da sömürgeci kapitalizme hizmet etmişlerdi. Hayat aldatmıştı onları. Kendilerini manevî değerlerin hizmetkârı sanıyorlardı. Oysa, aslında, Kilise ile emperyalist kuvvetler arasındaki pazarlıkta kullanılan kimseler olmaktan ileri gidememişlerdi; üstelik çoğu, bunun farkına bile varmamıştı. İki efendiye hizmet etmekten kaçınmak imkânsız mıydı yoksa?

Don Paolo, en sonunda, bu durumun, her samimi ihtilâlcinin içine düştüğü bir açmaz olduğuna kanaat getirdi. Bir zamanlar, partinin faal üyelerinden bir çoğuna niçin Marksist olduklarını sormuştu. Aldığı cevaplar, tıpkı kendisi gibi, onların da, mevcut toplumu ahlâki açıdan mahkûm etmekle işe başladıklarını ve bundan dolayı partiye girdiklerini göstermişti. Bir çok ihtilâlcinin hayat hikâyesini okumuştu; bunlar arasında, bilimsel düşünceleri ya da ekonomik fikirleri yüzünden partiye giren tek kişiye rastlamamıştı. Ama o günkü siyasî hayat içinde, bu idealist eğilimler, çetin bir

imtihandan geçiriliyordu. Profesyonel siyasî hayatın, en sağlam karakterler üzerinde, manevî bakımdan yapmış olduğu bozucu etkiyi düşündü Don Paolo. Sürgün hayatını sona erdirmesine ve yeraltı faaliyetlerine girişmesine yol açan gerçek sebebin, bu vicdan muhasebesinden kaçmak için duyduğu içgüdüsel bir ihtiyaç ve aldatılmış bulunduğunu açıkça itiraf etmek konusunda duyduğu güçsüzlük olduğunu kavramıştı. Hareketli bir hayat ve sürekli bir coşkunluk içinde yaşayarak, bu meseleleri düşünmek zamanından bile mahrum etmek istemişti kendini. Ama beklenmedik olaylar bu niyetini boşa çıkarmıştı. Hareket ve faaliyetten ayrı düşmüş, bir yerde oturup kalmıştı. Doğduğu yerlere gönderilmiş ve kendi benliği ile başbaşa kalmıştı. İç hayatının işleyişi kesintiye uğrathştı. Benliğini teşkil eden iki parça büsbütün ayrılmıştı artık. Birinin lehine ötekinden vazgeçmenin de imkânsız olduğunu anlamıştı. Her iki parça da kendi öz varlığından başka şey değildi. Delikanlılığına ve efsanevî dini inançlarına dönerek, karşılaştığı her güçlüğü Tanrının iradesine bırakmanın artık mümkün olmadığını biliyordu. İstese de, tek başına yaşayarak, yoksulların gayrî insanî hayatlarını görmezlikten gelemez ve diktatörlüğü kabul edemezdi. Öte yandan, parti hayatına devam etmesinin, bu topluluğun âdetlerini ve kurallarını kabul etmesinin, yalan söyleyip dolaplar çevirmesinin, parti menfaatini en yüce değer gibi kabul etmesinin ve ahlâki değerleri küçük burjuva peşin hükümleri gibi görmesinin de imkânsız olduğunu biliyordu.

«Böyle giderse, yakında çıldırırım» dedi kendi kendine.

Çıldırmak düşüncesi zihnine kakılıp kalmıştı sanki.

Gerçek ismini tekrarlayıp duruyor, rahip kıyafetini ve eşyalarını saklayıp kimsenin göremeyeceği bir yere koyuyor; ve maddî varlığına sığınarak, içine düşmüş olduğu manevî şaşkınlıktan kurtulmak için dizlerine, omuzlarına, yüzüne

dokunuyor ve kimi zaman elini ısırıyordu. Ruhî sıkıntılarından kurtulmak için, bir gün, giyinip bahçeye indi ve toprağın üzerine serdiği bir battaniyeye uzandı. Yeni çözülmüş olan sıcak toprak, ağırlığının etkisiyle, süt dolu bir kadın göğsü gibi çukurlaştı. Hoşnutluk duydu bu sıcaklıktan ve ona biraz daha yaklaşmak için bacaklarını ve omuzlarını sürttü. İncir ağacından inen bir karınca alayı, tam yanından geçiyordu. Her karınca bir şeyler yüklenmiş taşıyordu. Derin bir uykuya dalıp sabahleyin erkenden kalksam ve eşeğimi semerleyip bağa gidebilsem, diye düşündü Don Paolo. Derin bir uykuya dalıp kalksam ve yalnız ciğerlerim değil, kafam da bütün bu soyut düşüncelerden sıyrılmış olsa diye geçirdi içinden. Sadece kazsam, sürsem, eksem, biçsem ve hayatımı kazanabilsem; pazar günleri hemcinslerimle gevezelik etsem, şu alelâde ve gerçek hayata yeniden katılabilsem; 'Ekmeğini alnının teriyle kazanacaksın' kuralını yerine getirsem, diye düşündü. Düşündükçe, kuraldan ve yasadan ayrıldığı için bu sıkıntılara düştüğüne; düzensiz bir hayat sürdüğü için bu belâlara girdiğine inanıyordu. Evet, kahvelerde ve otellerde yaşayıp, dedelerini yüzyıllardır toprağa bağlayan zincirleri kırdığı için başına gelmişti bu belâlar. İktidardaki partinin keyfî yasalarına karşı çıktığı için değil, 'Ekmeğini alnının teriyle kazanacaksın' diyen eski yasaya karşı geldiği için bir kanun kaçağı durumuna düşmüştü. Köylü olmaktan çıkmış ama bir şehir insanı da olamamıştı. Toprağa dönmesi artık imkânsızdı. Ama toprağı unutması da imkânsızdı. Pietrasecca'nın üzerine çöken bir fırtına, çektiği acıları beklenmedik bir şekilde unutturmuştu ona. Hava dayanılmayacak kadar sıcak ve sıkıntılıydı. Güneş köredici bir ışık yayıyor ve yeryüzünü kavuruyordu sanki. Pietrasecca bir fırın gibiydi. Toprak, altında ateş yanıyor gibi kızmıştı. «Tanrım, bize bir damla yağmur!» diye dua ediyordu köylüler. Tanrı onların isteği-

ni yerine getirdi; hem de çok fazlasıyla. Fucino ovasından gelen koskoca bulutlar, vâdinin üzerinde toplanmaya başladı. Kükürt sarısı bir ışık, köylüleri korkudan tirtir titretti. Köy halkı paniğe kapılmıştı. Dört bir yana koşuşuyorlardı. Anneler, çocuklarını ve tavuklarını avazları çıktığı kadar haykırarak çağırıyorlardı. Toplumsal bir deliliğe kapılmışlardı sanki.

«Bir damla yağmur bile yağmadı. Niçin korkuya kapıldılar acaba?» diye sordu Don Paolo.

Aradan çeyrek saat geçmemişti ki, gökyüzünün olukları boşandı. Pietrasecca'nın üzerinde gökyüzü yarılmıştı sanki. Fırtına vâdiden dağa doğru saldırıyordu. Şimşekler bulutları yırtıp duruyor ve ortalığı kaplayan gözkamaştırıcı aydınlıkların ardısıra sayısız gökgürültüsü Pietrasecca'yı ve dağı döverek tükenmez çağlayanlarını toprağa döküyordu. Kulakları sağır eden bu bombardıman üç gün üç gece sürdü. Dağ dört yandan çevrilmişti, ama boyun eğmiyordu. Sanki hiç bir kuvvet erişemiyordu ona. Pietrasecca da ayakta durmaya çalışıyordu. Don Paolo, Matalena'nın ve Americo'nun, kapı ve pencerelerin arkasına eşya yığmalarına yardım etti; ama su her yandan içeri sızıyordu. Bütün gece gürültüler ve imdat sesleri duyuldu; ne var ki, fırtınaya kapılmak korkusundan kimse dışarı çıkamıyordu. Sellerin, tahta köprüyü götürmüş ve on on beş evi basmış olduğunu anlamak için sabahı beklemek gerekmişti. Matalena, üzüntüden neredeyse çıldıracaktı.

«Evimiz üçüncü kere yıkılırsa, yeniden kim yapacak? Kocam da öldü!» diye dövünüyordu kadıncağız.

Birkaç köylü, kuleye çıkıp, tehlike çanlarını çaldılar. Evlerin önüne başaşağı çevrilmiş kazanlar konuyor; kadınlar yeni doğmuş çocuklarını, üstlerinde bir don olduğu halde pencerelerin ardından gösteriyorlardı. Böylece, tabiatüstü

kuvvetlerin merhamete gelmesini sağlayacaklarını sanıyorlardı. Ama tabiatüstü kuvvetler merhamet diye bir şey tanımıyordu. Fırtınanın şiddeti dinmedi. Pietrasecca'ya ve dağa yönelmiş olan saldırı, sürüp gidiyordu. Vâdiden gelen yardımcı kuvvetler her an yeniden saldırıya geçiyorlardı. Dağ dayanıyordu, ama bu dayanma ne zamana kadar sürerdi? Matalena'nın hanı, boğalarla, yılanlarla, kurtlarla çevrilmişti sanki. Su her yandan bastırıyordu ve rüzgâr uğuldayarak, ıslık çalarak esiyordu. Sık sık duyulan haykırışlar ve imdat sesleri, cevapsız kalıyordu. Matalena, her çatlaktan akan suya engel olmak için, darmadağın saçları ve perişan kıyafeti ile, evin içinde bir cadı gibi koşuşup duruyordu. Gerametta'nın ahırını, sellerin götürdüğünü öğrenmek için, yine sabaha kadar beklemek gerekti. Eşek ve keçi kayıplara karışmıştı. Nicola Ciccavo'nun evi yıkılmıştı; adamcağız karısıyla birlikte bir komşuya sığınmıştı. Gervasio Amatore'nin damı da çökmüştü. Gervasio ve kızları, o sırada yatıyorlardı. Kızlardan biri yaralanmıştı.

Üçüncü gün, yağmur devam etti; vâdi boyunca, gökgürültüleri duyuldu. Ama fırtına geçmişti. Vâdi, çürümüş bir kabağı andırıyordu. Köy, sel altında kalmıştı. Her sokak, küçük bir dereden farksızdı. Evlerin mahzenleri ve zemin katları havuza dönmüş; sellerin getirdiği kum ve taşlarla dolmuştu. Yol tamircileri, toprak kaymaları yüzünden kullanılmaz hale gelmiş olan vâdi yolunu yapmak için Lama'dan gelmişler ve tahta köprünün yerine muvakkat olarak bir başka köprü kurmuşlardı. Köylüler, yıkıntılar arasında, suların götürmüş olduğu kayıp eşyalarını arıyorlardı. Her yer çamurla kaplanmıştı. Balçık içinde zorlukla dolaşan insanlar, devâsâ yılanlara, timsahlara ya da kocaman kaplumbağalara benziyorlardı. Mastrangelo'nun arabası dereye sürüklenmişti. Baba oğul, arabayı çıkarmak için saatlerce uğraşmışlardı.

«Asıl!» diye haykırıyordu ihtiyar.

«Dur!»

«Asıl!»

«Dur!»

Ayni hareketleri belki yüzlerce defa tekrar ettiler. Ama araba bir türlü dereden çıkmıyordu. Tekerlekleri çamura gömülmüştü. Genç Mastrangelo ıslık çalmaya koyuldu ve cebinden bir sigara çıkarıp yaktı.

«Sigara içeceğim, çek şunu!» diye haykırdı ihtiyar. Ama genç adam sigarasını tüttürmeye devam etti.

İhtiyar, dövecek gibi oğlunun üzerine yürüdü.

«Seni de ananı da eşekler kovalasın! Islık çalma ve sigara içme dedim sana.»

Don Paolo, genç adamdan yana çıkmak ihtiyacını duydu.

«Islık çalmak günah değildir» dedi.

«İnsan çalıştığı zaman ıslık çalmaz ve sigara içmez» diye cevap verdi ihtiyar. «Çalışmak, eğlence değildir.»

«Ya ıslık çalmak istiyorsa?»

«İşi bitene kadar beklesin. Çalışmak eğlenmek değildir. Dev Orlando'nun hikâyesini biliyor musunuz, efendim? Bir adımda bin metre yol alırmış. Bir gün eğlence olsun diye, buğday ekmeye kalkışmış. Hiç yorulmadan, bütün gün toprağı sürmüş. Karanlık bastırınca, öküzü boyunduruktan çıkarmış, sabanı bir cebine, hayvanı öteki cebine koyup uykuya dalmış. Aradan bir hayli zaman geçmiş ama Orlando'nun tarlasında hiç bir şey bitmemiş. Sanki tarlaya tek bir tohum atılmamış gibi. Neden biliyor musunuz? Çünkü, kendini zora sokmadan yapmış bu işi. Verilen emekten bir şeyler elde etmek için insanın eziyet çekmesi ve alın teri dökmesi lâzım.»

Baba oğul arabalarını kurtarmak için yeniden işe koşulup eziyet çekerken, derenin kabarmış sularında, bir ala-

balığın bulunduğu haberi yayılmıştı. Bütün köy halkı, sepetler, kakıçlar, sopalar, ve kancalarla alabalık avına koşmuştu. Vahşiler gibi bağırarak birbirlerini coşturuyorlardı. Ama alabalık ortadan kaybolmuştu. Belki de görülen şey, bir alabalık değildi.

Fırtınanın, tarlalarını ne hale soktuğunu görmek isteyen köylüler bu sırada geri dönüyorlardı.

Pasquale Gerametta, istavroz çıkarıp şapkasını eline alarak, Rahibin yanına sokuldu. Titrek bir sesle,

«Lütfen söyleyin efendim, Tanrı ne yapıyor böyle?»

Don Paolo verecek bir cevap bulamıyordu.

«Mahsulüne bir şey olduysa, bunun sebebi fırtınadır» dedi.

Gerametta başını salladı. Tanrının adını boş yere ağzına almak istemediğini söyleyerek özür diledi. Kızmamıştı, ama bu konu üzerinde konuşmak istiyordu.

«Tanrı yağmura karışmıyorsa, neyle uğraşıyor?» dedi, «Yağmura istediğini yaptırabiliyorsa yoksul insanları mahvetmesine nasıl izin veriyor? Bu ne biçim Tanrı? Onun da korkması gereken bir adalet yok mu?»

Zavallı Gerametta, ahırını, eşeğini, keçisini ve iki tarla mahsulünü ansızın kaybetmişti. Mahvolmuş bir insan gözüyle bakıyordu kendine. Bundan kimin sorumlu olduğunu öğrenmek istiyordu. Sorumlu olan Tanrı değilse, kimdi?

Pasquandrea da gelip söze karıştı:

«Focino'da yağmur çamurda on dört saat çalışan bir adam dört liret kazanıyor. Ekmek ve soğandan başka şey girmiyor kursağına. Biraz toprak satın alabilmek için çalışıp didiniyor. On yıl alın teri döktükten küçücük bir tarla alabiliyor. Fırtına yüzünden mahsul mahvolunca, adam vergi vermek, tohumluk almak ve geçinebilmek için toprağını satmak zorunda kalıyor. Yeniden toprak alabilmesi için yine

on yıl eşek gibi çalışması gerekiyor.»

Mastrangelo söze atıldı:

«Yoksul insanlar, bütün hayatları boyunca biraz güven elde etmek için uğraşıyorlar ama bir türlü elde edemiyorlar bunu. Bir ev yapıyorlar ama deprem ya da sel evi yerle bir ediyor. Ne emniyet değil mi! Kimisi, el kadar bir toprağa sahip olup, ailesinin hayatını emniyet altına almak için, nerdeyse ruhunu şeytana satıyor. Ama fırtına gelip mahvediyor mahsulü. İnsan hiç bir zaman emniyette değil, hep tehlike içinde yaşıyor.»

Giacinto Campobasso'nun mahsulü de mahvolmuştu. Bir az parası olan kayınbiraderine başvurmuş ve adamı Rahibin yanına getirmişti.

«Mahsulümden hayır yok. Fırtına hepsini kökünden söküp atmış. Tarlam yangın yerine döndü. Toprağı satın aldığımdan sonra göreceğim ilk mahsül bu olacaktı. Tarlayı satın almak için öyle sıkıntı çektim ki! Sigarayı da içkiyi de bıraktım. Yazın çıplak ayakla geziyor, sırtıma bir çuldan başka şey giymiyordum. On altı yaşındaki kızım ölürken, doktor çağıramadım, ilâç alamadım, rahibe bile başvuramadım. Sen benim kayınbiraderimsin, bunların hepsini biliyorsun. Ama bir rahibin yanında, yeniden hatırlatayım dedim. Toprağı aldığım zaman meteliğim kalmamıştı. Tohumluğu, iki tahta fiçıyı ve eşeği satın almak için borca girdim. Mahsul mahvolduğuna göre, bu paraları nasıl ödeyeceğim? Gelecek ekim için gerekli tohumluğu nasıl alacağım?»

Scaramelli, omuzlarını silkti:

«Bana ne, bunu sen bilirsin.» dedi.

Campobasso, durumunu kesin bir şekilde açıkladı:

«Toprağı satmayacağım, buna karar verdim. Birisi bu tarlayı almayı aklından geçirmişse ya da gerçekten almaya kalkışırsa vuracağım onu. Bu tarla benim etim, kemiğim! Onu

satacağıma, kendimi ve karımı satarın daha iyi. Ama borcumu vermezsem tarlaya el koyacaklar. Benim kayınbiraderimsin sen; biraz paran da var, yardım etsen olmaz mı?»

«Yemin ederim ki benim de kendi sıkıntılarım var» dedi Scaramelli. Ve hemen oradan uzaklaştı.

Campobasso ile Rahip bir süre daha konuştular. Don Paolo, bir rahip olduğunu unutup, Campobassa'ya açılmaya başlamıştı:

«Büyük bir memleket var» dedi, «Orada, köylüler, tarihte ilk olarak, özel mülkiyetten farklı bir yol tutturarak emniyet içinde yaşamalarını sağlamak istiyorlar.»

Scaramelli eşeğinin üzerinde geri döndüğü zaman Rahip ve Campobasso konuşmaya devam ediyorlardı. Scaramelli, köprüden geçip, vâdiye inen yolda ilerlemeye başladı.

Öfkeden çılgına dönmüştü Campobasso.

«Bana para veren tefeciye gidiyor» diye haykırdı, «Toprağımda gözü var!»

Don Paolo, yatıştırmaya çalıştı onu.

«Belki de yanılıyorsun» dedi, «Adamın aklından geçenleri nereden biliyorsun?»

«Bu toprağı yıllardır satın almak isterdi» dedi, «Kendisinden daha önce aldım diye bana düşman oldu. Şimdi eline iyi bir fırsat geçti işte. Namussuz herif!»

«Onun yerinde olsan sen de aynı şeyi yapmaz mıydın?» diye sordu Don Paolo.

«Namussuz herif!» diye tekrarladı Campobasso.

Evine koşup, karısına haykırdı:

«Meryem kandilini yak hemen,» diye emir verdi, «Diz çöküp, benim toprağımı almak istiyen her kim olursa olsun, başına hemen bir felâket gelmesi için dua et.»

«Toprağımızı kim almak istiyor?» dedi karısı.

«Dua et diyorum sana!»

Kadın, Meryem kandilini yakıp, kocasının toprağını almak isteyen her kimse, başına felâket gelmesi için dua etmeye koyuldu.

Don Paolo, yorgun bir halde, odasına döndü. Masanın üzerinde «Cristina ile Konuşmalar» duruyordu. Defteri açtı, yazdıklarını okudu ve kendisine karşı derin bir tiksinti duydu içinden. Satırların altına, «Aylak birinin herzeleri» sözünü ekledi. Yatağa girdi ama uyuyamadı. Hanım içinde heyecanlı konuşmalar duyduğu zaman, vakit bir hayli geç olmalıydı. Metalena odasına gelip, olup biteni anlattı Don Paoloya:

«Scaramelli'yi sedyeyle getirdiler eve. Yolun henüz tamir edilmemiş bir yerinde toprak kayması varmış; eşeğiyle birlikte oradan dereye yuvarlanmış. Eşek ölmüş, Scaramelli'nin de bacağı kırılmış.»

Ertesi gün Teresa Scaraffa'nın çocuğu dünyaya geldi. Gözleri kör değildi bebeğin. Kendisini bu felâketten kurtaran adamın adını koydular çocuğa: Paolo. İki gün sonra, Sabetta da doğurdu; Don Cipriano, vaftiz yapmak için Lama'dan geldi. Pietrasecca'lı aile babaları; Pasquale Gerametta'nın başkanlığında bir heyet halinde, Lama rahibinin karşısına çıktılar.

«Tanrının gazabı üstümüzde dolaşıyor» dedi Gerametta, «Günahkârlar yüzünden mâsumlar da acı çekiyor. Artık şüphemiz kalmadı. Ölüm saçan günahlar işleniyor vâdide.»

«Bu dünyada çektiklerimizin mükâfatını, öteki dünyada alacağız» diye cevap verdi Rahip.

«Ölüm saçan günahlar işleniyor vâdide» diye devam etti Gerametta, «Derenin yakınındaki *refugium peccatorum*'da, iyi bir aile çocuğu ile ovadan gelen bir büyücü karı, lanetlenmiş evde yaşıyorlar. Bundan zerre kadar şüphemiz kalmadı artık. Resmî makamlar bir şey yapmazsa, biz zor kul-

lanarak bu duruma bir son vereceğiz.»

Don Paolo'yu da çağırmışlardı.

«Şüphemiz kalmadı artık» dedi Gerametta, «Tanrı bu öldürücü günahın cezasını çektiriyor bize.»

Campobasso atıldı:

«Evi hemen yıkalım.»

«Yıkalım» dedi Mastrangelo, «İkisini de yataktayken havaya uçururuz.»

Kadını tanıyan Don Paolo kendisiyle birlikte gelirse, bu güçlüğe barışçı bir çözüm yolu bulacağını söyledi Don Cipriano. Resmî makamların işe karışmasını istemeyen Don Paolo, Rahibin teklifini kabul etti.

Giacinto Campobasso, suları hâlâ alçalmamış olan derenin öte yanına geçirdi rahipleri; sırtında taşıyarak. Her adımda bileklerine kadar çamura batan iki din adamı, eve doğru yalnız başlarına ilerlemeye koyuldular. Ev kapısının kanatlarından biri yerinden kopmuştu. Don Paolo, Bianchina'ya seslendi ama cevap alamadı. Evin içi bir mağarayı andırıyordu ve bir bataklıktan farksızdı. Çatının yarısı uçmuştu. Bianchina, saç baş darmadağın bir halde, çıplak ayakla ocağın önüne çökmüştü. Ses çıkarmadan ağlıyordu. Yanıbaşında, ıslak bir ot yığını üzerinde, yakasında hükümet partisi rozeti, sakalları adamakıllı uzamış ve saçları karmakarışık vaziyette, Alberto yatıyordu.

«Yiyecek bir şeyler getirdiniz mi?» dedi Bianchina.

Don Cipriano, bu durum için daha önceden hazırlamış olduğu kısa konuşmaya başladı. Bu konuşma, başka bir dinî bölgeden gelen yabancı bir rahibin hoşuna gidecek şekilde hazırlanmıştı.

«Yiyecek bir şey yok mu yanınızda?» dedi Bianchina.

Don Cipriano, Alberto'ya döndü.

«Seni vaftiz eden ve dinî hayata sokan benim. Tanrının

karşısında, senin ruhundan sorumlu olan da benim. Aziz François tarikati üçüncü makamına da ben soktum seni.»

Alberto, bomboş gözlerle bakıyordu Rahibe. Bianchina bir şey söylemek istedi ama Don Cipriano kızı susturdu.

«Aziz François, hepimizin kurtuluşu için, üçüncü makamı, Cannario diye adlandırılan kalede kurduğu zaman» dedi Rahip, «Gökler, çığrışan kırlangıçlarla doluydu. Aziz François, susmalarını rica etti kırlangıçlardan; ricası hemen yerine getirildi. Sizde, onlar gibi yapmaya çalışın kızım.»

«Ama siz Aziz François değilsiniz ki!» dedi Bianchina.

Don Cipriano, bu sözü duymazlıktan gelerek, Fransisken'lerin faziletlerinden ve özellikle ruh temizliğinden sözetti. Alberto'ya söylüyordu bunları.

«Fioretti'lerden birinde, Babil sultanı emriyle Saracen ülkelerine giden azizin nasıl vaız verdiği anlatılmıştır. Bir gece istirahat etmek için bir hana gelmişti. Orada, vücudu çok güzel ama ruhu çok kirli bir kadınla karşılaştı.»

«Ben o memleketli değilim» dedi Bianchina.

«Kadın, Aziz François'yı günah işlemeye dâvet etti. 'Kabul ediyorum, haydi yatalım' diye cevap verdi Aziz François.»

«Azize bakın hele!» dedi Bianchina.

«Aziz François kadını bir ateşin önüne götürdü. Soyunup alev alev yanan ateşin içine girdi ve kadına da aynı şeyi yapmasını söyledi. Ama kadın korktu.»

«Kadın korktu mu?» dedi Bianchina.

«Evet kadın korktu» diye tekrarladı Don Cipriano.

«Eğer, Aziz François'yı gerçekten sevseydi korkmazdı. Ben olsam korkmazdım meselâ.»

Rahip, «Korkmaz mıydınız?» dedi.

«Aziz François'nın içindeki ateş, öteki ateşten daha şiddetliydi; onun için yanmadı» dedi Bianchina. «Kadın ni-

çin korktu biliyor musunuz? Çünkü yüreğinde sevgi taşımayan soğuk bir insandı. Aziz François çağırdığı halde korkuya kapıldı. Bu kadın, bütün kadınlık için bir yüz karasıydı.»

Alberto kalktı, dışarı çıkıp ocak için odun getirdi.

«Hava soğuk.» dedi, tekrar otların üstüne uzandı.

Bianchina ocağı yaktı. Odun nemliydi; zor tutuşuyordu. Maşa olmadığı için, Bianchina elleriyle tutuyordu odunu. Sonunda parmaklarını yaktı ve ağlamaya başladı.

Don Cipriano, öc alma fırsatını kaçırmadı.

«Ya, demek ateşten korkuyorsunuz?» dedi.

Bu söz kızı çileden çıkardı.

«Kendimi sizin için ateşe atmam.» dedi. «Ne de Fossa papazı olan dayım için.»

«Bir başka ateş daha vardır.» diye devam etti Rahip. «Sonsuz bir ateş, lanetlilerin yanacağı ateş. Orada hava, göz gözü görmeyen dumanla, yanık et kokusuyla, iniltilerle ve diş gıcırdatmalarıyla doludur.»

Alberto, «Biliyoruz.» dedi «Günah çıkartacağız.»

«Ya vakit bulamazsanız?» diye sordu Don Cipriano. «Ya geçen gün, fırtınada ölseydiniz?»

Bianchina cevap verdi. «Tanrıyla konuşup ona anlatmaya çalışırdık. O da anlamazsa, kendi bileceği iş.» dedi.

O ana kadar, Don Paolo konuşmamıştı.

«Neden evlenmiyorsunuz?» diye sordu.

«Ailem izin vermez.» diye cevap verdi Alberto.

«İzin istedin mi?»

Alberto tekrarladı. «Ailem izin vermez. Bilirim onları.»

Rahipler gittiler.

Don Cipriano, Don Paolo'ya, «Evlenmek, tek çözüm yolu.» dedi. «Siz ailesiyle görüşseniz iyi olur.»

Giacinto Compobasso, onların karşı kıyıya dönmelerine yardım etmek için bekliyordu.

«Ne yapacaklar?» diye sordu.

Don Cipriano, «Herşey düzelecek.» dedi. «Ötekilere de söyleyebilirsin. Herşey yoluna girecek.»

Don Paolo, Colamartini ailesiyle konuşma ödevini yüklendiğini düşünmek bile istemiyordu. Çöpçatanlık için, kendini pek uygun görmüyordu. O yüzden, işi hergün bir ertesi güne erteleyip durdu.

Bir öğleden sonra, Chieti'den bir papaz, kısa bir ziyaret için Pietrasecca'ya geldi. Okuldayken, Cristina'nın din dersi öğretmeni ve günah çıkartıcısı olmuştu. Arabayla geldi ve iki saat sonra giderken Don Paolo Spada'yı görmek istedi.

«Sinyorina Colamartini, sizden büyük hayranlıkla sözetti.» dedi Don Paolo'ya. «Ben de Marsica'dan geçerken, Sinyorina Colamartini'yi çok seven ve hâlâ aralarına karışmamış olduğu için üzüntü duyan Baş rahibe ile hemşirelerin dua ve dileklerine uygun olarak, yolumu değiştirip Pietrasecca'ya uğramaya karar verdim.»

Don Paolo, kimliği konusunda rahibin kafasında herhangi bir kuşku uyandırmamaya dikkat ediyordu.

Sadece, «Colamartini ailesi arasında cereyan etmiş bütün konuşmalara yabancı kaldım.» dedi.

«Ben de öyle.» diye cevap verdi papaz. «Bu gelişim sırasında da, genç hanıma baskı yapmayı hiç düşünmedim. Ama yine de, hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde çağrılmış olduğu kutsal göreve uymayı neden ertelediğini sormak ödevimdir diye düşündüm.»

Don Paolo, «Bayan Cristina, Burada, Pietrasecca'da da yararlı olabilir.» demeyi göze aldı.

«Şüphesiz.» diye cevap verdi papaz. «Bayan Cristina'nın saf insanî nitelikleri hesaba alınırsa, şüphesiz öyle. Ama onun olağanüstü zekâsı ve duyguları, böylesine ilkel bir yerde nasıl gelişip, yararlı olabilir? Üstelik bayan Cristina'da birşey

daha var. Daha bu dünyadayken bile ışık kadar saf ve alınlarında Tanrının adı yazılı olan yolu önceden belirlenmiş kişilerden biri o. Onların elbiseleri günlük kurbanlarının kanıyla lekelidir ve nereye gittiklerine bakmadan, Tanrının yolundan yürürler.»

Ruhanî liderin süslü sözlerindeki akıcılık ve heyecan, okullarına gelen Cizvit vaizlarını hatırlattı. Don Paolo'ya.

«Bayan Cristina, benim üzerimde de, çok mükemmel bir insan olduğu kanısını uyandırdı.» dedi. «Ama yine de, böylesine muhtaç durumda olan insanlar arasında, bir süre daha kalmasının fena olmadığını söyliyeceğim.»

Hayal kırıklığına uğramış olan rahip, veda etti ve arabasına binip uzaklaştı.

Don Paolo bir gece Colamartini'lere çağrıldı. Duvarları isli bir mutfakta Don Pasquale karşıladı kendisini. Beyaz, donuk ve sessiz üç yaşlı kadın, büyük bir ceviz masanın çevresinde oturmuşlardı. Cristina onu tanıştırdı.

Bu babaannem, bu halam, bu da annem.»

Havada, bal ve balmumu kokusu vardı. Don Paolo, yeniden çocukluğuna dönmüş gibi, sadelik ve saflık içinde buldu kendini. Ama masadaki kadınlar, ona öteki toprak sahibi aileleri hatırlatıyordu. Matalena, Colamartini'lerin dedikodusunu yapmıştı tabii. Cristina'nın annesi yarım akıllıdır, demişti. Her zaman gülermiş, ama aklı beş yaşında bir çocuğunki kadarmış. Üstelik kocasından da on yaş büyükmüş; zaten Don Pasquale onunla sadece drahomasının hatırı için evlenmiş. Yıllardır, bütün aile bu drahomayla geçiniyormuş. Köylüler, kötü kalpli oldukları için, Colamartini'lerden nefret ederlermiş. Cristina'nın babaannesi, tam bir despotmuş. Don Pasquale onun istemediği hiçbir şeyi yapamazmış.

Büyükhanım, Don Paolo'ya seksen altı yaşında olduğunu, altı oğlu bulunduğunu, bunlardan ikisinin öldüğünü, bi-

rinin Arjantin'de, ikisinin kuzey Amerika'da oturduklarını anlattı. Hepsi de aile adını onurla sürdürmüşlerdi; ihtiyar kadının oğullarından yakınacak bir şeyi yoktu. Ama, ya torunları? Onlardan hiç sözetmemek daha iyiydi. Bu yeni nesil, atalarının yüzyıllardır kurmaya çalıştığı şeyleri yıkıyordu.

«Cristina'ya sözüm yok.» dedi ihtiyar kadın. «Kadınlar erkeklere benzemez. Ama, erkek olmadığı zaman, kadın erkeğin yerini almalıdır. Ben otuz beş yaşımda dul kaldım; çocuklarıma hem analık, hem babalık ettim.»

Don Paolo, «Yeniden evlenmediniz mi?» diye sordu.

İhtiyar kadın şaşkınlık içinde baktı.

«Kocamı severdim.» dedi. «Başkasıyla nasıl evlenebilirdim? Kocam, nur içinde yatsın, mükemmel bir gençti. Öleli elli yılı geçti, ama onu hâlâ seviyorum.»

Cristina yerleri siliyordu. Don Paolo, ona bakmaya cesaret edemiyordu. Saflığın ne demek olduğunu; bir insanın kendini iffetine bağlamasının ne demek olduğunu öğrenmişti.

Üç yaşlı kadın kalktılar ve tespih çekip dua etmek üzere odalarına gittiler. Cristina, konuğu ağırlamak için kaldı. Tespihini daha sonra, tek başına çekecekti.

Colamartini'lerin mutfağı, Don Paolo'ya, depremde yıkılmış olan kendi evlerini hatırlatıyordu. Duvarlardan birini, dövme bakır mutfak araçları, çeşit çeşit tencereler, tavalar, tencere kapakları kaplıyordu. Pek az çiçek bulunan, buna karşılık tahta fıçılar içinde, duvar boyunca yükselen taflanlarla dolu bahçeye, iki büyük, parmaklıklı pencere açılıyordu. Bahçenin dibinde arı kovanları görülüyordu. Don Paolo'ya, yeniden , tanıdık bir çevreye giriyormuş gibi geldi.

Don Pasquale, «Geçenlerde tohumcum, bana 'Kraliçe Helena' yıldız çiçekleri, 'İmparator' karanfilleri ve 'Ana

İtalya' menekşeleri verdi.» dedi. «Hemen sordum; yıldız çiçekleri Kraliçe Helena tarafından mı yetiştirilmiş; karanfiller imparatorun eserlerinden mi gelmiş; menekşeler Kralın rahmetli annesinin bahçelerinde mi yetişmiş diye. Ama öğrendim ki, bu adların tohumlarla herhangi bir ilişkisi yokmuş, hattâ başka birer adları bile olabilirmiş. O zaman, ben de almadım tohumları. Bahçeme sahte bir asaleti olan piç çiçekler sokmam ben.»

Masanın bir ucunda Cristina ütü yapıyor; masa örtülerini, havluları, peçeteleri ütüleyip katlayarak çamaşır sepetine koyuyordu.

Don Pasquale, rahibe, «Rocca dei Marsi'li Don Benedetto'yu tanır mısınız?» diye sordu.

«Don Benedetto mu?» diye sordu Don Paolo, hayretle. «Neden sordunuz?»

Don Pasquale cevap verdi; «Cristina'ya manastıra girmemesini öğütlemiş. Don Benedetto eski bir aile dostunuzdur; evliya gibi bir adamdır, kilise ulları ondan nefret ederler. Kilisenin kuşkulanıp eziyet etmediği, çok az aziz vardır zaten.»

Cristina ütü yapmayı bitirmiş, ocağı yakıyordu. Ocağın önünde diz çökmüş, bir türlü tutuşmayan alevi üflüyordu. Odunlar yaş olduğu için, alev almıyordu bir türlü.

«Cristina'nın ne yapması gerektiği konusunda fikrinizi almak istiyorum.» dedi Don Pasquale. «Bunu kendiliğinizden yapmaya kalkışmamış olmanız beni sevindirdi; ama ben rica etsem, söyler misiniz fikrinizi?

Don Paolo, bir an cevap vermedi.

«Burada Pietrasecca'da, İncil'den üç söz hatırlıyorum daima,» dedi. «*Jesus autem tacebat.* Bundan daha iyi cevap veremem size.»

Cristina, içten güldü bu söze. Ocağın öte tarafında, ba-

canın gölgesi içinde oturuyor ve Don Paolo, dumanlardan göremiyordu onu. Sesi karanlıktan geliyordu.

«Tanrı her yerdedir, Pietrasecca'da bile.» dedi.

Don Pasquale, Don Paolo'ya şarap sundu. Masanın üstünde, bir şişe beyaz, bir şişe kırmızı şarap vardı.

«Kırmızı şarap, sıcak rüzgârların estiği bir kum ülkesinden, beyaz şarap, kuzey rüzgârlarının estiği Malmsey bağlarından geliyor.» dedi.

Kırmızı şarap sertti; tatlı bir lezzeti vardı. Beyaz şarap duruydu, tatlı sertti ve insanın iliklerini ürpertiyordu.

«Don Benedetto'nun ayinlerindeki şarap benim mahzenlerimden gider.» dedi Don Pasquale. «Şarap kurulur kurulmaz, her yıl iki fıçı gönderirim.»

Ocak söndü. Cristina'nın başı, boynu, omuzları karanlıktan sıyrıldı. Şarabını serçe gibi, küçük yudumlarla içiyordu.

«Cristina konusunda aile bencil davranmışsa, bunun ağır basmadığına inanmanızı isterim. Cristina dilediğini yapmakta serbesttir.»

Cristina şaka edercesine, «Kurtlar bile istemiyor, beni.» dedi.

«Kurtlar mı?» diye sordu Don Paolo.

Babası, Cristina'nın çocukluğunda olmuş bir hikâyeyi anlattı.

«Daha beşikteydi.» dedi. «Koyunları çok sevdiği ve ağıl da kışları sıcak olduğu için, bir akşam onu beşiğiyle koyunların arasına bıraktık birkaç saat. Ağıla bir kurt girip, koyunlardan ikisini öldürmüş. Sürünün yüksek sesle melediğini duyunca, köpeklerimi alıp ağıla koştum. Ama kurt kaçmıştı.»

Don Paolo sordu. «Cristina uyuyor muydu?»

«Uyumadığı gibi, üstelik beşiğin içinde oturuyordu. Kurdu görmüş, ama hiç korkmamıştı. Koyunları yiyen, kötü bir köpek sanmıştı mutlak.»

Cristina, «Koyunları yemeye başladığını görünce babama seslendim. Ama sesim, koyunların melemesi arasında boğulup gitti.» dedi.

Don Paolo gülerek konuştu. «Belki de kurt onu çok küçük buldu da, büyüyünce gelip yemek üzere ilişmedi.» dedi.

«Kendimi koruyabilirim.» dedi Cristina.

Don Paolo bir an düşündü. Sonra:

«Kurtların çok çeşidi vardır.» dedi. «Kuzuya benzeyen kurtlar da vardır.»

Cristina'nın babası doğru buldu bu sözü.

«Yaşlandık, yakında öleceğiz.» dedi. «Genç bir kadın tek başına yaşayamaz. Ciddi bir evlenme teklifiyle karşılaşırsak, bunu reddetmek akıllıca bir davranış olur mu?»

«Ben sözlüyüm zaten.» diye cevap verdi Cristina.

Babasıyla Don Paolo şaşkınlık içinde baktılar.

«Ben, Aldatmayan, Bıkmayan, Boşamayan o Tek Koca'nın sözlüsüyüm.» diye devam etti kız. «Drahoma istemeyen; ölmeyen; herşeyi, bedeni ve ruhu, gece gündüz, gün oniki saat, gece oniki saat daima isteyen Koca'nın sözlüsüyüm.»

«O zaman Colamartini ailesinin sonu gelecek.» dedi Don Pasquale. «Haylaz bir oğul, rahibe olan bir kız.»

Cristina, «Sabahlara kadar uyumayıp, hayatta nenin gerçek, nenin hayal olduğunu düşündüm.» dedi.

Üçü de, uzun bir süre susup, mutfağın yarı karanlığında sessiz oturdular. Cristina, ütülenmiş çamaşırları dolaba kaldırmak için birinci kata çıktı.

«Dört parça toprağım kaldı.» dedi Don Pasquale. «İkisi bağ, ikisi tarla. Birkaç yıl öncesine kadar, şaraptan yılda yedi bin liret kadar gelirim vardı. Şimdi ise, büyük fedakârlıklarla yeni baştan kurulmuş bağların verimi, bitkilere dadanan böcekler yüzünden, birkaç yüz lireti geçmiyor. Şarabı

kendi bağlarımdan değil de, çarşıdan alsam, bana daha ucuza malolur.»

İhtiyar kalkıp, bir çekmeceden hesap defterini çıkardı.

«Tarlalar ise, günde dört beş liret gibi, pek düşük olan ırgat ücretini ancak çıkarıyor.» diye devam etti. «Ayrıca, vergi ödemem gerek. Birkaç yıldır, bunları ekip biçmeye neden devam etmeli, diye düşünüyorum. Karnımı bile doyuracak kadar verimleri yok. Her yıl dörtyüz kilo buğday, ikiyüz liretlik sebze ve meyva, üçyüz liretlik peynir, et, balık ve un almak için gerekli parayı bulmak zorundayım. Bunlara ek olarak, insanın giyim kuşamı, ayakkabı masrafı da var; yalınayak da dolaşılmaz ki. Kısacası, ailenin, elli yıldır biriktirilmiş eldeki son parasından yılda beşbin liret çekmek zorunda kalıyorum.»

«Bir buhran.» dedi Don Paolo.

Don Pasquale, «İflâs» diye cevap verdi. «Kanun ve düzeni sağladığını söyleyen, ama bizi iflâsın eşiğine getirmiş olan bir hükümet var ortada. Her yıl biraz daha batıyoruz. Yüzyıllardır Colamartini'lere ait olmuş bu toprakları satmamı engelleyen aile onurunu düşünmesem, kendi iyiliğim için, çoktan elden çıkarırdım hepsini. Toprak artık birşey vermiyor. Şehir herşeyi yutup bitiriyor. Lama'ya yakın, eski bir evim var. Şimdi kiraya verdim, ahır olarak kullanılıyor. Kanunlara uymak için, aldığım kiranın altı katı masraf ettim. Kiradan, ondört ayrı resim ve vergi alınıyor: damga resmi, kopya harcı, kontrat harcı, noter parası, kayıt resmi, kontratın kopyasının çıkarılması için harç, kontrat devir ücreti, kontratı imzalayan taraflara ve tapuya bırakılacak kopyaların parası, çeşitli yazışma ve makbuz pulları.»

«İflâs» dedi Don Paolo.

«Sonumuz geldi.» diye devam etti Don Pasquale. Bir hektolitre Apulia şarabının fiatı kırk liret; oysa üretim masra-

fı yüz liretin üstünde. Şarabını satmaya kalktın mı, seksen liret, yani aldığının iki katı tüketim vergisi vermen gerek. Onbeş yıl önce, bağın dönümü ellibin liret değerindeydi. Bugün, bunun onda birine bile alıcı yok.»

«Küçük toprak sahipleri nasıl idare ediyorlar?» diye sordu Don Paolo.

«Teorik olarak, küçük toprak sahibi olmak iyi gibi geliyor.» diye cevap verdi Don Pasquale. «Her köylü, küçük bir toprağı olsun ister. Bu emellerine erişenler, ötekilerden daha beter duruma düşerler. Sermaye olmadan ekip biçemezsin. Yetmiş yıl kadar önce, kilise emlâki, Monsenyörün toprağı ucuz fiatla satışa çıkarılmış ve köylüler arasında paylaşılmış. Birkaç yıl sonra köylüler satmak zorunda kalmışlar; şimdi bütün bu topraklar iki üç büyük toprak ağasının elinde. Para olmadan tarım yapılmaz.»

«Peki, yoksul köylülerin durumu nedir?» diye sordu Don Paolo.

Don Pasquale, «Benden iyi durumdalar.» dedi. «Acı patlıcanı kırağı çalmaz.»

«Onlar da birer Hıristiyan.» dedi Rahip.

«Üzüntüden ölen köylü görülmemiştir» dedi Don Pasquale. «Ama sevinçten ölenini gördüm. Mastrangelo'nun babası, nur içinde yatsın, çocukluğunda babamın evinde uşaktı. Aynı yaştaydık, askerliğimizi de, Ancona'da beraber yaptık. Son gün, ikimiz de birer tane piyango bileti almıştık. Mastrangelo'nun biletine ikramiye vurdu. Tam ikibin liret. Düşüncesiz davranıp, onu hazırlamadan müjdeyi verdim. Oracığa yıkılıp öldü. Kalbi bu kadar sevinci kaldıramamıştı.»

Cristina çamaşırları kaldırmış, erkeklerin yanında oturmak için tekrar aşağı inmişti. Evin arkasındaki ahırda, Don Pasquale iki inek, bir kısrak, bir de buzağı besliyordu. Onlara bakmaya gitti. Don Paolo, Cristina ile yalnız kaldı.

«Don Cipriano ile beraber, Bianchina ve Alberto'yu görmeye gittik, birkaç gün önce.» dedi.

Cristina, «Biliyorum.» dedi.

«Çok kötü durumdalar.» dedi Rahip.

«Tahmin ederim.» diye cevap verdi kız.

Rahip, «Evlenmek istiyorlar.» dedi. «Belki de, tek hal çaresi bu.»

«İmkânsız.» dedi Cristina.

Rahip neden olduğunu anlayamadı.

Cristina açıkladı: «Colamartini'ler Girasole'lerle birleşemezler.»

Don Paolo anlamadı.

«Babam bunu sadece kendisi için değil, bütün soyu için bir yüz karası telâkki eder.» dedi kız.

«Bunun bütün soyuyla değil, sadece Alberto ile ilgisi var.»

Cristina kesinlikle, «İmkânsız.» dedi. «Aile onuru üzerinde tartışılmaz.»

Rahip şaşkınlıkla sordu. «Siz de böyle mi düşünüyorsunuz?»

«Tabiî.» dedi kız.

Fırtınadan sözetmeye koyuldular.

Don Paolo, «Çok hasar yaptı.» dedi. «Her selden sonra, evlerin neden yüksek ve güvenli bir yerde meselâ sizin evin arkasında değil de, yine nehrin kıyısında kurulduğunu anlayamıyorum.»

«Nehrin kıyısındaki toprak ucuzdur.» diye cevap verdi Cristina. «Ahırın arkasındaki toprak babamındır; ama köylüler değeri kadar paha biçmiyorlar.»

Don Paolo, «Ama nehrin kıyısında sürekli olarak tehlike içindeler.» dedi.

«Hayat böyledir.» dedi Cristina.

Don Paolo, neredeyse kaba bir cevap verecekti. Kendini vaktinde tuttu. Cristina'dan tiksiniyordu. Kendisine hakim olup, bir soru sordu.

«Adaletin, bu dünyada, insanlar arasında ulaşılabilecek bir amaç olduğunu düşündünüz mü hiç?»

«Bizim Krallığımız bu dünyanın malı değildir.» dedi Cristina.

«Ama ahırın arkasındaki topraklar bu dünyanın malıdır. Orada, nehrin kıyısından daha güven içinde olacak insanlara neden verilmiyor?»

Cristina cevap verdi; «Tanrı zenginleri ve fakirleri yarattı. Herkes elde ettiğinin hesabını Tanrıya verecektir. İnsan elindekiyle yetinmesini bilmeli.»

«Anlamıyorum.» dedi Don Paolo. «Manastıra girip, dünyayı gözden çıkarmak istiyorsunuz, ama ahırın arkasındaki toprakları gözden çıkaramıyorsunuz.»

«Kişi olarak, benim gözümde hiçbir şey yok» dedi Cristina. «Ama ailemin sürdürmek zorunda olduğu bir itibarı var.»

Don Pasquale ahırdan döndü. Rahip kalkıp izin isteyerek hana döndü. Cristina'ya kızıyordu. Üzerindeki büyüleyici etkisi kaybolmuştu. Kilise insanlarının soğuk ve acımasız ikiyüzlülüğüne başkaldırmasına sebep olan, onbeş yıl önceki o duyguyu duyuyordu yeniden. Sırtındaki elbise, onu, Cristina'ya hak ettiklerini söylemekten alakoymuştu. Bu namus kumkuması azize adayına kendisi ve sahte dini hakkında düşündüklerini söyleyemediği için öfkeleniyordu. Sonunda, içini boşaltmak için, oturdu ve kabalaşmamak amacıyla Cristina'ya söyleyemediği ne varsa, defterine yazmaya koyuldu.

«Ahır bencilliği,» diye başladı. «Bencilliklerin en aşağılık ve en hayvanca olanıdır.» Bu minval üzere yazmaya devam etti.

VI

Bahar geçti, yaz geldi; kiraz mevsimi geride kalmış, mısırlar olgunlaşmaya başlamıştı. Don Paolo da eskisinden çok iyiydi, onun için, çevresindeki kadınların sıkıcı havasından kaçamaklar yapmaya başlamıştı. Cristina ile karşılaşmamaya dikkat ediyor; köylülerle ilişki kurmaya çalışıyordu.

Köylüler gün boyunca dışardaydılar. Akşamları, güneş battıktan sonra, iş aletlerini yükledikleri eşeklerini önlerine katıp, küçük gruplar halinde dönüyorlardı Pietrasecca'ya. Don Paolo, toprağı çapalamak, otları ayıklamak için sürekli eğilmenin ve kölelik alışkanlığının verdiği kamburumsu, başları önde yürüyüşleriyle vâdiden çıkışlarını, penceresinden görürdü. Don Paolo artık iyileştiği için, daha şimdiden bir sonraki fırtınanın korkusu içinde yaşayan Matalena'nın ağlayıp sızlamalarından kaçmak; hanın önünde oturup örgü ören, bitlerini ayıklayan öteki kadınların yıkanmalarından kurtulmak; Dua kitabından ve Tanrı kelâmından uzaklaşmak ve kaybolduğunu sandığı halde, yalnızlığından ve güçsüzlüğünden yararlanarak yeniden başına üşüşen gençlik hayallerinden sıyrılmak için; evden çıktı. En büyük isteği de Cristina ile karşılaşmamaktı.

Henüz, gelişigüzel uzatılmış tahtalardan meydana gelen köprüyü geçti; vadiye inen yola saptı; bir taşa oturarak tar-

lalardan dönecek köylüleri beklemeye koyuldu. Don Paolo kendini, kırılıp da onarılmaya gönderilmiş, eski haline gelip, yeniden tıkır tıkır işlemeye başlamış bir makine gibi hissediyordu.

İlk gelenler, birkaç adım önlerinde, âletlerle yüklü Garibaldi ile Şatap ve oğlu oldu.

Şatap durdu;

«Kaç zamandır sizinle konuşmak istiyordum efendim,» dedi. «Ama öksürüğe yakalandığınızı söylediler; rahatsız etmek istemedim.»

«Öksürüğüm geçti sayılır.» diye cevap verdi Don Paolo.

İhtiyar, «Oğlum hakkında konuşacaktım.» dedi. «Oğlum asker olmak, hükümet milislerine katılmak istiyor; ama almadılar şimdiye kadar. Belki siz, bir tavsiye mektubu verebilir misiniz ona, efendim.»

«Gerçekten asker olmak istiyor musun?» diye sordu rahip, delikanlıya.

Delikanlı, «Tabiî.» dedi. «Herkes, kıskançlığından atıp tutuyor onlara. Az çalışıp, çok kazanıyorlar.»

Papaz, «Önemli olan az ya da çok çalışmak değil.» diye cevap verdi. «Önemli olan şu: Sen emeği ile geçinen bir insansın, köylüsün. Asker olursan, üstlerin durumlarından memnun olmayan köylülere ateş açmanı emredebilirler sana; tıpkı az ilerdeki Sulmonia'da, Pratola'da, Prezza'da olduğu gibi.»

Şatap onun fikrine katıldı.

«Don Paolo'nun hakkı var.» dedi. «İyi yaşamak için, ruhunu satman gerek. Başka yolu yok. Bir zamanlar, bir mağarada baştan aşağı siyahlar giyinen, silindir şapkalı, elleri bankerler gibi yüzüklerle dolu bir canavar yaşarmış. Günlerden birgün, üç köylü canavara gidip, 'Çalışmadan rahat ya-

şamak için ne yapmalıyız?' diye sormuşlar. Canavar, 'Bana birini getirin.' demiş. 'Canlı birini.' Köylüler gidip, bir kedi almışlar. Çocuk gibi sarıp sarmalayıp, götürmüşler. 'İşte size, gerçekten masum biri.' diye vermişler. Bunun karşılığında, canavar onlara, çalışmadan nasıl rahat yaşanacağını öğreten bir kitap vermiş. Ama tam giderlerken kedi miyavlamaya başlamış. Canavar, kendisini aldattıklarını anlamış. Adamların elindeki tılsımlı kitap, birden tutuşup kaybolmuş. İşte böyle, kediyle iş görülmez. Gerçekten bir insan gerek.»

«Peki.» dedi oğlu. «Ben de ötekilerin yaptığını yapacağım. Şimdilik, müracaatımı kabul etmediler. Asker olmak isteyen çok kişi var.»

«Canavarın pençesine düşmek isteyen.» diye düzeltti Şatap. «Deprem, salgın, savaş yetmedi. Gerçekten, çok kişi var.»

«Ruhunu satan bir adama, geriye ne kalır?» diye sordu Rahip.

Şatap, «Ölümden başka, herşeyin çaresi var.» dedi. «Kilise ne güne duruyor? Askerin ateş açmasını engelliyor mu? Fossa'daki Corpus Christi âyinlerinde, daima üniformalı dört asker yer alır. Pratola'da askerin köylüye ateş açtığını söylediniz. Bu demektir ki, sonradan gidip günah çıkardılar. Ama, ya ölen köylüler ne olacak? Onların günahını kim çıkaracak? Bu dünyada kışın ayazını çektiler; öteki dünyada da cehennemin ateşini çekecekler.»

Don Paolo, «Maalesef, tavsiye mektubu verebileceğim bir tanıdığım yok.» dedi. «Subayların hiçbirini tanımam.»

Bu arada, eşek yoluna devam edip gitmişti.

«Garibaldi!» diye seslendi Şatap.

Ama eşek aldırmadan yürüdü.

«Beni dinlemez şimdi.» dedi Şatap. «Acıktı, ahırının, yeminin uzakta olmadığını da biliyor. Acıktığı zaman, adını

bile unutuyor.»

İhtiyarla oğlu, iyi akşamlar dileyip, eşeğe yetişmek için yürüdüler.

Az sonra, eşeğe binmiş, sarhoş bir köylü geçti. İki yanına yıkılıyor, kendini toplayınca, eşeğe, tekme tokat girişiyordu.

«Dosdoğru yürüyecek misin sen? Yürüyecek misin, yürümeyecek misin?» diye söyleniyordu.

Magascia'nın arabasının yanında yürüyen bir gurup belirdi. Arabayı çeken Bersagliera, her zamankinden daha zayıf görünüyordu. Magascia, kendileriyle beraber eve dönen Don Paolo'ya ötekileri de tanıttı.

«Pazara indik.» dedi.

«Nasıl, iyi satış oldu mu?» diye sordu Rahip.

«Bütün fiatlar düşmüş.» dedi Gagascia. Satabileceğimiz en yüksek fiat dondurulmuş. Satmak istemedik, ama zora düştük; aksi halde mallarımıza el koyacaklardı.»

Arabanın yanında yürüyenlerden biri, «Köyde üretilenlere narh koyuyorlar; ama kentte üretilenlerin, gittikçe yükselen fiatları dondurulmuyor.» dedi.

Magascia anlattı: «Askerler, isyan ediyor diye tutukladılar Giacinto Campobasso'yu. Fiatların dondurulduğunu duyar duymaz, hiçbir şey satmadan Pietrasecca'ya dönmek istemişti.»

Büyük şapkasını sakallı suratına indirmiş, Daniele Maglietta adında iri yarı biri, arabacının yanında yürüyordu.

Magascia, «Daniele'nin eşeği hastalanmıştı. Bir ay bile yaşamaz.» diye anlattı Rahib'e «Bugün pazara götürüp, Fossalı bir kadına, sapasağlam diye sattı.»

«Önümüzdeki paskalyada günah çıkarırım.» dedi Daniele.

Herkes güldü.

Sarhoş gibi görünen, Luigi Banduccia adında bir delikanlı arabanın öte yanında yürüyordu.

Magascia, Rahib'e anlatmaya devam etti: «Banduccia Fossa'da bir meyhaneye gitti. Yedi, içti, herkese içki ısmarladı. Sonra da çok sıkışmış gibi, bahçeye çıkıp, para vermeden duvardan tüydü.»

«Önümüzdeki paskalyada, ben günah çıkarırım.» dedi Banduccia.

Yine güldü herkes. Don Paolo, aldatılmaya ve soyulmaya alışmış; daha o gün, yöneticiler tarafından kanuna uydurularak aldatılıp soyulmuş olan ve hınçlarını başka yoksulları aldatıp soyarak çıkarmaya çalışan, sonra da bununla saf saf böbürlenen bu insanlara baktı. Bu yoksul köylülerden bir kısmı gülüşleriyle, konuşma tarzlarıyla kurnazlıklarını, kaba bencilliklerini ele veriyorlardı. Bunlar çalmayı, hırsızlığı alışkanlık haline getirmişe benziyorlardı. Başka hiçbir müdafaası olmayan diğerlerinin gösterdiği saygı da, bu alışkanlıklarını sürdürmelerine yardımcı oluyordu.

Luigi Banduccia, «Otel sahibesi Rosa Girasole, benim gittiğimi farkedince, paramı Biagio Vaccaro'ya ödetmeye kalkmış.» diye devam etti. «Pietrasecca'lı olduğu için, onun ödemesi gerektiğini söylemiş. Ama yanlış adam seçmiş, kadıncağız. Oradakiler araya girmese, ortalığı kırıp geçirecekmiş. Bir kütük alıp kadına fırlatmış, çarpmış olsa, öldürürdü.»

Biagio, vadinin en güçlü kuvvetli köylüsüydü; Don Paolo daha önce de, kendisinden hayranlıkla sözedildiğini duymuştu.

Bir başkası, «Biagio, zor kullanmaktan üç kere hapse atıldı.» dedi. «Kendini saydırmasını bilen bir adamdır.»

«Vurmak ayıp değil; dayak yemek ayıp.» dedi Banduccia.

«Biagio, ilk defa, baltayla babasının kolunu kopardığı için, hapse girdi.» diye anlattı Magascia. «İhtiyar ölmeden önce, 'Oğlum kolumu kopardı, ama böyle güçlü olduğu için memnunum.' demişti bana.»

Ötekiler de, Biagio'nun yiğitliğini anlatan hikâyelere devam ettiler; ama Don Paolo dinlemedi gerisini.

Köylüler, o varken oldukça rahat konuştukları halde, bu seyrek karşılaşmalar doyurmuyordu Don Paolo'yu. Temsil ettiği kütlelerin içinde çalışan bir devrimciden çok, yol üstünde rastladığı insanlarla konuşan bir turiste benzetiyordu kendini. Gülünç durumda olduğunu hissetti ve tehlikeli bir denemeye girmeye karar verdi. Rahip kılığının yarattığı engeli yıkmaya, köylülerin gerçek duygularını daha iyi tanımaya ve kendini anlamalarına imkân olup olmadığını öğrenmeye karar verdi. Onlarla toplu, ya da guruplar halinde konuşmak, sadece tedbirsiz değil, aynı zamanda etkisiz bir davranıştı. Hareket uyandırmaya çalışan bir aksiyon adamı, büyük bir kalabalığa hitap etmeli ve gücünün yettiğince bağırmalıdır. Heyecanlanmalı ve heyecanlandırmalı, kızışmalı ve kızıştırmalıdır. Ama insanlar arasında ilişki kurmak; güven uyandırıp güven duymak, söz yerine fikir alışverişinde bulunmak için iki kişinin başbaşa olmaları, alçak sesle ve düşünceleri daha iyi yansıtmak için sık sık durarak konuşmaları gerekir. Don Paolo, önceden tanıdığı köylüleri yeniden bir bir gözden geçirerek, hangisiyle dostluk kurabileceğini düşündü. Ama, şu ya da bu nedenden, hiç birini seçemedi. Ne var ki, şimdi, Magascia ile beraber pazardan dönen gurupta, hiç ağzını açmayan, ve gözlerini Rahipten bir an bile ayırmayan genç bir çocuk vardı. Çıplak ayaklı, kötü giyimli, zayıf, uzun boylu bir gençti bu. Alnına düşen dağınık saçları, uslu bir köpeğinkiler kadar yumuşak gözleriyle hiç uyuşmayan vahşi bir görüntü veriyordu

yüzüne. Don Paolo ona bakıp gülümsedi. Genç de gülümseyip, yaklaştı. Gurup Pietrasecca'daki köprüyü geçip, dağıldıktan sonra, Don Paolo gencin kolunu tutup durdurdu.

«Seninle konuşmak istiyorum.» dedi. «Bazı şeyler hakkında ne düşündüğünü öğrenmek hoşuma gidecek.»

Genç gülümseyerek, kulübesine doğru yürüdü. Don Paolo peşinden gitti. Genç adam ikide bir dönüyor; birşey söylemeden Rahib'e bakıyordu; heyecanlı olduğu gözlerinden okunuyordu.

«Seninle erkek erkeğe konuşmak istiyorum.» dedi Don Paolo. «Benim rahip kılığı giydiğimi, kendinin köylü olduğunu, bir an için unut.»

Genç adamın evi, domuz inine benziyordu. Aynı zamanda baca ödevini de gören kapıdan girebilmek için, iki büklüm eğilmek gerekiyordu. Ancak, taş döşemeye serilmiş bir ot yatakla, kirli otları çiğneyip geviş getirmekte olan dişi keçinin sığabileceği kadar bir yer olduğu karanlıkta bile sezilebiliyordu. Kokuya dayanamayan Don Paolo eşiğe oturdu; genç de yemeğini hazırlamaya koyuldu.

«Bir ülke vardır.» diye söze başladı Don Paolo. «Avrupa'nın doğusunda bir büyük ülke vardır. Buğday ekili bir kocaman ovadır; milyonlarca köylünün oturduğu bir kocaman ova.»

Genç adam mısır ekmeğini kesti. İki domatesle bir soyanı doğrayıp, bir dilim ekmekle Rahib'e uzattı. Şişmiş, çizilmiş elleri hâlâ topraklıydı. Ekmeği kestiği bıçak, her işte kullanılıyor gibiydi. Don Paolo gözlerini kapayıp, ekmeği yutmaya çalıştı.

«Bir ülke vardır.» dedi. «Köylülerle, kentteki işçilerin birlik olduğu büyük bir ülke.»

Bu arada, Matalena ev ev dolaşıyor; konuğunu arıyordu. Sonunda buldu.

«Yemek bir saattir hazır, bekliyor.» dedi.

«Acıkmadım.» dedi Don Paolo. «Hana dönün; çünkü arkadaşımla daha pek çok konuşacak şeyimiz var.»

Matalena sordu. «Peki ama, onun sağır ve dilsiz olduğunu; sadece işaretlerden anladığını farketmediniz mi?»

Genç adam, kulübesinin kapısında, Rahibin yanında oturuyordu. Don Paolo yüzüne baktı ve gözlerinin yaşarmaya başladığını gördü.

Matalena'ya, «Hiç önemi yok» dedi. «Hana dönün. Ben aç değilim.»

İki adam, kulübenin eşiğinde, yalnız kaldılar. Artık, konuşabileni de susuyordu. Arada, birbirlerine bakıp gülümsüyorlardı. Gün akşama dönmüş, artık gece olmuştu. Don Paolo birkaç kere öksürdü. Sağır-dilsiz kalktı; ot yatağının üstündeki battaniyeyi alıp, titizlikle konuğunun omuzlarına sardı. O zaman Don Paolo, bu adamın sabah erken kalkıp işe gitmek zorunda olduğunu hatırladı; Ayağa kalktı, elini sıkıp iyi geceler diledi.

Hanın alt katında, köylülerin her gece gelip oyun oynadıkları ve içtikleri bir meyhane vardı. İçerde, iki yağlı masa, birkaç tane ayakları sallanan sandalye ve Venedikli Arap'ın renkli bir resmi. Odanın köşeleri kiler gibi kullanılıyordu. Patates, fasulye ve mercimek çuvalları görülüyordu. Masalardan birinin üstünde, müşterileri susturmak için, her zaman bir tabak tuzlu leblebi bulunurdu. Müşteriler leblebi yerler, içerler, tütün çiğnerler, tekrar içerler ve tükürürlerdi. Bu, aynı sırayla sürüp giderdi; o yüzden Don Paolo ne zaman içeri girse, kayıp düşmemeye dikkat etmek zorunda kalıyordu. Yaşlılar hemen her zaman, eski günlerdeki kıtlıklardan, salgınlardan; gençler ise kasabadan sözederlerdi.

Fava adında, kaba, ters bir ihtiyar, daima bir köşede otururdu. Gözlerini yerden ayırmaz ve sürekli olarak ge-

viş getiriyormuşçasına çenesini oynatıp dururdu. Hepsinden önce gelir, hepsinden sonra giderdi. Gideceği zaman da öylesine sarhiş olurdu ki, ayakta duracak hali kalmazdı. Oğulları, kızları, karısı gelir, eve götürmeye çalışırlardı onu, ama ne yapsalar yerinden kımıldatamazdı.

«Evde şarap var. Neden kendi bağının şarabını içmezsin?» diye sorardı karısı.

«Onu sevmiyorum.» derdi.

Matalena, hanın şarabıyla Fava'nın karısının şarabını değiştokuş etti.

«Artık evde oturmalısın.» dedi karısı. «İşte, sevdiğin şaraptan aldık.»

Ama ihtiyar, her zamanki gibi hana gelmeye devam etti. Sonunda karısı, Matalena'yı azarladı:

«İçecek birşey vermeyeceksin.» dedi. «İçmek isterse, eve gelsin.»

Bu da işe yaramadı. Fava her akşam hana geliyor, her zamanki köşesine oturuyordu.

Don Paolo girdiği sırada, Mastrangeli, Nicola Ciccavo ile iskambil oynuyordu.

«Sağır dilsizle konuştuğunuzu gördüğüm zaman, efendim,» dedi Mastrangeli. «Bir mucize oldu sanmıştım. Oysa, sadece bir yanlışlık olmuş.»

Don Paolo, masaya, adamların yanına oturdu.

«Mucize de olmadı; yanlışlık da olmadı.» dedi.

Nicola, «Çok akıllı çocuktur.» diye karıştı söze. «Tanrı belki de onu cezalandırmak için, sağır dilsiz yaptı.

Adamlar, oyunlarına devam ettiler.

«Ekinler de harap olduğuna göre, bu yıl nasıl geçineceksiniz?» diye sordu Don Paolo.

«Açlıktan ölünseydi, şimdiye kadar çoktan ölmüş olurduk.» dedi Nicola.

Don Paolo sordu: «Bir gün gelip, işlerin değişebileceğini sanmıyor musunuz?»

Nicola, «Evet.» dedi. «Hasta öldükten sonra, doktor yetişir.»

Don Paolo, ihtiyatı elden bırakıp, pervasızca sordu: «İşlerin daha başka olduğu ülkeler bulunduğunu duymadınız mı hiç?»

Bu sefer Mastrangelo cevap verdi:

«Evet.» dedi. «Bizimkinden daha başka olan ülkeler var. Tanrı, otun olmadığı yere koyunu, koyunun olmadığı yere otu koymuş.»

Don Paolo'ya, karanlıkta el yordamıyla ilerlemeye çalışıyormuş gibi geldi. Hiç sakınmadan, sordu:

«Duyduğuma göre, hürriyet olmamasından şikâyet edenler varmış. Siz hiç üzüldünüz mü hürriyet olmayışına?»

Cevap gecikti. Mastrangeli şarap kadehini doldurdu, içti, kalkıp kapıya gitti, sonra soruyu hiç duymamış gibi yerine oturdu.

«Hürriyet mi dediniz?» diye sordu. «Yeterinden fazla var hem de. Bir zamanlar, kızları, evlenmeden önce nişanlılarıyla yalnız bırakmazlardı.»

«Ben ondan söz etmiyorum.» dedi Don Paolo. «Nişanlıların davranışlarından sözetmiyorum.»

«Anlıyorum.» dedi Mastrangeli.

Piposunu yakıp, içmeye başladı. Pipo söndü. Kalan tütünleri avucuna boşaltıp, cebine koydu. Uzun bir sessizlikten sonra cevap verdi.

«Anlıyorum, efendim.» dedi. «Siz, evlilerden sözediyorsunuz. Bizler için değişen birşey olmadı. Ama aşağıda, ovada yeterinden fazla hürriyet var.»

Don Paolo, «Anlaşıldı» diyerek, konuşmayı sürdürmeye çalışmaktan vazgeçti.

Pazar geceleri meyhane daima doluyor; köylüler arasında kavga döğüş eksik olmuyordu. İçtikten sonra, hemen her zaman döğüşüyorlardı. Don Paolo odasından, geç vakte kadar gidip gelmeler olduğunu duyar; sandalyelerin gıcırtısını, kadehlerin şangırtısını, birden alevlenen tartışmalardan sonraki bağırışları, haykırışları, masalara inen yumruk seslerini, küfürleri, devrilen masa ve sandalyelerin gürültüsünü, uçan kadehlerin, şişelerin kırılışını dinlerdi.

«Yavaş olun!» derdi Matalena. «Don Paolo, yukarda, uyuyor.»

Francesco Grascia, «Onunla konuşmak istiyorum!» diye bağırmaya başladı bir gece. «Söyleyin, insin aşağı. Onunla konuşmak istiyorum!»

Matalena, «İmkânsız.» dedi. «Uyuyor.»

«Onunla konuşmam gerek! Onunla konuşmam gerek!» diye bağırmasını sürdürdü Grascia.

Don Paolo giyinip aşağı indi.

Kim görmek istedi beni?» diye sordu.

Kavga gürültü durdu; herkes rahibe içki sunmaya başladı. Rahip teşekkür ederek, içemiyeceği için bağışlamalarını söyledi, ama sonunda, dolanıp her kadehten bir yudum almak zorunda kaldı.

Tekrar sordu. «Kim görmek istedi beni?»

Francesco Grascia öne çıktı.

«Beni koruyan aziz Paolo'lu San Francesco, yani Kalabriya azizidir; ona sığınırım. Evimde resmi vardır. Ne zaman başım sıkışsa, karıma dua ettiririm. Aslını ararsanız, dileklerimizi pek yerine getirmez; ben de karımı suçlarım hep onu kandırmasını beceremiyor diye.»

«Bunlar beni ilgilendirmez.» dedi rahip.

«Suç karımdaydı sanıyorum.» diye devam etti Grascia. «Meğer onun hiç suçu yokmuş; bütün suç resimdeymiş, sah-

teymiş çünkü. Bendeki resimde San Francesco'nun sakalı var. Ama Sulmona'daki kiliseye gittim. Oradaki resimde Paolo'lu San Francesco'nun sakalı yoktu. Resmi, Lama papazı Don Cipriano satmıştı bana. Bir papaz, nasıl sahte aziz resmi satabilir?»

«Don Cipriano ne diyor bu işe?» diye sordu Don Paolo.

«Sulmona'dan döner dönmez, bunu sormak için, doğru ona gittim.» dedi Grascia. «Senin hâtân yüzünden, hayatımı sahte bir azizin eline teslim ettim,» dedim. Ne zaman dişim ağrısa, resmin önünde bir yağ kandili yakardım; yağ yanıp biter, ama dişimin ağrısı olduğu gibi dururdu.» dedim. Don Cipriano, benzeyip benzememenin önemli olmadığını; asıl önemli şeyin iman etmek olduğunu söyledi. Ama benzeasıl önemli şeyin iman etmek olduğunu söyledi. Ama benzerlik önemli değilse; resme ne gerek var? Askerdeki oğlum, bana fotoğrafını gönderse de, resimdekinin o olmayıp başkasının olduğunu görsem; neden tutup da asayım duvara? Neden saygı göstereyim?»

Meyhanede çıt çıkmıyor; herkes Rahibin cevabını bekliyordu.

Rahip, «Magascia'nın sakalı var.» dedi. «Şimdi resim çektirse, fotoğrafı sakallı çıkar. Ama, gelecek yıl sakalını keser ve yine resim çektirirse, o zaman resimde sakal çıkmaz. Peki, bu fotoğrafların hangisi sahte, hangisi gerçek olur?»

«İkisi de gerçek olur.» dedi Grascia.

Rahip, «Kaç tane Magascia var?» diye sordu.

«Sadece bir tane.» dedi Grascia.

«Öyleyse, sadece bir Magascia olduğu halde, iki değişik resmi olaraktır. İşte, Paolo'lu San Francesco'nun da öyle olmuş.»

Don Paolo'nun cevabı çok beğenildi. Oradakilerin hepsi bağırıp çağırmaya başladılar; ona içki sundular. Meyhaneyi yeniden dolanıp, herkesin kadehinden birer yudum almak zorunda kaldı. Sonra, iyi geceler deyip, odasına çıktı. Ama daha yatağa girmeden, yine çağırdılar.

Settemezzo oynayan dört genç, karo beyi yüzünden kavgaya tutuşmuşlardı. Settemazzo'da en büyük kâğıt karo beyiydi. Matalena'nın sadece iki deste iskambili vardı; her iki destenin karo beyi de öylesine yıpranmış ve tanınır hale gelmişti ki, oyun hilesiz yürümez olmuştu. Daniele Magalietta, anlaşmazlığı engellemek için bir teklifte bulundu:

«Karo beyi tanındığına göre, yerine bir başkasını, diyelim maçanın üçlüsünü koyalım. Tanınan karo beyi maça üçlüsü sayılsın; diğer kâğıtlardan ayırdedilmeyen maça üçlüsü de karo beyi sayılsın.»

Michele Mascolo itiraz etti. «Bu imkânsız. Hepimiz razı olsak bile imkânsız.»

«Neden?»

«Nedeni ortada.» dedi Mascolo. «Karo beyi her zaman karo beyidir. Kirli olur, işaretli olur, delik deşik olur; ama yine de karo beyidir. Meselâ bu bir pipodur. Neden derseniz; ortada, görülüyor. Bu bir pipo olduğu için, pipodur. Papanın, Papa olduğu gibi tıpkı. Neden? Çünkü Papa, Papa'dır. Aynı şekilde, karo beyi de karo beyidir. Ona bu ad verilmiştir ve bu adla kalır.»

«Hepimiz razı olursak, hiç farketmez.» dedi Daniele. «Hepimiz kabul edersek, pekâlâ da olur. Karo beyinin kimde olduğu bilinmeyince, oyun da daha iyi yürür.»

Mascolo ikna olmamıştı.

«Hepimiz razı olursak, farketmez mi diyorsun?» dedi. Ben de farkeder, diyorum. Oyunda hiçbir şey değişmez mi diyorsun? Belki değişmez, ama oyun olmaktan çıkar; uydur-

ma olur. Bu, bir kadının kocasının rızasıyle, zina yapmasına benzer. Bu, günah sayılmaz mı? Herkes razı olsa bile, üstelik çifte günah olur.»

İhtiyarın masasında oturan Şatap, tartışmaya kulak misafiri olmuştu.

«Don Paolo'ya sorun.» dedi.

Don Paolo odasından indi ve tartışma kendisine tekrarlandı.

«Kim haklı; söyleyin.» dedi Şatap.

Rahip, karo beyini aldı, havaya kaldırdı.

«Bu kâğıdın değeri kendisinden mi geliyor, yoksa başkaları mı değerlendirmiş onu?» diye sordu Michele Mascolo'ya.

Mascolo, «Karo beyi olduğu için; değerinden büyüktür değeri.» dedi.

Rahip sordu: «Bu kâğıtlar nerede yapılıyor?»

Birkaç ses birden, «Matbaada.» diye cevap verdi.

Rahip, Mascolo'ya sordu: «Bu, baskıya girmeden önce neydi?»

Yine çeşitli sesler cevap verdi. «Bütün öteki iskambiller gibi, kâğıt parçasıydı.»

«Demek ki, üzerindeki değeri matbaacı vermiş.» diye devam etti rahip. «Kendi başına bir değeri yoktu, bu değer ona verildi. Dahası da var. Bu, değişmez bir değer midir yoksa değişir mi? Karo beyi bütün oyunlarda, meselâ remide, piştide, pokerde aynı değeri mi taşır?»

Mascolo, «Çeşitli oyunlarda, çeşitli değeri olur.» dedi.

«Peki, oyunları kim icat etti?» diye devam etti Rahip.

Kimse cevap vermedi.

Rahip, «Oyuncuların icat etmiş olacağını düşünmüyor musunuz?» dedi.

Mascolo dahil, herkes katıldı bu fikre. Oyunları oyun-

cular icat etmişti; kâğıtların değeri de her oyuna göre değişiyordu, yani oyuncular yapıyordu bu değerlendirmeyi.

Rahip sözünü tamamladı: «Bu kâğıdın kendi başına değeri olmayıp, başkaları tarafından değerlendirildiğine ve her oyunda değeri değişip, oyuncuların isteğine uygun olarak belirlendiğine göre, canınız ne isterse yapabilirsiniz, demektir.»

Rahib'e bir kere daha hayran oldular. «Hurra!» diye bağırdılar. «Bravo! Bravo! Buralara, böylesine akıllı bir Tanrı kulu gelmemişti hiç!»

Don Paolo, Şatap'a dönüp;

«Bir zamanlar,» dedi. «Burada, Pietrasecca'da Carlo Campanella adında biri vardı. Şimdi de New York'da Mr. Charles Little-Bell, diye biri var. Ama acaba, Carlo Campanella ile Mr. Charles Little-Bell, *İce and Coal,** bir kişi mi, iki kişi mi?

Çeşitli sesler cevaplandırdı: «İkisi de aynı adam!»

«Şatap!» diye bağırdı Şatap. «Bu sorunun cevabını ben vereceğim.»

Ve cevap verdi:

«Değişik adlar altında, aynı adam.»

«Bir insan adını değiştirebiliyorsa, bir kâğıt neden değiştirmesin?» diye sordu rahip.

Mascolo cevap verdi. «Bey her zaman beydir.»

Don Paolo, «Bey, beylik ettiği sürece, beydir.» dedi. «Artık beylik etmeyen beye, bey demezler; bey eskisi derler. Bir ülke vardır, güneşin geldiği yönde, bir büyük ülke. Buranın bir beyi vardı bir zamanlar. Diyelim ki, kupa beyi. Milyonlarca köylüye beylik ederdi; ama milyonlarca köylü onun dediğini yapmaz olunca, o da beylik edemedi ve artık bey

* *İngilizcede «Buz ve Kömür» anlamına gelir. Sözkonusu kişinin bir firma sahibi zengin olduğu belirtiliyor. Ç. N.*

olmadı. Yakında bir yerde, güneşin battığı yönde bir ülke vardır. Bu ülkenin de bir beyi vardı. Diyelim ki, karo beyi. Ama, tebası buyruklarını dinlememeye başlayınca, onun da beyliği sona erdi. Beyliği bitti, bir bey eskisi oldu; şimdi, bir köylünün de olabileceği gibi, siyasî sürgün oldu. Onun için, oyununuzu istediğiniz gibi oynayın. İyi geceler.»

Don Paolo, desteyi Daniele'ye verdi; herkese yeniden iyi geceler diledi ve alkışlar arasında odasına çıktı.

Daniele, karo beyine, «Eskiyip, bozulduğun için, bu andan itibaren beylik edemeyecek, bey olamayacaksın. Sana bey eskisi bile denemez.» dedi.

Sonra maça üçlüsünü aldı.

«Bundan sonra, sēttemezzoda, karo beyinin yerine geçeceksin.» dedi. «Kirlenip bozulayım deme, yoksa beyliği bir başka kâğıda kaptırırsın.»

Öteki oyuncular gülerek katıldılar bu sözlere ve oyun devam etti. Ama sonraki günlerde, karo beyinin tahttan indirilmesi, Pietrasecca köylüleri arasında uzun tartışmalara konu oldu.

Ertesi gün, köy öğretmeni bayan Patriganini, Don Paolo'ya yakındı:

«Büyüklerin sınıfında, ders vermeye imkân yoktu bugün.» dedi. «Çocuklar karo beyiyle, ispati beyinin meselesini konuşuyorlar; dün akşam anlattıklarınızı tekrarlıyordı.»

Öğretmen, iktidar partisi rozetini, kalbinin üstüne takmıştı. Nefes aldığı zaman, rozet fırtınalı denizdeki bir gemi gibi, bir alçalıp, bir yükseliyordu.

«Buradaki insanlar çok cahil.» dedi. «Bizler gibi, kültürlü insanları dinledikleri zaman, çoğu kere demek istediklerimizin tam tersini anlıyorlar.»

Öğretmenin elinde, bir duvar gazetesi olan, Roma'dan Ha-

berler'in son sayısı vardı. Kilisenin kapısına asılacaktı gazete. Asılmadan önce okuyup, Matalena'nın meyhanesinde dinlemek için toplanmış köylülere neler yazılı olduğunu anlatmak onun göreviydi. Rahibin de konuşacağı söylentisi yayılmıştı; onun için meyhane her zamankinden daha kalabalıktı. Rahip, köylülerin bir kısmını, daha önce hiç görmemişti; hastalık ve çalışmanın biçimsizleştirdiği, eğilip bükülmüş bedenler üzerinde, rüzgârdan ve güneşten yanıp çatlamış, aptal suratlı kafalar. Aldatılmış ve güvenlerini yitirmiş kişilere benziyorlardı. Aralarındaki gençler, yırtıcı ve kavgacı görünüyorlardı. Kısa bir süre içinde, hemen hemen otuz kişilik bir kalabalık toplanmış; gelenler yanyana, yere oturmuşladı.

Gövdelerinden insanın boğazını düğümleyen, ağır ve teke kokusunu adıran kirli çamaşır ve gübre kokusu yayılıyordu. Don Paolo, merdivenin dibine, öğretmenin yanına oturdu.

Yabancı rahibin yanında, öğretmen, her zamankinden daha fazla, heyecanlanmış, sesini daha fazla yükseltmişti. Dinleyicilerine, dikkatle izlemelerini ve anlamad klarî kelimeleri sormaktan çekinmemelerini söyledi. Sonra Roma'dan Haberler'i okumaya başladı.

«Dünyadaki bütün ulusların gıpta ettikleri bir önderimiz var.» diye okudu. «Ona sahip olmak için, başka uluslaın ne pahasına olursa olsun...»

Magascia sözü yarıda kesti. Böyle genellemeleri sevmezdi. Başka ulusların, ne paha biçtiğini sordu.

Öğretmen, «Bu, sözgelimi.» diye açıkladı.

Magascia itiraz etti: «Ne biçim söz! Parasını verip almak istiyorlar mı, istemiyorlar mı? İstiyorlarsa, ne veriyorlar? En çok kim paha biçiyor?»

Öğretmen, bunun bir deyiş olduğunu yeniden anlatmaya çalıştı.

«Yani, parasını verip almak niyetinde oldukları doğru değil mi, demek istiyorsunuz?» diye sordu Magascia. «Eğer doğru değilse, neden öyle söylüyorlar?»

Öğretmen, Rahib'e bakıp; ne çeşit insanlarla uğraşmak zorunda olduğumuzu görüyorsunuz ya, gibilerden içini çekti.

Okuduğu ikinci yazı, köy halk ile ilgiliydi.

«Köy halkı kim?» diye sordu Mastrangelo.

Öğretmen, «Sizlersiniz.» dedi. «Bunu daha önce de söyledim.»

Okumasına devam etti.

«....köy ihtilâli bütün amaçlarına ulaşmıştır...»

Şatap sözü kesti:

«Köy halkı bizler miyiz? Köy ihtilâlini bizler mi yaptık?» diye sordu.

«Evet.» dedi öğretmen.

Şatap sordu: «Biz ne ihtilâli yaptık ki?»

«Manevî anlamda demek istiyor.» diye açıkladı öğretmen.

Bu cevap Magascia'yı doyurmadı.

«Bu gazeteyi hükümet gönderiyor bize.» dedi. «Bunda, köylü halkın, ki bizler olduğunu söylüyorsunuz, bir ihtilâl yaptığı ve bu devrimin amacına ulaştığı yazılı. Neymiş bizim amacımız?»

«Manevî amaçlar.» dedi öğretmen.

«Nasıl manevî amaçlar?» diye sordu Mastrangelo.

Öğretmen bocalamaya başladı; herkesin kafası karışmıştı. Sonunda birden toparlandı:

«Köy halkı, ülkeyi Komünizm tehlikesinden kurtardı.» dedi. «Ama tehlike hâlâ vardır ve hükümetimiz daima tetiktedir.»

Francesco Grascia sordu. «Komünistler kimdir?»

Öğretmen derin bir nefes aldı. Kurtulmuştu. Artık dü-

şünmesine gerek yoktu; çünkü bundan sonrasını ezbere biliyordu.

«Komünistler kötü insanlardır.» diye makara gibi konuşmaya başladı. «Geceleri, şehirlerin batakhanelerinde toplanırlar. Komünist olmak için, haçı ayaklar altına almanız, üzerine tükürmeniz, perhiz gününde et yemeniz gerekir.»

Komünist programının öteki teferruatını ekledi. Bu sözler Matalena'nın ve yaşlı köylülerden bir kısmının tüylerini diken diken etti. Ötekiler, kulaklarına inanamıyorlarmış gibi bakıyorlardı.

«Komünistler hasat zamanı köylere gidip, harmanlardaki mısırları ateşe verirler.» dedi öğretmen.

Pasquandrea, bunu doğruladı. Kısa bir süre önce, Fucina'da her zamankinden çok sayıda askere rastlamış, ve Allahın dağında ne aradıklarını sormuştu. Mısırları yakmak isteyen Komünistler bulunduğunu söylemişlerdi.

Öğretmen başka şeyler de anlattı. Okullarda okutulmak üzere sansürden geçirilmiş kitapların diliyle konuşuyordu. Francesco Grascia ayağa kalktı ve:

«Kendi adıma, ben aynı fikirde değilim!» dedi.

Öğretmen, ne konuda aynı fikirde olmadığını sordu; Grascia bilmiyordu, ama yine de;

«Ben aynı fikirde değilim!» diye tekrarladı.

Şapkasını giyip, dışarı çıktı. Don Paolo da yavaşça peşinden gidip gülümseyerek sordu ona:

«Ne konuda aynı fikirde olmadığını bana söyleyebilir misin?»

Grascia, rahibin kulağına, «Öğretmeni kızdırmak için söyledim.» diye fısıldadı.

Grascia, yaşını başını almış erkeklerin, bir kadından ders almalarına dayanamıyordu. Bir zamanlar manastırlarda, alfabe öğretilirdi; rahipler ders verirdi. Sonra okullar ve öğ-

retmenler devri başladı. Bunların hiçbirine bir şey demiyordu. Ama şimdi, nereye baksan kadın öğretmenden bol bir şey yoktu. Bebelere ders verseler, yine sözü olmayacaktı, ama koskoca adamlara ders vermek....

«Erkeklere, çocuk yapmasını kadınlar öğretirse, kambur doğar o çocuklar.» dedi Grascia.

Öğretmenin son okuduğu yazı, Protestan ülkelerin İtalya'ya karşı bir koalisyon kurmalarıyla ilgiliydi.

Luigi Banduccia, «Protestan ülkeler hangileri?» diye sordu.

Öğretmenin cevap vermesine fırsat olmadan, Şatap atıldı:

«Protestan ülkeler zengin ülkelerdir; kendilerini satmayı becermiş ülkelerdir.» dedi. «Ama bu dünyada zengin olurlarsa, öteki dünyada cehenneme gideceklerdir.»

Şatap'ın açıklaması yeterli bulunmadı. Buna öfkelendi.

«Mr. Charles Little-Bell, *İce and Coal,* Protestan oldu ve büyük servet yaptı.» diye bağırdı.

Birkaç kişi, «Eğer zenginlerse, neyi protesto ediyorlar?» diye sordu.

Öğretmen Luther'in hikâyesini anlattı.

«Luther bir keşişti.» dedi «Alçak gönüllü olmaya, kadınla ilişki kurmamaya ve yoksul kalmaya and içmişti. Bir gün, bir rahibeyle tanıştı ve ona çılgıncasına âşık oldu. Onunla evlenmek için Papa'dan izin istedi, ama Papa izin vermedi. Bunun üzerine Luther protestoya başladı. Kadınlarla ilişki kurmama üzerine and içilmesine kızan bütün keşişler de ondan yana oldular ve Protestanlık böyle başladı.»

Hikâye öğretmenin icadı değildi. Don Paolo, küçüklüğünde, teyzelerinden birinin de, Protestanlığın doğuşunu aynı şekilde açıkladığını hatırladı. Abruzzi'nin bir çok köyünde, «Protestan» kelimesi bir hakaret olarak kullanılır;

«Haylaz» ile «Türk» kelimesi arasında yer alır. Babasına saygısızlık edenlere «haylaz», kızkardeşine kabalık edenlere «Protestan», anasına sövenlere «Türk» denirdi.

Öğretmen okumasını bitirdi.

«Protestan ülkelerin bize karşı koalisyonlarının başında İngiltere vardır.»

Bu haber Şatap'ı çok üzdü.

«Kraliçe Viçtoria çok zengindir, çok.» dedi. «Bize karşı olursa, halimiz yamandır.»

Geç olduğu için öğretmen gitti; Don Paolo meyhanede, kraliçeden sözeden bir gurup köylüyle kaldı.

Çok az kraliçe biliyorlardı; ama bildiklerini de iyi biliyorlardı. Bir boğa sevgilisi olan Kraliçe Giovanna'yı, sevgisi aşıkları için ölüm demek olan Kraliçe Semiramis'i, varını yoğunu yoksullara dağıtan Kraliçe Christina'yi, Menelik'in karısı Kraliçe Taitu'yu, dünyanın en zengin kraliçesi olan Kraliçe Victoria'yı ve daha birkaç kraliçeyi biliyorlardı. Bu kraliçeler, yüzyıl farklarının olmadığı bir dünyada yaşıyorlardı; hattâ köylüler, bunların birbirleriyle olan çekişmeleri, kavgaları üzerine hikâyeler biliyorlardı.

«Bizi mahveden, duygularımız olmuştur her zaman.» dedi Magascia. «Bir kral zengin bir kraliçe ile evlenirse; bu demektir ki, ülke daha az vergi öder. Ya bizim kralımız neden Montenegrin'li bir keçi çobanının kızını aldı? Sevdiği için, yani duygu yüzünden. Dünya büyük; bir alay da zengin kadın var. Bir Amerikalıyla, ya da bir Fransızla evlenebilirdi. Tabiî, Fransız kadınları hafifmeşrep olur; o zaman da kral karısını bir kaleye kapatıp, çevresini asker kordonu ile sardırır ve askerlere de, kaleye yaklaşacak her genci vurmalarını emredebilirdi. Ama yapmadı! Gönül ferman dinlemez! Gitti, beş parasız bir kadınla evlendi.»

Matalena, «Evlilik özel bir meseledir.» dedi.

«Ama acısını biz çekiyoruz.» dedi Magascia. «Vergileri biz ödemek zorundayız. Prensimizin bir Belçikalıyla nişanlandığını duyunca, Fossa postanesine gidip, posta memuruna, bağlantı kuracağımız bu Belçika'nın büyük olup olmadığını sordum. «Oldukça büyüktür.» dedi. «Bari zengin mi?» diye sordum. «Eskiden zengindi, ama savaşta çok zarara uğradı.» dedi. «Al, bir duygu işi daha! Hep bilinen hikâye! Savaşta zarar görmüş bir ülkeyle, neden ilişki kuralım? Bunca zengin ülke dururken.»

Çamura, toza bulanmış Birader Antifona zekât toplamak için, hana geldi. Omüzündaki torba hemen hemen boştu.

Don Paolo, «Sadaka az galiba?» diye sordu.

Fransisken rahibi, «Sandallarımın tamir masrafını bile karşılamaz.» dedi.

Matalena ona, bir kadeh şarapla bir parça ekmek verdi. Keşiş, kadehi kaldırıp ışığa tuttu, sonra dudaklarına götürerek bir yudum içti. Hoşuna gitmiş olacak ki, ekmeğini batırdı içine.

«Ovadakilerin sigortası var artık.» dedi. «Ekini doludan koruması için, Aziz François adına sadaka istediğim zaman, ekinin sigortalanmış olduğunu söylüyorlar. O zaman, Aziz Françqis sizleri yangından korusun, diyorum. Ama, yangına karşı da sigortalı olduklarını söylüyorlar. Düşünüyorum da, bütün bu sigortalara rağmen, neden herkes korku içinde yaşıyor; merak ediyorum.»

«Yoksul bir köylü, herzaman korku içinde yaşar.» dedi Matalena. «Evi varsa, deprem olur. Sağlığı yerindeyse, hastalanır. Toprağı varsa, satmak zorunda kalır.»

Birader Antifona, «Benim babam da köylüydü, yanarak öldü.» dedi. «Kardeşlerimden biri adam öldürme suçundan hâlâ hapiste, bir başka kardeşim Brezilya'da, yokluk içinde.»

«Manastırda yaşamak daha iyi.» dedi Mastrangelo.

«Manastır hayatı da iyi değildir, ama güven içinde olursun.» dedi Fransisken rahibi. «Aile hayatın yoktur, ama korkun da yoktur. Üstelik, umut vardır.»

Don Paolo, «Ne umudu?» diye sordu.

Keşiş elini açarak, gökyüzünü işaret etti.

Mastrangelo, «Bu herkese göre değil.» dedi. «Hepimizi keşiş olamayız.»

Birader Antifona, «Mal hırsı baştan çıkarıyor insanları.» diye cevap verdi. «Babam, köyümüzdeki mezarlığın arkasında bir bağ almak isterdi; alamadan öldü. Aynı bağı kardeşim almak istedi ve o yüzden hapse düştü. Öteki kardeşim, yeteri kadar para kazanıp bağı almak için Brezilya'ya gitti. Ama Brezilya'da ancak ölmeyecek kadar kazanıyor. Bu arada, bağ boyuna el değiştiriyor. Her üç dört yılda bir, başkasına devrolunuyor. Bir yığın insanı mahva sürüklüyor!»

«Şu halde; sizce, insan çalışmamalı demek?» diye sordu Mastrangelo.

«Sadaka toplamaya çıkmadığım zamanlar, ben de çalışırım» dedi keşiş. «Manastırın arkasında, keşişlerin ekip biçtiği büyük topraklar vardır. İyi yaşamayız; ama, güven içinde geçiririz hayatımızı.»

Matalena, keşişe, geçen seferki gibi bir ikinci fırtına olup olmayacağını sordu.

«Kocam öldü.» dedi. «Seller evimi sürükleyip götürürse yeniden kim yapacak?»

Keşiş cevap verdi. «Daha da beteri olacak. Bir akşam, hücremde dua ederken, Roma yönünde, zifiri karanlık ufukta, bulutların arasından sıyrılan kızıl bir hayalet, bir çeşit kızıl canavar gördüm.»

Birader Antifona, ev ev dolaşıp, sadaka dilenmeye devam etmek üzere çıktı. Hiç değilse, Colamartini'lerden bir-

şeyler alacağını umuyordu.

Don Paoloya «Hoşça kalın» dedi. «Burada, aşağıda bir daha görüşemezsek, nasıl olsa yukarda karşılaşırız.»

«Yukarda mı? Nerede? Dağda mı?» diye sordu Rahip.

«Cennetten sözediyorum.» dedi keşiş.

Don Paolo, bu şekilde randevulara bayılırdı.

Nicola Ciccavo, Pietrasecca'daki toprak kiracılarını temsilen, hükümet tarım işçileri sendikasının Fossa'da yapılacak toplantısına çağrıldı. Döner dönmez, Don Paolo onu görmeye gitti. Genel hoşnutsuzluk ve bundan kurtulma gereği üzerinde, köylülerden bir kısmı ile konuşmaya başlaması için rahip oluşunun işe yarayacağını düşünüyordu. Ciccavo'nun kulübesi, Pietrasecca'nın bulunduğu çukurun yamacında, hemen hemen en tepedeki evlerden biriydi. Rahip sokak kapısından girip, yer yer kırılmış ve yerinden oynamış taş merdivenden çıktı. Hem mutfak, hem de Ciccavo'nun dört oğlunun yatak odası olarak kullanılan oda, taşa oyulmuştu. Ciccavo iyi, çalışkan, evcimen bir insana benziyordu. Rahip girdiği sırada, keçi ve inek taklidi yaparak oğullarını güldürmekteydi.

Karısı, «İnek de olsa, keçi de olsa süt vermiyor.» dedi rahib'e.

İki erkek yalnız kaldılar. Ciccavo, Fucino yöresindeki onbirbin ortakçının hükümet emriyle, toprak sahipleri birliğine katılmış olduklarını söyledi. Bu birliğin buradaki başkanı Prens Torlonia idi; böylece onbirbin ortakçının ağası olduğu gibi, aynı zamanda onların temsilcisi de oluyordu. Yani Torlonia ile aralarında, bir çıkar anlaşmazlığı olursa, kendilerini kanun önünde Torlonia temsil edecekti.

Ciccavo devam etti. «Bize bu mükemmel fikri açıklayan konuşmacı; hükümetin, biz ortakçıları toprak sahibiyle aynı sınıfa sokmakla nasıl onurlandırmış olduğunu, bundan

böyle toprak sahipleri ile ortakçılar arasında anlaşmazlık çıkmıyacağını ve barışın hüküm süreceğini anlamamızı istiyordu.»

Don Paolo, «Bu düzeni isteyip istemediğinizi sordular mı size?» dedi.

«Bize sormaya ne gerek var? Bizim daima kabul edeceğimiz gün gibi ortada.» dedi Ciccavo. «Zaten ben de, bugünkü toplantıdan sonra, konuşmacıya, sözlerini her zaman yerinde bulduğumu ve evde yapılacak çok işim olduğu için bundan sonraki toplantılara katılmaktan bağışlanmamı söyledim. Ama izin vermedi. «Bundan sonraki toplantılarda ne söyleneceğini nereden biliyorsun?» dedi. «Bilmek mi?» dedim. «Ben yoksul bir ortakçıyım. Nasıl bilebilirim?» «Öyleyse nasıl oluyor da şimdiden fikir birliğine varıyorsun?» diye sordu, oradakilere göz atarak: «Tabiî, kabul ediyorum dediklerinizi.» dedim. «Siz beni ne sanıyorsunuz, efendim? Başka ne yapabilirim?» dedim. Demek istediğimi anlayıp, övmeye başladı beni. Bütün öteki temsilcilerin önünde, «Bravo! dedi. «Bravo!» Sen uyanık bir İtalyansın. Ama öteki toplantılara katılmazsan, olmaz.» Sonunda, bir sürü bağlılık telgrafı çekilmesini teklif etti. Bir tane hükümete, bir tane Prens Torlonia'ya, bir tane valiye ve tanımadığım daha bir alay adama. «Bu telgrafların çekilmesini onaylıyor musunuz?» diye sordu bana. Biz de, «Onaylamak mı?» dedik. «Onaylamaz olur muyuz hiç! Böyle bir fikir onaylanmaz mı? Nasıl olur da onaylamayız?» dedik. O zaman bir kâğıt parçasının üzerine hesaplar yaptı, ve «Telgrafların çekilmesi için, herkes bir liret, yirmi santim verecek.» dedi. Birkaç kişi çok sıkışmış gibi yaparak dışarı çıkmak istedi; ama konuşmacı kapıları kapattırdı. Bende de birkaç liret vardı, ama eğilip çizmelerimin içine soktum paraları. «Maalesef, hiç param yok.» dedim. Bütün ceplerimi didik didik

ettirdi; ama çizmelerimin içine bakmayı akıl edemediği için, birşey bulamadı. Böylece, bütün gevezeliğine ve okumuşluğuna rağmen, ondan baskın çıktım.»

Don Paolo, Ciccavo'ya sordu: «Şimdi bizi kimse duymayacağına göre; söyle bana, toplantıda söylenenlerin hepsini onayladın mı?»

Bu, Ciccavo'nun sabrını taşırdı.

«Bir 'Onaylama' lâfıdır tutturmuşsunuz, ne demek istiyorsunuz efendim?» dedi, öfkeyle. «Bunun ne ilgisi var? Hava güneşli, ya da yağmurlu olduğu zaman, onaylayıp onaylamadığımızı soruyor musunuz? Yağmur bir olaydır, kuru lâf değil. Olaylar başka, sözler başka. Tıpkı erkeklerle kadınlar gibi. Bin kadın bir araya gelse, bir erkek etmez.»

Don Paolo sabrını kaybetmeden, sordu :

«Bugün içinde bulunduğumuz güç şartlardan kurtulmak için, birşeyler yapmak gerektiğine inanmıyor musun?»

Sonunda anladı Ciccavo. Bir an düşündü.

«Yollar kapalı. Yabancı ülkelere gidemez insan. Kaçmak zor.»

Don Paolo da anladı. Uzaklaştı oradan.

Öğretmen, Roma'dan Haberler'i kilisenin kapısına asmıştı. Birisi muhtemelen delikanlılardan biri, başlığın altına «Roma'dan Yalanlar» diye yazmıştı.

Don Paolo, Magascia'ya rastladı.

«Duvar gazetesinin dediklerine inanmayan biri var. Acaba neden inanmıyor?»

«Bir defa, bedava.» diye cevap verdi Magascoa. «İlk geldiği zaman, para vermemiz gerekecek diye istememiştik. Ama öğretmen, bedava olduğunu söyledi. Bu kadar çok kâğıt harcamanın yazık olduğunu düşündük. Bugünkü hükümet, hiç masraftan kaçınmıyor doğrusu; nereye gitsen büyük ölçüde kâğıt israfı görüyorsun. Dün akşam duydunuz, öğret-

menin okuduklarını. Her sefer, okuduklarının, yazılı olduğu gibi değil, manevî anlamda alınması gerektiğini söyler bize.»

«Roma'dan Haberler'in aksini söyleyen gazeteler, hiç gelmez mi buraya?» diye sordu Rahip. «Yani, hükümete karşı olan gazeteler.»

«Belki geliyordur.» dedi Magascia. «Belki geliyordur. Ama elinize tutuşturulan her kâğıda dikkat edemezsiniz ki. Bir zamanlar, kâğıt güç bulunur, değerli bir nesneydi. Her kâğıt parçası, çekmecelerde saklanırdı titizlikle. «Amerika'ya gitmek» yerine, «kâğıtları almak» deyimi kullanılırdı. Kâğıtların olmadı mıydı, hapsi boylardın. «Evlenmek» yerine «kâğıtların askıya asılması» denirdi. Bir de, hayatta bir tek defa gelen kâğıtlar vardı. Biri askere gideceği zaman «Kâğıdı geldi» derdin. Kâğıda uymadın mı, askerler gelir, yaka paça götürürlerdi. Bir kâğıt parçası, her zaman önemli bir nesneyi o devirde, buralarda kimse, sözüm meclisten dışarı, kıçını kâğıtla silmeye cesaret edemezdi. Çalıların arkasına atılmış, bir tek kirli kâğıt parçası göremezdiniz, efendim. Herkes, becerebildiği kadar, taşla, yaprakla silinmeye çalışırdı. Şimdi de, tam tersi oluyor, ortalıkta o kadar kâğıt bolluğu var ki, elinizi bile sürmek istemiyorsunuz.»

Don Paolo odasına gidip, köylüleri, yaşayışlarını ve sürekli olarak duydukları korkuyu düşündü. Pietrasecca'da bundan sonra geçireceği günlerden, tarım problemi konusunda hazırladığı yazıyı bitirmek için yararlanmaya karar verdi. Çantasından defterini çıkarıp, sürgündeyken yazmaya başladığı notları okumaya koyuldu. Baştan aşağı okudu; ne kadar soyut fikirler olduğunu görünce, hem şaştı, hem üzüldü. Tarım problemi konusunda, üstadların ve müritlerinin bu sözleri, bu plânlar, bu çizelgeler şimdiye kadar içinde yaşamış olduğu bir kâğıtlar dünyasıydı. Bu notlarda sözü edilen ülke; kâğıttan dağları, kâğıttan tepeleri, tarlaları, bahçe-

leri ve otlaklarıyla bir kâğıt ülkesiydi. Buradaki olayların çoğu kâğıt olaylar, kâğıt savaşlar ve kâğıt zaferlerdi. Köylüler de, kâğıttan köylülerdi, Kendisinin savaşmakta olduğu; sakat inançlar ve yanılmalar da kâğıttan yapılmıştı. Don Paolo, tıpkı Magascia gibi, bu kâğıt bolluğundan tiksindiğini duydu. Soyut düşüncelerin korkusuna kapıldı. Hayallerle savaştığı şu son günlerin sıkıntıları üzerine çöktü. Beni de mi korku yönetiyor? diye düşündü. Cristina kendi bedeninden korkuyor, manastıra kapanmaya kalkıyordu; Birader Antifona, köyündeki mezarlığın arkasında bulunan bağdan korkuyor, bir manastıra sığınıyordu; köylüler açlıktan korkuyor ve küçük toprak sahipleri olmayı amaç ediniyorlardı. Acaba Don Paolo da, düşünmekten korktuğu için mi, aksiyona sığınmak istiyordu?

Burada eli kolu bağlı oturup, toplum gerçekleri üzerine felsefe yapmak, beni hiçbir yere ulaştırmaz, dedi kendi kendine. Toplum gerçeklerini daha iyi anlamama bile yol açmaz. Toplum gerçeklerini anlayabilmek için, insan onların içinde yaşamalı, uğradığı değişiklikleri ve kaynaşmaları yakından görmelidir.

Bu yeni bir buluş değil; eski bir fikrin yeni kelimelerle tekrarıydı. Ama ona, yeni bir buluş gibi geldi. Birden bütün benliğini aydınlattı; içinde birşeyler tutuşturdu. Bam teline dokunmuş, derinlere kök salmış birşeyi, belki de varoluşunun nedenini uyardı. Ve hemen etkisini gösterdi.

Toplumun iyiliği için, kendisinden ihtilâlci faaliyetlerde bulunması istenildiğine inanmıştı. Toplumun iyiliği fikri ise, küçüklüğünde gördüğü dinsel eğitimle aşılanmıştı. Ondan sonraki fikrî gelişmesi, Sosyalizme bağlanmasının ilk nedenlerini meydana getiren bu kavramları değiştirmişti; ama kafasının iç yapısını değiştirmemişti.

Başlıca hoşnutsuzluğu, üç aydır Pietrasecca'da olma-

sına rağmen, köylüler arasında bir dayanak noktası bulamamış olmaktan geliyordu. Onlara yakınlaşma çabaları, bölük pörçük konuşmalardan öteye gidememişti. Bir gün önce başlanılan bir konuşmayı, ertesi gün sürdürmeye imkân olmamıştı. Köylülerin kendi aralarındaki ilişkiler de, kararsız, güçsüz ve geçiciydi. Bunların üzerinde, herhangi bir şey kurmak imkânsızdı. Köylülerin diktatörlüğe boyun eğmeleri, hükümet propagandasının tamamen dışında bir olay görünüyordu ona. Köylülerin sözlerinden etkilenmediklerini öğrenmişti artık. Sadece elle tutulur gerçeklere boyun eğiyorlardı. Bu yüzden, yurda döndüğü sıralarda düşünmüş olduğu, karşı propagandaya girişme fikri anlamsızdı. Gerçeklerin karşısına, ancak gerçekler çıkabilirdi. Diktatörlüğün gerçeklerine, hürriyet sözleriyle değil, ancak hürriyet gerçekleriyle karşı çıkılabilirdi. Diktatörün politikacılarına karşı, sadece değişik davranışları olan kişiler çıkarılmalıydı. Köylülere, birbirleriyle çelişen iki ayrı gerçek sunulmalıydı. Belki o zaman bir seçme yapar ve harekete geçerler, diye düşündü Don Paolo. Tarım problemi konusundaki notlarını avucunun içinde buruşturdu ve pencereden dışarı baktı. Güneş; kâğıttan değil, gerçek güneş, ufkun ötesinde kaybolmak üzereydi. Karşı ufuktan ay, gerçek ay yükseliyordu. Vadiye inen yol boyunca, bir toz bulutu kopmuş geliyordu. Çobanların ovadan çıkıp, sürüleriyle birlikte dağlara sarma vaktiydi. Toz bulutunun içinde, koyunlar hayal meyal seçiliyor; Don Paolo uzaktan uzağa çobanların sesini duyuyordu.

Don Paolo, notlarını yırttı, aşağı inip ateşe attı... Matalena akşam yemeğini pişirmeye başlamıştır.

«Yarın gidiyorum.» dedi Matalena'ya.

Kadın, «Temelli mi?» diye sordu, şaşkınlıkla.

«Doktorun ne diyeceğine bağlı.» diye cevap verdi Rahip.

VII

Don Pasquale Colamartini de Fossa'ya inmek zorundaydı. Rahibi arabasına çağırdı, sevinçle.

Pırıl pırıl bir sabahtı; hava açık ve vâdiden gelen ıslak ot kokularıyla doluydu. Don Paolo'nun keyfi yerindeydi, çoktandır böylesine iyi olmamıştı. İhtiyar Colamartini, kısrağı arabaya koşup, dizginleri, gemi ve başlığı usulca yerleştirdiği sırada, Cristina, rahibi geçirmeye geldi.

«Gidiyor musunuz?» diye sordu. «Bir daha gelmeyecek misiniz?»

«Bilemiyorum.» diye cevap verdi rahip.

Cristina eskisi kadar sinirine dokunmuyordu Don Paolo'nun; ama ondan sıkılıyordu, güvenemiyordu da. Kendini bu derece Tanrıya vereceğine, fakir fukara ile biraz daha ilgilense iyi eder, diye geçirdi aklından. Ama aldırmıyordu artık ona. Kafası başka şeylerle doluydu şimdi. Yeniden politikaya, yeraltı çalışmalarına dönme fikri onu heyecanlandırıyor, başka bir şey düşünmesine imkân vermiyordu.

Cristina tam birşey söylemek üzereydi ki, araba hareket etti ve kız orada kalakaldı.

Don Pasquale, «Kısrağın adı Diana» dedi, «Onbeş yıl önce avlanmak için almıştım. O devirler bir daha gelmez artık.»

Arabanın biçimi, yüksek koltukları, küçük ön tekerlekleri, büyük arka tekerlekleri, dizginleri, işlemeli minderleri ve kendi kılık kıyafetleriyle, onlar da o eski devirlerden, bir daha geri gelmeyecek olan devirlerden kalma gibiydiler.

Araba Refugium Pecca Torum'un önünden geçerken, Don Paolo, «Bizim gençler gitmişler galiba. Burada barınamazlardı zaten.» dedi.

İhtiyar, «Beni hiç ilgilendirmez.» diye cevap verdi.

Don Paolo sustu. Bir babanın kendi öz oğluna böylesine kalpsiz davranması bile, onu öfkelendirmiyordu artık. Kendi ailesini, büyükbabasını, amcalarını düşündü; hepsi de iyi insanlardı, ama ailenin onuru söz konusu oldu mu, sert ve insafsız olurlardı. Geri gelmeyecek devirlerin, geri gelmeyecek kişileri.

İhtiyar, onlarla ilgilenmediğini söylediği halde, aslında çok ilgileniyor olmalıydı ki, hemen ekledi: «Bu alçaklar benden habersiz evlenirler mi, dersiniz?»

«Alberto reşit oldu.» diye cevapladı rahip. «Evlenmesinde kanunî bir sakınca olamaz.»

«Şehirde geçer o kanun. Burada, babaların dediği olur.»

Don Paolo cevap vermedi. Bu konular ilgilendirmiyordu onu. Büyük toprak sahibi aileler birbirleriyle bağdaşamıyor muymuş? Varsın öyle olsun; daha çok işine gelirdi bu. Nasıl olsa onlar da devirlerini doldurmuşlardı. Köylüler arasında yapmak istediği yeraltı çalışmalarındaydı, Don Paolo'nun aklı. Kimlere güvenebilecekti? Nerden bulacaktı onları? Nasıl bağıntı kuracaktı? O bunları düşünürken, Don Pasquale de, Alberto ile Bianchina'nın neden evlenemiyeceklerini anlatıp duruyordu.

«Colomartini'lerle Girasole'ler arasında derin bir uçurum vardır.» dedi. «Girasole'lerin nereden geldiğini bile bilen yoktur.»

İlk iş olarak, bir zamanlar Fucino dolaylarında bulunan, eski Mukavemet Birliklerine bağlı bir köylü bulmalı; diye düşünüyordu Don Paolo. Bu Birlikler hükümet tarafından dağıtılmıştı, ama Luco, Ortucchio ya da Pescina'da hâlâ güvenilir kişilere rastlamak mümkün olabilirdi. Ama onlarla nasıl ilişki kuracaktı? Kimseyi şüphelendirmemek için ne yapması gerekti?

Don Pasquale anlatıyordu: «İhtiyar Girasole, son kolera salgını sırasında geldi bizim taraflara. Limon satardı. Kafasında bir sandık limon, yalınayak, köy köy dolaşırdı. İyi gidiyordu işleri; salgından sonra Fossaya yerleşti. Herkesin yaşama hakkına saygı gösteririm, tabiî; ama Girassole'ler Colamartini ailesiyle akraba olabileceklerini düşünüyorlarsa, çıldırmış olmalılar derim.»

Önüne birkaç eşek katmış, kendi de bir eşeğe binmiş bir adam göründü. Bindiği eşek öylesine ufaktı ki, adamın ayakları neredeyse yere değiyordu. Arabaya hiç bakmadı, gözünü dereye dikmiş, gidiyordu.

«Benim tarlalarımdan birinde kiracı, üç yıldır da kirayı ödemedi!» diye açıkladı Don Posqiale. «Ne zaman karşılaşsak, böyle başını çevirip geçer.»

Don Paolo, ilk önce, ne yapıp yapıp şu lânet olası rahip kılığından kurtulmalı, sonra da eski birlik üyelerinden birkaç kişi bulmalı, diye düşünüyordu. Şüphesiz, yıllardır süregelen diktatörlük onları sindirmiş olmalıydı. Onlarla birlikte bir süre yaşayıp, güvenlerini kazanmak ve oyunu açmak için en uygun zamanı beklemesi gerekecekti. «Birleşip, ülkeyi ezen, mahva sürükleyen bu diktatörlükle savaşmamız gerektiğine inanmıyor musunuz?» diyecekti onlara. «Şehirlerde, işçilerin bu savaşa başlamış bulunduğunu bilmiyor musunuz?» diyecekti. Gerisi nasıl olsa, kendiliğinden gelirdi.

Vadiye inerlerken, buğday çuvalları yüklü bir arabaya

rastladılar. Arabacı arkadan yürüyor; arabanın yokuş aşağı kaymaması için frenlere asılıyordu.

«Mahsul iyi oldu mu?» diye sordu Don Pasquale.

Arabacı, «Hepsi, gördüğünüz kadar işte.» dedi. «Olanı biteni bu, bunu da el konulmadan ağaya teslim etmek zorundayım.»

Pietrasecca ovasını, köprüyü geçip, Lama yönünde ilerlediler. Fucino'ya yaklaştıkça, ovadaki pembe renkler soluyor, yerini kül rengi bir bozluğa bırakıyordu. Kuru göl yatağına doğru inerlerken, dama tahtasını andıran bir biçimde kesişmiş tarlaların, yeni biçilmiş ot demetlerinin yanından geçtiler. Uzakta harman yığınları görünüyordu, çevrelerinde de karıncalar gibi koşuşan adamlar. Başlarının üzerinde sepetler ve yanlarında, pazara götürdükleri domuzlarla kadınlar geçiyordu. Kucaklarında bebeleriyle, kiliselerdeki Meryem ana tasvirlerine; siyahlar içindeki o asık suratlı Meryem ana tasvirlerine benzeyen kadınlar, tarlalarda harman kaldıran erkeklerine yemek götürüyorlardı. Öğle sıcağı, iyiden iyiye duyurmaya başlamıştı kendini. Kısrağa sinekler üşüşmüştü. Miyop olmalıydı bu sinekler; hepsi de hayvanın kuyruğu çevresinde dönüp duruyordu. Lama'ya yakın tepeler bağlıktı. Bağlar küçük ve seyrekti. Evlerin yakınında, oldukça yüksek ve desteklerle tutturulmuş asmalar görünüyordu. Yaprakların arasından yeşil memeler gibi sallanan koruk salkımları görünüyordu. İlerde Collarmele, Cerchio ve Aielli; uzakta Paterno, San Pelino ve daha da ötelerde Avezzano'nun dumanları seçilebiliyordu. Don Paolo, her an biraz daha dinçleştiğini, gençleştiğini farketti. Bir çeşit bağımsızlık duygusu sarmıştı tüm benliğini. Hiçbir şeyden korkmuyor, herşeyi göze alabileceğine inanıyordu.

Araba, Lama'dan geçip, Fossa'ya doğru ağır ağır yoluna devam etti. Yeni kum dökülmüş olan yol sertti. Bir tar-

ladaki çadırın çevresinde, dizlerinin arasında silâhlarıyla askerler oturmuşlardı. Yolun ortasında bir sıpa duruyor; günün bütün sıcağı içine işlemiş gibi görünüyordu. Don Paolo, ölecek zavallı hayvan, diye düşündü.

Fossa değirmeninden, un çuvalları yüklü eşekler geliyordu. Köylüler çıkınlarını koltuk altlarına sıkıştırmışlar, istasyona yollanmışlardı. Gidenler, bir daha dönmeyeceklermişcesine, neleri var neleri yok sırtlarına geçirmişlerdi bu sıcakta. Zaten yola düşmüş bir köylü, göç ediyormuş gibidir daima.

Don Pasquale'nin bir tanıdığı, Fossa vergi dairesinde memurluk yapan Don Genesio bindi arabaya. Ova köylülerinin düşmanca tutumundan yakınmaya başladı.

«Köylünün gözünde, yakalık takan herkes memur ve her memur da asalak» diyordu. «Artık köylere giderken, memura benzememek için, yakalığımı çıkarıp cebime koyuyor, ayakkabılarımı bir güzel toza bulayıp, parti rozetimi de çıkarıyorum.»

«Bütün suç köylülerin değil.» diye cevap verdi Don Pasquale. «Köyün dertlerine çare olarak, şehirde bürolar ve mühürlerden başka birşey yok. Her devrin kendine göre bir derdi var. Altmış yıl önce salgın hastalıklar vardı. Yirmi yıl önce ekini böcekler sardı, şimdi de bürokratlar başımıza belâ oluyor. Yeni bir hükümet dairesi açılır açılmaz, bir sürü yabancı doluşup bize beylik taslamaya kalkıyor. Köklü ailelerden bugünlere kalanlar, tıpkı Monte Marsicano inlerindeki ayılar gibi dağlara çekildi.»

Rahip, «Fucino vadisinin nüfusu ne kadar şimdi?» diye sordu Don Genesio'ya.

«Otuz bin kadar ipotek var.» dedi Don Genesio ve Eliyle bütün yöreyi kapsayan bir kavis çizerek devam etti : «Gördüğünüz herşey ipotekli. Her ev, her karış toprak, her

ağaç. Borca batmış bir milletiz biz.» Don Genesio bu sözlerini daha iyi açıklamak için bir de hikâye anlattı: «Fossa'lı bir köylünün karaciğerinde hiç duyulmadık bir hastalık başlamıştı. Roma Şehir Hastanesi'ne gönderdiler adamı. Hastanenin pataloji laboratuvarında, ölümünden sonra ciğerinin çıkarılmasına izin vermesi için para teklif etmişler. O da parayı alıp geldi, ölmedi de hâlâ. Fossa'da, ipotekli karaciğeriyle yaşayıp gidiyor. Bu duyulur duyulmaz, vücudunda bir anormallik olduğuna inanan, fazla büyük, ya da fazla küçük bir organı bulunan herkes doktora koşup, birşeyler koparmağa kalkıştı.»

Uzaktan uzağa bir ilâhi duyulmaya başladı. Hacılar patikalardan iniyor, ana yolda toplanıyorlardı. İlerdeki çayırlıkta, kadınlar taş ve topraktan yaptıkları ocaklar üzerinde, hacıların baş yemeği olan türlü pişiriyorlardı. Erkekler, bağırıp ilâhi söylemekten sesleri kısılmış olduğu için, ilâhinin sadece birkaç kelimesini tekrar edip duruyor, monoton bir cenaze marşı söylüyorlarmış hissini uyandırıyorlardı.

Don Genesio, «Nereye gidiyorsunuz?» diye seslendi. «Hangi azizi ziyaret edeceksiniz?»

«San Domenico'yu» diye cevap verdiler. «Cocullo'da San Domenico'yu.»

Don Pasquale rahibe dönüp, açıkladı : «San Domenico, insanları yılan sokmasından koruyan bir azizdir.»

Don Pasquale, kafilenin ortasında, üstünün başının dağınıklığına, kirine pasına rağmen, falcı Cassarola'yı seçince, arabayı durdururdu.

«Yeni haberlerin var mı, söyle bakalım?» diye söylendi.

Cassarola'nın gaipten haber vere yetisi olduğuna inanılırdı, Don Pasquale de bu inancın etkisindeydi.

İhtiyar cadı «Savaş olacak» dedi. «Savaştan sonra da

salgın.»

«Beni ilgilendirmez bunlar.» deyip geçti Don Pasquale.

Hiçbir işe yaramaz koca boynuzlu, iri kıyım birkaç öküz yolun kıyısındaki çimleri çiğniyordu. Frenleri tutmaz, dişlileri öten, kapıları tıngırdayan iki tane eski model otomobil geçip gitti yanlarından. Evlerin damında, güneşte kurusun diye tahtaların üzerine yayılmış domates salçası vardı. Kızın biri ara sıra çıkıp elindeki kocaman tahta kaşıkla salçayı karıştırıyordu.

Araba Fossa'ya girdi. Don Pasquale, rahibi Girasole Oteli'nin önünde indirip, kapıda duran Berenice'yi selâmlamak zorunda kalmamak için, hemen uzaklaştı.

Berenice, koşarak, kollarını açıp karşıladı Rahibi.

Heyecanla, «Girasole ailesi, size sonsuz şükran borçludur.» dedi. «Bianchina'yı önce ölümden kurtardınız; sonra da mutluluk verdiniz ona.»

«Ben mi mutluluk vermişim?» diye sordu Rahip. «Sizi şerefimle temin ederim Sinyorina Berenice, ben böyle birşey yapmadım.»

«Onları başgöz etmek gerektiği fikrini ortaya atan siz değil misiniz? Girasole için, Colamartini ailesiyle akraba olmak ne büyük onurdur, bilmiyor musunuz? Size Girasole'lerin duyduğu minnettarlığı göstermek için Bianchina'nın bütün akrabalarını yemeğe çağıracağım bugün.»

Don Paolo ne diyeceğini şaşırdı. Ona gerçeği söyleyip söylememeyi düşünerek duraladı. Ama kadın susmak bilmiyordu.

«Tabiî, düğünde kızın şahidi siz olacaksınız. Bu arada işinizin başına dönmeniz gerekirse, o zaman da hiç olmazsa yol paranızı ödememize izin vermelisiniz. Bebeğin adını ne koyacağız, biliyor musunuz?»

Don Paolo dehşet içinde, «Ne bebeği?» diye sordu.

«İlerde doğacak olan bebek canım. Oğlan olursa Paolini, kız olursa Paolina diyeceğiz.»

«Çok güzel fikir,» dedi Rahip. «Olmaması için de sebep yok. Yalnız, inanın, benim herhangi bir yardımım olmadı bu işe. İşin asıl zor tarafı, Colamartini ailesini bu evliliğe razı etmek olacak.»

Berenice hayretle sordu : «Yani Colamartini ailesi razı olmayacak mı?»

«Don Pasquale bu evliliğe yanaşmıyor. Colamartini ailesinin, Girasole'lerle karışıp kendini alçaltmasına imkân olmadığını söylüyor.»

Berenice'in rengi kül gibi oldu, bir süre hiçbir şey söyliyemedi. Sonra Colamartini'lere veriştirmeye başladı.

«Kendilerini ne sanıyorlar?» diye haykırdı. «Ne mal olduklarını kimse bilmiyor mu sanki. Siz yabancısınız, bilmezsiniz; ama bizim buralardan kime isterseniz sorun, Colamartini'ler için neler anlatırlar.»

Don Paolo, «Bunlar beni ilgilendirmez.» dedi.

Sonra, odasına çıkmak istediyse de, Berenice yanından ayrılmadı.

«Don Pasquale kendinden on yaş büyük, üstelik yarım akıllı bir kadınla evlendi, sadece drahomasının hatırı için» diye devam etti Berenice. «Colamartini ailesinin bütün geçimi, işte o aptal kocakarının drahoması olarak getirdiği paradandır. Sırf pay vermesin diye, Don Pasquale kızkardeşinin evlenmesine bile engel oldu. Bu kadar utanmaz insanlar nasıl olup da kendilerini büyük görür, başkalarına tepeden bakarlar? Burda herkes bilir Colamartini'lerin içyüzünü!»

Don Paolo, «Colamartinilerin hiç değilse bir geçmişi var.» diye cevap verdi. «Belki kirli, hoş olmayan bir geçmiş ama ne de olsa var yine. Don Pasquale, Girasole'lerin nerden çıktığını kimsenin bilmediğini söylüyor.»

Berenice için bu, bardağı taşıran son damla oldu. Giderek artan bir öfke içinde Girasole ailesinin tarihçesini anlatmaya koyuldu. Hikâyeyi ta haçlılara kadar dayamadıysa, bunun tek sebebi lâfı uzatmak istemeyişiydi. Ama Girasole'lerin de bir geçmişi olduğu hiç su götürmezdi.

«Kimin geçmişi yoktur ki?» dedi. «Hepimizin bir geçmişi var.»

Don Paolo, «Marsica'lı bir filozof, Pescasseroli'li Benedetto Groce herşeyin geçmişe bağlı olduğunu, hiçbir şeyi geçmişten ayırmanın mümkün olmadığını göstermişti.» dedi.

«Gökten inmedik ya!» devam etti Berenice. «Hepimiz insanoğlu değil miyiz?»

Don Paolo hemen sözü aldı : «Şeceresi tam olarak çıkarılmamışsa da, Girasole ailesinin de Adem babamıza kadar uzandığı bir gerçektir. Gerekli belgeler, aradaki uzun yıllar boyunca kaybolmuştur. Ama Girasole ailesinin başı, hiç şüphesiz Adem babamızdır. Adem bir bahçede doğup büyüdüğüne göre, adının Adem Girasole olması da pekâlâ mümkündür.»*

«Böyle birşeyi nasıl söylersiniz?» diye sordu kadın.

«Sadece faraziye, evet sadece bir faraziye bu. Ama bir filozofun dediğine göre, faraziyeler hayatın yol göstericisidir. Ademden sözeden yazılarda, soyadı hiç geçmez. Daima küçük adıyla söz edilir, Adem. Bundan dolayı, soyadının Girasole olabileceği düşünmemize hiçbir şey engel olamaz.»

Berenice buna itiraz etti. «Ama Don Pasquale de bu ilk ceddimizin adının Adem Colamartini olduğunu iddia edebilir.»

Rahip, «Bu büyük bir hâtâ olur,» diye cevap verdi.

* *«Girasole» kelimesi İtalyanca'da «ayçiçeği» anlamına gelir. Ç. N.*

«Colamartini, Cola ve Martini ailelerinin adlarının birleşmesinden ortaya çıkmış bir soyadıdır. Bu iki aile de Adem'den önce var olamayacağına göre, Adem Colamartini diye adlandırılmış olabileceği düşünülemez bile. Ama Adem Girasole olması pekâlâ da mümkündür. Tabiî bütün bunlar, tahminden öteye geçemez. Sadece bir tahmin.»

Ama, Berenice'nin rahatı kaçmıştı bir kere. «Kardeşime. Fossa kilisesinin papazı olan kardeşime danışayım bir.» dedi.

Don Paolo, «Onu hiç rahatsız etmeseniz.» diye vazgeçirmeye çalıştıysa da, Berenice diretti.

«Ben pek anlamam böyle şeylerden. Aileden biri okuyup adam olsun diye az fedakârlık etmedik. Böyle durumlarda bize yardımcı olmazsa, neye yaradı bütün o emeklerimiz?»

Berenice gider gitmez, Don Paolo, Acquafredda'lı doktor Nunzio Sacca'ya bir mektup yazarak, hemen Frossa'ya gelmesini, kendisine hem bir doktor, hem de bir dost olarak ihtiyacı olduğunu bildirdi.

Bu sırada, aperitif vakti geldiğinden, boş gezenler takımının tümü Girasole Oteli'nin önüne toplanmış, banklara oturmuşlardı. Sakalları en azından bir haftalık, sırtlarında gömlek, ayaklarında terlik, pantalon ve yaka bağı açık adamlar; çeşitli işlerde çalışmalarına rağmen, bıçak gibi ütülü pantolonları ve pırıl pırıl yağlı saçlarıyla hepsi de berber çırağına benzeyen gençler görünüyordu. Geniş kenarlı bir şapka giymiş, yukarı kalkık bıyıkları ve aşağı sarkık sakalıyla eski bir taşra aktörüne benzeyen yaşlıca bir adam, bir gurup gencin ortasında oturmuş, konuşuyordu. İyice rahat edebilmek için, dört sandalyeye yayılıp oturmuştu. İskemlelerden birine gövdesini yerleştirmiş, birine ayaklarını uzatmış, yanındakilere de kollarını atmıştı. Güzel bir kız geçti. Adam hemen ayağa fırlayıp, yerlere kadar eğilerek selâmladı kızı. Gözleri parlayıverdi birden, bıyıkları titredi. Dişlerini gösterip sırıta-

rak, bir fok balığı gibi soludu. Kız kızardı, yürüyüp gitti.

«Çok taşralı tipi var.» dedi gençlerden biri.

Gerçekten de sıhhatli bir görünüşü vardı kızın. Pespembe yanakları, iri göğüsleri ve sağlam yapısıyla, gerçekten bir taşra güzeliydi. Kızın geçişi, o sabahın ilk önemli olayı oldu.

İkinci önemli olayın haberini de, meydanın karşı köşesindeki fırıncının çırağı verdi. Bu, istasyon müdürünün kızlarının gelişi oldu. Girasole Oteli'nin önündeki gençler, teftişe çıkan askerler gibi sıraya diziliverdiler. Kaşları alınmış, kabarık saçlı, gözleri sürmeli iki kız alabildiğine kırıtarak gelip geçtiler.

Sabahın önemli olayları böyleçe sona erdi. Sonra da her zamanki tartışma başladı. Taşra güzelinin hayranı, kızı hararetle savunmaya girişip, kanlı bir biftek ile haşlama sığır eti arasında mukayeseler yapıyordu.

«Kim bu adam?» diye sordu Don Paolo, Berenice'ye.

«En ünlü avukatımız! Marco Tuglio Zabaglia. Ama herkes Zabaglione der ona.»

Rahip, avukattan söz edildiğini daha önce de duymuştu. «Bir zamanlar, bu bölgedeki Maximalist Sosyalistlerin lideri değil miydi?» dedi.

Bernice, «Evet, ama iyi adamdır.» diye cevap verdi.

Zabaglione, otelin kapısın önünde duran yabancı rahibi görünce, gelip kendini tanıttı. «Ben avukat Zabaglione. Sizi tanıdığıma çok memnun oldum. Siz de kuruldan mısınız yoksa?»

Don Paolo sordu, «Ne kurulu?»

«Kiliseler kurulu. Vaızların tayin edilip edilip edilmediğini öğrenmek için sordum. Bizim bölgeye hangi vaız gelecek acaba?»

«Birkaç gün içinde belli olacak» diye cevap verdi Don Paolo. «Ama ben başka bir yerden geldim. Frascati kilise-

sinden.»

Don Paolo çocukluğundan beri Zabaglione'nin adını duyardı. Toprak sahipleri onu nefretle anar, fakirler sevgiyle sözünü ederlerdi. Şimdi kendisiyle karşılaşıvermek eni konu heyecanlandırmıştı Rahibi. Zabaglione, eşsiz ikna kaabiliyetiyle ün salmıştı. Zabaglione'nin savunmasını yapacağı günler, bütün çarşı boşalır; ayakkabıcılar, terziler, marangozlar dükkânlarını kapayıp Zabaglione'yi dinlemeye, alkışlamaya koşarlardı. Söyledikleri, ata sözü gibi ağızdan ağıza dolaşıp dururdu. Sanıklar için, avukatlarının başarılı bir konuşma yapması, kendi mahkûmiyet ya da beraat hükümlerinden daha önemliydi. Zamanla Zabaglione, bir çeşit efsane, bir çeşit halk Orfe'si haline haline gelmiş. İktidar değiştiği zaman, onu tevkif etmek üzere bir milis kuvveti gönderildi. Ama Zabaglione balkona çıkıp konuşmaya başladı milislerle.

«Hemşehrilerim, damarlarında benimle aynı kanı taşıyan kardeşlerim..» diye söze girince, milisler durup onu dinlemişler, sonra da geldikleri gibi ters yüzü gitmişlerdi. Daha sonra bir manga asker gelmişti. Birden gelmişler, avukat da boş bulunmuştu. Hemen etrafını alıp, ilk iş olarak ağzını bağladılar ve yola düştüler. Yol boyunca, Zabaglione kendisini serbest bırakmaları için, yürek parçalayan jestlerle yalvarmaya koyuldu. Kocaman gözlerini döndürerek, kâh gökyüzünü işaret ederek cenneti, kâh yerin dibine göstererek cehennemi hatırlatmaya çalışıyordu. Sıkı sıkıya tıkalı ağzı köpük içinde kalmıştı. Askerler, başlarını öteye çevirmek zorunda kaldılar. Sorgusu sırasında bile, ağzını çözememişlerdi. Roma'dan özel olarak gönderilen komiser, sadece evet ya da hayır diye cevap vermesinin yeterli olduğunu, konuşmasının gerekmiyeceğini söyleyip; sorulanlara başıyla cevap verebileceğini bildirdi. Ama birkaç gün sonra, yüksek yerden gelen bir emirle serbest bırakıldı. Zabaglione, o günden son-

ra siyasî hayattaki geçmişini unutturabilmek için epey uğraştı. Mazzini'ninkine benzeyen sivri sakalının biçimi değiştirmiş, General Balbo'nunki gibi bir sakal koyvermişti. Askerî bir görünüş kazanmak için, dostça ve alçakgönüllülükle dudaklarının yanlarından sarkan bıyıklarını düzeltmiş, uçlarını burup yukarı kaldırmıştı. Halkın bu eski temsilcisinin, yapmak zorunda kaldığı değişikliklerin, fedakârlıkların en göze görüneni bunlar olduğu için, en çok acı veren de yine bunlardı. Ama, kendi fikirlerini reddetmek gibi, iktidar hakkında ileri geri konuşmaktan sakınmak, ya da şüpheli görünen kişilerle ilgisini kesmek gibi göze görünmeyen, günlük fedakârlıkların acısını kim anlayabilirdi ki? Elinden geleni yaptığı halde, Zabaglione tamamen değişmeyi başaramamıştı. Yeni rejimle ilgili şeylerden daima uzak durmaya çalışıyordu.

Don Paolo, onunla tanıştığına göre bundan yararlanmaya; adamı ürkütmeden ağzından lâf alıp Fucino bölgesinde, eski Sosyalistlerden kimler kaldığını öğrenmeye karar verdi.

«Vaızlar konusunda size herhangi bir yardımım dokunabilirse, bundan mutluluk duyarım ancak.» dedi.

Zabaglione neredeyse boynuna sarılacaktı Rahibin. «Sizi yemeğe davet etsem, acaba kabul etmek lûtfunda bulunur musunuz?» dedi.

Don Paolo biraz nazlandıktan sonra kabul etti. Zabaglione'nin evine gitmek için, önce kasabanın eski mahallelerinden geçmek gerekiyordu. Azizlerin ve bölgede ün salmış din adamlarının adlarını taşıyan eski, yarı karanlık sokaklar; bomboş, ıssız meydanlar; zamanla kararmış taş evler. Parmaklıklı pencerelerin önünde sardunyalar, sarmaşıklar vardı; arada bir bu parmaklıkların arkasında, iyi aile kızlarının sokağa bakıp iç geçirdikleri görülüyordu. Zabaglione, gözlerini devirip, sırıtarak, yerlere kadar eğiliyor, hepsini de adlarıyla se-

lâmlıyordu. Bu mahalleden çıktıktan sonra, kasabanın yeni bölümü geliyordu. Bu kasaba için gerektiğinden geniş sokaklar, caddeler, yeşil pancurlu villa özentisi evler, dökme demir taklidi bahçe kapıları, mermer taklidi çimento sütunlar ve altın özentisi pirinç levhalarla dolu olan bu mahalle depremden sonra kurulmuştu. Sokaklara, sanki çok önemliymiş gibi, iktidar partisi için değerli olay ve günlerin adı verilmişti. İktidar partisinin kahramanlıkla ilgili sloganları, büyük büyük harflerle evlere, çeşmelere, ağaçlara, kapılara yazılmıştı. Kömürle, tebeşirle, ya da çeşitli boyalarla yazılmıştı bunlar. Tahta ya da taşa, hatta bronza kazdırılmış olanları bile vardı. Zabaglione'nin evinin önünde bir gurup yapı işçisi oturmuş; ellerinde bıçakları, ekmekle kırmızı ve yeşil biberden ibaret yemeklerini yiyorlardı. Zabaglione'nin evini, üzeri cam kırıklarıyla dolu bir duvar çevreliyordu. Bahçedeki çiçek tarlaları dikenli tellerle çevrilmişti. Çakıllı yolun kenarına çömelmiş, ufak tefek bir adam, İtalyan bayrağı şeklinde düzenlenmiş bir tarhla uğraşıyordu.

«Çiçekleri çok severim.» dedi Zabaglione. «Bazı şeyler vardır ki, onları ancak çiçekler dile getirebilir.»

Kapıda, zarif, güzel, iyi giyimli, saçları ondüleli bir hanım göründü. Zabaglione'nin karısıydı. Kocası, «Rahibin elini öp ve bizi yalnız bırak.» dedi. Kadın rahibin elini öpüp, uzaklaştı.

Siyahlar giyinmiş, çok zayıf, çok solgun, küçük kurtçuklara ya da güneş görmemiş fidanlara benzeyen üç genç kız girdi içeri. Zabaglione'nin kızları. Babaları, «Rahibin elini öpün ve bizi yalnız bırakın.» dedi. Kızlar rahibin elini öpüp, önünde eğilerek gittiler.

Yemek odasında, meyvalar, şarap şişeleri ve reçel kavanozlarıyla dolu, bir büyük ceviz büfe vardı. Üzerine *Dulce*

*et decorum est pro patria mori** sözleri yazılmıştı büfenin bir köşesine.

«Bu büfeyi elden düşme aldım, ama yazıları ben kazdırdım.» dedi Zabaglione. «Sadece ekmekle yaşanmaz, bilirsiniz.»

Gerçekten de, daha yerlerine oturur oturmaz, *pasta ascuitta*** geldi önlerine. Zabaglione'nin iştahı yerindeydi Mutfakta yiyen karısıyla kızlarına seslenip, karnının çok aç olduğunu söyledi. Yanaklarına hafif bir morluk yayılmış, gözleri parlamıştı. Bir kedinin yalanması gibi, keyifle bıyıklarını burup duruyordu. Kırmızı yanaklı, arsız bir koca bebek gibi, boynuna bağlamıştı peçetesini. Samimi bir şekilde ama büyük bir taşra nezaketi içinde konuşuyordu Rahiple. Küçümseyen bir edayla, «Bugünkü gençler, ağızlarının tadını bilmiyorlar.» dedi. «O yüzden de hiçbiri beş para etmez.»

Rahip, «Eskisi gibi kültür kalmadı artık.» diye cevapladı.

Ne var ki, Zabaglione manevî değerleri hiç de küçümsemiyordu: «Kızlarımı her pazar kiliseye gönderirim.» dedi. «Bana inanmazsanız, Don Girasole'ye, papaza sorun. Din baskısı da olmasa, kadınların hali nice olur?» diye devam etti.

Bu arada kadınlar mutfakta yemek yiyorlardı. Zabaglione'nin çatalı yakalayıp, tabakta döndürerek tepeleme yığdığı makarnayı ağzına dolduruşunu seyrederken, Don Paolo'nun nerdeyse nefesi kesilecekti. Boğulacak, diye geçirdi aklından. Ama Zabaglione çenesine kuvvetli bir avukattı.

Rahip, buraya neden geldiğini unutmamıştı. Sözü döndürüp dolaştırıp, hükümetçe dağıtılan köylü birliklerine ge-

* *«Vatan uğruna ölmek şerefli ve tatlıdır.» Ç. N.*

** *Makarna. Ç. N.*

tirdi. «Bugünkü hükümet kurulmadan önce,» dedi. «Katolik köylüler birliğinde çalışıyordum. Sonra birliklerimiz dağıtılıp, ortadan kaldırıldı. Bu yüzden, bir bakıma sizinle benzerlikler var aramızda. Buralarda oturan, eski Sosyalistler ne düşünüyorlar? İktidar partisine geçti mi hepsi? Yoksa hükümete düşman olan çok kişi var mı?»

Zabaglione birden sustu. Yemeği bıraktı. Şarabını içti, Bir kürdan alıp dişlerini karıştırdı, birkaç kürdan daha aldı. Kadehini yeniden doldurup, yeniden içti.

Avukata cesaret verip konuşturmak için, Frascati kilisesiyle ilgili uydurma olaylar anlatmaya koyuldu, Don Paolo.

Sonunda Zabaglione konuşmaya karar verdi.

«Resmî ağızlara göre durum şu: Burada, Bolşevizm hüküm sürüyordu; din, ahlâk ve özel mülkiyet ayaklar altına alınmıştı. Sonra vesaire, vesaire geldi; din, ahlâk ve özel mülkiyet kurtuldu.»

«Şimdi ne çarşı meydanında, ne de kilisedeyiz.» dedi Don Paolo, içtenlikle. «Resmî ağızların dediklerini biliyoruz hepimiz. Peki, ya yarı-resmî ağızlar ne diyor bu işe?»

«Yarı-resmî ağızlara göre ise,» diye devam etti Zabaglione, «burada hüküm süren cehalet ve açlıktı. Fakir halk birlikler kurmaya başlamıştı. Sonra vesaire, vesaire geldi; birlikleri dağıttı, ama o günden bu yana giderek artan açlığa bir çare bulmadı. »

Rahip sordu: «Birliklerin eski üyeleri ne yapıyor şimdi?» Bunu sorarken sinirleri iyice gerilmişti.

«Resmî olarak, yeniden dünyaya gelmiş gibi oldular ve fikirlerini, ülkeye yepyeni bir görünüş kazandıran vesaire, vesaire yönünde geliştirdiler.» diye cevap verdi.

Don Paolo sıkıştırdı: «Peki yarı-resmî olarak, hâlâ Sosyalist fikirler besliyorlar mı?»

Zabaglione, «Bu, işi olduğundan büyük göstermek

olur.» dedi. «Köylüler kendilerini savunabilme amacıyla girmişlerdi birliklere. Onlar için, Sosyalizm demek, güven demekti. Çoğunun Sosyalizmden anladıkları, çalışma fırsatı, doyasıya yemek yeme, yarın korkusu olmaksızın huzur içinde çalışıp yaşayabilmekti. Fossa'daki birlik toplantılarında, Marx'ın sakallı resminin yanında, İsa'nın al gömlek giymiş bir resmi de asılı dururdu. Cumartesi geceleri birliğe gelirler ve bir ağızdan 'Kalkın kardeşler; kardeşler kalkın'* diye marş söylerler, pazar sabahları da kiliseye gidip 'Amin' demekten geri kalmazlardı. Sosyalist liderlerin işi, tavsiye mektubu yazmaktan ibaretti. Şimdiyse, tavsiye mektuplarını, ya parti başkanı yazıyor, ya da papaz. Yazdığım tavsiye mektuplarının artık bir değeri kalmadığı için, köylüler pek ilgilenmiyorlar benimle.»

«Peki ama, hiç mi gerçek Sosyalist yoktu?» diye sordu rahip.

Zabaglione, «Gerçek anlamıyla, tek Sosyalist, bir ben vardım» dedi. «Köylü birliklerinde kafası işleyen birkaç kişi vardı; vesaire, vesairenin beyin yıkama işlemi de onlara yöneltildi. 19 Ocak 1923'te, bu tarih neden hatırımda kaldı bilmiyorum; bir türlü aklımdan çıkmıyor; evet, 19 Ocak 1923 günü, bir bölük beyin yıkayıcı basmış Rivisondoli'deki birlik başkanının evini. Adamı bağlayıp, yirmi ikisi birden karısına tecavüz etmişler. Gecenin onbirinden, saat ikiye kadar sürmüş bu. Basit bir hikâye. Köylü liderlerden bir kısmı Fransa'ya, bir kısmı Amerika'ya kaçtı. Ama asıl çoğunluk, eskiden birliklerde buldukları azlık emniveti hükümet korporasyonlarında aramaya başladı. Resmî deyimle, onlara artık yoksul denmiyor, çiftçi deniyor.»

* *Filippo Turati'nin «Emekçiler Türküsü»nün ilk mısrası. Ç. N.*

Don Paolo, «Ama yine de durumdan memnun olmayanlar bulunmalı.» diye üsteledi. «Eğer işler kötüden betere gittiyse, birlik devrini, işçilerin hiç değilse kendilerini savunabildikleri günleri hatırlayanlar olmalı.»

«Lâf aramızda,» dedi Zabaglione, «Sosyalizmden hoşlandığımı itiraf ederim. Tıpkı kadınlardan hoşlandığım gibi. En iyi konuşmalarım Sosyalizm konusunda olanlardı. Bunu bir sır olarak söylüyorum, aramızda kalsın. Bunun dışında, vesaire vesairenin yaptıklarının iyi olduğuna inanıyorum.»

«Fedakârlık yapmanın kimi zaman gerekli olduğuna inanmıyor musunuz?» diye sordu Don Paolo.

«Fedakârlık ha... ne güzel bir kelime! Hıristiyanlığın en sevdiğim yönü, fedakârlıktır. Marksizmi mahveden, materyalizm oldu.»

Don Paolo, Zabaglione'nin sözlerinin içten mi, yoksa yapmacık mı olduğunu kestiremiyordu bir türlü.

«Rahatlarını, mesleklerini, hayatlarını feda etmiş Sosyalistler olduğunu biliyorum.» diye devam etti Zabaglione. «Ama bütün bunlar, benim feda ettiklerimin yanında nedir ki? Ben çok daha yüce, daha değerli birşey feda ettim... Marksistler ne derlerse desin, manevî fedakârlıklar, maddî fedakârlıklardan çok daha pahalıya mal olur. Ama, manevî fedakârlığın değerini, bir rahipten başka kim anlayabilir ki?»

«Siz bir kahramansınız.» diye mırıldandı Don Paolo.

«Değeri bilinmeyen bir kahraman. Vesaire vesaire'ye içten bir bağlılıkla geçirilen oniki yıla rağmen, hâlâ şüpheli gözle bakıyorlar bana. Sadece noktalama işaretleri konusunda faydalı olabildiğim bugünkü belediye meclisi üyeliğimi bile, insanüstü bir çaba sonunda elde ettim. Resmen bir deha, aslında ise etkafalının biri olan belediye başkanı, konuşmalarına ve önemli yazışmalarına gramer yönünden biçim vermekle görevlendirdi beni.»

Yemek bitmişti; kahvelerini içmek için oturma odasına geçtiler. Pencerelerde, kanatlı mavi perdeler; duvarlar boyunca tozlu kitaplarla dolu raflar vardı. Duvarda üç resim asılıydı: Asık suratlı bir Mazzini, al gömlekli Garibaldi ve vesaire, vesaire. Masanın üzerinde birkaç soluk fotoğraf duruyordu. İçinde kıvrılıp uyanabilecek büyüklükte, yeşil hasır koltuklar vardı odada.

Zabaglione'nin her zamanki konukları kahve saatini kaçırmadan geldiler. Bunlar, jandarma yüzbaşısı, vergi dairesindeki Don Genesio ve eczacı Don Senofonte idi.

Jandarma yüzbaşısı, bir savaş öncesi generalininki kadar muhteşem bir üniforma giymişti.

«Emrinizde kaç jandarma var?» diye sordu Don Paolo.

Adam, «Şimdilik bir tane,» diye cevap verdi. «Bölgemiz yoksul; gelişme de ağır oluyor.»

Kral Umbertovâri bıyıkları, Mascagni gibi taranmış saçları ve keçi sakalıyla, Don Senofonte yakışıklı bir adamdı.

«Sizi temin ederim ki, saygıdeğer rahip efendi, karımı her pazar Kiliseye gönderirim.» dedi. «İnanmazsanız, papaza sorun, Don Girasole'ye. Bana sorarsanız, domuz eti için tuz ne demekse, kadınlar için de din aynı şeydir. Hem tat verir, hem de taze kalmalarını sağlar.»

Don Genesio da itina ile taranıp saçlarını yağlamıştı. O da, karısını muntazam yolluyordu kiliseye.

Memur ve aydınları, köylüler ve toprak sahiplerinden ayırmada, saç, sakal ve bıyığın hâlâ rol oynadığını görmek şaşırtmıştı Don Paolo'yu. Çeşitli sınıfların, halk dilinde neden 'ırk' kelimesiyle tanımlandığını da anladı; çiftçi ırkı, zanaatkâr ırkı, ağa ırkı. Küçük bir toprak sahibinin oğlu, okuyup da ister istemez belediyede ya da hükümet dairelerinden birinde memur olunca, saçını yeni mevkiine uygun biçimde tarayıp, çiftçi ırkından geldiğini unutturmaya çalı-

şır. Bunların saç biçimlerini, konuşma tarzlarını, gözlerini devirip kaşlarını çatmalarını, sigara içişlerini görünce, insan kendini tiyatroda sanır.

Zabaglione, «Ne haberler var?» diye sordu.

«Bankanın kapılarına kilit astığı haberi, ova köylülerine kadar yayılmış.» diye cevap verdi Don Senofonte. «Pietrasecca'lı Don Pasquale Colamartini'yi gördüm. Aklını oynatmış gibiydi. Bankanın güç durumda olduğunu bilmiyormuş. Yarım akıllı karısının drahomasından ne kaldıysa bankadaymış meğer.»

Zabaglione, «Eskiden, bir bankanın iflâsı büyük dâvâlara yol açardı.» dedi. «Şimdi, böyle şeyler vesaire, vesaire ailesi içinde kapatılıp gidiyor.»

Jandarma yüzbaşısı, «Pietro Spina adında birinden söz edildiğini duydunuz mu hiç?» diye sordu.

Odadakilerin hiç biri tanımıyordu bu adamı. Don Paolo, bir kartpostal albümünü karıştırmaya koyulmuştu.

Jandarma yüzbaşısı açıkladı: «Rocca dei Marsi'deki Spina ailesinden. Çılgın bir ihtilâlci. Yabancı ülkelere kaçmıştı. Şimdiyse, vesaire vesaire'ye suikast yapmak üzere İtalya'ya dönmüş bulunuyor. Polis üç aydır peşindeydi. Buralarda da görüldüğü resmen bildirildi; harman yerindeki mısırları tutuşturmaya kalkmış. Bugün, Roma'da tevkif edildiği haberi geldi.»

Zabaglione, «Böylece bir manyak daha eksilmiş oldu; kendine hâkim olmanın, fedakârlığın ne demek olduğunu bilmeyen bir manyak.» dedi.

«Spina mı dediniz? Rocca dei Marsi'li mi?» diye sordu Don Senofonte, «Ailesini tanırım. Babası okul arkadaşımdı. İyi çocuktu. Depremde öldü. Feci bir sonla karşılaşan eski bir aile daha.»

Don Paolo sordu: «Mısırları yakmak istediğini nerden

biliyorlar? Hasat zamanı görülmüş mü buralarda?»

Jandarma yüzbaşısı, «Bu taraflarda hiç görülmedi.» diye cevap verdi. «Ne şimdi, ne de daha önceki yıllarda. Propaganda işini daima şehirlerde yürütmüş. Ama bu yıl, hasat zamanı, duvarlarda, kırmızı boyayla yazılmış 'Yaşasın Pietro Spina' yazılarına rastlandı. İlk defa böyle birşey oldu. Bu da Spina'nın civarda olduğunu gösteriyor.»

«Duvarlara yazı yazmak için mi kalkıp buraya geldi, sanıyorsunuz?» diye sordu Rahip.

«Kendisi değil, ama ona inananlar yazmışlardır.»

Don Paolo birden patladı: «Ona inananlar ha! Demek, burada başkaldıran köylüler var?»

O heyecanla, temkinli davranmayı unutmuştu.

Jandarma yüzbaşısı, «Gençler arasında var.» dedi. «Korporasyon devleti bahanesiyle söylediklerini duysanız, tüyleriniz diken diken olur.»

Don Senefonte, «Gençler tehlikeli bir nesil» dedi. «Hesap soran bir nesil. Korporasyon devletinin kapitalizmin sonu olacağı fikrini ciddiye alıyorlar. Genç nesil kapitalizmin yok edilmesini istiyor.»

«Meselenin kökü işte burada.» diye söze karıştı Zabaglione. «Ciddiye alıyorlar. Hiçbir rejim, ciddiye alınmaya gelmez, yoksa ne olur dünyanın hali? Diyelim ki, bir Fransız vatandaşı, İnsan Hakları Beyannamesine uygun bir hayat sürmeyi koymuş kafasına. Hapisaneyi boylar sonunda. Bugünkü gazeteleri okudunuz mu? Rusya'da gençler için ölüm cezası, yeniden kabul edilmiş. Neden peki? Muhtemelen, Sovyet anayasasını ciddiye aldıklarından. Bir ülkenin anayasası, ancak avukatlar ve irade ile fedakârlığın ne olduğunu kavramış olan büyükler tarafından bilinebilir, gençler bunu öğrenemezler, diyen bir kanun olmalı.»

Jandarma yüzbaşısı bu fikre katıldı.

«Kitaplığın denetimini bana vermişlerdi.» dedi. «Ne lüzum vardır bu kitaplıklara, anlamam! Kitap okumak isteyen, satın alsın efendim. Herneyse, kitaplık açıldı. Roma'dan kitaplar geldi. Gençler gelip, iktidar partisi başkanınının eserlerini istemezler mi! 'Bakın, burada kilisenin, kral ailesinin ve kapitalizmin devrilmesi gerektiği yazılı.' demeye başladılar. Bu kitapların çocuklar için değil, büyükler için yazılmış olduğunu, onlar yaşındaki gençlerin roman okuması gerektiğini anlatmaya çalıştım. Ama, ne dedimse vazgeçiremedim. Sonunda, yetkililerin izniyle bu kitapları kitaplıktan kaldırmak ve bir çekmeceye koyup kilitlemek zorunda kaldım.»

Don Senofonte, «Çok gecikmişsiniz.» dedi. «Çok gecikmişsiniz. Oğlum, bu kitaplardan kopya edilen parçaların, gençler arasında elden ele dolaştığını söyledi. Bazı gençler, bunları okuyup üzerinde tartışmak için, ırmağın karşı kıyısındaki Villa delle Stagioni'de toplanıyorlarmış. Oğlum, bu kitaplarda yazılanların yapılabilmesi için ikinci bir ihtilâl gerektiğini söylüyor...»

«Bu gençler köylü mü?» diye sordu Don Paolo.

Jandarma yüzbaşısı, «Üç beş genç öğrenci.» dedi. «Yetkililer herşeyden haberdar, ve zamanı gelince bu oyuna bir son verecekler.»

Zabaglione başını salladı. «Çocukların kitaplarda okuduklarını ciddiye almaya başlamalarından daha kötü şey olmaz.» dedi.

Don Paolo, ben de küçükken İncili ve kilise ululamının yazdıklarını ciddiye alırdım, bak ne hale düştüm diye aklından geçirdi. 'Kendi ülkemde, doğup büyüdüğüm yerlerde bir yabancı gibiyim. İstenmeyen, vahşi bir hayvan gibi peşine düşülen biri oldum' diye düşündü.

Rahip ve eczacı, evden birlikte çıktılar.

Rahip sordu: «Pietro Spina'nın babasını, tanır mıydı-

nız öğrenciliğinde? O da oğlu gibi çılgının biri miydi?»

«Onunla Napoli'de tanıştık.» dedi Don Senefonte. «O sıralarda, öğrencilerin çoğu gibi, biz de cumhuriyetçiydik. Giuseppe Mazzini tanrımız, Alberto Mario da onun temsilcisiydi. Sonra Marsica'ya dönüp, hemen hemen aynı günlerde evlendik. Birkaç yıl sonra beni görmeye geldi; tanınmayacak kadar değişmişti. Dediklerini hiç unutmam. 'Şiir devri bitti, nesir devri başladı.' demişti. Gençlik hayalleri şiirdir, hayatın kendisi ise nesir. Her nesil bu devrelerden geçer. Yetkililer, oğlumun, arkadaşlarını ikinci bir ihtilâlden sözetmeye kışkırttığını söylüyorlar. Bende, 'Yaşı gereği' diyorum. Hayal kurma yaşı! Şimdi şiir devrini yaşıyor. Zamanla durulur; evlenir, bir yerde memur olur, o zaman nesir başlar, diyorum. Heyhat! Hayatta şiir olmasaydı; ya da onun ardından nesir gelmeseydi, ne büyük felâket olurdu.»

«Peki insanlar gençliklerindeki fikirlere bağlı kalsalar, ne olur?» diye sordu Don Paolo.

Don Senofonte, dünyanın sonu gelirdi demek istercesine ellerini açtı.

«Bir zaman gelir ki, gençler baba evinin ekmeğini ve şarabını tatsız bulurlar.» dedi. «Başka yerlerde karın doyurmaya bakarlar. Köşebaşlarındaki, yol üstlerindeki meyhanelerin ekmeğinden şarabından başka şey onların açlıklarını, susuzluklarını gidermez. Ama insan bütün ömrünü meyhanelerde geçiremez.»

Don Senofonte, Rahib'e, kasabanın görülecek yerlerini gösterdi.

«Bu yeni yetimler yurdu. Şu Dopolavoro'nun* yeni

* *«İşten sonra» anlamına gelen bu kelime faşistlerin «boş zamanı değerlendirme» amacıyla kurdukları kulüplere verilen addır. Ç. N.*

binası, bu da yeni postane. Şu yeni tiyatro. Bütün lüksümüz tamam ama esas eksiklerimiz giderilmiş değil.»

Ticaret korporasyonu merkezine uğradılar.

Don Senofonte anlattı. «Burası, Marsica'dan meyva ve sebze alıp başkente satan iki toptancının özel depolarıydı. Yine de iş yerlerini değiştirmiş değiller. İşlerini hâlâ buradan yürütüyorlar. Tek fark, şimdi kirayı ve işçilerin ücretini devlet ödüyor.»

Duvarda, üzerleri yazılı iki mermer levha vardı. Birinde, 'Korporasyonlar, Kapitalizmin Çöküşünü Temsil Eder', ötekinde ise 'Korporasyonlara Karşı Olan Devlete Karşıdır' yazıyordu.

Don Senofonte, 'Mermer ne güzel şeydir!' dedi.

Rahip uzaktan, yaşlı bir adamın güçlükle ilerlediğini gördü. Don Pasquale'yi tanıdı. Eczacıyla vedalaşıp, Don Pasquale'nin yanına gitti. Colamartini ilk bakışta tanımadı onu. Tanıyınca da, her yanı titreyerek, Rahibin kollarına yığılacakmış gibi oldu. Bayılmak üzereydi. Güçlükle nefes alıyor, konuşamıyordu.

Rahip, «Cesaretinizi kaybetmeyin» dedi. «Herşeyi biliyorum.»

Onu araba'ya kadar götürdü. Kolanları sıkıştırmasına yardım etti. Sonra güç belâ kanapeye çıkarıp, dizginleri titreyen eline verdi, adamcağızın.

İhtiyarın gözleri yaşarmıştı.

«Artık sonumuz geldi.» dedi. «Bu sefer gerçekten sonumuz geldi.»

«Sizinle beraber Pietrasecca'ya gidebilecek kimse yok mu?» diye sordu Don Paolo. «Sizinle gelecek bir dostunuz yok mu?»

İhtiyar başını salladı.

«Kimse yok. Hiç kimse. Artık sonumuz geldi.»

Don Paolo otele girip, Dr. Sacca'dan cevap gelip gelmediğini sordu. Daha gelmemişti. Belki de Sacca, bu gece ya da yarın, habersiz çıkıp geliverir diye düşündü.

Berenice, bankanın iflâs etmesiyle Colomartini'lerin mahvolduğunu öğrenmiş, kötü kötü gülüyordu.

«Tanrı cezalandırıyor onu.» dedi. «Çok param, az çocuğum olsun diye bir yarım akıllıyla evlendi. İşte şimdi de belâsını buldu. Parasını kaybetti; çocukları evi terkediyor, o alık karıyla başbaşa kaldı.»

Rahip, Berenice'ye eczacı Don Senofonte'nin oğlunu tanıyıp tanımadığını sordu.

«İyi çocuktur, ama ailesinin mahvına sebep olacak.» diye cevap verdi kadın.

Roma treni gelmişti. İstasyondan çıkan yolcular otelin önünden geçiyorlardı. İki asker, elinde deriden bir evrak çantası taşıyan genç bir adamı durdurdular.

«Buraya niçin geldin?» diye sordular.

Genç adam, «Meyva taciriyim.» diye cevap verdi.

«Lisansın yanında mı?

Adam cüzdanını araştırıp, kâğıdı çıkardı.

«Korporasyon kartın yanında mı?»

Adam onu da gösterdi.

«Vergilerini ödedin mi?»

Genç adam vergilerini de ödemişti.

Askerlerden biri, «Pekâlâ,» dedi. «Belgelerinin hepsi tamam, onun için seni tevkif etmemiz gereksiz. Bundan sonraki tren gelene kadar Fossa'da kalır, sonra dosdoğru Roma'ya dönersin.»

«Ama meyva satınalmaya geldim buraya.» dedi genç adam.

Askerler, mermer levhalarda yazılı olanları kelimesi kelimesine tekrarladılar.

Biri, «Kapitalist spekülasyon devri çoktan geçti.» dedi.

Öteki, «Meyva alım-satımını Korporasyan yürütür.» diye atıldı.

Genç adam soğuk terler dökmeye başlamıştı. Dediklerine inandığını söyleyip kurtuldu.

Berenice, «Ucuz atlattınız delikanlı.» diye seslendi. «Hapse atılmadığınıza şükredin. Ne işiniz vardı buralarda? Neden yerinizden yurdunuzdan ayrılıp buralara gelirsiniz, bilmem ki!»

Genç adam, «Sağ olun. Öğütlerinize teşekkür ederim.» diyerek Roma trenine binmek üzere istasyona yollandı.

Bianchina, Rahibin geldiğini duymuş ve hemen yanına koşmuştu.

Rahip, «Nerede oturuyorsunuz?» diye sordu.

«Villa delle Stagioni denilen bir kır evinde.» dedi kız.

Don Paolo'nun düşündüğü bir tek şey vardı.

«Don Senofonte'nin oğlunu tanıyor musun?» diye sordu.

Bianchina, «Pompeo'yu mu?» dedi. «Alberto'nun yakın arkadaşıdır. Villa delle Stagioni'ye sık sık gelir.»

«Beni Villa delle Stagioni'ye götürün.» dedi Don Paolo.

Bianchina eskisi kadar zayıf değildi; daha iyi görünüyordu. Üstüne başına daha bir çeki düzen vermiş, Pietrasecca'daki hırpaniliğinden sıyrılmıştı. Üstelik büyümüş gibiydi. Ama bu belki de sadece görünüşten ibaretti.

«Artık uslandın mı?» diye sordu Rahip.

Bianchina güldü: «Can çıkmayınca, huy çıkmazmış. Ama söz gelimi söylüyorum bunu, yoksa yaşamaya niyetim var daha.»

Villa delle Staglioni eskiden, bir zengin eviymiş. Sonradan boşalmış, şimdi de çiftlik gibi kullanılıyormuş. Borç içinde ölen bir baronun, yazlık eviymiş burası. Evi çevrele-

yen duvar yer yer yıkılmıştı. Bahçe kapısı rezelerinden sökülmüş, duvara dayanmıştı. Araba yolu boyunca gelincikler ve ısırgan otları bitmişti. Bir zamanlar tavuz kuşlarının kümesi olan yer, tavuklara ayrılmıştı şimdi. Küçük bir Venüs tapınağı olan, baştan aşağı sarmaşıkla kaplı Rönesans stili bir pavyon, samanlık haline getirilmişti. Villanın, birbirini dik açıyla kesen iki bölümü vardı. Dam aktığı için, üst kat kullanılmıyordu. Alt kattaki odaların bir kısmına atlarla inekler, bir kısmına da köylüler yerleştirilmişti. Balkonların arasında, bir zamanlar mevsimleri temsil eden heykellerin bulunduğu dört boşluk göze çarpıyordu. Küf ve nemle lekelenmiş, harap duvarların üzerine büyük, kırmızı harflerle yazılar yazılmıştı: «Korporasyonlar, Prens Torlonia olmadan yaşamalı!» «Bürokrasiye ölüm!» «Yaşasın ikinci ihtilâl!»

Granitten oyulmuş büyük bir havuzun kenarında, Alberto'yla bir başka genç oturuyorlardı.

Bianchina, «Bir zamanlar, süs balıkları varmış burada.» dedi. «Şimdi ineklerle atları sulamak için kullanılıyor.»

Alberto, eczacının oğlu Pompeo'yu tanıttı. Don Paolo, havuzun kenarına, gençlerin yanına oturdu ve hiç konuşmadı.

Villanın zemin kattaki odalarından biri, hükümet gençlik teşkilâtının spor araçları deposu olarak kullanılıyordu. Bianchina ile Alberto da orada yatıp kalkıyorlardı. Odadan iki genç daha çıkıp geldi. Ötekilerin yanına; granit havuzun kenarına oturdular.

Don Paolo konuşmaya başladı:

«Bu havuzun başında, sizlerle, böyle sessizlik içinde bütün gece oturmayı nasıl isterdim.»

Pompeo, «Bianchina söz etti sizden.» dedi.

Don Paolo devam etti: «Bizleri sarıp koruyan kalın kabuğu, insanı insandan ayıran o uydurmalardan, peşin hükümlerden, klişeleşmiş sözlerden meydana gelmiş kalın ka-

buğu kıran bir sessizlik vardır. Sessizliğin böylesinden korkmak yersiz olur. Bütün formülleri, alelâdelikleri, kalıplaşmış sözleri fırlatıp atmaktan çekinmemek gerekir.»

«Biz korkmuyoruz.» dedi Pompeo.

«Korkmamalıyız,» diye devam etti Don Paolo. «Hükümet gençlik teşkilâtına üye olan birinin, bir Komünistle; bir aydının bir yoksul köylüyle konuşmaktan korkmaması gereken günlere geldik.»

Pompeo sordu: «İnsanlar arasındaki bütün farklar sunîdir demek istiyorsunuz sanırım.»

Don Paolo, «Hayır,» diye cevap verdi. «Ama gerçek farkları gizlemek için özellikle yaratılan pek çok fark vardır. Birleşmesi gereken bölünmüş güçler ve ayrılması gereken ama yapma olarak birleştirilmiş olan güçler vardır. Sadece sözde kalan bir yığın fark vardır. Yine sadece sözde kalan bir çok beraberlik vardır. Kelimeler, hiçbir devirde, insanların anlaşmasını ve ilişki kurmasını sağlamak olan tabiî amaçlarından bugün olduğu kadar uzaklaştırılmamıştı. Konuşmak ve aldatmak, çoğu kere de kendini aldatmak, neredeyse aynı anlama geliyor. Bu öylesine ilerledi ki, içtenlikle ve kardeşçesine sizinle konuşmak isteyen ben, sizleri anlamaktan ve kendimi sizlere anlatabilmekten başka bir düşüncesi olmayan ben, söyliyeceğim sözleri seçerken şaşırıyorum; kelimeler yanlış; belirsiz, ucuz, tâviz dolu. Bu yüzden, susmak ve sessizliğe güvenmek daha iyi belki de.»

Dört delikanlı, bir kız ve bir papaz oturmuşlardı havuzun kenarına, ve susuyorlardı.

Bir köylü gelip, ahırın kapılarını açtı. İnekler ikişer ikişer çıkıp, ağır ağır yaklaşarak havuzdan su içtiler. Kıvrık boynuzlu, siyah beyaz karışımı, etsiz cansız koskoca ineklerdi, bunlar. Sessizce havuzun kenarında oturanları yan gözle süzerek, sularını ağır ağır içtiler ve ahıra döndüler. Sığırt-

maç kapıyı kapatıp geldi; havuzun kenarına oturdu.

Pompeo konuşmaya başladı:

«Ülkesini mahvolmaktan kurtaran ve ona yeniden güçlenme yolunu gösteren bir adam vardı.» dedi. «Sözleri açıktı; belirsiz değildi. İktidara geldi. O zaman söyledikleriyle yaptıkları arasındaki büyük farkı görüp şaşırdık. Kendi kendimize sorduk; bize ihanet etmiş olabilir mi? diye. Birkaç hafta önce biri geldi buraya ve gerçeği açıkladı. İhanetinden şüphelendiğimiz kişi tutuklanıp, Roma'daki Banca Commerciale'nin mahzenine kapatılmış; yerine resmî geçitlerde, törenlerde göstermelik olarak da bir benzeri konmuş.»

Alberto, «Bu herşeyi açıklıyor.» dedi.

«Böylece herşey anlaşılıyor.» diye söze karıştı sığırtmaç.

Bianchina, «Onu nasıl kurtarabileceğimizi düşünüyoruz.» dedi.

«Bu kolay olmayacaktır.» dedi Pompeo. «En azılı düşmanları iktidar koltuğuna oturdular. Gençleri aldatmak için hâlâ onun adını kullanıyorlar, ama davranışları onun düşünlerinin tam tersi.»

«Ama yine de, onu kurtarmak için bir çaba gösterilmeli. Birşeyler yapılmalı.» diye atıldı Bianchina.

Pompeo, «Onu ancak bir ikinci ihtilâl kurtarabilir.» dedi.

Sığırtmaç, «Siz ne dersiniz?» diye sordu Rahib'e.

Don Paolo, «Sözünü ettiğiniz kişinin, gerçekten bankada hapis olup olmadığını kesinlikle söyliyemem size.» dedi. «Tabii, buna inananlar var. Ama ne olursa olsun, bütün mesele bir tek kişiye dayanmıyor. Kesin olan ve gözünü biraz açan herkesin görebildiği şey: bütün ülkenin bu bankanın tutsağı oluşudur.»

Pompeo katıldı bu fikre.

«Banka, Korporasyonlar maskesi altında, ülkede bir dik-

tatörlük kurdu.» dedi.

Bianchina, «Öyleyse ne yapmalı?» diye sordu.

Don Paolo cevap verdi: «İkinci bir ihtilâl için çalışmanın gerekli olduğuna ben de inanıyorum. Ülkemizin banka köleliğinden kurtulması gerektiğine ben de inanıyorum. Bu, tehlikelerle, tuzaklarla dolu, uzun ve yorucu bir iş olacaktır. Ama yapılacak işin değeri bundan dolayı artar.»

Don Paolo, dünyanın en tabiî şeyinden söz ediyormuş gibi, sakin ve pürüssüz bir sesle konuşuyordu. Bu seste, karar vermiş bir insanın ruh hali yansıyordu. Bianchina boynuna sarılıp kucakladı Don Paolo'yu.

Alberto, «İkinci ihtilâlde, bir papazın bizimle birlik olacağını kim düşünebilirdi?» dedi.

Bianchina atıldı, «Don Paolo bir rahip değil, bir azizdir» dedi.

Pompeo, «Her ihtilâlde halkın davasını benimseyen papazlar olmuştur.» dedi.

Pompeo'nun sözlerini, güney İtalya'nın Katolik çevresi içinde, değerlendirmek gerekir. Bir rahibin ihtilâldeki görevi, daha çok bir askerî papazın görevine benzer. Cephe gerisinde bir papaz olduğunu bilmese, hiç bir köylü, hattâ tanrı tanımaz bir köylü bile, saldırıya geçer mi acaba? İhtilâlciler arasında da, kendini tanrıya adamış birinin bulunması, aynı şekilde hoş karşılanır. Onun varlığı güven duygusunu artırır; öteki dünya korkusundan değil (zaten güneyliler hiçbir şeyden korkmazlar!), bir çeşit sığınak ödevi görmesinden ötürüdür bu incanın başına ne geleceği bilinmek ki! Üstelik öldükten sonra, yargı günü gerçekten tanrı huzuruna çıkılacaksa (tabiî bu ancak bir faraziyedir ama herşeyi hesaba katmak gerek), o zaman da «Affedersiniz ama, rahipler bie bizim tarafımızdaydı.» denilebilir.

Don Paolo, «Üzerimdeki rahip kılığını pek önemseme-

diğimi itiraf etmem gerek.» dedi.

Pompeo, «Bir rahip olarak kalmanız daha yararlı olur.» diye cevap verdi.

Rahip gülerek, «Yararlılığa saygı duyalım öyleyse.» dedi.

O ana kadar ağzını açmamış olan delikanlılardan biri, «Peki şimdi... şu anda, ne yapmamız gerek?» diye sordu.

Don Paolo, «İzin verirseniz,» dedi, «bu konuyu Pompeo ile, yalnız görüşmek istiyorum.»

Rahiple eczacının oğlu, beraberce uzaklaştılar. Villa delle Stagioni'nin bahçesinden çıktılar; bir dereyi geçip; bostanlar arasında, iki yanı böğürtlenlerle kaplı bir yolda yürümeye başladılar. Bir süre, konuşmadan ilerlediler. Sonra Don Paolo söze başladı:

«İki ayrı nesildeniz. Benim neslim savaş sırasında yetişti, sizinki şu son beş yılda. Aradaki fark çok büyüktür. Ayrı nesillerden olmamıza rağmen, yine de gençliğimiz birbirine benzedi; güneylilerin deyimiyle, aynı gençler ırk'ındanız. Bizim ırkımızın özelliği, eğitmenlerimizin, öğretmenlerimizin bize bellettiği ilkeleri ciddiye almak olmuştur. Bize belletilen ilkelerin bugünkü toplum düzeninin temelleri olduğu söylenir, ama biri çıkıp da, toplumun şimdiki düzenini denetlemek için, bunları değer ölçüsü olarak alırsa; arada büyük çelişmeler olduğu görülür. Toplumumuz, uygulama alanında, bu ilkeleri tamamen hiçe saymaktadır. İşte bunu anlamak, ihtilâlci yapar kişiyi. Toplum, bu ilkeleri bir masal haline getirmiştir. Ama onları kendi kanıyla beslemiş olan bizler için bunlar ciddî ve kutsal şeylerdir. İç dünyamızın temelidir. İnsanları kandırmak ve aldatmak için toplumun bu ilkelere kıyması; onları bir maske, bir araç olarak kullanması, bizi öfkeyle, hınçla doldurur. İşte insan, böyle ihtilâlci olur.»

Bu sırada, bir başka dereden atlamak zorunda kaldılar. Patika, yanık otlarla dolu tarlalar arasındaki bir sıra badem ağacı boyunca uzuyordu. Fundalıklarda, olgun böğürtlenler göze çarpıyordu. Toplamak için durdular. Pompeo'nun eline diken battı. Don Paolo sözüne devam etti.

«İki ayrı nesildeniz. Hareket noktalarımız farklıydı. Ama ikimiz de bize söylenilenleri ciddiye aldık, ve aynı noktaya vardık. Şimdi yapmamız gereken en önemli iş, nesillerimizi, hiç değilse nesillerimiz içinde aynı 'ırk'tan olanları birleştirmektir.»

Patika, şoseyle birleşti. Yol, Fucino'dan dönmekte olan köylüler, arabalar ve eşeklerle doluydu.

«Torlonia'nın zencileri var.» dedi Pompeo. «Daha doğrusu, Roma prensi diye anıldığı halde, aslında, Balzac'ın romanlarındaki maceraperestler gibi, Auvergne'den gelmiş olan Torlogne'nin zencileri.»

Don Paolo, «Mösyö Laval gibi» diye ekledi.

Gülmeye başladılar. Sonra, Fossa'dan epey uzaklaşmış olduklarını farkettiler. Don Paolo yorulmuştu, Pompeo'nun koluna girdi. Daha kestirme olan şoseden döndüler; Pompeo dostunu yormamak için adımlarını yavaşlattı. Bu adamı sevdiği için, sessizlikte onun nefesini duymaktan hoşlandığı için susuyordu Pompeo.

«Ama iş aksiyona gelince, nerden başlamalıyız? İlk adım ne olmalıdır?» diye sormaktan kendini alamadı. Don Paolo yapılacak işlerden söz etmeye koyuldu. Alçak sesle, düşüncelerini anlattı Pompeo'ya; onun fikrini aldı ve en ufak teferruata kadar, her şeyi etraflıca tartıştı. Yeraltı faaliyeti yaptığı günlerde edindiği teknik tecrübelerden yararlanıyor, ama bu tecrübelerini açıklamaktan sakınarak anlatıyordu; Çünkü bu çeşit faaliyetin, bir bilim değil, sanat olduğunu ve gerçek sanatın kalıplar ve tekrarlarla değil, ancak yaratı-

cılıkla var olacağını biliyordu. Üstelik, genç nesille işbirliği yapmak onun için yepyeni bir tecrübeydi ve bundan, formüllerle kısıtlamaksızın, alabildiğine yararlanmak istiyordu. Üstelik, yaşantıları kendisininkilerden bambaşka olan gençlerin karşısına, bir usta, bir öğretici olarak çıkmaktan nefret ederdi. Şüphesiz, onlara söylenecek pek çok sözü vardı; ama ancak önce onlar konuşup, diyeceklerini dedikten sonra.

İki dost, beraber görülmemek için, Fossa'ya girmeden ayrıldılar.

Fossa'nın çocuklarla dolu ana caddesini, bir hoparlörün boğuk sesi kapladı. Gürültü, Rahibi odasına kadar izledi. Don Paolo, yorgun ama sevinçli bir halde yatağa girdi.

«Temele ilk taş kondu» dedi kendi kendine.

VIII

Ertesi gün Dr. Sacca'dan bir pusula geldi. Tedbirli davranması gerektiği için, gelemiyeceğini bildiriyordu Don Paolo'ya. Ama, bu yeni işte, Dr. Sacca'nın pek yararı dokunamazdı. Don Paolo, «Temele ilk taş kondu,» diye tekrarlıyordu; «şimdi ikincisini bulmak gerek.» Dıştan bakılınca, olağanüstü birşey olmamıştı. Ama iki insanın konuşup anlaşması yine de olağanüstü birşeydi. Bunu düşündükçe doğru dürüst uyku girmiyordu gözüne. Büyük olaylar hep böyle doğmuştu. Ama insanlar hiçbir şeyin farkında olmadan gerçekleşmişti bu olaylar; askerler, muhafızlar, yazarlar, tarihçiler, Zabaglione, Don Senofonte, Berenice... hiç biri de farkına varmıyordu olanların. Ama ikisi karşılıklı konuşmuşlardı. Her gizli anlaşma ve çalışma böyle başlardı zaten.

Fossa'nın, şaşılacak derecede Bianchina'ya benzeyen yaşlı papazı Don Girasole, Don Paolo'yu kiliseyi görmeye çağırmıştı. Ama Don Paolo vakti olmadığını söyliyerek atlattı onu. Dr. Sacca'nın mektubunu yaktı; istasyona gidip Roma trenine bindi. «Temele ilk taş kondu, şimdi ikincisini bulmalıyım,» diyordu kendi kendine. «İşçilerin yardımını sağlamalıyım; işte o zaman mücadele başlar.» «Sırtındaki rahip kılığı, Roma'nın ana istasyonundaki sıkı polis kontrolünden kolayca sıyrılmasını sağladı; ama eski tanıdıklarını

aramayı düşündüğü zaman, bu kılıkla ne yapacağını şaşırdı. Rahip kıyafetiyle onlara giderse gülünç olurdu; tehlikeliydi de üstelik.

Don Paolo'nun çantasında bir ceket, bir kasket, bir kravat; yani onu alelâde bir vatandaş kılığına sokmak için gerekli eşya vardı. Ama bu kılık değiştirmeyi sokakta, otelde ya da gözlenmesi muhtemel herhangibir yerde yapması imkânsızdı; foyası derhal meydana çıkardı. Uzun bir süre istasyon yakınlarında dolaştıktan sonra Lateran mahallesine geldi. San Giovanni ve Scala Santa kiliseleri arasındaki güneşli meydanda kurulmuş olan luna park barakaları sökülüyordu. Gösterişli ve özentili süslemeleri kaldırılmıştı; işçiler iskeleleri indiriyorlardı. Çadırlar, renkli afişler, lâmbalar, tahta atlar, teneke kılıçlar arabalara yerleştiriliyordu. Alçı heykeller, fırtınalı denizde bir hayalet gemiyi gösteren bir resim, vahşi bir Bengal kaplanının postu, toz içinde yerlerde sürünüyordu. Don Paolo, meydanı dolduran karma karışık eşya yığınlarının arasından geçip, Scala Santa kilisesinin serin gölgesine sığındı. Siyahlar giymiş birkaç kadın, dizlerinin üzerinde, kilisenin geniş merdivenlerini çıkıyorlardı. Ortaçağlardan kalma bir efsaneye göre, kiliseye adını veren bu merdiven, Kudüs'ten, Pontius Pilate'ın evinden getirilmişti ve Aziz Helen'in, çarmıha gerilme olayından sonra sakladığı bazı şeyler: Çarmıhın parçaları, İsa'nın gövdesine çakılan çivilerden biri ve alay etmek için Yahudilerin Kralı ilân ettikleri zaman başına geçirdikleri çelengin bir dikeni de merdivenlere gömülüydü. Don Paolo, kadınların bu yorucu tırmanmayı tamamlayıp uzaklaşmalarını bekledi. Ama bu bekleme çok uzun sürdü; çünkü her basamakta duruyorlar, acıyla iç çekerek, bitip tükenmez dualar okuyorlardı. Merdiven yüksekti, kadıncağızların dizleri çok acıyor olmalıydı. Kudüs'teki Roma prokonsülüne vergi ödemek için gitmek, sıkı-

cı işti herhalde. Don Paolo, Pilate'nin İsa'yı halka gösterişini tasvir eden mermer yığınının dibinde, sabırla bekledi. Heykelin kaidesinde, *Hoec est hora vestra et potestas tenebrarum** sözleri kazılıydı. Biraz karanlık, Don Paolo'nun çok işine yarayacaktı. Sonunda, kadınlar basamakların tepesine çıkıp yan merdivenlerin birinden indikleri zaman, Don Paolo, Kutsal basamakları hızla tırmandı. Bir süre yukarda kaldı; indiği zaman baştan aşağı değişmişti. Kiliseye Don Paolo Spada girmiş,Pietro Spina çıkmıştı.

Gülmeden edemedi; ama sokağa, gün ışığına çıktıktan sonra cüppesiz gezmekten bir sıkılganlık duydu. İlk defa kayak kıyafeti giyip ortaya çıkan bir kadın gibi duyuyordu kendini. Herkesin bacaklarına baktığını sanıyor, bu yüzden de hızlı hızlı, koşarcasına yürüyordu. Birkaç defa eğilip, pantolonunun ilikli olup olmadığına baktı. Böylece Porta San Giovanni'den geçip, Via Appia Nuova boyunca yürümeye başladı. Sonra sağda bir yan sokağa saptı; birkaç sinemanın ve yeni bir kilisenin çevresinde kümelenmiş bir kenar mahalleden geçti. Bu mahallenin ötesinde, göz alabildiğine arsalar uzayıp gidiyordu. Burası kedilerin, kayıp köpeklerin ve okuldan kaçan çocukların toplandığı bir yerdi. Arsalarda çukurlar ve hendekler vardı; öbek öbek odunlar, tuğlalar, borular, oluklu saçlar yığılıydı. Birkaç ay önce, Spina polisten kaçtığı sıralarda, Mannaggia Lamorra adında, kendi köyünden gelme bir ihtiyarın kulübesine sığınmıştı. Mannaggia, çocukluğunda, babasının Orta'daki evinde uşaklık etmiş; sonra uzun yıllar boyunca yabancı ülkelerde sürtmüştü. Buenos Aires'teki Barrio La Boca'da gazoz satmış; Marsilya yakınlarındaki St. André'de bir tuğla fabrikasında çalışmış;

* *Sizin saatiniz de geldi, karanlığın etkisi ancak bu kadardır.» Ç. N.*

Roma yakınındaki bir kum ocağında yıllar geçirmişti.

Tekrar karşılaştıkları zaman, «Şimdi neyle geçiniyorsun?» diye sormuştu Spina.

Lamorra herhangi bir açıklama yapmadan, «Geçinip gidiyorum işte.» diye cevap vermişti.

Spina, Lamorra'nın oluklu sac damlı, tahta kulübesini bulmakta güçlük çekmedi. Lamorra onu karşılamaya çıktı; saygılı ve sevinçliydi.

«Yine bizim taraflara geldiniz mi, efendim?» dedi.

Spina ona bir adres verip, «Bu adreste, Romeo adında bir yapı ustasının oturup oturmadığını araştır; çalışıp çalışmadığını ve çalışıyorsa nerede olduğunu öğren. Ama dikkati çekme.» dedi.

Lamorra gitti; Spina kulübeye girip onu beklemeye başladı. Beklerken uyuyup kaldı.

Lamorra geç vakit, şapkasız ve sarhoş olarak döndü; ama istenilen bilgileri edinmişti. Spina kulübede iki yatak hazırlamıştı ama Lamorra içeri girmedi. Duyduğu saygıyla dolup taşarak, dışarda yattı.

«Kulübe küçük» dedi, «Hem nasıl olur da efendimin yanında yatarım?»

Spina, «Buranın efendisini sensin.» diye cevap verdi. Ben senin konuğunum.»

Lamorra başını salladı:

«Babanız iyi insandı.» dedi. «Öfkelenince döverdi beni, ama yine de iyi insandı. Bir kere paskalyada, bana bir oğlak butu vermişti. O oğlağın tadı hâlâ damağımda.»

Spina içerde, bir yer yatağında uyuyamaya çalıştı, Lamorra da kapının önünde, yerde yattı. Yatak tahtakuruları ve pirelerle doluydu. Ev sahibininkinden daha taze olan Spina'nın kanını iştahla emdiler. Spina yatakta dönüp durdu; ama Lamorra'yı incitmemek için ses çıkarmadı. Ne var ki

Lamorra onun rahatsız olduğunu farketmişti.

«Yatakta tonla böcek vardır» dedi. «Farketmiyormuş gibi davranırsanız dokunmazlar.»

Spina, «İyi geceler.» diye cevap verdi.

Lamorra, şarabın etkisiyle, o uzun ömrünün en güzel anılarını anlatmaya koyuldu.

«Bir keresinde, babanız bana bir Tuscan purosu vermişti.» diye başladı. «Ama ne puroydu! Cumartesi akşamıydı, pazar sabahı kadınlar âyinden dönerlerken, kilise meydanında içtim puroyu. Ama ne puroydu!»

Spina uyudu; Lamorra anılarını anlatmaya devam etti.

«Buanos Aires'te küçük bir ırmak vardır, Riachuelo derler; kıyısında İtalyanlar oturur. Onlara hem *gringos* hem de *tanos* denir. Bir keresinde, etine dolgun, güzel bir zenci kadın...»

Ertesi sabah erkenden, Spina, Porta San Giovanni'ye Romeo'yu beklemeye gitti. Yapı ustası çok geçmeden göründü, ama yanında başka işçiler olduğu için, Spina yaklaşmayıp, birkaç adım arkasından yürüdü. İşçiler akın ediyordu her yönden; çevresindeki bu güzellik; sokaklarda hiç konuşmadan, hızlı adımlarla işlerine giden namuslu kişilerden başkasının bulunmadığı bu şafak vaktinde, Roma'nın o eşsiz güzelliği büyülemişti Spina'yı. Romeo, Porta San Giovanni'den Via della Mura Aureliane'ye saptı; Porta Metrovia'da da arkadaşlarından ayrılıp, tek başına Via della Ferratella boyunca yürümeye başladı. Spina arkasından gitti ve birlikte Ustica adasında sürüldükleri sırada, Romeo'nun sık sık söylediği bir şarkıyı mırıldanmaya başladı. Şarkı şöyle başlıyordu:

«Dikensiz olmaz gül,*
Öpüşsüz olmaz kadın...»

* *Spina, İtalyanca «diken» demektir. Ç. N.*

Romeo arkasına baktı, ama onu tanımamış gibi başını çevirip yürüdü. Usta olarak çalıştığı yere geldi, işçiler bekliyorlardı. Belki onların arasında, Spina'nın işine yarayabilecek, Abruzzi'li biri çıkabilirdi. «Temele ilk taş kondu, şimdi ikincisini bulmalıyım» diye düşündü Spina. «Varsın, bu da bir işçi olsun.»

Romeo'nun çalışmakta olduğu yapı, henüz başlamıştı. Duvarlar, ancak işçilerin göğüsleri hizasına kadar yükselmişti. Devam etmek için iskele kurmak gerekiyordu. Romeo adamlarına emir verdi.

«İlk direk dikildi, şimdi ikincisini dikmeliyiz.» dedi.

Spina, yanlarından geçti.

Romeo arkasından seslendi: «Düzeltilecek terasın sahibi siz misiniz?»

«Evet,» diye cevap verdi Spina. «Kaça çıkacağını öğrenmeye geldim.»

Terasta yapılacak tamiratı konuşmak üzere, diğerlerinden uzaklaştılar. Şantiye ile kireç kuyusunun arasında, yere oturdular.

Spina, toprağa terasın plânını çizerken,

«Çok güvenilir birini bulmam gerek.» dedi. «Mümkünse, bir işçi. Abruzzi'li olmalı ve köyüyle hâlâ ilişkisi bulunmalı. Köyüne dönüp, benimle çalışmasını istiyorum. Bir işçinin yardımı olmadan, sağlam bir şey kurabileceğimi sanmıyorum.»

«Çok şey istiyorsun.» dedi Romeo.

«Böyle biri bulunmalı mutlak.» diye üsteledi Spina.

Yapı ustası bir an düşündü. Sonra anlatmaya koyuldu:

«Aramızda bulunan Apulia'lılara, Abruzzi'lilere ve Sardunya'lılara çok sert davrandılar. Polislerin çoğu da köyden gelme; ellerine ihtilâlci köylüler geçirince nasıl öfkelendiklerini tahmin edemezsin. Bir kentli hürriyet istediği zaman,

kanunlara karşı geldiği düşünülüyor, ama hürriyet peşinde koşan kimse eski bir köylü olursa, bunu korkunç bir suç olarak görüyorlar ve yetkililer bütün hınçlarını bu çeşit adamlardan çıkarıyorlar. Çok kere öldürüyorlar onları. Sağ kurtulan olsa bile, hapisten öyle perişan bir halde çıkıyor ki, hemşehrileri korkup yanlarından kaçıyorlar.»

«Chelucci'ye ne oldu?» diye sordu Spina.

«Bir ay önce, savaş aleyhtarı bir beyanname dağıttığı için yeniden tevkif edildi; şimdi Regina Coleli'de. Gözünü kör ediyorlarmış nerdeyse.»

«Pozzi ne yapıyor?»

«Ondan şüpheleniyoruz biraz. Polis ikisini beraber yakaladığı halde neden Pozzi'nin tevkif edilmeyip sadece Chelucci'nin içeri atıldığını kimse anlayamıyor. Polis, ona duyulan güveni sarsmak ve arkadaşlarından ayırmak için de yapmış olabilir bunu. Kim bilir? Birkaç kere oldu buna benzer şeyler; bu tutuklanmadan çok daha acı.»

«İşçiler arasında başka Abruzzi'li yok mu?»

«Diproia bizdendi, evleninceye kadar. Ama evlendikten sonra, bizimle hiç ilgisi kalmadı. Şimdi her pazar sabahı, karısıyla kiliseye, öğ'eden sonra da, sarışın metresiyle at yarışlarına gidiyor. İhtilâlci geçmişinden sözederken, bir kâbustan sıyrıldığını söylüyor. Luigi Murica diye bir öğrenci vardı; o da ortalarda görünmez oldu artık. Birkaç kere araştırdım, ama bulamadım onu. İyi bir çocuktu.»

«Pecetti ne alemde?»

«Kuşlar ve çiçekler üzerine şiir yazıyor.» dedi Romeo. «Bir şiirini gösterdiler, kuşlardan ve çiçeklerden başka kelime yok. Ama yine de, eski arkadaşları ele vermediği için polis yakasını bırakmıyor.»

«İşe yarar ve güvenilir birini bulmak gerek.» dedi Spina. «Şart oldu bu!»

Romeo, «Yarın akşam, iş paydosunda gel buraya.» dedi.

Spina'nın canı hemen dönmek istemedi Lamorra'nın kulübesine. Şehri bir kere daha gezip görmek için, Via della Navicella'dan ve Via Claudia'dan geçip merkeze doğru indi. Ama Roma'nın eski güzelliği kalmamıştı. İşçiler görünmüyordu ortalıkta; sokaklarda üniformalılardan, memurlardan, papazlardan ve alış verişe çıkmış rahibelerden başka kimseler yoktu. Roma bambaşka bir yer olmuştu. Ve saat onla onbir arasında, büyük asalaklar, yani yüksek mevki sahipleri, bakanlıkların yüksek dereceli memurları ve mor çoraplı monsenyörler sokaklara dökülünce, Roma büsbütün çekilmez oluyordu. Spina, Mannaggia Lamorra'nın böceklerini öldürmek için haşere tozu alıp, Via Labicana boyunca ilerleyerek kenar mahallelere döndü. Kendini boşuna sıkıntıya sokmuştu; geceleri gerilla savaşı taktiğini uygulayan böcekler gün boyunca ortada görünmüyorlardı.

Mannagia Lamorra bütün gün yoktu. Akşama doğru, ölü gibi döndü eve. Bir gözü morarmış, elinin biri ısırılmış, elbiseleri yırtılmıştı. Spina, nasıl olup da bu hale geldiğini öğrenmeye çalıştıysa da, Mannagia cevap vermeksizin, bir kutudan tendürdiyot çıkarıp, yaralı eline sürdü.

«Evinde en gerekli şeyler olmadığı halde, tendürdiyot eksik değil,» dedi Spina. «Sık sık dövüyorlar mı seni?»

«Haftada bir veya iki kere; mevsimine göre,» diye cevap verdi Mannaggia. «Ama yetti canıma. Bu sondur artık.»

Spina, belirli zamanlarda onu bu hale getirecek derecede dövenin kim olduğunu, neden dövdüğünü ısrarla sordu, ama Managgia konuyu değiştirmeye çalıştı. Sonunda anlattı:

«Az sonra gelir buraya; görürsünüz.» dedi. «Tanırsınız kendisini zaten. Bizim oralı, Achilles Scarpa adında bir mühendis vardı, hatırlıyor musunuz?»

Hem de çok iyi tanıyordu. Spina daha öğrenciyken,

Scarpa'ya, Ayağı tez Akhilleus diye ad takınışlardı; Büyük Savaşta, akıl almaz bir iş başardığı için, bu Homeros kahramanının adı yakıştırılmıştı kendisine. Ordu, Caporetto'dan çekilmeye başladığı gün, mühendisin, sabah dokuzda Palmanova'da, cephe yakınlarında olduğu biliniyordu. Aynı gün, saat onda ise, altıyüz kilometre uzaklıktaki Roma'daydı. Bu, şüphe götürmeyecek şekilde tesbit edilmişti. Bir uçak bile, bu süre içinde o yolu alamazdı; olayı daha da akıl a'maz hale getiren Scarpa'nın piyade oluşuydu. Palmanova'dan Roma'ya yürüyerek gelmişti. Bu olayın dışında, normal, hattâ çekingen, bir adamdı, Achilles.

Lamorra anlattı: «İşsiz kalan Sinyor Achilles, Roma'ya gelen yabancı kadın turistleri koruma görevini a'dı üstüne. Otellerin, pansiyonların çevresinde do'anıp, yeni gelenleri kolluyor. İstediği gibi birini yani sarışın, ince yapılı ve kuzeylilere benzeyen birini buldu mu, bana haber gönderir. Kız tek başına, ıssız bir yere, meselâ belirli saatlerde tenha olan Colosseum gibi bir yere gidince, hemen peşine düşüp, lâf atmaya, açık saçık şeyler söylemeye başlarım. Korkuturum kızı. Tam bu sırada, oradan geçmekte olan kibar bir genç araya girip, kızı kurtarır Tabiî, bu genç Sinyor Achilles'tir. Aramızda korkunç bir döğüş başlar. Bu döğüş, anlaşmamız gereğince, beni yere yıkıncaya kadar sürer. Sonra, Sinyor Achilles kibarca eğilip selâm verir ve genç hanımın koluna girerek otel'ne kadar götürür.»

«Demek işin bu?» diye sordu Spina.

«H-m de güç bir iş.» dedi Mannaggia. «Sinyor Achilles bana, Sur-dışı Canavarı der. Kurtardığı hanımlara, benim hakkımda övle korkunç şeyler anlatır ki; bu hikâyeler kadınların ona duyduğu minnettarlığı artırmaktan başka işe yaramaz tabi'.»

Spina, «Çok kârlı bir iş olmalı.» dedi.

«Sinyor Achilles vicdanının sesine pek kulak vermese, kârlı olabilir.» diye cevap verdi Canavar. «İlk olaylarda, otele geldikleri zaman, cüzdanını kavga sırasında kaybetmiş olduğunu farkediyor; genç hanım da bu kaybını fazlasıyla ödüyordu. Ama şimdi, dediğine göre, bunu çok çirkin, çok ayıp buluyormuş. Ancak meteliksiz olduğu zamanlar uyguluyormuş bu taktiği. Meteliksiz olmadığı zaman kazandığı onurla yetiniyormuş.»

«Ne onuru?»

«Yabancı ülkelerden yurdumuza gelen ve Sur Dışı Canavarının saldırısına uğrayan, toy genç hanımların namusunu kurtarma uğrunda canını tehlikeye atmanın sağladığı onur. Sinyor Achilles, eski şövalye ruhunun daha ölmediğini yabancılara göstermemiz gerek, der her zaman.»

«Ama bütün bunlar numara.» dedi Spina. «Senin saldırman da, onun kurtarması da.»

Lamorra itiraf etti: «Benim yaralarım da numara değil ya?» diye cevap verdi. «Elimi kaldırmadan, armut gibi durup dayak mı yiyorum sanıyorsunuz? Bir de anlaşmaya bağlı kalsak! Ama Sinyor Achilles, kendisinin de dediği gibi, romantik ve duygulu. Hemen her seferinde kendini kaybeder. Döğüşün heyecanına kapılıp, anlaşmayı filân unutur; sahiden dayak atmaya başlar. Üstelik benim kıpırdamadan durmamı ister. İmkân var mı buna! Kendimi savunmak için, ben de başlarım yumruk sallamaya.»

Spina, «Peki, kadınlar hemen yutuyor mu bu numarayı?» diye sordu.

Canavar cevap verdi: «Olmuş erik gibi düşüyorlar elimize. Herhalde İtalya güneşinin etkisinden bu. Sinyor Achilles'in gelmesine vakit kalmadan, daha ben yanaşır yanaşmaz kendilerini bırakıveren üç tane çıktı, şimdiye kadar. İşlemeli ve markalı iç çamaşırları giyen, güzel kokular sürü-

nen, hayatlarında hiçbir işe el sürmemiş kibar kadınları yakından tanıdım, bu sayede. Ama, bu beklemedik başarılarım, Sinyor Achilles'i kıskançlıktan kudurtuyordu. Bana çok kızdı ve bu olaylardan sonra, kızların peşine düşmeden, yüzümü kire bulayıp, mümkün olduğu kadar çirkin görünmemi bir şart olarak ileri sürdü.»

Kafası sargılar içinde bir adam, topallayarak geliyor; kedilerle köpekleri ürküterek çukurların, hendeklerin üstünden atlıyordu.

Ucu boğumlu bir sopayı kavrayıp, «İşte geliyor!» diye bağırdı Canavar.

Ayağı tez Achilles'in öfkesi ta uzaktan seziliyordu.

«Çık dışarı seni gidi pis domuz!» diye haykırdı. «Çık bakayım ininden!»

Canavar, sopasını sallayarak, «Biraz daha yaklaşırsan kafanı kırarım!» diye cevap verdi.

«Göster bakalım kendini, alçak sünepe! Göster bakalım kendini, koca goril!» diye bağırdı ayağı tez Achilles.

Canavar, «Bana yaklaşırsan, kafanı kırarım!» diye tekrarladı.

Birbirlerine yaklaşmadan, karşılıklı meydan okumaya; insanın kanını dondurucu tehditler savurmaya başladılar. Bu, uzun bir süre böyle devam etti. Sonunda, Spina aralarını bulmak için ilerledi. Ayağı tez onu tanıyamadı önce; tanıdığı zaman da, kültürlü bir insanın, bu iğrenç şempazeyle birlikte, bu domuz ininde nasıl oturduğuna hayret ettiğini söyledi.

«Otele gidecek param yok» dedi Spina.

Ayağı tez, kendi evine çağırdı onu; Spina'nın varlığı ortağı üzerinde yatıştırıcı bir etki yapar da, belki anlaşmaya daha bağlı kalmasını sağlar umuduyla, Canavar da ses çıkarmadı bu çağrıya.

Spina'nın taşındığı ev, Porta San Lorenzo'ya yakın, Via

dei Marsi'deki bir apartmanın üçüncü katında, tek odalı bir yerdi. Oda, savaş anılarıyla, çeşitli film yıldızlarının fotoğraflarıyla ve vesaire vesairenin bir resmiyle süslenmişti. Ayağı tez Achilles, bitkin bir halde, kendini yatağa attı:

«Ne biçim hayat bu!» diye inledi.

Spina sordu: «Kendinizi, yabancı ülkelerden gelen hanımların savunmasına adayalı çok mu oldu?»

«İki yıl oluyor.» dedi Achilles, «Başlangıçta, önüme kim gelirse, aldırmıyordum... Polonyalı, Macar, İsviçreli, Brezilyalı, nereli olursa olsun. Ama artık, parası bizimkinden yüksek olan ülkelerden gelen kadınlarla ilgileniyorum, sadece. Daha kültürlü, daha aklı başında buluyorum onları. Dinî ziyaret için gelen İrlandalı kadınlar hariç tabiî.»

Ayağı tez, Canavarın saldırısından kurtarmış olduğu kadınlardan aldığı mektupları, fotoğrafları bir kutuya koymuştu. Oyma tahtadan bir başka kutuda da bukleler, saç tutamları vardı... mavi kurdelelerle bağlı, sarı, kızıl, kestane rengi bir yığın saç.

Ayağı tez, «İhtiyarladığım zaman,» dedi, «Bunları bir yastığa doldurup öğle uykusuna yatarken başımın altına alacağım.»

Spina, «Romatizmaya karşı da yararlanabilirsiniz bunlardan.» dedi. «Duyduğuma göre romatizmanın baş ilâcıymış!»

«Hemşehriniz, Mannaggia Lamorra, kaba saba bir köylü olmaktan kurtulamadı.» dedi Ayağı tez. «Aklı fikri parada. Tecavüzden kurtarıldığı için teşekkür eden bir çift mavi gözün ilâhi güzelliğini anlayamıyor!»

Kapı çalındı; kucağı, marmelât kavanozları, bisküvi kutuları, şişeler ve bir koca buket kırmızı gülle dolu, kokular sürünmüş güzel bir kadın girdi içeri. Ayağı tez'in daha bugün Canavarın pençesinden kurtardığı, sarışın ve çekici bir

Holândalıydı. Minnettarlığını belirtmek için, her kelimede cep sözlüğüne bakıyordu:

«Harika,» dedi. «İyilik, minnettarlık, için, güzel, sevgili, ile, ah!»

Şişelerin de yardımıyla, anlaşmaları kolaylaştı. Spina büyük bir anlayış göstererek, küçük banyoya kapandı. Küvetin içindeki kirli çamaşır yığınını ve mühendislik kitaplarını çıkardı; geceyi geçirmek üzere, içine uzanıp yattı. Karyolanın, depreme tutulmuş gibi, bir ileri bir geri oynayıp durduğu bitişik odadan garip sesler duyulmaya başladı. Spina, kulaklarını tıkayıp, Holândalı kadının kısa aralarla bütün gece sürüp giden inleyişlerini ve Ayağı tez'in korkunç naralarını duymamaki çin elinden geleni yaptı. O kadar bitkin düşmüştü ki, sabah, gün ışırken uyuyabildi ancak.

Romeo ile randevusuna gecikti. Bütün işçiler gitmişlerdi. Ustabaşı, şantiyenin arkasında bekliyordu onu. Yanında bir delikanlı vardı.

«İşte 'aracı' bu.» dedi.

Delikanlı, Spina'ya «Bir ay önce size, para ve Çekoslavak pasaportu geldi.» dedi.

«Çekoslavak pasaportu olduğunu nereden biliyorsun?»

«Zarfı açtım.»

«Yapmayacaktın bunu.» dedi Spina.

Savaş aleyhtarı beyannameleri dün San Lorenzo'da dağıttık.» diye devam etti delikanlı.

«Ne yazıyordu beyannamede?»

«Daha okuyamadım.»

«Dağıtılmasına yardım ettin mi?»

«Evet. Çok az kişi kaldık, onun için hepimiz herşeyi yapıyoruz.»

Romeo öfkelendi.

«Ne?» dedi. «Hem propaganda, hem aracılık mı yapı-

yorsun? Ne zaman bu iki iş birleştirilmişse, herşeyin daha başlamadan bitmiş olduğunu bilmiyor musun?»

Delikanlı utandı, ne diyeceğini bilemedi.

Romeo, «Ne iş yaparsın?» diye sordu.

«Her işten anlarım ama, doğru dürüst bir meslek sahibi değilim» dedi.

«Bütün dert de bu ya.» dedi usta. «Elinde mesleğin olmadı mı, kanunsuz işleri beceremezsin. İskele kuran bir yapı işçisi, önce dikmeleri diker, sonra bunları birbirine bağlayıp, iskele tahtalarını yerleştirir. Bir yapı işçisi, dikmenin bağlantı olarak kullanılmayacağını, böyle yaparsa iskelenin ayakta durmayacağını bilir. Her meslekte böyledir bu; fıçıcılıkta, elektrikçilikte, makinistlikte... Her mesleğin kendi kaideleri vardır. Kanunsuz işlerin de kendi kaideleri vardır; bunları öğrenmedin mi, ya uzun yıllar hapiste yatarsın, ya da canınla ödersin. Bugünden sonra, bir daha aracılık yapmayacaksın. Hadi şimdi git, bir daha da buralarda görünme. Karşılaşırsak, beni tanımıyormuş gibi davranacaksın.»

Delikanlı perişan bir halde ayrıldı oradan.

Romeo, birkaç yıldır guruplardan ayrılmış bulunan bazı Abruzzi'lilerin adresini verdi Spina'ya.

«Onların, harekete yeniden katılmasını sağlamak için, senden uygun adam bulunmaz.» dedi. «Savaş korkusu öyle bir durum yarattı ki, bugün pasif kalanlardan bir kısmı yeniden aramıza katıştırılabilir.»

«Kitleler savaş ihtimali konusunda ne düşünüyor?» diye sordu Spina.

«Kitleler bu ihtimali akıllarına bile getirmiyor. Savaş, kendilerini hiç ilgilendirmezmiş gibi davranıyor. Bu açıdan ele alınca, dışardan getirtip dağıtmakta olduğumuz beyannamenin anlamı kalmıyor. Savaşı soyguncu işi olarak açıklayan bu beyanname, ancak savaş taraflısı kitleleri ha-

rekete geçirebilir. Habeşistan'da gerçekten yağma edilecek birşeyler olduğuna inansalar, işsizlerin çoğu gidip gönüllü yazılır. Şimdi onları tutan tek şey, Habeşistan'da yağmaya değer birşey bulunup bulunmadığını bilmemeleridir. Bunun dışında, savaşın, bugünkü iktidarın devrilmesini ve hürriyetin elde edilmesini sağlayacağına inandıkları için, bu ihtimali sevinçle karşılayan ihtilâlci işçiler de var.»

«Köylüler arasında geçirdiğim son birkaç ay içinde, sadece propagandayla hiçbir iş yürütülemeyeceğine inandım.» dedi Spina. «Köylüler diktatörlüğü kabul ediyorlar; ama propagandasına inandıklarından değil, dikkatörlük elle tutulur bir gerçek olduğu için. Köylüler, gerçeklerle söylenenler arasında bir seçim yapmak zorunda oldukları sürece, ne kadar kötü olursa olsun, daima gerçeğin yanında olacaklardır. Yapmak başka, söylemek başka. Köylünün biri, 'Bin kadını bir araya koysan, bir adam etmez' dedi. Onun için, hürriyet propagandasının yanısıra, hürriyetin ne olduğunu elle tutulur şekilde gösterecek, cessur ve apaçık davranışlar da gerek. Kısaca, okuyup yazma bilmeyenlerin anlayabileceği yani bir program gerek bize.»

«Meselâ, ne gibi?»

«Fucino'nun Avezzano'daki bürolarını havaya uçurmalı; birkaç vergi dairesini ateşe vermeli; yoksul ailelerin mallarına el konulmasını önleyecek çareler bulmalı.»

«Bunları sonra konuşuruz.» dedik Romeo. «Ferdî tedhiş hareketleri pek hoşuma gitmez.» Sonra, gülerek ekledi: «Bir aydının altından daima bir anarşist çıkar!»

Spina, Romeo'nun verdiği adres listesine baktı. Ertesi gün, Sosyalist öğrenci gurupunda beraber çalıştıkları günlerden beri görmediği bir kemancı arkadaşının; Uliva'nın evini bulmağa muvaffak oldu. Uliva hakkında tek bilgisi onun aylarca hapis yattığı, sonra da herşeyden elini çektiğiydi.

Viminal mahallesindeki Via Panisperna'da, bir evin dördüncü katında buldu eski arkadaşını. Hâmile bir genç kadın, onu Uliva'nın odasına götürdü. Uliva şaşırmadan, sevinmeden, donuk bir şekilde karşıladı Spina'yı. Kamburu çıkmış, gözlüklü, ufak tefek bir adamdı; sırtında, eski ve siyah bir elbise vardı; bir köşeye itilmiş üzgün bir adama benziyordu, Spina odaya girdikten sonra bile, yatmakta olduğu sedirden kalkmadı. Sigara içip tükürmeye devam etti. Başıyla geniş bir kavis çiziyor, karşı duvardaki musluğa doğru tükürüyordu. Ama hemen her seferinde dışarı düşüyordu tükürüğü, odanın her tarafında tütünle sararmış tükrük lekeleri vardı; yatak örtüsünün kenarlarında, çalışma masasında, duvarlarda.

«Çoktandır görüşmedik» dedi Spina. «Bu hale geleceğini sanmazdım.»

«Devlet dairesinde memur mu olacağımı sanırdın?»

«Bundan başka bir şık yok mu?»

«Bizler için yok.» dedi Uliva. «Bizler için bundan başka bir şık olmamıştır hiçbir zaman. Ya köle gibi hizmet edersin, ya da ölürsün. Hiçbir şeye kapılmadan yaşamak isteyen ve kendi düşüncelerinden başkasına boyun eğmeyen bir insan, kanun dışı sayılır toplumda, devlet de, düşman gibi peşine düşer. Öğrenci gurubumuzu hatırlıyor musun? Hapse girmeyenlerin, ya da açlıktan ölmeyenlerin sonu çok daha kötü oldu, yani devlet memuru oldular. Piazza Venezia'da 'Yaşasın Hürriyet' diye bağırıp on ay hapis yattıktan sonra, bir zaman, kışları yoksul yatakhanelerinde, yazları da ceketimi başımın altına koyup Tiber köprülerinin altında, kapı diplerinde ya da kilise merdivenlerinde uyuyarak geçirdim. İkide bir devriye gezen polislerin başıma dikilmesi de caba; gelir, sormaya başlarlardı: 'Kimsin? Ne iş yaparsın? Neyle geçinirsin?' Kimliğimi belirtecek başka bir belgem

olmadığı için, okuldan ve konservatuvardan aldığım diplomaları gösterdiğim zaman, nasıl güldüklerini görmeliydin. Salerno dolaylarındaki köyüme yerleşmeyi bile göze aldım. Ama olmadı! Köylerimiz, İspanyolların çekilmesinden beri böyle kötü hale düşmemişlerdi.»

Spina, «Yalnızlıktan sıyrılma vakti geldi.» dedi. «İşçi sınıfıyla birleşme vakti geldi. Atak hareketler ve geniş bir propagandaya girişmek gerekiyor.»

«Çalışan kitleler dediğin korkmuş, sinmiş, yozlaşmış, işi umursamazlığa vurmuş, ve bölünmüş bir yığın insan» diye cevap verdi Uliva. «Açlık bile bürokrasiye uyduruldu. Sana, devlet aşevlerindeki çorbayı içme hakkını veren resmî açlık var; bir de kendini kaldırıp Tiber'e atma hakkını veren gayrî resmî açlık!»

«Ama yine de, darmadağın edilmiş kitlenin içinde canlı hücreler var.» dedi Spina. «Zor durumdayız. Senin gibi bir insan, köşesine çekilmemeli böyle. Kendini feda edip, içine kapanman bir işe yaramaz. Kitleleri yeniden uyandırabilmek için eylem gerek!»

Uliva, «Gerçekten zor durumdayız.» diye cevap verdi. «Bizi öldüren diktatörlüğün kendisi de ölü gibi. Uzun süredir hiçbir hareket, hattâ gerici bir hareket bile olmadı; bürokrasiden başka şey yok ortada. Ama muhalefet dediğin nedir ki? Değişik fikirler adına, değişik çıkarlar adına, totaliter bir yönetim kurma fırsatını bekleyen bir başka bürokrasi değil mi? Kazanırsa, ve sanırım kazanacaktır; bir diktadan başka bir diktaya geçmiş olacağız. Uydurma bir ekonomi devrimi yapar; eksik olmasınlar, ekmeği, çizmeyi, pabucu, gömleği, donu, patatesi, bezelyeyi, devlet eliyle satarlar; tıpkı şimdi, kinini, tuzu devlet eliyle sattıkları gibi; kibritin, tütünün devlet tekelinde olduğu gibi; devlet demiryolları gibi. Bu, teknik bir gelişme olur mu? Olur tabiî. Ama,

resmî baskıyla kabul ettirilmiş bir doktrinin, değişik fikirleri yoketmek ve ferdî düşünceyi sindirmek için, sinemadan tedhişe kadar her aracı kullanacak totaliter bir inancın temeli de olur. Şimdiki engizisyonun yerini Kızılların engizisyonu; şimdiki sansürün yerini Kızılların sansürü alır. Bugünkü sürgünlerin yerine, Kızılların sürgünleri geçer; en başta yine ihtilâlciler sürülürler. Gelecek bürokrasi, kendi bildiği yoldan gidenleri Emek ve Sosyalizm adına ezip, onları iş adamlarının ve toprak sahiplerinin uşağı olmakla suçlayacaktır; tıpkı bugünkü bürokrasinin, milliyetçilik adına, kendine karşı olanları ezip, satılmışlıkla suçlaması gibi.»

«Uliva, sen ne dediğini bilmiyorsun.» dedi Spina. «Sen de bizdendin; bizleri tanıyorsun; amacımızın bu olmadığını biliyorsun.»

«Amacınız değil, ama kaderiniz bu.» diye cevap verdi Uliva. «Bundan kurtulamazsınız.»

«Kader denilen şey korkakların ve beceriksizlerin icadıdır.» dedi Spina.

Uliva, bu tartışmayı sürdürmenin yararsız olduğunu belirten bir tavırla elini salladı. Sonra:

«Çok zekisin, ama korkaksın. Anlamak istemediğin için anlamıyorsun. Gerçeklerden korkuyorsun.» dedi.

Spina, gitmek üzere, kalktı. Uliva, yattığı yerden kımıldamadı. Spina, kapıya gelince dönüp:

«Bana hakaret etme hakkını sana verecek bir namussuzluk yoktur hayatımda.» dedi.

«Git ve bir daha da gelme.» dedi Uliva. «Parti sözcülerine söyleyecek sözüm yok benim.»

Spina kapıyı açtı. Sonra kapatıp geri döndü. Uliva'nın yatmakta olduğu divanın ayak ucuna oturdu.

«Neden bu hale geldiğini öğreninceye kadar gitmeyeceğim.» dedi. «Seni böylesine değiştiren nedir? Hapis mi, iş-

sizlik mi, açlık mı?»

«Sıkıntı içinde, kendi imkânlarımla okudum,» diye anlattı Uliva. «Hiç değilse bir hürriyet umudu peşinde koştum. Ama boşuna. Her ihtilâl, ama istisnasız her ihtilâl, bir kurtuluş hareketi olarak başlıyor, bir dikta olarak son buluyordu. Bu yüzden uzun süre acı duydum. Neden hiçbir ihtilâl bundan kaçınamamıştır?»

Spina, «Bu dediklerin gerçek bile olsa; çıkarılacak sonuç, senin vardığından farklı olmalıdır.» dedi. «Bundan önceki bütün ihtilâllerin yolunu sapıttığı bir gerçek bile olsa; kendi kendimize, bizim devrimimiz amacından sapmayacaktır, demeliyiz.»

«Hayal bunlar, hayal hepsi!» diye cevap verdi Uliva. «Daha başarıya ulaşmadınız; bir yeraltı kuruluşusunuz henüz; şimdiden bir avuç profesyonel ihtilâlciden başka birşey değilsiniz. Öğrenci gurubumuzdayken, bizleri canlandırmış olan, yeni fikirleri geliştirme akımı bugün bir ideoloji, karmakarışık bir fikir yığını, bir örümcek ağı haline geldi. İşte, sizin için de kurtuluş olmadığının ispatı. Üstelik yolun daha başındasınız. Her yeni fikrin kaderi budur. Yayabilmek için, belirli kalıplar içinde dondurmak gerekir fikirleri. Gelecek kuşaklara kalabilmesi için, yorumcuların eline verilir bu fikirler. Yorumcular, büyük bir dikkatle seçilir; kendilerine özel ödenekler verilir; üstatların çizdiği yoldan sapmaları önlemek, şüpheleri ortadan kaldırmak olan yüksek yetkili bir makama bağlanırlar. Böylece de, her yeni fikir, karmaşık, belirsiz, tutucu ve kendi dışındakileri yokedici bir şey haline gelir sonunda. Hele bu fikir, devletin resmî doktrini olursa, artık kurtuluş yoktur. Belki bir marangoz veya bir emekçi, totaliter inanışların hüküm sürdüğü bir rejime ayak uydurabilir; rahatı kaçmadan yer, içer, ürer; ama bir aydın için kurtuluş yoktur. Ya boyun eğip, egemen memurlar sa-

fına katılacak; ya da aç kalmayı, ihbar edilmeyi ve ilk fırsatta öldürülmeyi kabul edecektir.»

Spina öfkesini yenemedi. Uliva'nın yakasına yapışıp haykırdı:

«Bizim kaderimiz neden bu olsun? Neden, kurtuluş olmasın? Kümese kapatılmış tavuk muyuz biz? Neden, önüne geçilmez bir kaderin kurbanları olalım? Neden, savaşma gücümüzü yitirelim? İnsanların kafasında kurmaya çalıştığımız, henüz var olmayan bir rejimi niçin mahkûm etmeli?»

«Bağırma.» dedi Uliva. «Propagandacılığını bana karşı kullanma. Ne dediğimi pekâlâ anladın. Sonuçlarından korktuğun için, anlamaz görünüyorsun.»

«Ben hiçbir şeyden korkmuyorum.» diye cevap verdi Spina.

Uliva, «Haydi oradan» dedi. «Sosyalist guruptayken seni yakından incelemiştim. Korku yüzünden ihtilâlci olduğunu anlamıştım. İlerlemeye inanmaya, iyimser olmaya zorluyorsun kendini; insan iradesinin hürlüğüne inanmak için büyük çaba harcıyorsun; çünkü tersinden korkuyorsun.»

Spina biraz bocaladı. Uliva'ya hak verir gibi oldu.

«İnsanolunun hürriyetine inandığım doğru.» dedi. «Hiç değilse, kişinin hür olma imkânının bulunduğuna, böylece de ilerlemenin mümkün olabileceğine inanmaya zorluyorum kendimi. Haklısın, bunlara inanmasam, korkardım hayattan.»

«Ben ilerlemeye inanmıyorum; hayattan da korkmuyorum.» dedi Uliva.

«Nasıl ayak uyduruyorsun bu şartlara?»

Uliva, «Ayak uydurmuyorum.» diye cevap verdi. «Hayattan korkmuyorum; hele ölümden hiç korkmuyorum. İğrenç kanunların egemenliğindeki bir hayata karşı, insanın tek silâhı, hayatın yok edilmesidir; ölümdür, o güzel ölüm.»

«Anlıyorum.» dedi Spina.

Anlıyor ve büyük bir acı duyuyordu. Tartışmayı uzatmakta fayda yoktu. Başka dünyaların insanlarıydılar.

Uliva, yavaşça Spina'nın kulağına fısıldadı: «Hayat insanlara hükmedebilir; ama insan da ölüme hükmedebilir... Kendi ölümüne ve dilerse kendisini ezenlerin ölümüne!»

Spina'ya kapıyı açmış olan genç kadın, birşey almak için girdi odaya. Uliva onun çıkmasını bekledikten sonra devam etti:

«Babam, kırkdokuz yaşında içkiden öldü. Ölümünden birkaç hafta önce beni çağırıp hayatının, başarısızlığının hikâyesini anlattı. Önce babasının, yani büyükbabamın ölümünü anlattı. Babamın babası, 'Ben yoksul ve birşey başaramamış bir insan olarak ölüyorum.' demiş. 'Hayallerimi gerçekleştirmeyi sana bırakıyorum. Hayatta benim elde edemediklerimi sen elde et.' demiş. Babam da kendi ölümünün yaklaştığını anlayınca, büyükbabamın sözlerini tekrarladı: 'Ben de, yoksul ve başarısız biri olarak ölüyorum, oğlum.' dedi. 'Ama umutlarım, hayallerim seninle yaşayacaktır. Hayatta benim elde edemediklerimi, sen elde et.' dedi. İşte böyle, hayaller de borçlar gibi, kuşaktan kuşağa geçer. Otuzbeş yaşımdayım, ve babamla, büyükbabamın vardığı yerdeyim. Ben de başarısızım; benim karım da bir çocuk bekliyor. Ama ben, elde edemediklerimi oğlumun elde edeceğine inanacak kadar aptal değilim. Onun da, kaderden kaçınamıyacağını biliyorum. Ya açlıktan ölecek, ya da, daha kötüsü devlet memuru olacak.»

Spina gitmek üzere kalktı.

«Bir daha gelip gelmeyeceğimi bilmiyorum.» dedi.

Uliva, «Değmez gelmene.» diye cevap verdi.

Okul kasketli, elli kadar delikanlı, Via Panisperna'da gösteri yürüyüşü yapıyorlardı. Ellerinde bayraklar ve 'Ya-

şasın Savaş!' yazılı dövizler vardı. Öğrencilerin çevresini polisler sarmıştı. Gençler bağırıp çağırıyor, yoldan geçenlere sesleniyor ve yeni şarkılardan birini söylüyorlardı. Şarkının sözleri şöyleydi:

«Negus'un sakallarından fırça yapıp, liderimizin çizmelerini fırçalayacağız!» Herkes merakla, pencerelerden, dükkânlardan kafasını uzatıp bakıyor, ama kimse birşey söylemiyordu. Spina, Via dei Serpenti'de, aynı şekilde bayrak ve dövizler taşıyan, aynı çizme fırçalama şarkısını söyleyen ve aynı şekilde polisle çevrili bir başka öğrenci gurubuna daha rastladı. Kalabalığın içinde, hızla evlerine ya da başka bir yere gidenlerin ayak sesleri arasında, işsizlerin, amaçsızların, güvensiz ayak seslerini farketti. Sonunda, öğrencilerin ardına takılıp gidiyorlardı bunlar. Collosseum yakınlarında, eğitime çıkmış gençleri seyretmek için durdu Spina. Bunlar, Avanguardista makineli tüfekçileri ve topçularıydı. Onaltı onyedi yaşlarındaki çocuklar, öldürücü silâhlarının nasıl işlediğini, nasıl doldurulup boşaltılacağını ve yürüyüş düzeninden savaş düzenine nasıl geçileceğini öğreniyorlardı. Ciddî ve saygılıydılar. Küçük birer adam gibi! Söylenenleri büyük bir dikkatle ve süratle yapıyorlardı.

Tiburtine mahallesinde, demiryoluna ve Acqua Marcia kanalına yakın Via degli Ernici'deki bir meyhanede, Romeo ile buluşacaktı Spina. Meyhane hemen hemen boştu. Jandarmanın biri, köşede oturmuş, bir komünistin ciğerini yiyormuşcasına öfkeli ve asık suratlı bir tavırla spagettisini tıkınıyordu. Tükrükleri örtsün diye yerlere talaş serpilmişti. Salondaki tek resimde, dolunayın ışığı ile aydınlanmış gecede okyanusu geçmekte olan, bütün kamaraları aydınlık koskoca bir transatlantik görünüyordu. Az sonra, hamallar ve yapı işçileri sökün etti. Yarımşar litre şarap ısmarlayıp, içtiler; jandarma görmesin diye yan gözle duvardaki resme baktı-

lar; sonra Amerika'ya gitmek üzere sessizce gemiye bindiler. Şarapların parasını verdiler, gemiden indiler yere tükürdüler ve öfkeyle eve yollandılar. Romeo çok geç geldi; çeyrek litre şarap içti, öksürdü ve Spina'nın yanına gelmeden çıkıp gitti. Spina da arkasından çıktı. Polis tarafından takip edilip edilmediğini anlamak için, her köşe başında yön değiştiriyordu Romeo. Vicolo della Ranocchiada, Romeo yavaşlayıp, Spina'nın yetişmesine fırsat verdi.

«Aracı delikanlı tevkif edilmiş.» dedi. «Bildiklerini söyletmek için, korkunç işkenceler yapacaklar mutlak. Bu gibi durumlarda, en kötü ihtimali hesaba katmak gerek. Çok dikkatli olmalıyız, yoksa yakalanırız. İşte, bir ay önce sana gönderilen para, bu da Çekoslovak pasaportu. Önümüzdeki birkaç gün görüşmeyelim.»

«Kaybedecek vaktim yok.» dedi Spina. «İtalya'ya döneli altı ay oldu; hâlâ birşey yapamadım. Beklemekten de usandım artık.»

Romeo, «Kanunsuz kuruluşlar, bir dokunup bir sökülmesi gereken kumaş gibidir.» diye cevap verdi. «Kan ve sabır pahasına dokunan bir kumaş gibi. Roma gurupları, kaç kere polis tarafından darmadağın edilip, kaç kere yeniden kuruldu? İlişki kurmak kolay değil, hem de uzun sürmüyor. Kaç dostumun hapse atıldığını gördüm! Kaçı, iz bırakmadan yokoluverdi! Güvenmediğimiz için, kaçından uzaklaşmak zorunda kaldık! Ama yine de, direnmeye devam ettik.»

Spina, «Peki. Sabırlı olacağım.» dedi.

El sıkışıp, ters yönlerde uzaklaştılar. Spina, yabancı pasaportuyla kolayca otele gidebilirdi; ama yakalanan delikanlının pasaporttan haberi vardı. Delikanlının işkenceye nekadar dayanacağı belli olmadan pasaporttan yararlanmaya imkân yoktu. İyi bir çocuğa benziyordu, diye düşündü Spina, ama bu gibi durumlarda, daima en kötü ihtimali hesaba kat-

mak gerek.

Via dei Marsi'deki eve geldiği zaman Sinyor Achilles'i, Holândalı kadının gidişinden ötürü, çok üzgün buldu. İmzalı, kocaman bir fotoğrafla, birkaç buklecik ve bir tutam saç bırakmış kadın; ayrıca, haftada en az iki mektup yazmaya söz vermişti. Ama bunların hiçbiri, aşk hastası Ayağı tez'i teselli etmeye yetmiyordu.

«Kentin göbeğinde, savaş lehine gösteriler oldu.» dedi Spina. «Bir çokları, ilgisizce, ya da umursamazlıkla pencerelerden seyrettiler. Sen ise, oturmuş, daha düne kadar tanımadığın bir kız için iç geçiriyorsun.»

Bu sözler öfkelendirdi Ayağı tez'i.

«Hemşeriyiz diye, iyi bir ailenin çocuğusun diye evimi açtım sana.» dedi öfkeyle. «Ama onur ve duygu gibi, hakkında birşey bilmediğin konulara burnunu sokmamanı rica ederim. Savaşa gelince; sadece öğrenciler ve taşralılar inanır savaş olacağına.»

«Savaş çıkacağına inanmıyor musun?»

«Savaş çıkacak, ama senin bildiğin gibisi değil. Bugünkü iktidar başımızda olduğu sürece, bizim için korkulacak birşey olamaz.»

Spina anlamayınca, Ayağı tez açıkladı:

«Hükümetin yaptığı herşey, turizmi geliştirmeye yarıyor.» dedi. «Parklar, yeni yeni anıtlar, karayolları, vaktinde gidip gelen trenler; herşey, herşey turistleri memnun etmek için yapılıyor. Tüküremezsin, duvara işeyemezsin, ayağını koltuğa dayayamazsın, sokağa sümküremezsin. Peki, bu fedakârlıklar neden yaptırılıyor? Turist çekmek için. Fakat, bütün bunlara rağmen, bir süredir, yabancı turist sayısında bir azalma oldu. Otelcilerin işi bozuldu. Yabancıları ülkemize çekmek için, bir tek kahramanca yol kaldı... savaş ilân etmek.»

«Nereden aklına geldi bu?» diye sordu Spina.

«Bütün Tireniyen kıyılarında, Riviera'dan ta Calabria'ya kadar pansiyon olmaya elverişli yerlerin sayımını yaptı hükümet. Topçu subayı olan bir dostuma, bunun sebebini sordum. İngiltere ile savaşa girilmesi açısından bir ön tedbir olarak alındığını söyledi. O zaman bütün mesele aydınlandı. Turist endüstrisinde bir buhran var. Kıyılarımıza gelenler azaldı. Hükümet, İngilizler gibi, zengin, dürüst ve çocuksu bir ulusa savaş ilân edecek. İngilizler kıyılarımıza çıkarma yapmak zorunda kalacaklar. En güzel yerlerimizi işgal edecekler. Otel endüstrisi, dondurma endüstrisi, kartpostal endüstrisi büyük kazançlar sağlayacak. Konuklarımız hiç gitmesin diye, hükümet, Milletler Cemiyeti'nin de yardımı ile, savaşı mümkün olduğu kadar uzatmaya çalışacak. İyice sıkılıp da evlerine dönmek istedikleri zaman da, faturayı dayayıverecegiz burunlarına.»

«İngilizlerin bunu ödeyeceğini mi sanıyorsun?»

«Ödeyecekler tabiî. Bir İngiliz centilmeni parasını vermeden otelden çıkmaz. Zaten, bu yüzden meselâ Rusya ile değil de, geleneksel dostumuz İngiltere ile savaşa gireceğiz. İstesek, Ruslar da gelir tabiî. Hem İngilizlerin iki misli de yerler. Ama para ödemeyecekleri gibi, bir de üste isterler. Oysa İngilizlerle pekâlâ yürütülür bu iş.»

Spina, Ayağı tez'in kendisiyle alay edip etmediğinden emin değildi.

«İtalyanlar gayri memnun beleşçilerden ibaret bir millet değildir; ciddî ve çalışkan bir millettir.» dedi. «Savaş korkunç bir felâket olur bizim için. Halkın böyle kayıtsızsa savaşa doğru yaklaştığını görünce, insanın tüyleri diken diken oluyor.»

«Sakın, bugünkü iktidara karşı olmayasın?» diye sordu Ayağı tez.

Spina cevap vermedi.

Ayağı tez devam etti. «Hayır, sen sadece taşralısın. Savaşı, ölüler ve yaralılar olarak düşünüyorsun. Artık kimsenin, burnunu kanatmak bile istemediğinden haberin yok. İngiltere ile yapılacak savaş, muhtemelen, bir futbol maçıyla bitecektir. Burada, Roma'da Londra'nın Arsenal'i ile Torino'nun Juventus'u arasında ve her iki hükümetin huzurunda oynanacak bir futbol maçı tasavvur et. Bunu seyretmek için, turistlerin nasıl üşüşeceğini düşün! İngilizler şikeyi kabul eder de, yenilmeyi göze alırlarsa, ülkemiz için nasıl bir zafer olacağını, düşün hele!»

«İmkânsız!» diye haykırdı Spina. «İngilizler, futbolda yenilmektense, Malta ile Mısır'ı gözden çıkarmayı tercih ederler.»

«Öyleyse zorlu bir maç seyredeceğiz» dedi Ayağı tez.

Spina, yorgun olduğunu; uyumak istediğini bahane edip, tartışmayı kesti. Aslında, Romeo ile irtibatı da koptuğuna göre, ne yapması gerektiğini düşünmek istiyordu. Marsica'daki dağınık köylü birlikleri arasından en işe yarar elemanları bulup çıkaracak; ilerde kendisine yardımcı olabilecek ve tutuklandığı takdirde yerini alabilecek birini bulmadan, yani hiçbir şey yapmadan Fossa'ya dönemezdi. Spina, güvenilir biri olduğu takdirde, yardımcısının mutlak işçi olması konusunda ısrar etmiyordu artık. Romeo, Rocca dei Marsi'li bir öğrenciden, Luigi Murica'dan söz etmiş; akıllı ve yürekli olduğunu, bir süre önce iz bırakmadan ortadan kaybolduğunu söylemişti. Ama, onu nerede ve nasıl bulacaktı? Bulsa bile, kendini nasıl tanıtacak, kimliğini nasıl ispatlayacaktı. Spina, bir kere daha boşlukta duydu kendini. O belirsiz ve sinir bozucu mücadele başlıyordu yeniden.

Ertesi gün, Canavarı, Murica hakkında araştırma yap-

maya gönderdi. Canavar bütün gün dolaştı; ama aramaları bir sonuç vermemişti. Kayıtlarda, Murica'nın hemen hemen bir yıl önce Ooma'dan ayrıldığı belirtiliyordu. Bu yüzden, onu aramaya devam etmek boşunaydı.

Spina, Trastevere'deki Via Morosini'ye gitti. Bir ay önce yeniden tutuklanmış ve Romeo'nun dediğine göre, hapiste gözleri iyice bozulmuş olan işçinin, Chelucci'nin karısını görmek istiyordu. Kadın iyi tanıyordu Spina'yı ve evine gelmesinden huzursuzluk duyuyordu. Oğlunun hapse atıldığını duyar duymaz Abruzzi'den kalkıp gelmiş olan ihtiyar köylü kadın da geliniyle beraber oturuyordu. Evde, ikisinden başka kimse yoktu. Gelini Milano'lu bir işçiydi; bir işçi ailesinin kızıydı; kaynanası ise okuma yazması olmayan bir köylü; ama pekâlâ anlaştıkları görülüyordu.

Genç kadın, «Yardım meselesiyle ilgili olarak mı geldiniz?» diye sordu Spina'ya.

«Ne yardımı?»

«Guruplar, siyasî mahkûmların karılarına yapmakta oldukları yardımı kestiler.»

«Neden?»

Kadın kızardı:

«Kiliseye gidiyorum da.»

«Bu, yardımı kesmek için bir sebep olamaz? Kesilmemesi gerekir... Peki ama, niçin gidiyorsunuz kiliseye?»

Kadın söze nereden başlayacağını düşünüp, bocaladı bir an; sonra anlattı:

«Kocam hapiste, onun görmeme izin vermiyorlar. Hasta olduğu halde bir doktor yollayamıyorum ona. Yapayalnız ve gözleri hemen hemen hiç görmüyor. İlk günler, oraya buraya koştum durdum; ama bir sonuç alamadım. Yapılacak hiçbir şey yoktu. Çok az tanıdığım annesi, kalktı geldi buraya. Bütün gün beraberdik. Ben umutsuzdum; o ise soğuk-

kanlılığını kaybetmiyordu. Sabahtan akşama kadar yanımdaydı; boyuna dudaklarının kıpırdadığını, oğlu için dua ettiğini görüyorum. Kendi ailemde hiç dua eden yoktu; bu, bana daima saçma gelmişti. Ama, ihtiyar kadın geldi ve oğluna bu yolla yardım etmeye çalışarak, duaya başladı. İlk günler, hiç ses çıkarmadan, yanında oturuyordum; o dua ediyordu, dudaklarını oynatıyor, arada bir bana gülümsüyor, arada bir de gözleri yaşarıyordu. Ben, hiçbir şey yapmadan, öylece yanında oturuyordum. Sonra, oğlu için gerçekten birşeyler yaptığını, yapmaya çalıştığını gördüm. Ona destek oluyor, hiç değilse destek olmaya çabalıyordu; karısı olan bense, onu kendi haline bırakmış, hiçbir şey yapmıyordum. Bir akşam, daha fazla dayanamadım; bana dua etmeyi öğretmesini istedim. Öğretti; artık beraber dua ediyoruz. Ona, beraberce yardım etmeye çabalıyoruz. Biliyorum, alay edeceksiniz bizimle.»

«Luigi Murica adında, Abruzzi'li bir öğrenciden söz edildiğini duydunuz mu hiç?» diye sordu Spina.

Kadın, «Hemen hemen bir yıl önce ortadan kayboldu.» dedi. «Annina Pecci bilir nerede olduğunu. Onun çok yakın arkadaşıydı. Benim de arkadaşım; terzidir.»

Spina'nın terzinin adresini sordu kadına.

«Murica gittiğinden beri, Annina içine kapandı; gurubundan bile ayrıldı.» dedi Chelucci'nin karısı. «Ama, ben söylerim geldiğinizi. Verdiğim adresteki evin dördüncü katında, tavan arasındaki odada oturuyor. Pencerede bir sardunya saksısı görürseniz, sizi bekliyor demektir.»

Terzi de, Trastevere'de, Via della Lungaretta'da oturuyordu. Spina üç dört kere gidip, sardunyanın pencerede olup olmadığına baktı; ama saksı görünmüyordu bir türlü. Sonunda sabrı tükendi, yukarı çıktı. Annina Pecci'yi, hem yatak odası, hem atölye olarak kullandığı, dağınık, küçük bir

odada, dikiş makinesine eğilmiş çalışırken buldu.

«Chelucci'nin karısı sözedecekti size.» dedi. «Murica'dan haber almaya geldim.»

Böyle habersiz geldiği için, öfke ve biraz da hayretle baktı kız.

Çok gençti; keskin, zarif, taze bir yüzü vardı; öfkesine rağmen gözleri çok güzeldi. Spina bocaladı, kız oturacak bir yer gösterene kadar kapıda durdu. Yanına gittiği zaman, kız mahzun bir tebessümle, saklamayı başaramadığı bir duygululuğu belirten bir tebessümle baktı ona.

«Sizinle, aradığınız kişi arasında tuhaf bir benzerlik olduğunu, biliyor musunuz?» dedi. «Hattâ, birini ziyarete gelince, gösterdiğiniz kabalık bile benziyor. Üstelik o da Rocca dei Marsi'de doğmuş; sizin köyünüze pek uzak olmasa gerek.»

«On kilometre bile yok.» dedi Spina, «Nerede şimdi?»

«Sizden sözederdi.» diyerek devam etti. kız. «Sizi tanımadığına üzüldüğünü sık sık söyledi. Ama guruplar öylesine bölük pörçüktü ki, üyeleri tanımak güçleşiyordu »

«Onu görmeyeli ne kadar oldu?»

«Nerdeyse bir yıl oluyor. O zamandan beri, birkaç kişi gelip, sordu.»

«Hapiste olabilir mi?»

Kız kesinlikle, «Hayır.» diye cevap verdi. «Geçen yıl tutuklanmış, birkaç ay hapis yatmıştı. Çıktığı zaman, bir daha hapse girmektense, kendini öldürmeye ant içmişti.»

Merdivenlerde ayak sesleri duyuldu. Küçük bir kız, onarılmak üzere bir elbise getirdi, bırakıp çıktı.

«Murica'yı uzun süredir tanıyor musunuz?» diye sordu Spina.

Bu soru, kızın kendini tutma çabalarını yıkan, bir hatıralar selini boşandırdı ansızın.

«Üç yıl kadar önce, gurupta tanıştık ve birbirimizden hemen hoşlandık.» dedi. Kulaklarına kadar kızarmıştı. «Basit bir aşk değil, çılgınlığa varan bir tutkuydu bu. O zamanlar, daha ailemle beraber oturuyordum; annem söylenip duruyordu, haklıydı da; çünkü herşeyi unutmuş, dünyada ondan başka hiçbir şeyle ilgim kalmamıştı. Bunun nasıl bir duygu olduğunu anlatmak güç. O, benim oğlum, kardeşim, babam, kocam, sevgilim, herşeyimdi. Onsuz yaşayabileceğimi düşünemiyordum. O da beni çok seviyordu.»

Kız arkasını dönüp, gözyaşlarını gizlemeye çalıştı. Dönüp, tekrar makinenin başına oturduğu zaman, gözleri kıpkırmızıydı.

«Unutmuş olduğunuz şeyleri hatırlatmak istemezdim.» dedi Spina.

Kız, «Unutulmuş birşey yok.» dedi. «O acı hatıralar her zaman gözümün önünde, gitmek bilmiyor bir türlü. Hayatımı onlar yönetiyor.»

«Bakın.» dedi Spina. «Biz, ihtilâlciler sayıca az ve güçsüzüz. Karşımızda, koskoca bir menfaatler ve korku dünyası var. Direnmek için, bizi yoketmelerine fırsat vermemek için, güçlerimizi birleştirmeli, elimizden geldiğince birbirimize destek olmalıyız. Oysa, bütün gücümüzü duygusal saçmalıklara harcıyoruz.»

«Arkadaşlığımız, gurup çalışmalarımıza hiçbir şekilde zarar vermemişti.» dedi kız. «Tersine, en çok çalışan bizdik. Geziler düzenliyor; akşamları okuma toplantıları yapıyor; üzerinde tartışmak için, sosyal problemlerle ilgili kitaplar seçiyorduk. Hattâ, gurup çalışmalarına daha çok vakit ayırabilmek için, evlenmekten, ev bark kurup, çocuk sahibi olmaktan bile vazgeçtik.»

Spina, «Gerisini tahmin edebiliyorum.» dedi. «Aşkınız öldü; ve onunla beraber, gurupla ilginiz de kesildi.»

Kız başka şeyler düşünüyordu; Spina'nın dediklerini duymadı bile.

«İlk defa anlatıyorum bu hikâyeyi.» dedi. «Ama, onun hemşehrisisiniz; ona benziyorsunuz; herhalde düşünceleriniz ve kusurlarınız da onunkiler gibidir. Acı hikâyemizi anlatabilirim size. Geçen yıl hapse girdiğinde, pek çok dövmüşlerdi; ama onu asıl etkileyen bu dayak değil, onurunu kırmaları, yüzünü tokatlayıp, suratına tükürmeleri olmuştu. Hapisten çıktığı zaman, sinirleri bozuktu, yıkılmıştı. Bedenî güçsüzlüğüne verdim bunu önceleri; ama haftalar geçiyor, polis düşüncesi, yeniden tutuklanma ihtimali aklından çıkmıyordu. 'Yeniden hapse gireceğime, kendimi öldürürüm, daha iyi.' diyordu boyuna. Ben de şüpheli görüldüğüm için; polis, ben dahil bütün eski ilişkilerini koparmasını ihtar etmişti. Bu yüzden, benimle beraberken daima sinirli oluyordu. Sokaktan geçen bir otomobil sesi, sararmasına yetiyordu. Nerede buluşacağımızı şaşırmıştık. Beni hâlâ seviyor, sık sık benimle olmak istiyor, iki gün görmese kıskançlıktan deliye dönüyordu; ama benimle beraberken tehlikede olması, neredeyse benden nefret etmesine sebep oluyordu. Eskisi gibi rahatça buluşamıyorduk. 'Polis her an gelebilir' diyordu. Sağlığı bile bozulmuştu; kalbinden şikâyet ediyor, sindirim güçlüğü çekiyordu, saçları kırlaşmaya başlamıştı. Onu aramak üzere, buraya sık sık bir polis geliyordu. Apulia'lıydı: olur olmaz saatte, çoğunlukla da geceleri, ben yattıktan sonra gelirdi. Murica'dan çok, benim peşimdeydi. Birkaç kere zor kullanarak kendimi savunma durumuna düştüm; sonunda bir kuzenimi, benimle kalmak üzere, yanıma çağırdım. Geçen yıl, Noel günü, Porta San Paolo'nun dışında bir lokantada yemek yemiştik Murica ile. Alışılmamış derecede soğukkanlı ve neşeliydi; hemen hemen eski günlerdeki gibiydi. Uzun süredir yalnız kalmamıştık; o gün öğleden son-

ra buraya gelmemizi istedim. Gelirken çiçekler, meyvalar, tatlılar, bir şişe de Marsala aldık. Çiçekleri vazoya yerleştirmeme yardım ederken, daha önce kilitlemiş olduğum kapı vuruldu, birden. 'Kim o?' diye seslendim. 'Polis!' diye cevap geldi. Murica düşmemek için bir sandalyeye çöktü ve kapıyı açmamamı işaret etti. Ama, kapı giderek artan bir hızla vurulmaya başladı. 'Hapse girmeyeceğim.' diye mırıldandı Murica. 'Kendimi pencereden atarım, ama hapse girmem.' Bu arada, polis neredeyse kırıyordu kapıyı. Şuradan terasa çıkılır; terastan da dama geçmek kolaydır; Murica'ya dama saklanmasını söyledim. Çıkar çıkmaz, kapıyı açtım. İki polis girdi içeri; biri Apulia'lı olan, öteki tanımadığım bir polisti. Murica'nın yanımda olduğunu biliyorlardı; beraber gelirken görmüşlerdi. Yatağın altına, dolaba baktılar. Apulia'lı, 'Odada yoksa, damdadır.' dedi. Balkona gitmelerini engelleyip, 'Onu tutuklamayın! Onu tutuklayamazsınız!' diye haykırmaya başladım. Polisler, önlerinden çekilmem için var güçleriyle çabaladılar; ama, ellerimle, ayaklarımla, dişlerimle karşı koydum onlara. 'Onu tutuklamayın!' diye bağırdım. Apulia'lı 'Bir şartla tutuklamayız.' dedi. 'Ne derseniz razıyım.' diye cevap verdim. Murica'yı hapisten kurtarmak için hayatımı bile seve seve verebilirdim; ama polisin istediği başkaydı. Beni tutup yatağa yatırdılar, soydular. Burada ne kadar kaldıklarını bilmiyorum. Çok sonra, balkonun yarı kapalı pancurları arasından, Murica'nın 'Gittiler mi?' diye seslendiğini duydum. Odaya girdi. 'Ne yapıyorsun? Uykun mu var?' dedi. Pencereye yaklaşıp, evin gözlenip gözlenmediğine baktı. 'Sokakta kimse yok.' dedi. Masadan bir bisküvi alıp yedi. Kapıya gitti, merdivenlerde kimse olup olmadığına kulak verdi. Sonra yanıma geldi. 'Ne yapıyorsun?' diye sordu tekrar. 'Uyuyor musun?' Üzerimde bir çarşaf örtülüydü. Çarşafı açtı. Çıplak olduğumu gördü; gidenlerin

çarşaf üzerindeki işlerini farketti. İğrenerek yüzünü buruşturdu. 'Orospu!' deyip, tükürdü yatağa. Noel için aldıklarımızın hepsini, masadan yere savurdu. Dikiş makinesini kaldırıp yere çaldı. Marsala şişesini aynaya fırlatıp tuzla buz etti. Sonra gitti. Ne kımıldadım, ne de sesimi çıkardım. olan olmuştu.»

Kız sustu. Merdivenden, bir erkeğin ayak sesleri duyuluyordu. Spina kalktı, «Gelen Apulia'lı polisse, bu sefer dama sen çıkacaksın; ben de onu tuttuğum gibi pencereden fırlatacağım.» dedi.

Ama gelen polis değil, dikişlerini dışarı veren bir moda evinin adamıydı. Adam bir paket bırakıp gitti.

«Apulia'lı polis, bir daha buraya uğramamak akıllılığını gösterdi. Arkadaşı da görünmedi hiç. Bir iki kere, uzaktan, sokağın köşesinden görür gibi oldum onları; ama hemen uzaklaştılar.»

«Murica'nın nerede olduğunu sanıyorsunuz?» diye sordu Spina.

«Rocca dei Marsi'deki evine gitmiştir mutlak.»

«Onu bulup, olanları anlatmaya çalışmadın mı hiç?»

«Olan oldu bir kere.» diye cevap verdi kız.

Spina, «Ben gidip, konuşacağım onunla.» dedi.

Spina Via dei Marsi'deki sığınağına döndüğü zaman, Ayağı tez kollarını açarak karşıladı onu.

«Tanrı gönderdi seni.» dedi. «Dinle bak, bugün Palatine'de, Sur-dışı Canavarının elinden bir değil, iki tane turist kurtardım. Ana kız bunlar.»

«Nereliler?»

«Bilmiyorum. İkisi de sapsarı» dedi Ayağı tez. «Ya Alman, ya da Norveçli olmalılar. Küzeyde bir yerde olması gereken Kopenhag'dan geldiklerini söylediler. Bana karşı büyük, ama gerçekten büyük bir minnet duyuyorlar. Nere-

deyse gelirler, görürsün. Yardımına ihtiyacım olacak.»

Spina anlamadı.

«Ben kızla meşgul olacağım; sen de annesiyle ilgilenmek lûtfunu göstereceksin.»

«Annesi kaç yaşında?»

«Yaşasın ne önemi var?» diye cevap verdi Ayağı tez. «Önemli olan tecrübedir. Üstelik çok da genç gösteriyor; kendin de göreceksin. O taraflarda yaşayan insanlar balık yağı ile beslenirler, artık sen düşün nasıl birşey olduğunu. Kart tavuğun eti daha lezzetli olur.»

Spina kendi dertlerine daldığı sırada, Ayağı tez, kart tavuk etinden neler pişirilebileceğini sıralamaya koyuldu. Spina düşünüyordu: 'Hemen Abruzzi'ye gidip, Murica'yı bulmalı ve onun Pompeo ile ilişki kurmasını mı sağlamalı; yoksa bekleyip, Romeo'yu tekrar gördükten sonra Roma'da güvenilecek bir işçi mi aramalıydı.

Kopenhag'lı kadınlar, elleri armağanlarla dolu, geldiler. Yaşlısı, balık yağının canlı ve ayaklı bir reklâmı gibiydi. Genci ise, daha saçları örgülü, onbeşinden fazla göstermeyen bir kızdı. Yaşlısı, arkeoloji ile ilgilendiği için, Roma'ya gelmiş olduğunu söyledi.

Ayağı tez, «Bu arkadaşım, ünlü bir arkeoloji profesörüdür.» dedi.

Kadın, kırlarda gezinmeye, yürüyüş yapmaya da çok meraklı olduğunu söyledi.

Ayağı tez, «Arkadaşım, kır gezintilerinde üstat olarak tanınır» diye cevap verdi.

Kız çiçeklere bayıldığını, Lâtince öğrendiğini ve Virgilius'tan ezbere şiirler bildiğini söyledi.

Ayağıtez, «Çiçeklere ve Virgilius'a bayılırım.» dedi. «Çiçekler ve Virgilius olmasa, hayatın anlamı kalmaz.»

Konuşma bu düzende sürdü. Bir ara, kadın, o ana ka-

dar söylemeyi unuttuğu için özür dileyerek; Sur-dışı Canavarını polise şikâyet ettiğini ve yetkililerin kendisini bir mükâfat vermeleri için, kurtarıcısının adresini bildirdiğini söyledi.

«Canavar hakkında daha geniş bilgi almak için, hemen bir polis gönderecekler.» dedi.

Spina, çantasını, şapkasını alıp kapıya yürüdü.

«Sigara almaya gidiyorum.» dedi. «Hemen dönerim.»

Via dei Marsi'den, Via degli Ernici'ye indi ve dosdoğru yürüdü. Porta San Lorenzo'da, birinin kendini tanıyıp izlediğinden kuşkulandı; ama hareket halinde bir tramvaya ilk fırsatta atlayabilme umuduyla, başını çevirmeden yoluna devam etti. Fiazzale Tiburtino'da bir taksi çevirdi. Bu sırada, arkasında, bildiği bir şarkının ıslıkla çalındığını duydu:

Dikensiz olmaz gül
Öpüşsüz olmaz kadın...

Taksi boştu. Spina ile Romeo hemen atladılar.

«Portonaccio'ya çek.» dedi Romeo.

Portonaccio istasyonuna gelmeden, arabayı durdurup savdı.

«Via Panisperna'daki infilâktan haberin var mı?» diye sordu Spina'ya.

Spina'nın haberi yoktu.

«Uliva'nın katı havaya uçtu. Kendisi, karısı, alt kattakiler yıkıntının altında kaldılar. Basının açtığı savaş kampanyasına uygun düşmeyeceği ve o pek böbürlendiğimiz ulusal güvenimizi sarsabileceği için; gazetelere bu konudan sözetmeme emri verildi. Ama infilâk kentin göbeğinde oldu; haberi de şimşek hızıyla yayıldı. Uliva, birkaç gün sonra, bütün hükümet üyelerinin hazır bulunacağı bir tören sırasında, Santa Maria degli Angeli kilisesini havaya uçurmak için muazzam bir plan hazırlıyormuş. Yıkıntıların kaldırıl-

masına çalışan itfaiyeci arkadaşlardan biri, Uliva'nın kâğıtları arasında, kilisenin büyük mikyaslı bir plânıyla, bir sürü teknik not bulunduğunu haber verdi.»

«İki gün önce, onu görmeye gittim.» dedi Spina. «Büyük bir cenaze töreni hazırladığı intibaına kapılmıştım ben de.»

«Kapıcı seni girerken gördüyse, hatırlayacaktır mutlak.» dedi Romeo. «Kolay unutulmayacak bir yüzün var. Burdan gitmen için bir sebep daha.»

Bir parmaklıktan atlayıp, kum ocağına girdiler. Via Tiburtina'ya yeniden çıktıklarında, Pietro Spina, yine Don Paolo Spada olmuştu. Abruzzi trenine yetişmek için, doğru istasyona gitti. İstasyonun önünde, büyük bir kalabalık toplanmıştı; askerler ve milis kuvvetleri vardı.

«Ne oluyor?» diye sordu Don Paolo.

«Yarın seferberlik ilân edilecek. Yarın savaş başlıyor.» dedi biri.

Yarın ha? Bir süredir savaş söylentileri sürüp gidiyordu. Ama o kadar çok sözü edilmişti ki, olmayacak ve anlamsız birşeymiş gibi görünmeye başlamıştı. İşte şimdi, olamayacak gerçekleşiyordu; daha doğrusu perde arkasındaydı şimdilik; yarın perde açılacak, sahnede boy gösterecekti.

Don Paolo geceyi Avezzano'da geçirip, ertesi sabah ilk trenle, Fossa'ya doğru yoluna devam etti. Kompartmanı, askere çağırılmış gençlerle doluydu. Yakalarında, iktidar partisinin rozeti olan iki bey, savaştan sözediyorlardı. Öteki yolcular, sessizce dinliyorlardı, onları.

«Ordumuzun elindeki en son silâh sayesinde savaş birkaç haftada biter.» dedi biri. «Ölüm ışını, düşmanı kömüre çevirecek.»

Öteki, «Avezzano baş rahibi, bugün askere alınanları takdis edecek» dedi. «Ölüm ışını, Papanın misyonerlerine

yol açacak.»

Genç askerler arasında, elinde armonikasıyla yaşlı bir köylü oturuyordu. Oğlu, başını babasının omzuna dayamış, uyumuştu. Yanındakiler, «Birşeyler çalsana bize.» dediler. Ama ihtiyar, ve esrarengiz ölüm ışınından sözeden beylerin konuşmasını kaçırmak istemediği için, 'olmaz' der gibi başını salladı. Beylerin ikisinde de çifteler, fişeklikler vardı; Fucino'ya bıldırcın avına gidiyorlardı.

«Bıldırcınlar gecikti bu yıl.» dedi biri. «Ama geçen yıldan daha yağlı hayvanlar»

«Her gecikmenin bir karşılığı vardır!» diye, gülerek cevap verdi öteki. Çok akıllıca bir şey söylemiş gibi gülüyordu; yanındakiler de, aptal görünmemek için, biraz geç de olsa gülmeye başladılar.

Her istasyonda duran trene yeni asker adayları biniyordu. Hemen hepsi de, içki ve gübre kokuyorlardı. Kanapelerde yer bulamayanlar, yerlere yattılar. Aralarında, köylüler olduğu gibi, yapı işçileri, teknisyenler, zanaatkârlar da olmalıydı; ama ayırdetmek imkânsızdı. Yoksulluk hepsini birbirine benzetmişti. Nesillerdir süre gelen yoksulluğun biçimlendirdiği, insan dışı bir çalışmanın yıprattığı, işsizlik, içki ve salgın hastalıkların defalarca yıkıp bitirdiği vücutları ve yırtık elbiseleriyle, birer genç dilenciye benziyorlardı. Birkaçı çantalarından mısır ekmeği çıkarıp yediler. Armonikalı ihtiyar, bir şarap şişesini elden ele dolaştırdı. Kurumuş boğazlardan gürültüyle akıp gitti şarap. Yanındakiler «Bize birşeyler çal.» dediler, ama ihtiyar 'olmaz' der gibi yine başını salladı.

Don Paolo, kompartmanın bir köşesine büzülmüştü. Eski, ezik şapkası, soluk, yırtık cübbesiyle, bir dağ köyü rahibine benziyordu; ama, çakmak çakmak, ateşli gözleri yepyeni birşeye dalmıştı. Aptallık ve korkunun yarattığı uyuşukluğu silkip atmak için, tehlikeyi özlüyordu. Küçük

küçük ayrıntılardan, köylüleri, ovada yaşayanları, dağdaki çoban kulübelerinden inmiş olanları ayırdedebiliyor; acıya dayanma yetenekleri sonsuz olan bu insanları; yalnızlığa, cehalete, güvensizliğe alışmış olan ve aile aile birbirlerinden nefret eden; kendi yalnızlığında aldatılmaya, yalnızlığında istismar edilmeye, yalnızlığında hakarete uğramaya, yalnızlığında alçaltılmaya kanıksamış bu insanları tanıyordu.

Şimdi de, iflâsın eşiğine gelmiş olan iktidar bürokrasisi kendini kurtarmak için bu insanları kullanarak açacağı savaşın getireceği kanlı değişiklikten medet umuyordu. Ama, bunu yapabilmek için, onları askere almak, yalnızlıklarından çekip koparmak, bir araya getirmek zorundaydı. Onları silâh altına almak, ellerine silâh vermek zorundaydı. Aç ve yoksulları harekete geçirmenin nasıl başladığını herkes bilirdi, ama bu hareketin nasıl biteceğini kimse kestiremezdi.

Don Paolo, yolcu kalabalığı içinde, Orta'dan, kendi köyünden sandığı birini görür görmez, yüzünü dua kitabına gömüyor; şapkasını gözlerine indiriyordu. Gözü, *Venit hora mea** sözlerine takıldı. Yanındakilere bakıp gülümsedi. 'Köleler, saatimiz geliyor', diye tekrarladı kendi kendine.

Trenin geçmekte olduğu yer, bildiği Marsica'ya benziyordu. Yeni ve yabancı bir yer olmuştu. Propaganda Ülkesi haline gelmişti. Trenin üzerinde, istasyonlarda, telgraf direklerinde, duvarlarda, kaldırımlarda, ağaçlarda, sokak helâlarında, kilise kulelerinde, bahçe kapılarında, köprü parmaklıklarında, okullarda, barakalarda, iktidar partisinin savaş sloganları göze çarpıyordu. Üzerine zorla geçirilmiş çarpıcı ve sunî görüntüden sıyrılabilen; âlelâde, basit, gündelik ne varsa, daha bir sinmiş, daha bir ürkmüş, daha bir köşesine çekilmiş gibiydi. Fossa, renk renk toplantı ilânları, çelenkler, bay-

* *«Benim saatim geliyor».* Ç. N.

raklar altında kaybolmuş; badana, boya, kireç ve kömürle her duvar boyunca yazılmış savaş ve öldürmeyi öven sloganlarla tanınmayacak hale gelmişti. Girasole oteli, eşraftan olanların karargâhıydı sanki.

Berenice heyecan ve telâş içindeydi; ama yine de Don Paolo'nun ellerini tekrar tekrar öperek karşılayacak kadar vakit buldu.

«Bu güzel günde aramızda olmanız, ne büyük bir talih!» dedi.

Delikanlılar ve yaşlılar, yemek odasında, merdivenlerde kaynaşıp duruyorlardı. İktidar partisinin rozetini taşıyan bir gurup masa başında oturmuş; halkın birden galeyana gelip, kendiliğinden başlatacağı yürüyüşü; öğleden sonraki gösteri yürüyüşünün düzenlenmesini tartışıyorlardı. Çok konuşmaktan, daha şimdiden sesleri kısılmıştı; oysa ödevleri; Fossa ve çevresindeki herkesin, galeyana gelip kendiliğinden yürüyüşe katılmasını sağlamak için sıkı tedbirler almaktı.

«Pietrasecca'ya da kamyon yollayacak mıyız?» diye sordu biri. Bir başkası «Tabii!» diye cevap verdi. «Asker de yollayalım ki, halk gönüllü olarak gelmesi gerektiğini anlasın.»

Bir başka masada, yağlı, göbekli ve besili adamlar oturmuş; Zabaglione'nin başkanlığında, geceki şölenin yemek listesini hararetle tartışıyorlardı. Zabaglione o kadar heyecanlanmıştı ki, Don Paolo'nun geldiğini görmedi. Bir büyük fikir ayrılığı; yüksek prensipler üzerinde bir anlaşmazlık ortaya çıkmış ve Zabaglione bunu onur meselesi yapmıştı.

«Yemin ederim ki,» diye bağırdı, «onurum üstüne, karımın ve kızlarımın namusu üzerine and içerim ki, beyaz şarap kırmızı şaraptan önce verilirse, çıkıp giderim!»

Komitenin diğer üyeleri, haklı bir öfkeyle, «Buna şantaj denir!» diye haykırdılar.

Ama Zabaglione kollarını kavuşturup, diretti.

«Prensip, prensiptir.» dedi.

Gönüllü yazma komitesi, birinci katta, Berenice'nin yatak odasında toplantı halindeydi. Oturacak sandalye bulamamış olan üyeler, ev sahibesinin yatağına ilişmiş veya boylu boyuna uzanmışlardı. Yastıklar nakışlarla süslenmişti ve ortalarına 'Hayırlı Rüyalar' sözü işlenmişti. Yatağın baş ucunda, kucağındaki güvercini okşayan bir melek resmi asılıydı. Fossa'daki aç ve yoksulları askere almak demek, borçlarını ödeyemeyenleri askere almak demekti. Fossa Bankasının yöneticileri, hileli iflâs suçuyla yargılanmaktan kurtulmak için, Afrika'ya gönderilmelerini istemişler ve onların bu vatansever davranışları diğerlerine örnek olmuştu. Girasole otelinin karşısına gelen meydandaki hazır elbiseci, bir süre önce iflâs edip, kepenklerini kapatmıştı. Ama o sabah, dükkânı yeniden açmış; karısını tezgâha oturtup, kapıya, 'Bu dükkânın sahibi gönüllü yazılmıştır. Alacaklılara duyurulur.' yazılı bir tabelâ asmıştı. Bir savaş kahramanının mallarının haczini kimse talep edemezdi, artık...

Vergi memuru, gönüllüler listesine göz atarak; «Bu bir ipotek savaşı!» diye fikrini belirtti.

Eczacı Don Senofonte, her yerde oğlunu arıyor bulamıyordu. Herkesin oğlu gönüllü yazılırken kendi oğlunun yazılmamasına üzülmekte haklıydı; onun da, vâdesi yakında dolacak senetleri vardı. Oğlunun hatâsı yüzünden bunları ödemek zorunda kalacak mıydı?

Her rastladığına, «Pompeo'yu gördünüz mü?» diye soruyordu, heyecanla. «Hangi cehennemin dibine girdi? Onu bulursam, ve eğer gönüllü yazılmamışsa, tanrı şahidim, çekip vuracağım!»

Don Paolo da Pompeo'yu görmek istiyordu. Habeşistan'ın yoksul köylülerine karşı açılan savaşı, hürriyet yolunda bir iç savaş haline getirmek için ne yapılması gerektiğini

konuşmak istiyordu onunla. Don Pompeo'nun babasına birşey söylemedi; ama Villa delle Stagioni'ye, onu aramaya gitti. Ev ıssız ve sessizdi. Havuzun yanında, tek başına oturan Bianchina'ya rastladı. Kendi kendine şarkı söylüyor; kâğıttan kayıklarla oynuyordu. Rahibi görür görmez ayağa fırlayıp, boynuna sarıldı.

«Pompeo nerede?» diye sordu Don Paolo.

«Roma'ya gitti.» dedi Bianchina. «Çağırmışlar.»

«Kim çağırmış?»

Bianchina kesin olarak bilmiyordu.

«İkinci ihtilâlle ilgili olsa gerek.» dedi.

«Alberto nerede?»

«Pietrasecca'da, ailesinin yanında. Pompeo'yu kıskandığı için bıraktı beni.»

«Sığırtmaç nerede?»

«Su anda, arabayla baronesi gezdiriyor.»

«Ne baronesi?»

Bianchina, Villa della Stagioni baronesinin, resimli romanlara benzeyen hikâyesini anlattı. Barones, okuduğu manastırdan on altı yaşında ayrılınca, yaşlılığın, çeşitli borçların, türlü hastalıkların etkisiyle beli bükülmüş bir baronla evlenmişti. Baron bir düelloda, öldürücü bir yara almış; hâlâ genç ve güzel olan barones de, sevinçle, kente taşınmıştı. Ama şimdi yoksul düşmüş; Piedmontese süvarilerinden olan ve söylentilere göre Kırım savaşına katılmış bir albay olan ve kendisine bir süvari kısrağı imişcesine davranan yaşlı âşığı ile buraya sığınmıştı. Sığırtmaç birinci kattaki odalardan birini, onlar için düzenlemişti Odada, baronluğun taçlı armasıyla süslü bir tentesi olan, geniş bir karyola vardı. Dam uzun yıllardır aktarılmadığı için, yağmurda akıyordu. Böylece tente, bir süs unsuru olmaktan çıkıyor, yağmurlu havalarda baronesi ve albayını koruyordu.

«Uyurlarsa tabii.» diye ekledi Bianchina.

«Uykuları mı kaçıyor?» dedi Spina.

Bianchina, «Her akşam, albay öyle bir gürültülü şekilde kavga ediyor ki, okuldayken öğrendiğimiz Türk-Rus savaşında sanıyorum kendimi.» dedi. «Ben aldırmıyorum. Ama sığıtmacın çok canı sıkılıyor buna.»

«Bu saçmalıkları bırakalım.» dedi Don Paolo. «Sizden bir ricam var.»

Bianchina, Rahib'in önünde eğilerek,

«Ecce ancilla Domini.» dedi. «Bakın, hizmetçiniz emrinizde.»

Don Paolo, Bianchina'dan, Rocca dei Marsi'ye gidip, Luigi Murica diye birini bulmasını rica etti.

«Roma'dan bir tanıdığının kendisini görmek istediğini söyleyin.» dedi. Gelip gelemiyeceğini sorun. Sizi çok sıkıştırırsa bile, başka hiçbir şey söylemeyin.»

Bianchina, Rocca'ya gitti; Don Paolo da Girasole oteline döndü.

Radyoda, savaş ilânını bildirecek haberler saati yaklaştıkça, sokaklardaki kalabalık artıyordu. Sağdan esnaf ve büyük memurlar soldan köylüler geldiler. Sağdan; polis, asker, milis, iktidar partisi ve korporasyon üyeleri dolu, motosikletler, otomobiller, kamyonlar geldi. Soldan; köylülerle dolu eşekler, arabalar, bisikletler ve kamyonlar geldi. İki bando yürüyüş yaptı; yanyana geçtiler, dönüp karşı karşıya geçtiler, tekrar yürüdüler. Bandocuların çoğu, sirklerdeki hayvan terbiyecilerinin veya büyük otellerdeki kapıcıların, önü çift sıra madenî düğmeli üniformalarını giymiş işçilerdi. Bir berber dükkânının önüne, Habeşistanlı kadınları göğüsleri dizlerine kadar sarkmış olarak gösteren kocaman bir karikatür asılıydı; bir gurup çocuk önünde durmuş, arsız arsız bakıp gülüşüyorlardı.

Köylüler, küçük toprak sahipleri, kömürcüler, çobanlar soldan akın ediyorlar; iktidar partisi temsilcileri sağdan geliyorlardı. İktidar partisi binası ile belediyenin arasına, alanın bir ucuna, bayraklarla süslü bir hoparlör yerleştirilmişti. Savaşın ilânını bildiren ses, buradan yayılacaktı. Kalabalık biriktikçe, ülkenin kaderini elinde tutan bu küçük ve sihirli aracın çevresinde toplanmaya başladı. Kadınlar, pazarda veya kilisede olduğu gibi yere çömelmişler; erkekler, eşeklerin semerlerine ve heybelere oturmuşlardı. Herkes neden toplanıldığını biliyor ve savaş ilânının duyulacağı, küçük araca yan gözle bakıyordu; kendilerini, böyle birarada görmekten doğan bir hüzün, şaşkınlık ve güvensizlik içindeydiler. Alan ve alana açılan sokaklar dolup taşıyor; ama çevre köylerden gelen sessiz ve sürekli insan seli devam ediyordu. Yoksulluk ve açlığın seferberliği ilân edilmişti sanki! Taşocaklarından topallar, dökümhanelerden körler, tarlalardan kamburu çıkmışlar geldi. Kükürt ve kireçten yanmış elleriyle bağlarda çalışanlar; ot biçmekten eğrilmiş bacaklarıyla dağlılar geldi. Herkes gelmeye can atıyordu; çünkü komşuları geliyordu. Savaştan kötülük gelecekse, hepsine birden gelecek, onun için de kötülük sayılmayacaktı bu. Ama eğer iyilik gelecekse, o zaman da herkes payına düşeni sağlama bağlamalıydı. Böylece hepsi geldiler; üzümlerin ezilmesini, kazanların temizlenmesini, tohumlukların ayrılmasını bırakıp, kasabaya doluştular. Pietrasecca'lılar da geldi; Girasole otelinin önünde kamyondan indirdiler onları. Bayan öğretmen, ne yapacaklarını, ne diye bağıracaklarını, hangi marşları söyliyeceklerini anlatıyor; ama sesi, kargaşalıkta boğulup gidiyordu. Şatap'ın sabrı taştı.

«Bizi rahat bırakın!» diye haykırdı. «Çocuk değiliz. Amerika'da bulundum ben.»

Don Paolo, kendisi ayrıldıktan sonra, Pietrasecca'da

olup bitenler üzerinde Magascia ve ihtiyar Gerametta ile konuşmaya daldı. Magascia, Don Pasquale Colamartini'nin ölümünü anlatmaya başladı.

«Sizinle beraber Fossa'ya indiği günü hatırlarsınız, efendim.» dedi. «İşte o akşam, eve ölüsü geldi. Beygiri Diana, ölüsünü arabayla evin kapısına kadar getirdi. Yolda, birkaç kişi yanından geçip, selâmlamış onu; ama hiç biri de ölmüş olduğunu farketmemiş. Gerçekten de biraz kaykılmıştı; uyuyor gibi başı önüne düşmüştü; dizginler de hâlâ elindeydi.»

«Köklü bir aile daha söndü; banka onları da mahvetti.» dedi Gerametta.

«Mastrangelo bacağını kırdı.» diye devam etti Magascia. «Bir gece kayınbiraderi Nicola Ciccavo'nun evinden çıkarken ayağı kayıp düşmüş. İncindi sanmış; ama sancı geçmeyince, buraya, Fossa'ya getirip doktora gösterdiler; doktor kırık olduğunu söylemiş. Tedavi edilemeyecek kadar gecikilmiş olduğu için topal kaldı.»

Pietrasecca köylüleri, törenin başlamasını bekliyorlardı, sessizce. Kadınlar, erkeklerden daha sabırsız, daha meraklıydılar. Gesira, 'makine konuşmaya başlayıncaya kadar' kadınların kiliseye gitmesini teklif etti; yerlerini kaybetme korkusuyla, Filomena Sapone ve Annina Stradone teklife karşı çıktılar; ama öteki kadınlar gitmeye başlayınca, onlar da gittiler. Bu arada, erkekler bir şişe şarap dolaştırıp, ağızlarını şapırdatarak içiyorlardı.

Giacinto Campobasso, Don Paolo'ya «Ne zaman konuşmaya başlayacak?» diye sordu , sihirli aracı göstererek.

«Bilmiyorum.» diye cevap verdi Rahip. «Sanırım, neredeyse başlamak üzeredir.»

Bu haber ağızdan ağıza dolaştı; sessizlik ve gerginlik arttı.

Büyücü kadın Cassarola, Bersagliera'nın çekmekte ol-

duğu, Magascia'nın arabasından inmek istemiyordu. Kadınlar kiliseden döndüler ve onu indirmeye çalıştılar.

«Gel aşağı!» diye seslendiler. «Gel, yanımızda otur.»

Büyücü kadın, cevap bile vermeden gökyüzünü seyretmeye devam etti. Arada bir alçak sesle, o korkunç kehanetini tekrarlıyordu:

«Sarı bir nur iniyor gökten.» diyordu. «Savaş olacak; arkasından salgın başlayacak.»

Öteki kadınlar sarı nuru göremedilerse de hemen istavroz çıkardılar.

«Hangi azize dua etmeliyiz?» diye sordu Gesira.

«Duanın faydası olmaz.» dedi büyücü. «Tanrı karalara, denizlere, göklere egemendir. Ama bu sarı nur, gökler ötesinden iniyor.»

Şatap, şarap şişesini uzattı ona. Kadın şişeyi ağzına götürüp içti. Sonra yere tükürüp, gözünü yeniden gök yüzüne dikti. Magascia arabaya çıkıp, kulağına fısıldadı.

«Bana doğru söyle.» dedi. «Ne görüyorsun gerçekten?»

«Sarı bir nur iniyor. Savaş olacak, ardından salgın gelecek.»

Ellerinde, üç renkli kokartlar dolu sepetlerle, kızlar dolaşıyordu sinirli ve heyecanlı kalabalığın içinde. Don Paolo, aralarında Zabaglione'nin üç kızının da bulunduğunu gördü. Kızlar yaklaşıp, göğsüne bir kokart iliştirdiler. Ter içinde, soluk soluğa ve heyecanlıydılar.

«Ah, aziz peder!» dediler. «Ne güzel bir gün! Ne unutulmaz bir gün!»

Hoparlörün yanında yer almak isteyen yeni gelenlerin kaynaşması kalabalığı birden dalgalandırınca, kızlar uzağa sürüklendiler.

En uzak köylerden bile, akın akın gelenler vardı. Keçi derisinden pantolonları, sandaletleri ve altın küpeleriyle, ço-

banlar göründü. Don Concettion Ragu, milis subayı üniformasıyla kalabalığın arasında belirdi.

Eski okul arkadaşı tarafından tanınma tehlikesini önlemek için, Don Paolo, otelin ikinci katındaki odasına çekildi. Kalabalığı ve töreni görebilecek şekilde, pancurların arkasına gizlendi. Çocukluğundan bir hatıra geldi aklına: Tıpkı şimdi olduğu gibi evlerinin penceresinden bakıyordu. Sokağı, Kutsal Bakire'ye övgüler söyleyen hacılar doldurmuştu birden. Çok uzaktan geliyor; çok uzağa gidiyorlardı. Çoğu çıplak ayaklıydı. Ter ve toz içindeydiler. O hazin görüntünün, çocuk kafasında uyandırdığı korku ve tiksintiyi hatırladı. İkinci kattan bakılınca, aşağıda sihirli aracın çevresinde toplanmış olanlar, mucizeler yaratan bir putun bulunduğu mabetteki yoksul, yorgun ve heyecanlı hacılar topluluğuna benziyordu. Don Paolo, gizlendiği yerden, damlar arasında beliren iki üç kilise kulesi görüyordu. Çan kuleleri, dolu güvercinlikler gibi, çocuklarla dolup taşıyordu. Birden, çanlar çalmaya başladı. İtidar partisinin üyeleri kalabalığın arasından geçerek geldiler ve ellerindeki vatanseverlik fetişlerini sihirli aracın çevresine dizdiler: bayraklar, madalyalar, flamalar, ve Büyük Şefin küreği andıran o muazzam çenesini belli eden bir portresi Kalabalık sessizlik içinde beklerken, iktidar partisi üyeleri, barbarca çığlıklar attılar ve 'Eia! Eia!' diye bağırdılar. Bu kelimelerin ne anlama geldiğini kimse bilmiyordu.

Onbeş yıldır yas tutan, 'Şehit Anaları' için sihirli aracın yanında hemen bir yer açıldı. Diktatörlüğün propaganda amacı için her gerektiği zaman çağrılan ve küçük bir maaş alan yoksul ve ihtiyar kadınlardı bunlar. Onbeş yıldır yas tutuyorlardı. Komşu köylerin papazları, emekliye ayrılmış ihtiyar papazlar, mahzun görünüşlü papazlar, atlet yapılı sağlam görünüşlü papazlar, bir de Don Girsole ile konuşmakta

olan, büyümüş de küçülmüş bir çocuğu andıran pembe beyaz bir zangoç da, 'Şehit Anaları'nın yanına yerleştirildiler. Kabarık sakallı, gür kaşlı, kadifeler giyinmiş, bir gurup büyük toprak sahibi, belediye binasının önünde toplanmıştı. Memurlar, yani iktidar partisi üyeleri, alanın ortasında duruyorlardı. Yanlarında bir tek kadın, zorla gönüllü yazdırdığı marangoz kocasıyla beraber gelmiş olan Donna Evangelina vardı.

Berenice, «Piçine sadece baba bulmakla kalmadı,» dedi. «Hem de babaların şahını buldu! Bir kahraman!»

«Donna Evangelina, dünyaya şehit karısı olmak için gelmiş.» dedi Don Senofonte. «Yas elbiselerini giyip, madalyayı takana kadar mutlu olmayacak.»

Çocuklar nöbetleşerek iplere asılıyorlar; çanlar sürekli olarak, çalınıyordu Kalabalıktakiler, her an başlaması muhtemel olan yayını duymaya engel olmasın diye, çocuklara durmalarını işaret ediyorlar; ama onlar ya anlamıyor, ya da anlamaz görünüyorlardı. En azından, oniki çan birden, var güçle çalınıyor; sokaklar çınlamalarla doluyordu. Birkaç milis, yakındaki kulelere çıkıp, çocuklara ipleri bıraktırmaya çalıştılar; ama diğer kulelerdeki çanlar çalınmaya devam ettiği için, çocuklar onlardan aşağı kalmama endişesiyle, milisler iner inmez yeniden iplere asıldılar. Sihirli araçtan ilk çıkan boğuk sesli mırıltıların kimse farkına varmadı; ama asker, milis ve iktidar partisi üyelerinin bulunduğu guruplardan bir haykırış, ritmik bir çığlık yükseldi; ateşli bir yakarış halinde Büyük Şef'in adı söylenmeye başlandı. '... ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!...' Bu yeknesak melodiye önce kadınlarla çocuklar katıştı, giderek yayıldı melodi ve oradaki bütün insan kitlesi, en uzaklardakilerle pencerelerden bakanlar bile bu melankolik nağmeyi tekrarlamaya koyuldu: '..... ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!...' Söylemesi uğursuzluk getirir diye, övmek ya da

yermek için, tek başınayken bile kimsenin ağzına almaya cesaret edemediği bu adı, bu genel toplantıda, şefin ürküntü veren resminin karşısında, vatanseverlik fetişlerinin önünde, uğurlu bir tılsım şeklinde ve dinî bir çılgınlık halinde, ciğerlerinin var gücüyle haykırıyorlardı: '... ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!..' Hoparlörün yanındakiler, Roma'dan gelen konuşmayı duyabilmek için, çevrelerindekilere susmalarını işaret ettiler; ama ara sokakları doldurmuş olan kütle, bu sihirli yakarışa, hayatlarını ve geleceklerini yönetecek Büyük Şefe, Baş Büyücüye, Baş Sihirbaz'a seslenmeye devam etti. Kalabalığın gürültüsüyle, çan sesleri, Don Paolo'nun radyodaki söylevi duymasına engel oldu. Aşağıda, otelin köşesinde, Pietrasecca'lı kadınların yerlere kapanmış olduğunu, erkeklerin Magascia'nın arabası çevresinde toplanıp, diğerleri gibi tılsımlı heceleri haykırdıklarını gördü: '... ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!...' Arabanın üstünde, kalabalıktan yüksekte oturan büyücü kadın hâlâ gözlerini dikmiş, gökyüzünü seyrediyordu. Arada bir dudaklarını oynatıyor, karanlık suratında, esrarlı bir acı belirtisi görülüyordu. Bu arada, çevresindekilerin bağırmaları, kulakları sağır eden, çılgın, isterik ve şuursuz bir çığlığa dönmüştü: '... ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!' Hoparlörün yanındakiler, askerler, milisler ve diğer yetkililer de dahil olmak üzere, herkes bağırıyordu artık; Roma'dan yayınlanan söylevin tek kelimesini anlamaya çalışmanın bile imkânsız olduğunu kavramışlardı. Gazaba gelmiş bir tanrıya yakaran tövbekârların yeknesak dualarına benzeyen bu ritmik, 'ÇE DU! ÇE DU! sesleri göklere yükseliyordu. Sonunda bu iki hece, ne olduğu anlaşılmaz seslere dönüşüp, çanların kutsal musikisi eşliğinde söylenen tılsımlı sözler haline geldi.

Don Paolo, pancurların arkasından, dehşet içinde sey-

retti bu manzarayı. Çocukken katıldığı bir seansta, bir toplu ipnotizma denemesinde duyduğu korkuyu, daha sonraki yıllarda da, fertlerin ve kitlelerin içinde kıvrılıp kalmış o ilkel ve akıl dışı güç gösteriyle her karşılaşışında duyduğu korkuyu, burada da duydu. İnsan, bir büyücünün tılsımına kapılmış olan yoksul bir halkla ne konuşup tartışabilirdi?

Hoparlörün yanındakiler, yayının bittiğini belirten işaretler yaptılar.

Zabaglione, «Savaş ilân edildi!» diye bağırarak, bir konuşma yapacağını açıkladı.

Ama sözleri, 'ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU! ÇE DU!' diye bağırmaya devam eden kalabalığın ritmik çığlıkları arasında, boğuldu gitti. Radyo susmuştu. Yayının üç kelimesini anlamış tek kişi yoktu. Kimse, gerçekten dinlemeye çalışmamıştı. Kimse işitmediğine gerçekten üzülmüyordu; çünkü söylenenleri, ne kimsenin anlamasına lüzum vardı, ne de anlaşılacak birşey söylenmişti. Mikrofonda konuşan, açıklamayı, ikna etmeyi, kandırmaya çalışmayı bile düşünmemişti. Propaganda ülkesinde, herşeyin su götürmez bir açıklıkta olduğu önceden kabul edilir. Sokaktaki yoksul halk, ağa takılan balıklar gibi yakalanıyordu propagandaya. Anlayacak birşey yoktu. Ağlar gerilmişti. Balıklar için, ağ bir gerçekti; üzerinde durmaya değen yegâne gerçek. Propagandanın doğru mu, yanlış mı olduğu meselesi, ancak boş vakti olanları ilgilendiren bir şeydi. Ama yoksul köylü için herşey bir oldu bittiydi; başka türlü de olamazdı. Cebinde yabancı bir pasaportla, pancurların arkasından bakan adam için, propaganda, yoksul köylüler gözündeki değerini, aldatma gücünden alan, uydurma, yapma ve soyut birşey olabilirdi. Ama yoksul halk, pancurların arkasında değil; sokaktaydı. Sokakta herşey başka görünürdü. Biri bağırsa, hepsi birden bağırmaya koyulurdu. Biri elini kaldırıp Romalılar gibi selâm verse, yanın-

daki ondan aşağı kalmamak için, iki elini birden kaldırırdı. Propaganda ağına yakalanmış herkes, kendi güvenini düşünürdü. Herkes tavsiye mektubu almak, herkes kendine bir arka bulmak peşindeydi; başka birşeyin önemi yoktu. Propagandanın dedikleri, ancak ikinci derecede önem taşıyabilirdi. Bu yüzden onu çürütmek, ya da üzerinde tartışmak imkânsızdı. Don Paolo'nun kolları iki yanına düştü. Ne yapabilirdi? En önemli şey yaşamak (iyi ya da kötü, ama yaşamak) olduğuna, konuşmak önemsiz sayıldığına göre, yoksullarla konuşamayacaksa, harekete geçmek gerekecekti. Ama nasıl? Nerden başlayacaktı? Kiminle birlikte başlayacaktı? Don Paolo, Bianchina'nın Rocca'ya giderek, Murica'yı bulmasının, onunla konuşup, cevabını getirmesinin ne kadar süreceğini hesapladı. Murica'nın cevabı olumlu olursa, hemen Rocca'ya gidecek, yolda rahip kılığını çıkaracak, onunla ne yapılması gerektiğini konuşacaktı. Bu arada, Pompeo da, Roma'dan dönmüş olurdu. Sığırtmaçla konuşacaktı; belki Alberto'nun da Pietrasecca'dan inmesi sağlanabilirdi. Böylece, bütün umudunu gençlere bağlamış oluyordu. Kütleleri aksiyon uyarır,' dedi kendi kendine.

«Savaş olacak, sonra salgın gelecek.» diye tekrarlıyordu, Magascia'nın arabasında oturan büyücü kadın.

«Savaş, bizim istediğimiz biçimde halledecek bu işi.» dedi Don Paolo. «Savaş yetmezse, salgın yeter!»

Kalabalığın şarkısı, işlemeye başlayan motor gürültüleri ile kesildi. Yetkililerin otomobilleri ve motosikletleri, kalabalığın arasından yol açıp geçerek, il merkezine doğru gittiler. Don Paolo, Concettino Ragu'nün da uzaklaştığını görünce, gizlendiği yerden çıkıp, sokağa indi.

Zabaglione, kollarını açarak karşıladı onu.

«Kızlarımı gördünüz mü? diye gururla sordu. «Kokart dağıttıklarını gördünüz mü? Nlusal duygularla coşup ken-

dilerinden geçmişlerdi.»

«Melekler kadar güzeldiler.» dedi Don Paolo.

Zabaglione kızardı; bu iltifattan ne kadar memnun olduğu açıkça görülüyordu.

«Piskoposa sizden sözettim; umarım bir yararı dokunur.» dedi.

Bunun üzerine Zabaglione onu öpmek istedi.

«Sevgili dostum.» dedi. «Sevgili dostum. Sizden aziz diye söz ettiklerini duydum, ama Kilisenin sizin kadar iyi bir azize malik olduğunu bilmiyordum.»

Avukat, Rahibin koluna girip, onu bayraklarla donatılmış sokaklardan evine götürdü.

Kapıyı Zabaglione'nin karısı açtı. Sapsarı kesilmiş, titriyordu.

«Pederin elini öp ve bizi yalnız bırak.» dedi Zabaglione. Karısı eğildi, Don Paolo'nun elini öptü.

Gitmeden önce, «Kızlar gelmediler, daha.» dedi.

Zabaglione kaşlarını çatı.

«Hemen hizmetçiyi gönder; arayıp bulsun onları.» dedi.

Yemek odasına girince, Zabaglione Rahib'e, şarap sundu.

«Tanrı beni neden cezalandırdı?» diye sordu. «Neden bana erkek evlât vermeyip, kız çocuğu verdi? Oğlum olsaydı, şu anda Afrika'da olurdu. Oğul özlemiyle, müşterilerimi mahkemeleri olduğu halde, gönüllü yazdırdım. Çoğunu askere almayacaklar, ama bu güzel davranış unutulmaz tabii.»

Rahip, arkadaşların arasında, resmî dil, yerine yarı resmî dilin daha uygun olacağını ima etmek istercesine, gülümsedi.

«Savaş zorlu olacak.» dedi.

«En kötüsü bile olsa, yine kazançlı çıkarız.» diye cevap verdi avukat. «Ülkemiz her savaşın sonucunda, özellikle her yenilginin sonucunda, genişlemiştir. Custozza, Novara, Lissa,

Adowa, Caporetto yenilgileri İtalya'yı büyütmüştür. Bu sefer de yenilirsek, kendimizi avutacak birşeyler olacaktır yine. Ama, eğer kazanırsak... Tanrı bizi İngiltere'den korusun! Tabiî, bunu aramızda, yarı resmî olarak söylüyorum.»

Rahip, «Yayından sonra bir konuşma yapmak istediğinizi farkettim» dedi.

Avukat, «Programda bu da vardı; ama halkın heyecanı buna imkân vermedi.» diye cevap verdi. «Hem ben, sadece, 'Köylü kitleleri arasında eski Roma geleneklerinin yeniden canlandırılması' konusunda bir söylev verecek olan, resmî konuşmacıyı, Concettino Ragu adında birini tanıtacaktım. Konuşmasını vermişti bana; okumam için, okul ödevi gibi birşeydi.»

Don Paolo, «Pek önemli birşey kaçırılmış sayılmaz.» dedi. «Halk askere alınmaya boyun eğiyorsa, bu eski Roma geleneklerine bağlılığından değil.»

Resmî konuşmacı olarak seçilmemenin verdiği sıkıntı, avukatın yüreğine taş gibi oturmuştu. İçini boşaltacak birini bulduğu için sevindi.

«İki dost olarak, aramızda kalsın,» dedi. «Bu eski Roma gelenekleri safsatadan başka birşey değil. Roma geleneklerinin en köklü olması gereken bölgemizde ve bütün güney İtalya'da, tek bir izi bile kalmamış. Bizim gelenek diye bildiğimiz, Fransız, İspanyol hikâyelerinin Hıristiyanlık efsaneleri üzerine oturtulmuş şeklidir. Yaşlılarımızı dinlerseniz, âfetlerden, salgınlardan, koleradan, idamlardan ve mucizelerden başka bir şeyden sözetmediklerini görürsünüz. Eski Roma devrinde bile, buralarda Roma etkisi görülmemiştir. Bu bölgede yaşayanların dini, dili, alfabesi, gelenekleri, ırkları, Latium'lulardan tamamen farklı olmuştur. Halk arasındaki gelenekleri etkilemiş tek olay, İtalyan halklarının, Marsi komutasında Roma'ya karşı giriştikleri İç Savaş'tır. Bunun hatı-

rası, hâlâ korkunç âfetler şeklinde anlatılır halk arasında: kadınlar fare doğurmuş; heykeller kanlı terler dökmüş; meyva ağaçları kurumuş, Roma'lılar kazanınca. Bunların pek tatlı hatıralar olduğu söylenilemez.»

Zabaglione, kendini duygularına kaptırmış, coşmuştu. Şimdi de fazla aşırı gitmiş olmaktan korkuyordu. Don Paolo onu yatıştırdı.

«Açık sözlülüğünüzü ve hesap yapmadan konuşmanızı beğendiğim için, Monsenyöre sizden sözetmeyi ve sizi övmeyi göze aldım.» dedi. «Bu arada, aklıma gelmişken sorayım; köylüler arasında savaşa karşı olan, yıkıcı unsurlar var mı?»

Zabaglione, «Yoksullar arasında mı!» dedi. «Köylülerin karınlarını doyuracak halleri yok. Politikayla ilgilenmelerini nasıl beklersiniz! Politika, karnı iyice doyanları ilgilendiren bir lükstür. Yine de, gençler arasında, bazı yıkıcı unsurlar var...»

Don Paolo, Muricayı, Pompeo'yu ve sığırtmacı düşündü. Bianchina'nın bu arada Rocca dei Marsi'den dönmüş olabileceği aklına geldi. Hemen avukata veda edip, Villa delle Staglioni'ye gitti. Bahçeye girerken, tavus kümesinin yanında samanların üstünde yatan bir kız görür gibi oldu. Yavaşça yaklaştı; kızın Bianchina değil, bir askerle yatmakta olan Zabaglione'nin kızlarından biri olduğunu gördü. Bundan sonra, az ilerde Venus Tapınağının öte yanında askerlerle konuşan iki kız görünce, artık Bianchina'yı bir yerine iki mi görüyorum diye düşünmedi; Zabaglione'nin öteki kızları olduklarını anladı. Ne Bianchina'dan, ne de sığırtmaçtan eser vardı. Villa delle Stagioni boştu. Koskoca, ıssız bahçede göçe hazırlanan kırlangıçlar uçup duruyordu; onlar da kışı Afrika'da geçireceklerdi. Aradığını bulamayan Don Paolo, oteline döndü. Zabaglione, gençlerin âsi olduğunu söylemiş, bu

söz onu umutlandırmıştı. Ama, kaybedecek fazla vakit yoktu.

Fossa sokaklarında ve özellikle meyhanelerin çevresinde hâlâ kalabalık vardı. Berenice oteli önünde kızarmış bir domuz yavrusunu satışa çıkarmıştı. Şişe geçirilmiş olarak, masanın üzerine uzatılmıştı hayvancağız. Bütün olarak, çöreotu, adaçayı, kekik ve biberiye ile doldurulmuş, bolca tuzlalanıp biberlendikten sonra fırında kızartılmıştı. Çevresine kalabalık toplanmıştı; ama ilk maaşlarını almış olan yeni askerlerden başka pek az kişi alıcı çıkıyordu. Üniformasız köylüler, dişlerini aç kurt gibi göstererek, bakıyorlardı. Bir milis onbaşısı, beyaz ekmeğin üzerinde nefis bir dilim domuz yiyordu. Eti, yeni bir bıçakla, makası zımbası, tirbişonu, bıçakları olan cinsten bir çakı ile kesiyordu. Bu çakı, bütün kalabalığın dikkatini ve hayranlığını uyandırdı.

Belediye binasının yanına, içerde renkli Habeşistan resimleri gösterildiğini belirten tabelasıyla birlikte, bir kulübe kurulmuştu. Giriş on santimdi. Don Paolo, on santimi verip, diğer seyircilerle beraber sıraya girdi ve büyüteçlerden bakılan bir sıra gözleme deliğinin önünden geçti. Gözünü büyüteçlere dayayarak, tüylü bacakları, dik göğüsleri olan çıplak Habeş kadınları seyretti. Son resim imparatoriçenindi. Bu sanatsever ve vatansever seyir, Don Paolo'nun beklediğinden uzun sürdü; çünkü kuyrukta sıkışmış kalmıştı, önündekiler her resmi uzun uzun seyrediyorlardı. Biraz daha acele edilmesi ricası ise, bütün seyircilerin asık suratı ve protesto sesleri ile karşılanmıştı. Dışarı çıkabildiği zaman, sabrı nerdeyse tükenmek üzereydi. Alanın ortasında, bir cüretkârlık yapıp 'Kahrolsun savaş' diye bağırmayı düşünecek kadar sinirleri bozulmuş ve yorulmuş olarak, oradan oraya dolaştı. Villa delle Stagioni'ye iki kere daha gitti; iki seferinde de saman ve ot yığınlarının arasında, Zabaglione'nin kızlarının çamaşırlarını gördü. Ama Bianchina ve sığırtmaç-

tan eser yoktu.

Böylece akşam oldu. Eşraftan olanlar, şölen için Berenice'nin otelinde; şölene çağrılmayan Fossa köylüleri, zanaatkârlar, esnaf ve kasabada kalmış olan civar köylüler de Buonumore meyhanesinde toplandılar. Buonumore meyhanesi nehrin kıyısındaydı. Bu gece için, dışarıya sıralar konulmuş ve yerli şarap düşük fiatla satışa çıkarılmıştı. Nehir boyunca uzanan yolun kenarındaki ihtiyar bir ceviz ağacının altına, büyük bir fıçı konulmuştu, meyhaneci buradan yarımşar litrelik şişelere şarap koyuyor, garson kızlar da susayanlara servis yapıyordu. Don Paolo, gurupta Pietrasecca'dan olanlara rastladı ve oturup, Mastrangelo, Pasquandrea, Magascia, Şatap ve daha başkaları ile konuşmaya koyuldu. İyice sarhoş olmuşlardı şimdiden. Bersagliara, Magascia'nın arabasının yanında bir çalı dibinde uyumuştu. Don Paolo, bu köylülerin savaş hakkında gerçekten ne düşündüklerini öğrenebilmek için var gücüyle çabaladı; ama sadece kopuk kopuk cevaplar aldı. Pasquandrea'nın fikrine göre, yakında yeniden hicret etme imkânları doğacak ve bu 'büyük birşey' olacaktı. Campobasso, pek yakında atlarla katırların devletçe isteneceğini, ama 'eşeğinden başka birşeyi olmayanların korkacak da birşeyleri olmadığını' söyledi. Şatap, 'ölüm ışını'nın, ekilmiş tohumları zedeleyip zedelemiyeceğini öğrenmek istiyordu. Ötekiler, aptallaşmış, donup kalmış ve ağızlarını açmadan içip dinlemeye koyulmuşlardı. Birkaç yüzyıldır sadece bir tek kitabı, *Il Guerrin Meschino*'yu* okuyacak kadar yoksul ve ilkel olan bu insanlar; bütün bilgileri kuşaktan kuşağa geçen atasözlerinden ibaret olan bu insanlar, kelimenin tam anlamıyla propaganda ile sindirilmiş ve bastırılmışlardı.

Magascia, Rahib'e, «Bize anlamadığımız şeyler sorarak

* *«Yoksul Savaşçı» adlı halk kitabı. Ç. N.*

vakit kaybetmeyip de içseniz daha iyi edersiniz, efendim.» dedi. «Pietrasecca'da, bir şaka, ya da gülünç bir hikâye babadan oğula ve hep aynı biçimde defalarca aktarılarak, yıllar boyu sürüp gider. Ama burada, bir tek gün içinde o kadar çok yeni şey duyuyorsunuz ki, başınıza ağrılar giriyor.»

Zabaglione, nehrin kıyısındaki yoldan geldi. Rahib'i bir kenara çekti. Rengi kül gibiydi; kızlarını görüp görmediğini sordu Rahib'e.

İçenlerden çoğu Zabaglione'yi tanıyordu. Çevresini alıp bağırmaya başladılar.

'Söylev! Söylev! Söylev! Söylev isteriz.' diye tempo tuttular. Tango ya da fokstrot seçimini piyaniste bırakıp müzik isteyenler gibi, söylev istiyorlardı ondan. Zabaglione nazlandı, diretti, ama isteklilerin arasında belediye işçilerinin de olduğunu farkedince, direnmekten vazgeçti. Kızlarını unuttu ve belediye başkanlığı koltuğunun boş olduğunu hatırladı. Birkaç delikanlı, onu karga tulumba, fıçının yanındaki masanın üstüne çıkardılar.

Üstünü başını düzeltti, bıyıklarını sıvazladı, elini saçlarından geçirdi, kollarını yıldızlı gökyüzüne doğru kaldırdı ve bariton sesi bütün gücüyle duyuldu.

«Ölmez Romalıların soyundan olanlar,» diye başladı. «Ey sizler! Ey benim halkım!..»

Müzik böyle başladı, hem de ne güzel bir müzik! Konuşmacı, sarhoş köylülere, bir sürgün krallar ve imparatorlar topluluğu imiş gibi hitap ediyordu. Eski zaferlerin hatıraları, şarabın buğusu ile yeniden ortaya çıktı.

«Söyleyin bana,» dedi. «Bütün Akdeniz'e ve eski Afrika'nın bilinen her yerine, kültür ve uygarlığı kim götürdü?»

Sesler cevap verdi: «Biz götürdük.»

«Ama meyvasını başkaları topladı. Yalvarırım, tekrar söyleyin bana; bütün Avrupa'ya, ve hattâ İngiltere'nin sisli

kıyılarına, kültür ve uygarlığı kim götürdü; vahşilerin yaban domuzu ve geyik avlayıp yedikleri yerlerde, kasabaları, şehirleri kim kurdu?»

«Biz kurduk!» diye cevap verdiler.

«Ama meyvasını başkaları topladı! Yalvarırım, söyleyin bana; Amerika'yı kim keşfetti?»

Bu sefer herkes ayağa kalktı ve bir ağızdan bağırdı:

«Biz keşfettik! Biz! Biz!»

«Ama safasını başkaları sürüyor. Söyleyin, yalvarırım; elektriği, telsiz telgrafı ve modern hayatın temeli olan bütün öteki şeyleri kim icat etti?»

Çeşitli sesler, «Biz icat ettik!» diye cevap verdi.

«Ama safasını başkaları sürüyor! Ve, lütfen söyleyin bana; maden kuyuları kazmak, köprüler kurmak, yollar yapmak, bataklıkları kurutmak için, dünyanın dört bucağına, kimler göç etti?»

Bu sefer yine herkes ayağa kalkıp, hep bir ağızdan cevapladı:

«Biz! Biz!»

«İşte böylece, bütün dertlerinizin kaynağını, asıl çıban başını açıklamış oldunuz. Ama şimdi, yüzyıllarca süren hor görülmelerden ve haksızlıktan sonra, Tanrı bize, başkalarının gaspettiği bütün hakları ülkemize sağlayacak birini gönderdi.»

Birkaç kişi, «Londra'ya! Londra'ya!» diye bağırdı.

Ötekiler, «New York'a! Amerika'ya! California'ya!» diye haykırdılar.

İhtiyar bir adam seslendi: «Sao Paulo'ya! Avenida Paulista'ya! Avenida Angelica'ya!»

Ötekiler bağırdılar: «Buones Aires'e!»

Don Paolo'nun yanında duran Şatap, ansızın bir heyecan nöbetine kapıldı. Ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğu halde, sırasının üstüne çıkmak için diretti. Çıkıp herkesi

susturduktan sonra, haykırdı:

«Kırkikinci sokağa! Kırkikinci sokağa!»

Sessizlik yeniden sağlandı, ve Zabaglione, müthiş ölüm ışınından, İtalyan dehasının bu son icadından, İmparatorluğu kesinlikle yeniden diriltecek olan bu silâhtan sözetmeye koyuldu.

«Ölüm ışını, makineleri durdurabilir; karada giden trenleri, denizde seyreden gemileri oldukları yere mıhlayabilir, bisiklet lâstiklerini söndürebilir, kadınların göğüslerini kurutur, duvar saatlerini, kol saatlerini durdurur, havada uçan kuşların tüylerini döker, çanların çıngıraklarını yere düşürür ve düşman askerlerini tuzla buz eder! Zaferlerle dolu ilerleyişimizin önüne kimse geçemez artık! Tanrı'nın Gönderdiği Adam, bunu bugün bütün dünyaya açıkladı. Hesap günü geldi artık!»

«New York'a!» diye hepsi bir ağızdan bağırmaya başladılar. «Kırkinci sokağa!»

Kalabalık, Zabaglione'nin masasının çevresinde gittikçe daralan bir çember meydana getirip konuşmaya devam etmesi için dayattı; ama Zabaglione, nehir kıyısındaki yolda, üç kızın askerlerle kolkola yürüdüğünü görmüştü. Masadan atladı, kalabalığın arasından kendine yol açıp, peşlerinden koştu.

«New York'ta» diye yanındakilere anlatmaya başladı Şatap, «Mulberry sokağında, kendine Mr. Charles Little-Bell, ice and cool payesi veren bir alçak vardır. İlk önce onun cezalanması gerekir. Benim fikrim, (tabii daha iyi bir fikri olan söylemekte serbesttir) onu esir alıp, bir alay askerin önünden geçirmek. Her asker, nalçalı çizmeleriyle kıçına bir tekme indirsin. Yakınmaya kalkarsa, 'Şatap!' diye bağırsınlar. Bunun ne demek olduğunu anlar o!»

Campobasso, Şatap'ı bir kenara çekti.

«Kırkikinci sokakta ne var?» diye sordu.

«Orası eğlence mahallesi.» dedi Şatap. «Zenginlerin eğlence mahallesi. Güzel kadınlar görürsün orda, kokular sürünmüş kadınlar...»

Oğlunun, kolları kıvrılmış ve paçaları ancak dizinin altına kadar inen gülünç bir üniforma giymiş olduğu halde, koşarak yanına geldiğini gördü.

«İç bir kadeh!» dedi babası.

Delikanlı içti.

«İç bir kadeh daha!» dedi babası. «Ne talihli gençsin!»

Delikanlı tekrar içti.

«Şimdi beni dinle!» dedi babası. «Diyeceklerimi unutma. Hükümet, askerlerin eline ölüm ışınını tutuşturup New York'a göndermeye karar verirse, hemen fırlayıp gönüllü olacaksın. Hükümete, babanın oraya gitmiş olduğunu ve görülecek pek çok eski hesabı bulunduğunu söylersin. Battery Alanına inince, sağa sapar, Mulberry Sokağını sorarsın. Buldun mu, Bay Samuel'in eskici dükkânını ararsın. Napoli ağzıyla konuşan bir Polonya yahudisidir. Herşeyden haberdar ufak tefek bir ihtiyardır. Ne sorsan söyler sana. Nerde iyi yemek bulunur, nerde iyi içki vardır, zenginler nerde oturur; hepsini bilir. Orası büyük şehirdir; yolunu kaybetmek istemezsen, gidip onu göreceksin!»

Oğlu, ağzı şaşkınlıkla açılmış bir halde, güldü, ve babasına minnetle baktı.

«İç bir kadeh daha ve beni dinle.» diye devam etti Şatap, «Ben ihtiyar bir adamım, fazla bir şeyde gözüm yok. Ama beni sevindirmek istersen, gelirken üç dört çift çizme getir. 'Kral çizmesi' dedikleri cinsten ve burnu küt olanlardan isterim. Nerde bulacağını, Samuel söyler sana. Sakın ha dar olmasın, nasırlarım var çünkü...»

Yakındaki masalardan birinde, mahalli kıyafet giymiş, deri şapkası ve kadife ceketiyle Bergamo'lu bir taş işçisi otu-

ruyordu. Marsica'ya reprem sırasında, yeni yapılacak yapılarda çalışmaya gelmiş, ama Fossa'lı bir kadınla evlenip yerleşmişti. İtalyanların İsviçre'de yaptığı inşaat işlerini anlatıyordu.

«Ondört yaşımdan itibaren, bütün gençliğimi, mayıncı olan babamla birlikte İsviçre'de geçirdim.» dedi. «İsviçre'de , İtalyan mayıncılarının açmadığı bir tek tünel yoktur. Babam Lötschberg tünelinin açılması sırasında öldü. Kayan toprağın altına yirmi dört kişiyle beraber gömüldü. O zaman, onaltı yaşındaydım. Sonraları, Trimbach tünelinde, Grenchen tünelinde, Vallorbe tünelinde çalıştım. Trimbach'ta, İtalyanların kulübeleri yanyana yapıldı ve bu yeni köye 'Trablus' adı verildi. İş bitene kadar, özel bir postane açıldı ve üzerine 'Trablus' yazıldı.»

«Peki neden Trablus?» diye sordu Campobasso. «Arap değilsiniz ki!»

«Haklısın.» dedi Bergamo'lu. «İsviçreliler iyi insanlar; iyi de para veriyorlar; ama bütün bu işleri kendimiz için değil, onlar için yapıyorduk. İş biter bitmez gitmemiz gerekiyordu. Kimimiz bacağını, kimimiz kolunu bırakıyordu geride. Sineklerin kocamış eşeklere üşüşmesi gibi, yoksullara da kaza belâ üşüşür. Berne yakınlarında, Grimsel'de bir elektrik santralı için kazı yaparken, dinamitin patlamasıyla el kadar bir taş parçası havaya fırlayıp, elli metre kadar ilerde kahvaltı eden bir hemşerimize çarpmıştı. Tam ensesinin ortasına gelmişti taş; o saat öldü adamcağız. Keskin bir nişancı tüfekle ateş etse bu kadar isabet olmazdı.»

Bir gurup sarhoş, şarap fıçısının çevresinde toplanmış; eski bir göçmen şarkısını söylemeye başlamışlardı:

Otuz gün gidince vapurla
Vardık Amerika'ya...

Daha ötedeki bir masada, ihtiyar bir sandalye tamircisi Brezilya'da, Sao Paulo'da geçirdiği günlerini anlatıyordu.

«Sao Paulo'da, Brezilyalıların Abbasceo Piques dedikleri bir mahalle vardır; İtalyanlarla, zenciler oturur orda. Sabahtan akşama kadar bütün gün sandalye onarırsın; akşam olunca de elinde bıçak, canını korumaya çalışırsın. Bıçaksız sokağa çıkmak, tüfeksiz savaşa gitmek gibi birşey olur. Babam, insan kendi işinden başkasına karışmamalı; ama iş bıçaklamaya gelince vurulmaktansa vurmak iyidir, derdi. Gösteriş merklısı Brezilyalı gençler, geceleri Abbasce'o Piques'e gelirler; ama kuyruklarını bacaklarına kıstırıp arkalarına bakmadan dönerlerdi. Sao Paulo dolaylarındaki bütün işleri İtalyan'lar yaparlardı. Bir kısmı zengin olup Avenida Paulista'da yerler aldılar; ama çoğu Abbasce'o Piques'de ya da Praz mahallesinde, Türkler, Portekizliler ve zencilerle beraber kaldılar. Hesaplaşma günü geldiyse, Brezilya'nın iyi yerleri bize düşer. Benim sözüm bu kadar; oraları da iyi tanırım.»

Köylülerin alışılmış uyuşukluklarından, umursamazlıklarından, âdeta jeolojik içe kapanıklıklarından sıyrılıp, propagandayla böylesine sarhoş olmalarını görmek acı veriyordu Don Paolo'ya.

İçtiklerinin parasını ödemeden meyhaneden çıkan askerler yüzünden gürültü çıktı. Garson kızlar çığlık çığlığa bağrıştılar; meyhaneci de ekmek bıçağını kapıp salladı.

Askerler uzaktan seslendiler: «Parasını hükümetten al.»

Neredeyse boşalmış olan fıçının çevresinde, bir düzine köylü oturmuş, hâlâ göçmen şarkısını söylüyorlardı. Bir kısmı, fırtınalı denizde sandala asılır gibi, fıçıya tutunmuştu.

Otuz gün gidince vapurla
Vardık Amerika'ya...

Kuru toprakta uyuyup
Soğan ekmek yedik...

Magascia uyandı, ve çalıların dibinde sızmış olan zavallı Bersagliera'yı arabanın oklarına bağladı. Vakit geç olduğu için, Pietraseccalılar döndüler. Don Paolo da kalktı ve ayakta duramayacak kadar yorgun olduğu halde, Bianchina ile sığırtmacı aramak için bir kere daha Villa delle Stagioni'ye gitti köprüden geçip, iki yanı bahçelik bir yoldan ilerledi. Karanlıkta, göçmen şarkısı izliyordu onu.

Sucuk ekmek yedik
Ama bir İtalyanların kol gücü
Kurdu kasabalarla kentleri...

Rahip, bahçe duvarının yanında sığırtmaca rastladı.

«Seninle konuşmak istiyorum.» dedi Don Paolo.

«Ben de sizinle konuşmak istiyorum, efendim.» dedi sığırtmaç.

İki adama karanlık yolda yürüyüp, köşkün önündeki granit havuzun kenarına oturdular.

«Savaş başladı.» dedi Don Paolo. «Bankanın savaşı. İtalyan köylüleri, Habeş köylülerine karşı savaşacaklar. Bütün gün seni aradım; bu çılgınlığa karşı ne yapılabileceğini konuşmalıyız.»

«Bütün gün baronesle beraber, dışardaydım.» diye cevap verdi sığırtmaç. «Aklımı kaçırmadan, belki bir yardımınız olur bana, efendim.»

«Nedir derdin?» diye sordu Rahip. Ama sığırtmaç cevap vermedi. «Savaş bugün başladı.» diye devam etti Rahip. «Bankanın savaşı...»

Sığırtmaç sözünü kesti.

«Baronesle ben, hemen hemen aynı yaştayız. Çocukluğumuzda ailesinin onu bir manastıra kapattığı güne kadar burada, bu havuzun başında, tavus kümesiyle Venüs Tapınağının önündeki yollarda oynardık. Ayrıldıktan sonra da, birbirimizi sevmeye devam ettik...»

«Hikâyesini biliyorum.» diye sözü kesti Don Paolo.

«Öyleyse, baronun, yani kocasının düelloda öldüğünü de biliyorsunuz. Belâsını buldu sonunda. Barones buraya döneceğine, keyfince yaşamaya koyuldu. Kötü insan değildir, ama iradesi zayıftır.»

Rahip sordu, «Nerden biliyorsun?»

«Barones bana daima mektup yazardı» diye cevap verdi sığırtmaç.

«Maceralarını mı yazardı sana?»

«Dolaylı olarak, evet.» diye cevap verdi sığırtmaç. «Çok dindardır; ölümden de çok korkar. Her cumartesi günah çıkarmaya gider. Günah çıkaran papaz çok sert biri olmalı; işlediği her günah için ceza olarak bir Ave Maria duası okutuyor, bir de diliyle yere istavroz çizmesini istiyordu. Bu tip cezalar vardır bizim burada da vardır. Ama bir papazın bunu baronese uygulaması gerçekten utanç verici. Ave Maria'ları daima kendisi okumuştur, bunu inkâr edemem; ada dille toprağa istavroz çizmeyi de bana bırakmıştır. Bunları yakınmak için anlatmıyorum. O istedi diye, seve seve yaptım bunu. Her cumartesi akşamı, ister Roma'da, ister Monte Carlo'da, ister St. Moritz'de olsun, bana bir kartpostal atar ve çizilecek istavroz sayısını bildirirdi. Başlangıçta, daha baron hayattayken, haftada ancak birkaç istavroz oluyordu; ama ölümünden sonra hızla yirmiye, otuza yükseldi. Düşünün bir, efendim! Öylesine mükemmel bir hanımefendi ve haftada yirmi otuz büyük günah! Son zamanlarda, hemen her hafta yirmibir oluyor; bu da az değil!

Günde ortalama üç tane!»

Don Paolo tasdik etti: Günde üç defa, hiç de az değil. Hâlâ dilinle istavroz çiziyor musun sen?»

Sığırtmaç bocaladı.

«Onunla tek ilişkim buydu.» dedi. «Eğer ben yapmasam, başkasına yaptıracaktı; ben de ondan hiç haber alamayacaktım.»

Sığırtmaç, rahibi ahıra götürdü; bir lâmba alıp yaktı ve duvarda birkaç metrekarelik bir alanı kapsayan, kömürle çizilmiş bir sürü küçük haç gösterdi.

«Unutup, yanlışlık yapmamak için çizilmesini istediği istavrozların çetelesini tutuyorum duvarda.» dedi.

Ahırın nemli duvarlarındaki küçük siyah haçlar, Don Paolo'yo. Gorizia'da gördüğü bir şehitliği hatırlattı. Ama bu, baronesin günahlarının mezarlığı idi.

Tekrar gidip, havuzun kenarında oturdular.

Sığırtmaç, «Barones birkaç gün önce buraya geldi.» dedi. «Ne kadar sevindiğimi tahmin edersiniz! Şehirde yaşamayı sürdürecek kadar parası kalmadığı için, buraya geldiğini söyledi. Ben burada olduğum sürece, hiçbir şeye ihtiyacı olmayacağını söyledim. Ertesi gün âşığı da geldi, Piedmon tese'li bir süvari albayı. Bianchina, adamın Kırım savaşında dövüşmüş olabileceğini söylüyor; ama ben korkmadım. Geldiği gece, bir kenara çekip, Villa delle Stagioni'den sağ çıkmak istiyorsa, ilk trenle Kırım'a dönmesinin iyi olacağını söyledim. Ama barones, onun tarafını tutarak aramıza girdi. O günden beri, hayatım cehenneme döndü. Gözüme uyku girmiyor, geceler de bitmek bilmiyor. Bu böyle yürümez. Önceki akşam Barones bana gelip, her zamanki gibi yirmibir istavroz çizmemi söyledi. 'Hayır!' diye cevap verdim. 'O adamla işlediğin günahların cezasını ben çekmem!' Barones şaşkınlık içinde bana baktı; gözleri doluverdi. 'Peki,

ben mi çizeyim şimdi?' dedi. Sonunda cezayı son bir kere daha çekmeye söz verdim. Şimdi her gece, odalarına çekilmiyorlar mı, başım dönmeye başlıyor. Bir sürü çılgınlık geliyor aklıma. Bir dakika rahatım huzurum yok; başka birşey düşünemez oldum. Benimle başka bir konuda konuşmak imkânsız.»

«Pompeo'nun Roma'dan ne zaman döneceğini biliyor musun?» diye sordu Don Paolo.

«Hayır.»

«Bianchina'yı Rocca'ya gönderdim. Gelip gelmediğini biliyor musun?»

Sığırtmaç, «Daha gelmedi.» diye cevap verdi. Sonra ekledi: «Siz, bir rahip olarak, baronesle konuşmalısınız.»

«Maalesef.» dedi Don Paolo. «Savaş başladı ve bundan başka birşey düşünecek durumda değilim.»

Fossa sokakları ıssız ve loştu. Üzerlerindeki yazılar ve renkler karanlıktan ötürü seçilemeyen bayraklar, çelenkler, dövizler, uyuyan kasabaya bir karnaval havası veriyordu. Don Paolo, Girasole otelinin önünde müteredditi, durdu; yemek salonundan sesler ve şarkılar duyuluyordu. Habeşistan'a karşı girişilen saldırıyı kutlama şöleninde bulunanların daha evlerine gitmedikleri anlaşılıyordu. Yemek salonundan geçip, nefret ettiği bu insanlarla konuşmak zorunda kalmamak için otelin arkasına dolanıp; sepetler, bağ çubukları ve kömür yığınlarıyla dolu avlunun dibindeki mutfak kapısından girmeyi denedi. Don Paolo, birden çocukluk günlerinden, ilkokul ikinci sınıfta olduğu zamanlardan kalma bir olayı hatırladı. Bütün sınıf, bir çocuğu döverken kolunu kırmış olan öğretmene, Don Vincenzo Limone'ye baş kaldırmıştı. O sıralarda yedi sekiz yaşlarında olan Don Paolo, okul yolundaki bütün beyaz duvarlara kin dolu sözler yazmıştı: 'Kahrolsun Don Vincenzo!', 'Despota Ölüm!'. Mutfakta bu-

laşık yıkandığı duyuluyor; Don Paolo içeri girmek istemiyordu. Ceplerini kömürle doldurarak, yarı karanlıkta Fossa sokaklarında kısa bir keşfe çıktı. İstasyon yolu ıssızdı; tren gitmiş olmalıydı. Don Paolo bir kömür parçası çıkararak, gişe camına 'Kahrolsun savaş! Yaşasın hürriyet!' diye koca koca harflerle yazdı. Sonra istasyon bahçesinden geçip, kasabanın eski mahallesine girdi. Karanlık, dönemeçli bir sokaktan San Giuseppe kilisesine yöneldi. Kilisenin duvarları pütürlüydü ve kömür herhangi birşey yazılamazdı; ama kapısının önündeki üç geniş basamak, dümdüz, tertemiz ve elinde kömür olan birini bekliyor gibiydi. Don Paolo, birinci basamağa 'Kahrolsun hükümetin verdiği çorba!' diye yazdı. İkinci basamağa 'Yaşasın ev çorbası!' diye yazdı. Üçüncü basamağa da, 'Kahrolsun savaş taraftarı Papa!' diye yazdı. Bitirip giderken, iki üç kere arkasına dönüp hayranlıkla yazdıklarına baktı. Büyük, siyah, gözalıcı kalın harflerle yazılmış yazılar, kilisenin önünde gerçekten çok güzel duruyordu. Dar bir köşe başında, iki yana yalpalayan ve göçmen şarkısını söyleyen bir sarhoşa rastladı. Adam rahibi görünce şaşırdı. Sonra sırnaşık bir gülüşle peşine takıldı. Bir yandan da fısıldıyordu:

«Sevgilim! Sevgilim! Dur bir dakika!»

Rahip, bu çeşit bir takibin verdiği tiksintiden kurtulmak için adımlarını açtı; ama sarhoş peşini bırakmaya niyetli değildi. Don Paolo bir sokak fenerinin dibinde, sarhoşun kafasına yumruğu indirmeye hazır, bekledi. Ancak o zaman, sarhoş yaptığı hatâyı farketti; gülünç bir hareketle şaşkınlığını göstererek mırıldandı:

«Ne müthiş bir yanlışlık! Az kalsın ne büyük bir günah işleyecektim!»

Don Paolo, kapısında resmî tabelâsı olan, pencereleri demir parmaklıklı vergi binasına gitti. Kapının yanına dik-

katle yazdı: 'Kahrolsun savaş ve ipotekler! Yaşasın hürriyet!' Yan sokaklardan sarhoş sesleri duyunca, ikinci bir karşılaşmayı önlemek için otele gitti ve mutfak kapısından içeri girdi. Mutfak boştu. Pompeo'yu odasında oturmuş, kendisini bekler buldu.

Eczacının oğlu, «Roma'dan bu gece, son trenle geldim.» dedi. Burada olduğunuzu duyar duymaz kalkıp geldim; sizinle konuşmak istediğim için bekliyordum.»

Don Paolo, «Ben de bütün gün seni aradım ve bekledim.» dedi. «Yeni savaş başladı. Bankanın yoksullara karşı olan savaşı. Ya biz ne yapıyoruz?»

Pompeo sarardı.

«Hayır yanlışınız var.» dedi. «Bu insanlık ve uygarlık savaşıdır.»

«Nasıl oluyor da inanıyorsun buna?»

Pompeo Roma gezisini anlattı. İkinci ihtilâl taraflısı olan bir başka arkadaşı ile beraber gitmişler, ihtilâl önderinin mahpus olduğunu sandıkları bankanın dolaylarında saatlerce dolaşıp durmuşlar. Kulaklarını duvarlara dayayıp dinlemişler; mahpus yemeğine benzer birşey giriyor mu diye,bütün gün bankanın kapısını gözlemişler; hattâ binanın önünde nöbet tutan iki askerle konuşmaya bile kalkışmışlar. Ama kesin olarak hiçbir şey öğrenememişler. Akşamlarını, arkadaşlarının evlerinde, yani zengin evlerinde geçirmişler ve Pompeo'nun şaşırmasına yol açan şeyler duymuşlar. Büyük tüccarlar ve bankerler, yeni savaşın ekonomik yönden yararlı olacağından kuşkuluymuşlar; bu savaşı tehlikeli ve masraflı buluyorlarmış. O zaman, iki delikanlı, «Peki öyleyse, savaş niçin yapılıyor?» diye sormaya başlamışlar. Ama aldıkları cevapları hep üstü kapalı sözler olmuş ve kimse O'nun adını anmaya cesaret edememiş. İnsanların bir mahpustan bu denli korkması mümkün müymüş? Yerine geçirilen benzeri, banka-

nın söz dinler bir kölesi değil miymiş? Öyleyse, savaşın sebebi neymiş? Bu sorularının karşılığını Piazza Venezia'da almışlar.

«Öğleden sonra saat dörtte, hükümet başkanının bir konuşma yapacağı ilân edildi.» dedi Pompeo. «Arkadaşlarımla beraber gidip, tam Palazza Venezia'nın balkonu ününde durduk. Uzun bir süre bekledik. Ama o balkonda görünüp, sesi kalabalığın üzerinde dalgalanmaya başlayınca, bütün şüpheler silindi. Benzeri değil, ta kendisiydi karşımızdaki!»

Don Paolo birşey söyliyecekken, bu saf bağlılık karşısında, akılcı bir tartışmaya girmenin anlamsızlığını düşündü ve vazgeçti. Kömürden kararmış sağ elini, cebine soktu.

Delikanlı devam etti. «Bugün başlayan savaş, işsizlerimize, oturulmayan ve işlenmeyen topraklar sağlayacak. Ulusal ekonomimiz, emek arzı fazlasının ezici ağırlığından kurtulmadığı sürece, bankaya ve özel sermayeye karşı etkili bir mücadele olamaz. İkinci ihtilâl sadece ertelenmiştir. Önce savaşın kazanılması gerek.»

Pompeo cebinden bir kâğıt çıkarıp Rahib'e gösterdi.

«Bugün gönüllü yazıldım.» dedi.

Rahip, «O halde birbirimize söylenecek başka sözümüz yok» diyerek kapıyı gösterdi.

Ama Pompeo duraladı; birşey daha söyliyecekti.

«Söz verin,» dedi. «Üzerinde anlaşmaya vardığımız şeylerin hiçbirini yapmayacağınıza söz verin!»

Don Paolo durdu. Yalan söylemek istemiyordu; ama hükümete karşı gelen bir rahip olarak ele verilmeyi de istemiyordu. Tutuklanırsa, kimliği kolayca ortaya çıkacaktı. Tutuklanması fikri, onu rahip olarak tanıdıkları Fossa ve Pietrasecca'da meydana gelecek skandal kadar ürkütmüyordu.

«Söz verin!» dedi Pompeo.

«Söz!» dedi Don Paolo. «İyi yolculuklar!» diye ekledi.

«İnşallah sağ salim dönersin savaştan. O zaman, yeniden konuşuruz.»

Pompeo sevgiyle kucakladı Rahib'i, Afrika'dan mektup yazacağına söz verip gitti. Yemek salonunda hâlâ oturan şölencilerin kahkahaları ve şarkıları merdivenlerden yukarı taşıyordu. Don Paolo elindeki kömür lekesini yıkadı. El tası çok kötü kokuyordu. Üzerinde yüzlerce sinek pisliği olan aynada, suratına baktı. Yüzü kurşun gibi kararmıştı; her zamankinden daha yaşlı görünüyordu. Siyah elbisesi, onu yas tutan bir palyaçoya benzetiyordu. Uliva'nın sözlerini hatırladı: «Sen çılgınsın. Gerçeklerden korktuğun için ihtilâlcisin.» Sürekli ve kuru bir öksürük nöbetine yakalandı; birden ağzında ılık, tatlımsı bir balgam tadı duydu. Dudaklarının arasından açık kırmızı bir köpük belirdi. Yatağa uzanıp, dua kitabındaki sözleri düşündü. *Venit hora mea.* Belki saatim gelmiştir!

Birinin ayak ucuna basarak odasına yaklaştığını ve kapıyı dinlediğini duyduğu zaman, giyinik ve uyanık olarak hâlâ yatıyordu. «Girin!» dedi. Bianchina girdi içeri.

«Pencerede ışık gördüm de onun için geldim.» dedi.

Alabildiğine boyanmıştı ve alkol kokuyordu.

«Savaşın ilânı dolayısıyla Rocca'da kutlamalar vardı.» dedi. «Tabiî, çocuklar da beni eğlendirmek için ellerinden geleni yaptılar. Ama, o Murica aptalın biri. Her yerde aradım onu, sonunda, bir bahçede lahana sularken buldum. Roma'dan bir arkadaşının geldiğini, kendisini görmek istediğini, isterse, bu arkadaşının yanına gelebileceğini ve bunları iletmem için beni özel olarak gönderdiğini söyledim. Ne teşekkür etti, ne de bir bardacık su verdi; sadece kimseyi görmek istemediğini söyledi.»

Don Paolo güçlükle nefes alıyor ve ikinci bir öksürük nöbetinden korkuyordu.

«Neden birşey söylemiyorsunuz?» diye sordu Bianchina. «Neden yatmadınız daha? Üzgün müsünüz?»

Don Paolo başını salladı.

«Neden üzgünsünüz? Borcunuz mu var? Âşık mısınız?»

Don Paolo nerdeyse gülümseyecekti.

«Anladım.» dedi kız. «Bir rahibeye aşıksınız. Kitabın birbirinde rahibeye âşık olduğu için daima üzgün olan bir rahibin maceralarını okumuştum. Ama, dünyada başka kadın o kadar çok ki!»

Öksürük yeniden başladı ve hastayı sarstı. Başı omzuna düştü birden ve ağzının bir yanından, sıcak, ince bir kan şeridi sızdı. Bianchina sararmıştı; Don Paolo, onun imdat istemek üzere olduğunu farkedince elini tuttu; gülümseyerek mırıldandı:

Korkmayın, önemli bir şey değil!»

Bianchina soğuk suda mendil ıslatıp, alnına ve göğsüne koydu, omzundaki açık mavi şalı çıkarıp, ışığı azaltmak için, ampule sardı. Mutfağa koşup, bir bardak tuzlu su getirdi, Don Paolo'ya birkaç yudum içirdi. Boş olan bitişik odadan iki yastık aldı; Rahib'in başının altına yerleştirdi. Onu hiç kımıldatmayacak şekilde, dikkatle ve ağır ağır soydu; altından çıkardığı çarşaf ve battaniye ile sıkıca örttü; temiz hava gelmesi için pencereyi açtı; ağzındaki ve çenesindeki kan lekelerini silip temizledi. İkide bir alnına ve göğsüne koyduğu soğuk kompresleri değiştiriyor ve her seferinde, saçını okşayarak fısıldıyordu:

«Geçti işte! Geçti! Ciddî birşey değil, göreceksiniz!»

Bianchina, Rahib'e, konuşmayı yasakladı. Söylemek istediği birşey varsa yazması için bir kalemle kâğıt verdi. Don Paolo, «Yarın sabah Acquafredda'da Dr. Nunzio Sacca'ya telefon edin.» diye yazdı.

«Artık uyku vakti geldi.» dedi kız. «İyi geceler.»

Bianchina yatağın yanında, taş döşemenin üzerinde yattı. Ama ne onun ne de Don Paolo'nun gözüne uyku girmedi.

Gece, hasta adam sordu: «Sende savaşın başlamasını kutladın mı?»

«Evet.»

«Neden?»

«Başkalarının yaptığını yaptım sadece.»

Bianchina, ertesi sabat teyzesine Rahib'in hastalığını anlattı ve Acquafredda'daki doktora telefon etmek için postaneye gitti.

Dr. Sacca öğleye doğru geldi. Don Paolo dost birini gördüğü için sevinmişti; ama doktor çekingen ve soğuk davrandı. Onu çabucak ve aklı başka yerdeymiş gibi bir tavırla muayene etti. Hasta ile yalnız kalır kalmaz:

«İtalya'ya dönüşünün bir çılgınlık olduğuna kanaat getirirsin artık. Niyetin katraman olmaksa, bunu başkalarını yakmak pahasına yapma hiç olmazsa.» dedi.

«Gelmek zorunda değildin.» dedi Don Paolo. «İnsan başında doktor olmadan da ölebilir pekâlâ.»

«Böyle gizlendiğin sürece, ben de tehlikedeyim.» diye cevap verdi doktor. «Polis Don Paolo Spada'nın Fossa'ya, Acqafredda'dan arabayla geldiğini ve Acquafredda'da arabayı kiralayanın ben olduğumu kolayca öğrenebilir.»

Don Paolo, «Bunu yapman için seni kimse zorlamadı.» dedi.

Doktor itiraf etti: «Budalaca ve duygusal bir heyecanla yaptım bunu. Beni, başımdaki şu belâdan mümkün olduğu kadar çabuk kurtarmak, şimdi senin görevin. Üstelik, kendi açından da ele alsan, şimdilik İtalya'da yapabileceğin bir şey olmadığı kanısına varmış olman gerekir. Dış ülkelerden birine git ve bir sanatoryumda tedavi olup, uygun zamanı kolla.»

Don Paolo, «Okul arkadaşlarımın hepsinden farklı biri

olduğuna inandığım için, yardımını kabul ettiğimi söylemeliyim.» dedi. «Şimdi bakıyorum da, sen de ötekiler kadar değersizmişsin. Belki, onlardan da değersizsin. Mesleğinde ilerlemek isteyen bir doktor için, savaş büyük fırsatlar yaratır. Senin gibi, piskoposun nüfuzundan da yaralanabilecek bir doktor, savaştan pek çok şey umut edebilir. Bundan dolayı mı korkuya kapıldın?»

Bianchina'nın odaya girmesi, doktorun cevap vermesine engel oldu.

Don Paolo, doktora «Gidebilirsin,» dedi. «Ayağa kalkabilecek kadar iyileşir iyileşmez uzaklaşacağım buralardan.»

Doktor gitti. Bianchina, gece bazı binalara kömürle yazılmış yazıların, kasabada büyük gürültü kopardığını anlattı, Rahib'e. Odayı düzeltirken, el tasında sanki bir kömürcü ellerini yıkamış gibi, büyük siyah lekeler olduğunu gördü.

«Nedir bu?» diye sordu.

Ama cevap beklemeden, hemen lekeleri temizledi. Sonra Don Paolo'ya yaklaşıp sitemle sordu:

«Koca bir bebek olduğunuzu biliyor musunuz? Gözü kara, pervasız bir bebek?»

Hastaya böylesine sitem ettiği için pişman oldu ve;

«Ama yine de cici bir bebeksiniz.» diye ekledi.

Don Paolo, «Bianchina,» dedi. «Dünyada, küçük hesaplar peşinde koşan şu domuz erkeklerin yanı sıra, kadınların da olması ne büyük bir talih.»

Bianchina bir an düşündükten sonra cevap verdi:

«Belki de bunu bencilliğinizden söylüyorsunuz. Dünyada kadınlar olmasaydı, bebekleri kim doğuracaktı?»

Hasta itiraz etti:

«Bilim çocuk yapmak için bir başka yol bile bulsa, yine de mesleklerinden başka şey düşünmeyen erkeklerin yanında kadınların olması...»

«Ama önemli olan çocuk yapmak değil.» diye sözünü kesti Bianchina. «Aslında, insanlar genellikle, farkında olmadan ve istemeden çocuk sahibi olurlar. Önemli olan, çocukları emzirmektir.»

Bu, Don Paolo'nun hiç aklına gelmemişti; hoşuna gitti. Yerleri silen kıza baktı. Göğüsleri olgun portakallar gibiydi. Birkaç ay önce, ekşi limon kadardılar. Ah o güzelim portakallar!

IX

Don Paolo, uğradığı hayal kırıklıklarını düşünemeyecek kadar umursamazlığa kaptırmıştı kendini. Kendini zaman zaman rahatsız eden tatsız düşünceleri, elinin tersiyle, sinek kovalar gibi kovuyordu. Ne yapacağını; kendi kendine yüklenmiş olduğu görevi yürütebilmek için, köylülerin arasında yaşamak üzere nereye gidebileceğini bilmiyordu. Kendini boşlukta duyuyordu. Onun için, gitmekten başka yapacak şey kalmamıştı. Ama gitmek için bile, ne bir istek duyuyor, ne de acele ediyordu. Sağlık durumu uygun olduğu zaman gidecekti, daha önce değil. Canını sıkan tek şey ayna idi. Aynada kendini görmemek için, lavaboya bile gitmiyordu. Saçma ve gülünç olduğunu biliyordu. Yüzünü iyotla berbat etmesinin, rahip kılığına girmesinin boş ve aptalca bir oyundan başka şey olmadığını biliyordu. Ama bunları düşünmemek için bütün gücünü harcadı.

«Gidebilecek kadar iyileşince, dışarı gideceğim.» dedi Bianchina'ya. «Bu ülkede yaşayamam artık; yoruldum ve hayal kırıklığına uğradım.»

«Bana bir iş bulun; ben de geleyim.» dedi kız. «Burada ne yapacağımı ben de bilmiyorum; teyzemin beni yeniden kapı dışarı etmesi de yakındır. Üstelik, yolculuk yapmaya bayılırım.»

Bianchina'yla dışarda karşılaşmak fikri, Don Paolo'yu gülümsetti.

«Yabancı bir ülkeye gelirsen, seni güldürecek pek çok şey anlatırım.» dedi.

«Şimdi anlatamaz mısınız?»

Bianchina, bugünün işini yarına bırakmayı sevmezdi. Ama Don Paolo da tatlılıkla yola gelenlerden değildi.

Berenice, Dr. Sacca'nın öğütlerine uygun biçimde baktı Don Paolo'ya. Dr. Sacca, hastanın odasından çıktıktan sonra merdivenlerde Berenice'ye rastlamış; selâmına kısa bir karşılık vererek kabaca yanından geçip, istasyona yollanmıştı. Ama daha sonra dönmüş, az önceki acelesi için özür dileyerek reçeteler yazmış, özel bir perhiz vermiş ve Berenice'ye hastayı karamsarlıktan kurtarmasını, mümkünse eğlendirmesini ve başka şeyler düşünmeye yöneltmesini söylemişti.

Bu ikinci ödevi, Bianchina seve seve üzerine almıştı. Don Paolo hasta olduğu için, Bianchina eğlence seçiminde tam manasıyla hür değildi. Don Paolo'yu eğlendirecek bir alay oyun biliyordu; ama bunlardan bir çoğunun hastaya iyi iyi gelmeyeceğini düşünerek vazgeçti. Ne var ki, becerikli bir kız olduğu için, okul günlerini hatırlayıp, ayak tabanını gıdıklamak, ya da sinek avlamak gibi, daha çocukça, ama aynı ölçüde eğlenceli oyunlar buldu. Sinek avlama, kendi okulunda uygulanan bir oyundu; öğretmene farkettirmeden ve sineği uçarken yakalamaktan ibaretti bu oyun ve özellikle ders saatlerinde oynanırdı. Sineklerin arka taraflarına iğne ya da bir tüy hafifçe iliştirilir ve sıranın üzerinde ayni hizaya dizilen hayvanlar yedekçi yarışı dedikleri biçimde yarışmaya sokulurdu. Bianchina, bu sporda bayağı ün kazanmıştı; ama şimdi avlamaya kalktığı zaman, arada bir incitiyordu sinekleri.

«Formda değilim.» dedi özür dilercesine. «Okulda bir

sürü şey öğreniyor insan; ama gerekli oldukları zaman da genellikle unutulmuş oluyorlar.»

Yedekçi yarışları Don Paolo'nun yatağında yapılıyor; dua kitabının siyah deri kabı, koşu alanı ödevini görtüyordu. Sineklerden bir kısmı, yarışı başladıkları hızla bitiriyorlar; bir kısmı sapıp yoldan çıkıyor; bir kısmı da birkaç adım attıktan sonra ölüp kalıyordu.

«Bunlar, yürümeyen dişiler.» dedi Bianchina. «Erkekleri kazansın diye yavaşlıyorlar. Her zamanki kadın duygululuğu işte!»

Don Paolo, dikkatle incelendiği zaman, sinek yarışının da, at ya da otomobil yarışı kadar süprizli ve eğlenceli olduğunu gördü.

Bianchina'nın bütün dikkatine rağmen; duvarlardaki yazıların kasabada uyandırdığı gürültünün yankısı, hastaya ulaştı.

«Fossa'da, hiç şimdiki kadar çok polis görülmemiştir.» dedi Berenice. «Gören de burayı bir caniler kasabası sanır.»

Bianchina cevap vermedi. Gönüllü yazılan tuhafiyeci kocasının yerine geçmiş olan Gelsomina, dükkânın kapısında dikilip geleni geçeni durduruyor; her birine, «Haber alabildiniz mi?» diye soruyordu. «Bir yabancı olduğundan eminim.»

Berenice, «Ne güzel bir törendi. Herkes neşeliydi; herkes havaya uymuştu.» dedi. «Duvarlara böylesine aptalca şeyler yazmayı kim düşünebilir?»

«Kıskançlık her yerde hazır ve nazırdır.» dedi Don Senofonte. «Gönüllü yazılamayan ve gönüllü gidecek oğlu olmayan biri, kurtlarını dökmüştür.»

«Ne güzel bir törendi! Yüzlerce kalbin tek bir yürek gibi çarptığı bir törendi. Hem de yeni belediye başkanının seçileceği gece!» dedi Zabaglione.

Eczacı, «Şakasız cenaze, gözyaşsız düğün olmaz.» dedi.

Tuhafiyecinin karısı, «Gece kuşları uğursuzluk getirir.» dedi. «Allahtan, kanun var!»

«Köylüler arasında için için bir kaynaşma var.» dedi Berenice. «Gün ışığında belli olmuyor, ama gece farkediliyor.»

Eczacı, «Köylüler mi?» diye sordu. Köylüler söz konusu olamaz. Yazma bilmezler! Yazılar matbaa harfleriyle yazılmış. Köylülerin işi olamaz bu!»

Zabaglione söze karıştı, «Kendini bilmez birkaç delikanlı var.» dedi. «Kimseyi kastetmek istemiyorum, tabiî...»

Ama Don Senofonte imayı farketmişti.

Sertçe cevap verdi: «Bilesiniz diye söylüyorum; oğlum gönüllü yazıldı. Bir gönüllünün namusu şüphe götürmez. Üstelik, hazır sırası gelmişken belirteyim; oğlum hiçbir zaman sosyalist olmamıştır.»

Bu söz hedefini bulmuştu. Zabaglione öfkeden, kül gibi oldu.

«Yanlış hedef seçtiniz.» dedi. «Fikirlerimi çoktan feda ettiğimi, herkes bilir. Sosyalist olmamış kim var? Vesaire vesaire bile, bir zamanlar sosyalistti.»

Tuhafiyecinin karısı ortalığı yatıştırmaya çalıştı. «Herkes gücüne göre verir.» dedi. «Kimi parasını verir, kimi canını, kimi düşüncesini verir, kimi oğlunu, kızını.»

Ama Zabaglione her sözü yanlış anlıyordu. Gelsominaya dönerek:

«Benim kızlarımdan mı sözediyorsunuz? Ne olmuş benim kızlarıma? Kim ne demiş?» diye kükredi, öfkeyle. Yanakları mosmor olmuştu.

Kadıncağız ne olduğunu anlamadı; ağlayıp sızlayarak tartışmadan sıyrılmaya çalıştı.

«Kocam Afrika'ya gidiyor; dükkânın borcu tepemize

kadar çıktı; kızkardeşim verem; evi de ikinci defa ipotek etmek zorunda kaldık. Başımda bütün bu dertler varken, başkalarının işiyle nasıl ilgilenirim ben?» dedi.

Ama Zabaglione yumuşamadı.

«Söyle bakalım.» dedi. «Kızlarım hakkında ne diyecekmişsin?»

Kadıncağız dehşete düştü ve bocalayıp kekelemeye başladı.

«Evet, tabiî. Birbirimizle açık konuşalım. Kocam gönüllü yazılmadı mı? Yazıldı mı, yazılmadı mı?»

Vergi memuru, «Duvarlara bu sözleri yazan adam bulunmazsa, bütün kasaba cezalandırılacak.» dedi. «Yeni belediye başkanı yerine, özel bir yetkili gönderecekler.»

Zabaglione sararmıştı; «Ne dedin?» diye sordu.» O alçağı bulursam, kendi ellerimle paramparça edeceğim!»

Kilisenin merdivenlerindeki 'Kahrolsun Hükümetin Verdiği Çorba!' sözleri, Donna Adalgisa Colantuoni'ye öylesine dokunmuştu ki, kadın nerdeyse yatağa düşecekti. Bunları kendisine yöneltilmiş bir hareket olarak almıştı. Babası, bundan böyle, hükümet çorbasıyla ilişiğini kesmesini söyledi.

«Bu nankörler için kendini feda etmene değmez.» dedi. «İstifa ile tehdit etmelisin onları.»

Kızı itiraz etti: «İstifa edersem, ne yiyip ne içeceğiz?»

Babası, «İstifa et, demedim. İstifa edeceğim diye tehdit et, dedim.» diyerek açıkladı.

Bianchina, Don Paolo'ya, duvarlara birkaç yazı yazıldı diye neden bu kadar gürültü koparıldığını anlamadığını söyledi.

Don Paolo da şaşırmıştı. Açıklamaya çalıştı.

«Propaganda Ülkesi, birlik üzerine kurulmuştur.» dedi. «Biri çıkar da, 'Hayır' derse, tılsım bozulur ve toplum düzeni sarsıntıya düşer. Başkaldıran ses, boğulmalıdır.»

«Bu ses, zavallı, yalnız, hasta bir adamın sesi de olsa, yine boğulmalı mı?»

«Öyle de olsa, boğulmalı!»

«Bu, kendince düşünen, ama düşünmekten başka bir kötülüğü olmayan, barışçı bir adamın sesi de olsa, yine boğulmalı mı?»

«Öyle de olsa, boğulmalı.»

Bu düşünceler kızı üzdü, ama Don Paolo'ya yeniden cesaret verdi. Bundan önceki korkaklığından utanmıştı Don Paolo:

«Propaganda Ülkesi'nde,» dedi, «Bir adam, herhangi bir küçük adam kendi kafasınca düşünmeye koyuldu mu, toplum düzenini tehlikeye sokar. Tonlarca basılı kâğıt hükümetin sloganlarını tekrar eder; binlerce hoparlör; yüzbinlerce bildiri, beyanname; alanlarda, köşebaşlarında bir alay konuşmacı; vaazlarda binlerce papaz, bu sloganları, bıkkınlık verecek ölçüde tekrarlayıp dururlar: Tâ ki herkesi uyutana kadar. Ama, bir küçük adamın 'Hayır!' demesi, yanındakine 'Hayır!' diye fısıldaması, gece duvarlara 'Hayır!' diye yazması, toplum düzeninin sarsılması için yeterlidir.»

Kız dehşete düşmüştü; ama adamın keyfi yerine geldi.

«Peki, ya yakalayıp da öldürürlerse?» diye sordu kız.

Rahip cevap verdi: «'Hayır' diyen bir adamı öldürmek tehlikeli iştir. Çünkü bir ölü bile, bazı ölülerde raslanan bir direnme ve inatla 'Hayır! Hayır! Hayır!' demeye devam edebilir. Ölüyü susturmak mümkün mü?»

Berenice girdi içeri.

«Pompeo biliyormuş, duvarlara yazanın kim olduğunu; şimdi Avezzano'ya, yetkililere ihbar etmeye gitmiş!» dedi.

«Nerden öğrendiniz?» diye sordu Rahip.

«Kendi söylemiş Gelsomina'ya.»

Bianchina sırtına bir şal alıp, hızla istasyona yollandı.

Teyzesi, «Üstüne vazife olmayan işlere burnunu sokma.» diye seslendi arkasından. «Ailemizi mahvettiğin yeter!»

Ama Bianchina çoktan gitmişti.

Don Paolo, çantasını toplayıp kaçmak için yataktan fırladı.

Birkaç gündür ateşi normale dönmüş, öksürüğü de azalmıştı; ama hâlâ ayakta duramayacak kadar güçsüzdü. Nereye gidecekti? Bir tek tren hattı var, dedi kendi kendine. Trenle gidersem, beni yakalamaları kolaylaşır. Dağa çıkıp, birkaç geceyi açıkta mı geçirmeliydi? Öyle mecalsizdi ki, yapamazdı bunu.

Çantasını yeniden boşaltıp, kaçmaktan vazgeçti. Şimdi galeyana gelmiş olan Fossa'da tutuklanmak, kimse farkında olmadan Roma istasyonunda tutuklanmaktan çok daha 'yararlı' olacaktı. Kendi köyü olan Orta, birkaç kilometre ilerdeydi. Don Benedetto da birkaç kilometre uzaktaydı. Çevredeki her köyde, eski arkadaşlarından bir ikisi bulnuyordu. Belki de onu tutuklayacaklar arasında, Concettino Ragu'de olacaktı. Tutuklandığı haberi, Marsica'da hızla yayılacak; köylülerin kullağına gidecek ve uzun kış gecelerinde, bu yoksul aç insanlar, sönmüş ocaklarının başında oturup onu düşüneceklerdi. «Bizim hemşeriye, Pietro Spina'ya ne oldu acaba?» diyeceklerdi. «Şimdi ne düşünüyordur acaba? Hapisten sağ çıkar mı ki?» diyeceklerdi. Ve, «Keşke o da aramızda olsaydı!» diyenler de çıkacaktı mutlak.

Avezzano, Fossa'dan trenle bir saatlik yoldaydı; ama Bianchina ile Pompeo gece geç vakte kadar dönmediler.

Bianchina, teyzesi ile Rahib'e «Yedik içtik.» diye anlattı. «Yolumuzun üstünde bir sinema gördük, girdik.»

Teyzesi, «Sen Girasole ailesinin yüzkarasısın.» dedi. «Yani, seni sinemaya götürmesine ses çıkarmadın mı?»

Pompeo ile kavga ettiğinizi söylememiş miydin? diye

sordu Rahip. «Hem Pompeo, Avezzano'ya biribirini ihbar etmeye gitmedi mi?»

Teyzesi odada olduğu için, Bianchina olanları anlatmakta güçlük çekti.

«Pompeo, Robespierre gibi davranıyor; ama kadınlara karşı tutumu Danton'a benziyor.» dedi.

Berenice, yemeğinin böylesine kültürlü konuşmasından pek böbürlenmişti; ama yine de ne olup bittiğini anlamak istiyordu.

«Kimi ihbar etti?» diye sordu. «Hemen tutuklanacak mı?»

«Fossa istasyonunda trene bindiğimiz zaman, Pompeo, kim olduğunu bildiğine emindi. Uzun uzun tartıştık, neredeyse birbirimizin saçına yapışacaktık. Avezzano'da trenden indiğimiz zaman, polis bekliyordu bizi; ama Pompeo fikrini değiştirmişti.»

«Peki ama, tanrı aşkına, söyle sonunda kimi ihbar etti?»

«Orta yolunda gördüğü bir bisikletliyi.» dedi Bianchina. «Pompeo onu gördüğüne emin; yalnız uzaktan kim olduğunu kestirememiş. Ben de bunu doğru olduğunu, o akşam Orta yolunda bir bisikletliyi gözlerimle gördüğümü söyledim polise.»

«Orta'dan mı?» dedi Berenice. «Demek Gelsomina haklıymış. Adam bir yabancı.»

Haberi yetiştirmek için, tuhafiyeci dükkânına koştu.

«Haklıymışız!» diye bağırdı. «Dediğimiz çıktı. Fossa'lıları tehlikeye atan, Orta'dan gelen bir yabancıymış!»

Haber hızla yayıldı; ve tabiî pek çok kişi, o akşam Orta yolundaki bisikletiyle görmüş olduklarını, ama salı pazarlarına gelen biri olmadığı için tanıyamadıklarını söylediler. Bu tecavüz, tanınmadık bir tarafından, belki de Esrarlı Adam'ın kendisi tarafından yapılmıştı.

Gerginlik dağılınca, Don Paolo da rahatladı; keyfi yerine geldi. Savaş ve macera isteği yeniden canlandı içinde. Roma'yı kendine karargâh edinip, Marsica'ya sürekli gece baskınları tertiplemeye karar verdi. Kendi köyü Orta'da, vergi dairesinin hemen arkasında, bir amcasının kereste deposu vardı. Hâlâ da orda olmalıydı. Başlangıç için, bu, iyi bir şenlik ateşi olacaktı. Avezzano'da istasyonun yakınında, Habeşlileri uygarlaştırmak için zehirli gaz imâl eden bir kimyasal fabrika bulunuyordu. O da iyi yanardı. Belki de, sonunda okuması yazması olmayanlar bile anlayıp, onun yaptıklarını örnek edinirlerdi.

Bu planları kurarken, Fossa kilisesi papazı Don Girasole, gelip, kiliseyi gezmeye çağırdı onu. Don Paolo da bu çağrıyı kabul etti. Don Girasole altmış yaşlarında kadardı; ama daha yaşlı gösteriyordu. Saçları bembeyaz, yüzü zayıf ve solgundu; omuzlarını eğerek, ağır ağır yürüyordu. İçlerinden sadece kendisiyle Berenice'nin sağ kaldığı on kardeşin en büyüğü olduğunu söyledi. Dinî görevleri, sabahın erken saatlerinden gece geç vakitlere kadar oyalıyordu onu. Yönetmesi ya da katılması gereken pazar ayinleri, günah çıkarmalar, tespih çekmeler, cenaze törenleri, dualar, adakların yanı sıra vaftizler ve düğünler vardı; Amerika'dan aldıkları mektupları ona okutan ve okuma yazma bilmeyen kadınlar da vardı; rahibeler vardı; San Luigi Gençlik Kulübü vardı; ayrıca ilk okullarda din dersi veriyor, çocukları ilk dinî ayinlerine hazırlıyordu; hayır kurumlarının toplantıları, Kardeşler Cemiyeti de vardı...»

«Dualarımı okumak, kendi içime çekilmek, yanıbaşımda duyduğum, ama yine de pek yavaş gelen ölümüme kendimi hazırlamak için, boş olan birkaç dakikadan yararlanıyorum.» dedi,

Akşamları, ayakta duramayacak kadar yorgun oluyor-

muş. Bazen, gece yarısı, ölüm döşeğindeki birinin başucuna çağrılırmış; hem de karda kışta. Ama bunlardan yakınmıyordu. «Kendini Tanrıya adamış biri daima yorgun olmalı.» dedi. «Çünkü başıboş düşünceler, başıboş anlarda ortaya çıkar; arkalarından da daima tetikte olan Şeytan pusu kurmuştur.»

Kilisenin karşısındaki küçük alanda, çocuklar futbol oynuyordu. İki din adamına yol vermek için, oyunlarını kestiler. Don Girasole, çocuklara, «Çeyrek saat sonra din dersi olduğunu unutmayın.» dedi.

Kilisenin merdivenlerinde, nefes almak için bir an durdu.

«Buradaki tecavüz olayından haberiniz olmuştur, herhalde.» dedi Don Paolo'ya. «Bir gece, maskeli bir yabancı gelmiş; ta kilisenin eşiğine kadar; ve basamaklara, en ağıza alınmayacak şeyleri karalamış.»

Don Paolo, «Aklıma gelmişken sorayım.» dedi. «Savaş konusunda ne düşünüyorsunuz?

Kilisenin kapısında bir kadın, vaftiz gününü kararlaştırmak üzere papazı bekliyordu.

«Bir taşra papazının, yapılacak çok işi, düşünecek çok az vakti vardır.» diye cevap verdi Don Girasole. «Başka konularda ise» diye ekledi «Eski ve yeni Ahitle, kilise yöneticisi* yol gösterir bize.»

«Özür dilerim. Bunu kastetmemiştim.» dedi Don Paolo.

Kilisenin girişindeki duvarlar, her kilisede olduğu gibi, duaları kabul olunanların sunduğu, renk renk adak levhaları ile süslüydü. Dileğin cinsine göre adaklar da değişiyor: tabiî

* *Dante. Ç. N.*

büyüklükte eller, ayaklar, burunlar, göğüsler ve başka organlar göze çarpıyordu. İlk girince, kilisenin içi karanlık gibi geliyor; ama kısa bir süre sonra insanın gözü alışıyordu. Yer yer kırık ve bozuk taş döşemenin büyük bir bölümü, Tanrının evinde yabancılık çekmediklerini ve alçakgönüllü olduklarını gösterecek şekilde Doğulular gibi çömelip oturmuş, dua eden ve birbiriyle fısıldaşan, siyahlar giymiş kadınlarla doluydu. Yaşlı bir kadın ellerinin ve dizlerinin üstünde, ilk dinî ayin odasına doğru emekliyor; başını yere eğip döşemeyi yalayarak ilerliyor ve taşların üstünde sümüklüböceğin gümüşî izine benzer bir salya şeridi bırakıyordu, arkasında. Oğlu, asker üniformasıyla, beceriksiz ve çekingen bir halde, yanında yürüyordu. Don Girasole mihrabın önünde diz çöktü; Don Paolo da onu izledi. Mihrapta İsa'nın cesedini Meryem'in dizleri üstünde gösteren bir resim vardı. Meryem yas kılığındaydı. İsa, bir kavgada öldürülmüş ve cesedi çürümeğe yüz tutmuş bir köylüye benziyordu. Ellerindeki, ayaklarındaki ve göğsündeki yaralar ilerlemiş bir kangren görünümündeydi; kırmızımsı saçları ise, kirli ve bitli gibiydi. Meryem, kötü talihine kurban gitmiş bir kadının zengin bir tüccarın dul karısına benziyordu. Güzel ve solgun yanaklarında, parafinden yapılmış iki damla gözyaşı parlıyordu. Büyük umutlar beslediği, ama en kötü sonuna şahit olduğu oğlunu görmekten kaçınırmış gibi, siyah gözlerini gökyüzüne çevirmişti. İnce işlemeli bir örtü, dalgalı saçlarını kaplıyarak alnına iniyordu; sağ elinin küçük parmağına zarif bir dantel mendil tutturulmuştu. Ayağının dibinde, kaidenin üzerinde altın yaldızla yazılmış şu acıklı sözler vardı: *Videte si est dolar sicut dolar meus.* *

* *«Acımızın, benim de çektiğim acı olup olmadığına bakın»* Ç. N.

Askerin annesi, emeklemesini bitirdi. Yalvarır gibi sordu..

Don Girasole'ye, «Yardım parasını hemen alıp alamayacağımızı öğrenir misiniz, lütfen. Alamazsak nasıl geçiniriz?»

«Ne yardımı?»

Asker, «Günde dört liret.» dedi. «Askere alınan her gencin anasına, günde dört liret verilecekmiş. Bugünkü gazetede yazıyor.»

Başka bir kadın gelip, «Yardımlar için kime başvuracağız?» diye sordu. «Postahaneye mi gideceğiz? Belediyeye mi? Siz bizim adımıza müracaat etmez misiniz?»

Kilişe eşyalarının saklı durduğu bölüme girdikleri sırada, bir kadın yaklaşarak, oğlunun kızıla tutulduğunu söyledi ve ölmek üzere olan çocuğun kalbinin üstüne koymak istediği bez parçasını, mihrabın yanındaki kandilin yağına batırmak için izin istedi. Don Girasole izin verdi.

Don Paolo'ya, «Bir kilise papazı, savaş konusunda çok az düşünebilir» dedi. «Çünkü sürekli olarak oraya buraya koşuşmak zorundadır. Şimdi, asker aileleri aylığı için dualar başlıyor; bir süre sonra esirleri nve kayıpların sağ salim dönmesi için dua edilecek; arkadan, tarlada çalışacaklara izin verilmesi için, şehit maaşı bağlanması için, öksüzler için edilen dualar gelecek. Yoksullar, bütün bunlar için hükümet dairelerine başvurabilirler; ama memurlara güvenmediklerinden ve onların davranışlarından bıktıkları için buraya gelip yakarıyorlar.»

Don Paolo, «Yıllar önce, Roma'da, bir törende sizin bu taraflardan Don Benedetto diye birine rastlamıştım.» dedi. «Yanılmıyorsam, o sırada, kiliseye bağlı okulda Yunanca ve Lâtince öğretmeniydi. Sağ mı hâlâ? Görüyor musunuz kendisini?»

Don Girasole soruyu duymamış gibi davrandı. Don Paolo'ya kilisenin hazine kısmını gösterdi. Duvarlardan birini boydan boya kaplayan büyük dolaba yaklaşıp, oyma tahtadan yapılmış büyük kanatlarını güçlükle açtı. Üst raflardaki altın ve mücevherleri, orta rafta özel bir bölüm içinde duran aziz Antoine büstünü, alt gözde, bir gardropta asılı gibi sıralanmış bir yığın âyin elbisesini ve işlemeli ipek atkıları Don Paolo'ya gösterdi: Kutsal eşyalardan sorumlu olan hademe iki kadeh şarap getirdi.

Papaz, «Don Benedetto» diye söze başladı «Tanrının cüretkâr bir kuludur; Yetmiş yıl boyunca örnek bir hayat sürdü. Bilgelikte ve fazilette hepimizin ustasıydı. Ama şimdi, sonsuzluğun eşiğinde insanların düşüncelerini hor görmesi ve Tanrıya olan aşırı güveninden dolayı kâfirlik sayılabilecek sözler söylüyor. Onu, rahipliğinin ilk yıllarında görmeliydiniz!.. Papazlığa atandığı zaman, ben daha ilâhiyat okulunda öğrenciydim. Onurlu ve soylu sükûneti, klâsiklere olan gerçek sevgisi, özel hayatının lekesiz saflığı yüzünden, hayrandım ona. Yöneteceği ilk dinî âyinin bir hapisanesinde, ikincisinin bir hastanede olması için diretmişti. İlk âyin, bir çeşit sosyete olayı olarak görüldüğü için, akrabalarının bu istek karşısında ne kadar şaşırdıklarını tahmin edersiniz. Kamu oyuna karşı sert çıkışları, üstlerini o zaman bile endişelendirirdi. Bu yüzden, ona bir kilise teslim etmeyi istemediler ve bir okula öğretmen olarak gönderdiler. Klâsikler üzerindeki çalışmaları ve gençler arasında bulunuşu, kişiliği üzerinde yumuşatıcı bir etki yaptı; ama üstleriyle olan ilişkileri düzelmedi. Haris olmayışı ve yüksek yerlere geçmeye çalışmaması, çoğunluk tarafından hayret verici bir olay olarak görülüyor; öğrencileriyle beraber olmayı, arkadaşları ve üstleriyle beraber olmaya tercih etmesi ise bir hakaret sayılıyordu. Bu yüzden, öğretmenlikten uzaklaştırıldı. Ar-

kadaşlığımızı tek başıma sürdürmeye çalıştım. Ama, artık buna da imkân kalmadı.»

«Çok mu değişti?» diye sordu Don Paolo.

«Benim kiliseme bağlı olan ve onun bahçesinde birkaç gün çalışan bir Fossa'lı, şimdiki Papanın gerçek adının Pontius XI olduğunu söylediğini duymuş. Bu, Don Benedetto'nun oturduğu Rocca dei Marsi'de ağızdan ağıza yayılmış ve cehaletleri ile ona olan saygıları yüzünden, herkes buna inanıp ciddiye almış. Kiliseye bağlı olan bu Fossa'lı buraya, hazine dairesine geldi ve bana Kilisenin, her zorlu meselede kendini temize çıkarmayı bilen Pontius Pilate'nin soyundan birinin eline mi düştüğünü sordu.

«Peki, siz ne cevap verdiniz?» dedi Don Paolo.

Papaz, şaşkınlık içinde baktı Don Paolo'ya.

Don Paolo, «Affedersiniz,» dedi. «İyice açıklayamadım!»

Hademe geldi; kadınların tespih duası için beklediklerini, çocukların da din dersi için geldiklerini bildirdi.

Don Girasole, «Mahallî ihraç komitesi, Don Benedetto'nun durumunu incelemeye başladı.» dedi. «Nerden nereye! İktidar partisi üzerinde çok etkili olan, eski bir öğrencisiyle, Concettino Ragu ile ben onu kurtarmak için elimizden geleni yaptık. Sadece ona yardımcı olabilmek amacıyla, kendisini görmeye gittik. Bugünkü hükümete ve Kilisenin bugünkü tutumuna baş eğdiği anlamına gelebilecek, genel bir açıklama yapmasını teklif ettik. Bu, kurtulması için yeterliydi. Bizi nezaketle kabul etti. Kilisenin, çok kere daha büyük kötülüklere düşmemek için daha az kötüden yaralanmak zorunda olduğunu söylemeye başlayınca, sözümü kesti, 'Ehveni şer teorisi ancak politik bir toplumda geçerlidir, dinî taoplumlarda yeri yoktur.' dedi. Soyut bir tartışmaya girmemek istiyordum; çünkü dine en aykırı fikirler bile, soyut

tartışmalarda, aldatıcı nitelikleri ile üstün gelebilirler. Onun için, 'Kilise, bugünkü savaşı açıktan açığa takbih ederse ne olacağını bir düşünün.' dedim. 'Saldırıya uğrayacaktır! Maddî ve manevî çok zarar görecektir!' dedim. Don Benedetto'nun cevabını hiç kestiremezsiniz. 'Aziz dostum, Don Girasole,' dedi. Yahya Peygamberin, Herod'a, boynunun vurulmaması için bir anlaşma teklif ettiğini düşünebiliyor musunuz? İsa'nın çarmıha gerilmemek için, Pontius Pilate'ye bir anlaşma teklif edeceğini düşünebiliyor musunuz?»

Don Paolo, «Soyut olarak alınırsa» dedi. «Don Benedetto'nun cevabı, temel bakımından Hıristiyanlığa aykırı değil.»

«Ama Kilise soyut bir toplum değildir.» dedi Don Girasole. «Kilise ne ise odur. Neredeyse ikibin yıllık bir geçmişi vardır. Kilise, düşüncesizlik ve hafiflik yapacak bir genç kız değildir. Kilise, onurlu, saygıdeğer, geleneklerine bağlı, haklarını ve görevlerini bilen çok yaşlı bir hanımdır. Kilise, İsa tarafından kurulmuştur tabiî; ama ondan sonra havariler ve nesiller boyunca da azizler ve papazlar gelmişlerdir. Kilise, artık bir gizli kuruluş değil; korunmak için kendisine sığınan milyonlarca, milyarlarca insanın önderidir.»

Don Paolo, «Onları savaşa göndermek, iyi bir koruma yolu, doğrusu!» diye kaçırdı ağzından. «Üstelik, İsa zamanında, eski Sinagog da, peygamberleri, kralları, kanun yapıcıları ve rahipleri olan, peşinde de koruması gereken pek büyük bir kalabalık sürükleyen, çok yaşlı bir kadındı. Ama yine de, İsa ona pek saygılı davranmadı.»

Don Girasole'nin önünde, el sürmediği şarap kadehi duruyordu. Birden yorulmuş gibi gözlerini kapattı ve birkaç saniye öyle kaldı. Göz kapaklarında mavimsi bir saydamlık ve hafif bir seyirme vardı. Tanrım! Tanrım! Neden bana işkence ediyorsun?' diye mırıldandı.

Hademe tekrar geldi ve kadınların tespih duası için hâlâ beklediklerini, din dersine gelen oğlanların da yaygaraya başladıklarını söyledi.

Don Girasole yorgun ve bıkkın bir tavırla kalktı, müminlerin beklediği kilise bölümüne doğru yürüdü. Don Paolo oteline döndü.

Dönüşte, belediye sarayının önünde şamatacı bir kalabalıkla karşılaştı. Bir mahkeme için Fossa'ya gelmiş olan Orta'lı iki yoksul köylü ile, onları tanıyarak etraflarını saran ve görünüşlerinden emekçi ya da zanaatkâr oldukları açıkça belli olan yüz kadar Fossa'lının teşkil ettiği bir kalabalıktı bu. Fossa'lıların ellerinde her çeşit silâh vardı. Haksız yere saldırıya uğrayan iki zavallıyı, bir manga asker güç kurtarmış ve Belediye binasına sokmuşlardı. Ama kalabalık, alanda durup tehditler yağdırmaya devam ediyordu. Yetkililerin ricası üzerine, Zabaglione halkı yatıştırmaya çalıştı, ama etkili olamadı. Orta'lı iki köylünün tutuklandıkları ve duvarlardaki vatanseverlikten uzak yazıların yazarı olarak hapse atıldıkları açıklanıncaya kadar da, kalabalığın öfkesi yatışmadı.

Otelin girişinde, Don Senefonte, komşu köyden gelen Esrarlı Adam'ın alçakça tecavüzüne karşı halkın bu güçlü tepkisini bağırarak övüyordu Böylece, duvarlardaki yazıların ve yetkililerin almış olduğu sıkı tedbirlerin uyandırdığı duygular ve heyecan, yabancılardan nefret etme biçimine girmişti. Don Paolo, öğlenleri hükümetin çorba verdiği işsizlerin karıları tarafından, diktatörlüğe bağlılık telgrafı çekilmiş olduğunu öğrendi. Bu olaylar onu şaşırtıyordu. Duvarlara yazdığı bir iki kelimeden çok büyük ve müspet sonuçlar beklemiyordu; ama böylesine cesaret kırıcı bir tepki de beklemiyordu. Gece baskınları ve şenlikleri konusundaki bütün planlarının yanlış olduğunu görüyordu. Ordan oraya

yönelmiş; birşeyler yapma kararı onu belli bir yöne itmiş; aldatıcı gerçekler ise bir başka yöne çekip, olduklarından başka görünerek kendisini şaşırtmışlar, sonra da pençelerine almışlardı. Aklı, Don Girasole ile yaptığı konuşmaya takıldı ve hemen Bianchina'yı Rocca dei Marsi'ye göndererek, Don Benedetto'ya, sadece adının baş harfleri ile imzaladığı, ve kendisini görmek istediğini belirten bir pusula yolladı. Bianchina, küçük, düzgün, ama biraz titrek sayılabilecek bir elyazısıyla yazılmış şu notla döndü:

... tibi
non ante verso lene merum cado
jamdudum apud me est; eripe te morae*

Öğretmeninin el yazısını, öğrencilik yıllarından bu yana ilk görüşüydü; ama ödev defterlerinde yapmış olduğu düzeltmeleri hatırlayınca hemen tanıdı. Bu mesaj da ona bir çeşit okul ödevini hatırlatıyordu, ama ödev kolay ve çağrı çok samimiydi. Akşama doğru, Bianchina'nın tuttuğu bir arabayla Rocca'ya hareket etti.

Arabacının lâkabı Pratolano idi.

«Pratola'lı mısın?» diye sordu Rahip.

Adam başını salladı.

«Ordan ayrılalı ne kadar oldu?»

«Bir yıl.»

«İsyanda orada mıydın?»

Adam yine başını salladı.

Araba, bir sıra bağ arasından geçiyordu. Üzümler daha yeni toplanmıştı. Yumuşak, sıcak, rahatlık vericiydi etraf.

Rahip sordu, «Pratola'da işler nasıl şimdi?»

* *«Evimde senin için ayırdığım bir fıçı şarap var; uzun zamandır öyle duruyor. Gecikme!» (Horace, III, Kitap, Maecenas'a övgü XXIX).*

«Eskisi gibi. Her zaman olduğu gibi.»

«Ağızlarını açmış olanlar, artık açamıyorlar.» dedi. «Ya mezarlıkta, ya da hapiste hepsi. Ötekiler eskiden susarlardı, şimdi eskisinden de çok susuyorlar. Ben kendi işimden başka şeye karışmam.»

Rocca'nın hemen dışında, iki evin arasına yerleştirilmiş bir büyük kazana üzüm basılıyordu. Eteklerini dizlerinin üstüne sıyırmış üç kadın, ağır ağır dansedercesine, çıplak ayaklarıyla üzümleri çiğniyorlardı.

«Don Benedetto'ya mı gidiyorsunuz, efendim?» diye sordu Pratola'lı.

«Tanır mısınız onu?»

Adam hayır anlamında başını salladı. Ama şunları ekledi:

«Hakkında çok şey söylerler?»

«Ne söylerler?»

«Herkes onun gibi olsa, derler.»

Don Paolo, arabayı köyün ufak alanında durdurdu; arabacıya kendisini meyhanede beklemesini söyledi, yanında getirdiği çantayı alıp, Don Benedetto'nun bahçesiyle kulübesinin bulunduğu yamaca tırmanmaya koyuldu. Don Benedetto'ya rahip kılığında görünmeye cesaret edemediği için, bir ceket, bir yakalık, bir kravat, bir de kasket getirmişti. Sivil kıyafet için bunlar yeterliydi. Yol ıssız ve dönemeçliydi; bir yanında fundalardan bir çit uzanıyordu. Çitin aralığından girip gözden kayboldu; birkaç dakika sonra ortaya çıktığı zaman değişmişti.

Don Benedetto'yu, sanki o anda geleceğini biliyormuş gibi, kulübenin kapısında bekler buldu. İkisi de, duydukları heyecandan ötürü biraz çekingen bir hareketle el sıkışıp selâmlaştılar. İhtiyar, zemin kattaki, bahçe araçları ve kitaplarıyla dolu bir büyük odaya aldı misafirini, ocağın yanındaki

büyük koltuğa oturttu; kendisi de yanına, bir tabureye oturdu. Yaşlılıktan beli bükülmüştü; eski öğrencisinden çok daha ufak tefek duruyordu. Genç adam heyecanını kontrol etmeye ve kayıtsız görünmeye çabalıyordu.

«İşte, kayıp kuzu, kendiliğinden çobanına döndü.» dedi gülerek.

Don Benedetto, misafirinin vaktinden önce çökmüş yüzüne şaşkınlıkla baktı. Gülmedi, sadece başını salladı.

Acı bir sesle, «Aramızda, kimin kayıp kuzu olduğu bilinmez.» dedi. «Ötekinin bağışlamasına ihtiyaç duyanın hangimiz olduğu; ötekinin önünde hangimizin utanıp üzüntü duyduğu bilinmez. Benim yaşımda, bazı gerçekleri anlamak üzücü oluyor, dostum. Tanrıya gerçekten bağlı olanlar, âyinlerde dua edenler ve kendilerini Tanrının elçisi diye tanıtanlar değildir.»

İhtiyarın, eski günlerindeki gibi Tanrıdan sözetmesi; genci, bütün hesaplarını alt üst edecek bir yanlış intiba bırakma endişesine düşürdü. Yaşlı adam onun hâlâ dindar olduğunu mu sanıyordu yoksa?»

Genç adam, «Tanrıya inancımı yıllar önce yitirdim.» dedi ve sesi değişerek devam etti. «Beni ihtilâlci mücadeleye sokan dinî bir eğitimdi; ama bir kere aksiyona girdikten sonra, kafamdaki yersiz dinî inançlardan yavaş yavaş kurtuldum. Eğer bugün, bende hâlâ din kırıntıları kalmışsa, bunların yararından çok zararı dokunmaktadır. Kötü bir ihtilâlci olmama; korkularla, kararsızlıklarla, bocalamalarla dolu bir ihtilâlci olmama, çocukluğumda dinî eğitimden geçmem sebep olmuştur belki. Öte yandan, bu eğitim olmasaydı, acaba ihtilâlci olur muydum? Hayatı ciddiye alır mıydım, acaba?»

İhtiyar gülümsedi.

«Bunun önemi yok.» dedi. «Gizli mücadele çağlarında,

Tanrı kendini gizlemek ve değişik adlar almak zorundadır. Üstelik, adına fazla önem de vermez; tersine, emirlerinin başında, adının boş yere anılmamasını söyler. Bugün kitleleri harekete getiren sosyal adalet sözü, Tanrının kendini kiliselerden ve bankalardan kurtarmak için kullandığı takma adlardan biri olamaz mı?»

Yüce Tanrının sahte bir pasaport edinmek zorunda kalması fikri, genç adamın çok hoşuna gitti. Şaşkınlıkla eski öğretmenine baktı ve onu son karşılaştıklarından bu yana geçen yıllar içinde, hayalinde canlandırdığından çok farklı buldu. Şüphesiz ki, şimdi çok daha yakındı ona; ama bu ihtiyar adamın, bir başına terkedilmiş halde bu nottaya varmak için çekmek zorunda kaldığı acıları, eziyetleri düşününce, üzüntüye kapıldı ve sustu.

«Burada kızkardeşimle, bahçemin ve kitaplarımın arasında yaşıyorum.» dedi ihtiyar. «Bir süredir, bütün mektuplarım sansür tarafından açılıyor. Kitaplarım ve gazetelerim ya geç geliyor, ya da yolda kayboluyor. Hiç kimseye gitmiyorum; çok az ziyaretçi kabul ediyorum; gelenlerin çoğu da canımı sıkıyor. Ama yine de, olup bitenden haberim oluyor ve öğrendiklerim beni şaşırtıyor. Kilise, dini, yoksullar için bir uyuşturucu olarak kullanıyor. Tanrının hakkı Sezar'a, Sezar'ın hakkı Tanrıya veriliyor: Tanrının ruhu, dünyevî meşguliyetlere kapılıp, katı, kalıplaşmış ve maddeci bir kuruluş haline gelmiş olan Kiliseyi terketmiştir. Yahya Peygamberin, 'Ey hainler soyu, gelecek gazaplardan sizleri kim kurtaracak?' diye hitap ettiği de, işte böyle bir Kilise idi. Tekdir ve tehdit edilmek üzere, Roma'ya çağrıldım. Orada geçirdiğim birkaç gün, manevî dünyam hakkında kesin kararlar vermeme sebep oldu. Papanın sarayı bir Doğu dalkavukluğunun hâkim olduğu, gösteriş dolu ve tantanalı bir yer intibaını verdi bana. Nereye gittimse, yüksek mevkilere

banker ya da toprak ağası dayılarının etkisiyle atanmış, genç piskoposların kabalığı ve alayları ile karşılaştım. Eski dostlar, kendilerini tehlikeye atmamak endişesiyle beni görmek istemediler. Ben yokken, eşyalarım karıştırıldı; defterlerim, kâğıtlarım çalındı. Bu piskoposlara, iki Hıristiyan halk arasında çıkmak üzere olan savaş konusunda ne düşündüklerini sorduğum zaman, bir 'kışkırtıcı'nın yanından kaçar gibi uzaklaştılar benden. İçlerinden biri, dört yanını kollayıp, cevap verme cesaretini gösterse bile, dediklerini anlamak için kehanet sahibi olmak gerekiyordu. 'Bir açıdan bakılırsa, durumun şöyle-şöyle olduğu ortadadır.' diyorlardı. 'Ama, bir başka açıdan ele alındığı zaman, şunların-şunların-şunların da hesaba katılması gerekir.... Ayrıca unutmamalı ki şu-şu-şu... Ve itiraf etmek gerekir ki, şöyle-şöyle-şöyle... Bunlardan da anlaşılacağı gibi, tutumumuz son derece açıktır.' Bütün bu korkaklıkları ve bu alçakça maddî menfaat düşkünlüğünü gördükten sonra, kendi kendime 'Öyleyse Tanrı nerede?' diye sormaya başladım. 'Bizi niçin böyle yüzüstü bıraktı.»

Genç adam, «Çok yerinde bir soru.» dedi. «Nerede Tanrı? Eğer insan icadı değil de, objektif bir manevî gerçekse; herşeyin başı ve sonu ise, şimdi nerede O?»

Bu bir tanrı tanımazın değil, hayal kırıklığına uğrayan bir âşığın sesiydi.

İhtiyarın kızkardeşi Marta, genç adamı selâmlamak için odaya girdi. Masanın üstüne iki bardakla, bir sürahi kırmızı şarap bıraktıktan sonra kendi odasına döndü.

«Tanrının varlığı konusunda, her şüpheye düşüldüğü zaman hatırlanması gereken bir hikâye vardır.» diye devam etti ihtiyar. «Hatırlıyacaksın, büyük bir sıkıntı anında İlyas, Tanrıdan ölüm diledi, diye yazar Kitap. Tanrı onu bir dağa çağırdı. Dağı yaran ve kayaları parçalayan bir fırtına

çıktı, ama Tanrı rüzgârda değildi. Fırtınadan sonra, dünya sarsıldı, deprem oldu, ama Tanrı depremde değildi. Depremden sonra, büyük bir yangın çıktı, ama Tanrı yangında da değildi. Ama ondan sonra sessizliğin içinde, akşam rüzgârıyla kıpırdayan dalların fısıltısına benzer, durgun ve hafif bir ses duyuldu. İşte o durgun ve hafif ses, Tanrı idi, diye yazar Kitap.»

Bu arada bahçede bir esinti başlamış ve adamların oturdukları odanın kapısı gıcırdayarak ardına kadar açılmıştı. Genç adam ürperdi. İhtiyar elini onun omzuna koyarak, «Korkacak birşey yok.» diye güldü.

Kalktı, kapıyı kapattı.

Anlatmaya devam etti: «İşte böylece, 'Tanrı nerede? Bizi neden bıraktı?' diye sordum kendi kendime. Pazar yerlerinde, savaşın başladığını bildiren hoparlörler Tanrı olamazdı. Yoksul ve aç kalabalıkları hoparlörlerin çevresinde toplanmaya çağıran çanlar, Tanrı olamazdı. Gazetelerin hergün yazdığı, Afrika köylerinin bombalanması ve hava baskınları, Tanrı olamazdı. Ama bir gece yarısı, köyün birinde, adamın biri kalkar da, bir tebeşir ya da kömür parçası ile, köyün duvarlarına, 'Kahrolsun Savaş! Yaşasın Bütün İnsanların Kardeşliği! Yaşasın Hürriyet!' diye yazarsa, işte Tanrı o adamcağızın ardındadır. Kendisini tehdit eden tehlikelere omuz silkişinde, Afrikalı düşmanlarımız denilen kişilere karşı duyduğu gizli sevgisinde, hürriyet aşkında dile gelir Tanrı. Bu yüzden, gazetelerde, yargıçların önünde suçüstü yakalanmış sahtekâr tüccarlar gibi davranan, döviz kaçakçısı piskoposların yargılandığını okuduğum zaman; ve aynı gazetelerde, vicdan hürriyetini savundular diye ölüme mahküm edilen işçilerin haberini gördüğüm zaman; bu işçiler kendilerini tanrı tanımaz olarak düşünseler bile, Tanrının hangi yanda olduğunu anlamam için fazla düşünmem gerek-

miyor. Benim yaşımda yani yetmiş beş yaşında, daha önce yapmış olduğu her şeyi gözden geçiren ve geçmişinin muhasebesini yapan, ayağı çukurda bir ihtiyarın, bunu keşfetmesi ne demektir, tasavvur edebiliyor musun? Ne kısır, ne boş bir hayat! Sonra, gözlerimi kendimden ayırıp, bir bütün olarak eski öğrencilerime çevirdiğim zaman, başarısız bir ömür geçirdiğime daha çok inanıyorum. Bir ağaç, meyvasına bakarak değerlendirilir; öğretmen de, öğrencilerine bakarak.»

Genç adamın, eski öğretmenine karşı daima beslemiş olduğu saygı ve hayranlık, şimdi öylesine bir sevgi ve şefkate dönüşmüştü ki, kalktı onu kucakladı.

«Seni düşünüp, biraz olsun teselli olurdum; ama yanılmışım.» diye devam etti ihtiyar. «Hayatta yaptığın iyi şeylerin, eğitimin yüzünden değil, eğitimine rağmen olduğunu, kendin söyledin.»

Genç adam bir an bocaladıktan sonra cevap verdi:

«Birbirimizi onbeş yıldır görmedik; belki bundan sonra da hiç görmiyeceğiz. Siz yaşlısınız, ben hastayım ve güç devirler yaşıyoruz. Bu yüzden, elimizdeki değerli dakikaları, karşılıklı övgülerle geçirmeyelim. Öteki okul arkadaşlarımdan hiçbir üstünlüğüm olmadığına, içten inanıyorum. Aynı şekilde, içinde yaşadığımız toplumun, bu toplumdan kesinlikle kopmayanları ne olursa olsun kirletecek kadar yozlaşmış olduğuna da inanıyorum. Ben okul arkadaşlarımdan daha talihliydim; çünkü tam zamanında ve olayların yardımı ile bu toplumdan koptum. Eğer toplumun içinde kalsaydım, onlar gibi olmak tehlikesiyle karşılaşacaktım. Bugün kanun dışı yaşıyorum. Sahte bir isim kullanıyorum. Kaçmak zorunda kalırım diye, cebimde bir yabancı pasaportu taşıyorum. Ve tabii, hapse atılma tehlikesi, içkence ihtimali, en kötüsü de öldürülmek gibi, maddî açıdan bir takım

tehlikelerle karşı karşıyayım. Ama bunun karşılığında, tâviz vermeden yaşayabiliyorum. Birkaç gün önce Dr. Nunzio Sacca'yı gördüm. Eskiden benden eksik kalır yanı yoktu; oysa şimdi, öyle alçalmış ki! Bugün içinde bulunduğumuz durumda, insan ancak ölümü göze aldığı takdirde benliğini kurtarabilir.»

«Bundan başka da kurtuluş yoktur.» dedi ihtiyar. «Zavallı Nunzio, ailesinin hayallerini gerçekleştirmiş oldu şimdi. Birkaç gün önce, devlet hastanesine başhekim olarak atandı. Politik yönden yerini sağlama bağlamak ve öteki adayları bertaraf etmek için, kimbilir ne aşağılık entrikalara girdi, ne utanç verici şeylere boyun eğdi, ne masallar anlatmak zorunda kaldı!... Geçen bahar Acquafredda'daki ilk görüşmenizden sonra, bana geldi. Geçirmekte olduğu ruhî buhranı, hemen hemen senin az kullandığın sözlerle anlattı. 'Bir dikta rejiminde, insan nasıl, hem hükümetin iyi niyetine bağlı bir meslek seçer, hem de namuslu kalabilir?' dedi. 'Spina bunların dışında olduğu için talihli.' dedi.»

Genç adam, «Concettino'yu, seferberlik gününde Fossa'da, uzaktan gördüm.» dedi. «O da bu düzene ayak uydurup, meslek sahibi olmuş.»

İhtiyar, «O kadarla kalsa iyi,» diye cevap verdi. «Üstelik şimdi, savaş lehinde nutuklar çekip, bunları Lâtince deyimlerle de süslüyor. Hiç değilse, öğrettiklerim bir işe yaramış oluyor, böylece. Afrika'da gönüllü gitmek zorunluluğunu duydu. Bana gelip, 'Hepsi gidiyorlar, onun için ben de gitmek zorundayım.' dedi. Yani, bir çeşit zorunlu gönüllü oldu.»

«Ötekilerden haberiniz var mı?» diye sordu genç adam. «Antonio Speranza ne oldu?»

«Bir zahireci dükkânı işletiyordu, sonra iflâs etti; hem de hileli iflâs sanıyorum.» dedi ihtiyar. «Şimdi gönüllü git-

mek istemiş, ama henüz kabul edilmemiş.»

«Verdone ne alemde?»

«Hâlâ vergi dairesinde ufak bir memur. Ama savaş sırasında, şube müdürü olacağını umuyor. Onun mesleğinde gerçekten büyük istikbal var. İtalya savaşı kazanırsa, mükemmel çalışan bir vergi toplama sistemi kurmaktan başka ne yapabilir?»

«Habeşliler hem yoksuldur, hem de borçlarına sadık değillerdir.» dedi genç adam. «Battista Lo Patto ne yapıyor?»

«Concettino Ragu, bilimsel Scopone'de onun üstüne yoktur, diyor. Belki de bu yüzden, onu bir sendikanın başına getirdiler.»

«İşçi sendikası mı, işveren sendikası mı?»

«Bilmiyorum; hoş her ikisi de aynı kapıya çıkar, alt tarafı hükümet sendikası. Böylece hem Scapone oynayabilecek, hem de ayın sonunda tıkır tıkır maaşını alacak.»

«Di Pretoro ne oldu? Hâlâ demiryollarında mı?»

«Sosyalist görüşlerinden dolayı, uzun bir süre önce işten atıldı. Şimdi köyüne çekilmek zorunda kaldı; orada bir terziyle evlendi, oturuyor. Artık Sosyalizmle ilgisi kalmadı, ama eski fikirlerini hatırlayıp, arada bir hapse atıp çıkarıyorlar çocukcağızı. Seferberlik gününde tutuklanmıştı, daha bırakılmadı galiba.»

«Don Piccirilli ne yapıyor?»

«Bu yakınlarda bir yerde papazlık yapıyordu, ama bu ders yılının başında, piskopos onu İlâhiyat Fakültesine öğretmen yaptı. Böylece isteğine kavuşmuş oldu. Ne öğretebilir, bilmiyorum. Olsa olsa cimnastik öğretmeni olabilir. O da, savaş lehinde nutuklar atıyor. Lâtince sözler kullanmaktan da geri kalmıyor. Bunun bir savaş olmadığını, Afrika'nın barışa kavuşturulması için girişilmiş bir hareket

olduğunu; gerçek barış, yani Roma barışı için savaşılmakta olduğunu söylüyor. Piccirilli, Concettino, Verdone, Antonio Speranza, Battista Lo Patto, işte benim ağacımın meyvaları.»

Genç adam, «Bir ağaç iyi meyva verebilir.» dedi. «Ama daha meyvalar olgunlaşmadan, biri gelip çalar; ya da dolu yağıp meyvalara zarar verir; kurtlanıp bozuldukları da olur. Okuldan ayrıldığımız zaman, kaderimizin böylesine zorlu olacağını hiçbirimiz bilemezdik. Ama bunu kader olarak tanımlamak, mübalâğa etmek oluyor.»

Yaşlı adam kadehini yeniden doldurdu; yeni fıçıdan alınma şarap olduğu için duruluğuna bakmak üzere kaldırıp ışığa tuttu. Sonra dudaklarına götürerek, ağır ağır yudumladı.

«Hepimizin içinde, kendi hırsızımız, kendi kemirici kurdumuz ve kendi mahvedici dolumuz vardır» dedi. «Dumurlar bunlara yardımcı olur sadece. Savaş sonrası yıllarında şartların, içimizdeki hırsızların, doluların ve kurtların gelişmesi için çok uygun olduğunu kabul etmek gerekir. Ama bu bizi sorumluluklardan kurtarmaz.»

«Savaşın açılması sırasında, Fossa'da halkın katıldığı bir gösteriyi gördüm,» dedi genç adam. «Koskoca bir kalabalığın kendini ilkel heyecanlara kaptırmasını görmek,korkuttu beni. Yoksul köylüler, herşeyi yapabilen bir büyücü gözüyle bakıyorlar Önder'e; papazlar ise onun, Tanrının Gönderdiği Adam olduğuna inanmıyorlar.»

İhtiyar, «Papazlar aldatılmaya razı oluyorlarsa, suç kendilerinindir» dedi. «İkibin yıldır uyarıldılar. Tanrı adına pek çok kişinin ortaya çıkacağı; bu adamların halkı aldatacağı savaş söylentileri ve tehditlerinin yaygınlaşacağı anlatıldı kendilerine. Bütün bunların son değil bir başlangıç olduğu da anlatıldı. Ulusların uluslara, krallıkların krallıklara karşı çıkacağı; çeşitli yerlerde kıtlıklar afetler ve depremler olaca-

ğı; ama bütün bunlarla işin bitmeyeceği de açıklandı. Hıristiyanlar çok eskiden uyarıldılar. Çoğu dehşete düşecek, çoğu ihanet edecektir. Ama biri, Papa bile olsa çıkıp da, 'İşte Tanrının Gönderdiği Adam budur! İşte Tanrının Gönderdiği Adam şudur!' derse, ona inanmamalıyız. Önceden uyarılmış bulunuyoruz. 'Sahte peygamberler ve sahte mesihler türeyecek; alâmetler ve mucizeler göstererek pek çok kişiyi aldatacaklardır'. Bu sözlerden daha açık uyarma olur mu? Çokları bu uyarıyı unutabilir ama bu olacak olanları değiştirmez. Tanrının Gönderdiği Adam diye kabul ettikleri kişinin kaderi şimdiden çizilmiştir. *Intrabt ut vulpis, regnabit ut leo, morietur ut canis.* Yani, o bir tilki gibi gelecek, bir aslan gibi hükümran olacak ve bir köpek gibi ölecektir.»

Genç adam, «Lâtince ne mükemmel bir dil!» diye haykırdı.

«Sık sık, ne yapmam gerektiğini düşünürüm.» diye devam etti ihtiyar. «İnsan yetmiş beş yaşında, fikirlerini değiştirebiliyor, ama alışkanlıklarını değiştiremiyor. Benim kişiliğime uyan, içine çekilip yaşamak. Gençken bile, herkesten uzak yaşardım. Bayağılıktan, kabalıktan tiksindiğim için, siyasetten daima uzak durdum. Zevklerim ve gördüğüm estetik eğitim, beni aksiyona katılmaktan alıkoydu. Üstelik bugünkü durumla bağdaşamayışım siyasî bakımdan değil. Bu toplumu bir seçmen değil, bir insan gözüyle tahammül edilmez buluyorum. O zaman, kendi kendime, ne yapmam gerek? diye soruyorum Çevreme bakınıyorum; yapabileceğim pek az şey var. Papazlar arasında birşey yapabilir miyim? Hiçbir şey yapamam. Tanıdığım din adamları benden kaçıyorlar, bana rastlamaktan korkuyorlar artık. Son elli yıldır Kiliseden ayrılmış ne kadar papaz varsa; hepsi de evlenmeme kuralına, skandal yaratacak bir biçimde aykırı davran-

dıkları için ayrıldılar. Din adamlarımızın ruh yapıları hakkında yeterli bir fikir verir bu. Kilise sınırları içinde, bir başka papazın; Rocca dei Marsi'li Don Benedetto diye birinin papazlığı bıraktığı duyulursa; müminlerin aklına ilk gelecek izah yolu, 'papazın biri daha hizmetçisini ayarttı,' olacaktır. Hâlâ ayin yönetmemin tek sebebi, çevremdeki basit insanlar olan saygım ve insanları yok yere şaşırtmak istemeyişimdir. Ne yapayım, bilmiyorum.»

Düşüncelerini ihtiyarınkilerle karşılaştıran genç adam, önce sezememiş olduğu bir beraberlik içinde olduklarını gördü. Cesaretini toplayıp; kendi şaşkınlığını açıkladı; hayal kırıklıklarını, insanların kafalarını harekete geçirecek bir aksiyon biçimi bulma yolundaki boş gayretlerini anlattı; Pietrasecca'daki köylülerin her türlü propagandayı umursamayışlarını; tedhiş hareketlerinin kısırlığım, Pratola'lı ile bir az önceki konuşmasının açıkça ortaya koymuş olduğunu söyledi. Ne yapması gerektiğini, o da kendine soruyordu.

İkisi de sustular. Öğrenci de, öğretmen de aynı tereddüt içindeydiler. Birbirinden o kadar farklı olan iki hayat, bir noktada birleşmişti.

İhtiyar, «İnsan, sunî, aldatıcı ve soyut olan şeylere mücadele ateşi yüzünden kendini kaptırıp, yolunu sapıtmamalı.» dedi. «İnsan, gözle görülür bir başarı peşinde koşmamalı. Çevremde gördüğüm kötülük, siyasetten daha derinlerde. Tam bir kokuşma bu. Çürümeye yüz tutmuş bir cesede, yakı lâpası koymak işe yaramaz. Sınıf mücadelesi, köy ve şehir birer gerçektir. Ama bütün bunların altında, bir adam, zavallı, güçsüz, ürkek bir hayvan yatmaktadır. Kokuşma, onun iliklerine işlemiştir...»

Genç adam, olağanüstü bir hissetme kabiliyeti edinmişti sanki. İhtiyarı dinliyor; bir işaret yakalayabilmek için kelimeler üzerinde duruyor, kendisine yol gösterilmesini ve

öğüt verilmesini bekliyordu. Yaşlı adam bunu farketti ve birden daha dikkatle daha titizlikle konuşmaya başladı.

Genç adam, «Öyleyse ne yapmak gerek?» diye sordu yeniden.

«Değişik ölçülerden ve değişik yollardan, ama aynı tecrübelerden geçtim ben de.» dedi ihtiyar. «Eski öğrencilerimden bazıları ile tartışmaya çalıştım; diktatörlüğün ideolojisini, bir avuç sarhoş doktorun, uydurma bilgilerinden doğan ve Devlet adına ortaya çıkarılan, o iğrenç saçmalar karışımını, nokta nokta ele alıp çürütmek zahmetine katlandım. Vaktimi harcadığımı anlamam için, uzun bir süre geçmesi gerekti; çünkü konuştuğum insanlar, bu saçmalıkları ciddiye almıyorlardı. Ama yine de, dikkatörlüğün sadık birer hizmetkârıydılar; onun dağıtacağı onurlar için çekişirler; ve her fırsatta ona bağlılıklarını gösterme konusunda birbirlerini altetmeye çalışırlardı. Marsica'da bile, umutsuzluğun sebep olduğu bazı tedhiş hareketleri yapıldı. Ama bunlar, güçsüzleri canlandırmaya yetmedi. Tersine, onları eskisinden de ürkek ve içlerine kapanık bir duruma getirdi.»

İhtiyar sustu; genç adam onun devam etmesini bekledi. Öğretmenin çok güç bir problem verip, çözümünde yardımcı olmayı reddettiği okul günlerini hatırladı. Ciddî imiş gibi görünmeye çalışarak, «Siz bilmiyorsanız, ben nerden bilecekmişim?» derdi. Ama bu sefer, öğretmen gerçekten bilmiyordu çözümü. İhtiyarla genç aynı noktadaydılar. Ne yapmak gerekti?

«Ülkemizde eksik olan, eleştiri değil.» diye devam etti ihtiyar. «Sık sık tedhiş hareketleri de eksik olmuyor. Ülkemizde eksik olan, belki de insanlar. Hoşnut olmayanlar ve tedhişçiler mevcut olabilir, ama insanlar yok. Ben de soruyorum kendi kendime: Ne yapmak gerek?.. Sindirilmiş bir köleler topluluğu durumundaki halka, değişik bir konuş-

ma tarzı, değişik bir davranış tarzı göstermenin vakit kaybı olacağına inandım ben. Ama belki de, onlara değişik bir yaşama tarzı göstermeye değer. Hiçbir söz, hiçbir davranış, hayat kadar ve gerekirse âdil, samimi, sadık olmaya, bencil olmamaya çalışan bir insanın; insanın nasıl olması gerektiğini gösteren bir insanın ölümü kadar (eğer böyle bir ölüm gerekliyse) inandırıcı olamaz.»

İhtiyar, Orta'ya, genç adamın köyüne yapmış olduğu bir geziyi anlattı.

«Oradakiler, ne yaptığını ve ne söylediğini bilmedikleri halde, senden söz ediyorlar. Değişik bir insan çeşidini, değişik bir yaşama tarzını temsil ettiğin için ve oralı olduğuna göre, her genç Orta'lının senin gibi olabileceğini düşünüyorlar.» dedi.

«Bu yeterli mi?» diye sordu genç adam. «Bana kalırsa yeterli değil.»

İhtiyar, «Şimdilik başka birşey imkân görmüyorum.» dedi. «Zamana saygı göstermek gerek. Her mevsimin kendine göre işi vardır. Asmaları budama mevsimi vardır; sulama mevsimi vardır; fıçıları hazırlama mevsimi vardır ve üzümleri toplayıp çiğneme mevsimi vardır. İlkbaharda, üzümler sırıklara bağlanırken, ordan geçen biri; 'Bununla uğraşmaya değmez; çünkü fıçılar temiz değilse şarap bozulur; ilk iş fıçılara dikkat etmek olmalı' derse, ona şöyle cevap verebilirsin: 'Her mevsimin kendine göre işi vardır. Şimdi fıçı temizleme mevsimi değil, kütükleri budayıp sırıklara bağlama zamanıdır. Onun için, bırakın da işe yaramaz dallarını budayıp, sırığa bağlayayım onları.'»

Marta yatmadan önce, genç adama iyi geceler dilemek için yanlarına geldi. Genç adam da kalktı ve Don Benedetto'ya veda etti; vakit geç olmuştu, araba da köydeki hanlardan birinde bekliyordu. Gitmeden önce, bir kâğıda bir

adres yazarak, zarfa koydu ve ihtiyara verdi.

«Bir haftaya kadar Roma'ya gitmek istiyorum.» dedi. «Önümüzdeki birkaç gün içinde beni arayacak olursanız, buradaki adresim yazılı.»

Pratola'lı, arabasıyla beraber yamacın eteğinde bekliyordu Don Paolo'yu. Dinsel kılığına girmiş olan Rahip, hiç konuşmadan yerine geçti.

«Don Benedetto nasıl?» diye sordu arabacı.

«Çok iyi.»

«Keşke herkes onun gibi olsa!»

Fucino vadisi, bir peri masalındaymış gibi, çepeçevre ışıklarla kuşatılmıştı. Pescina'dan kuzey rüzgârı esiyor ve ova kabaran bir deniz gibi görünüyordu.

Don Paolo otele geldiği zaman, Bianchina'yı sandalyelere ve yatağa dağılmış bir yığın çamaşırın ortasında, sökük dikerken buldu.

«Dışarı götüreceğim eşyalar.» dedi. «Teyzemin bana verdiği eski gömlekleri düzeltiyorum. Herşeye adımın baş harflerini işliyorum. Eşyamın üstünde admın baş harfleri olmadan Paris'e gitmem saçma bir şey.»

«Paris'e gitmeyi mi düşünüyorsun?» diye sordu Rahip.

Kız, «Beni beraber götürmeye söz vermediniz mi?» dedi.

«Haklısın, söz verdim.» dedi Don Paolo. «Tamamen unutmuştum. Ama, artık oraya gitmek istemediğimi de söylemeliyim.»

Kız hergün sabahtan akşama kadar bu geziyi düşünüyor, geceleri de eşyasını hazırlıyordu. Sadece hayal kırıklığına uğramakla kalmadı, fikrini değiştirdiğini, vazgeçmiş olduğunu söylemeyi unuttuğu ve Paris hayallerini boşu boşuna sürdürmesine sebep olduğu için Don Paolo'ya öfkelendi.

«Beni neden ciddiye almıyorsunuz?» diye yakındı.

Rahip, «Seni ciddiye almıyorum, çünkü küçük bir kuşbeyinlisin sen.» diye düşüncesizce cevap verdi.

Bu sözler üzerine, kız ağlamaya başladı. Yere oturup, teyzesinin gömleklerini gözyaşlarıyla ıslattı. Don Paolo sıkılmıştı, ama ağlamasına engel olmadı ve yatabilmek için, kızın gitmesini bekledi. Gözyaşları kurumak üzereyken, Bianchina hıçkırıklar arasında, uslu duracağına söz veriyor, ama böylesine hakaret edilmeye lâyık olup olmadığını öğrenmek için dayatıyordu.

«Neden kuşbeyinli oluyor muşum?» dedi. «Lütfen, niçin kuşbeyinli olduğumu söyleyin. Erkeklerle geziyorum diye mi? Yoksa daha evlenmediğim için mi?»

«Hiç çalışmayı düşündün mü?» diye sordu Rahip.

«Çalışmanın bununla ne ilgisi var?»

Rahip cevap verdi: «Çalışma, ciddî bir insan olmak için en kesin yol değildir, ama buna yardımcı olur.»

Bianchina beklediği cevabı almamıştı. Kuşbeyinli yerine konulmasının sebebi sadece bu muydu?

Ertesi gün, konuyu yeniden açtı. Sonunda, ikna olmuş göründü. Roma'ya gitmeye karar verdi. Don Paolo ona yol parası ve iki mektup verdi. Biri, Bianchina'ya iş bulması konusunda yardımcı olması ricasıyla, siyasî mahkûm Chelucci'nin karısına yazılmıştı. Öteki, Chelucci'nin karısı tarafından Romeo'ya verilecekti. Limon suyu ile yazılmıştı ve Roma'ya hemen döneceğini, Romeo'nun kendisine güvenilir bir yer bulmasını bildiriyordu.

X

Don Paolo, Romeo kendisine Roma'da güvenilir bir yer buluncaya kadar kalmak üzere, birkaç günlüğüne Pietrasecca'ya gitti. Bir akşam, hanın zemin katında, Matalena hamur yoğururken, onunla oturdu. Pietrasecca'da ekmek, onbeş günde bir, köylülerin ortak fırınında pişirilirdi; ekmek pişirilmesi, kesin kuralları olan bir âyin gibiydi. Matalena başına rahibeler gibi bir örtü örtmüş; bir tekneye un eliyordu. Beyaz unu kepekten ve ince unu kaba undan ayırıyordu. Kepek domuzlarla tavuklara verilir; kaba undan ekmek, ince undan hamur işleri yapılırdı. Kadının yüzü ve elleri, eleğin ritmik hareketiyle havalanan un tozuna bulanmıştı. Patateslerin pişeceği kazanın altındaki çalı çırpıyı tutuşturmak için, ocağın önüne diz çökmüş olan Americo, gözüne kaçan dumanlardan ötürü bol bol yaş döküyordu. Bu patatesler, ekmeği daha ağır ve doyurucu hale getirmek için una karıştırılacaktı. Don Paolo sessizce onları seyrederken, Orta'da, kendi evinde ekmeğin nasıl yapıldığını, annesinin istavroz çıkarmakla işe başlayıp, bütün ayrıntılarıyla bu töreni sürdürürken gösterdiği titizliği, hamaratlığı düşündü. Fırıncının karısının, geceleri sokaktan seslenişini hatırladı: birinci çağrı, hamuru kabartmak için gerekli mayanın hazırlanması; ikinci çağrı somunların yapılması ve

üçüncüsü de tepsilerin ortak fırına götürülmesi için yapılırdı.

Köylüyle işçi arası bir görünüşü olan, yabancı bir genç hana girip Don Paolo'yu sorunca, Matalena un elemeyi bıraktı. Don Paolo'ya bir pusula uzattı. Don Benedetto'nun ince, titrek yazısıyla birkaç kelime yazılıydı.

«Ecco homo, dostum.» diyordu. «İşte sana ihtiyacı olan bir yoksul kişi; belki senin de ona ihtiyacın vardır. Söyliyeceklerini sonuna kadar dinle.»

Genç adam, Don Paolo'yu görünce şaşırmış ve utanmıştı. Gidecekmiş gibi davrandı, sonra durdu; özür diledi.

«Don Benedetto, beni, sonuna kadar güvenebileceğim birine gönderdiğini söyleri. Doğrusunu isterseniz, bir rahiple karşılaşmayı beklemiyordum.» dedi.

Don Paolo, genci yukarıya, kendi odasına çıkardı; yanına oturdu.

«Bana, bir rahib'e gelir gibi gelmiş olmasaydınız, size başka bir yere baş vurmanızı öğütlerdim. Ama, rahip kılığımı unutup, beni sadece insan olarak, kendiniz gibi yoksul biri olarak görürseniz, kim bilir belki de Don Benedetto, sizin gibi bir kişiyi bana göndermekte haklıdır... Onu ne kadar zamandır tanıyorsunuz?»

«Aynı yerdeniz;» dedi genç adam. «Rocca'da herkes herkesi tanır. Herkes, diğerleri hakkındaki herşeyi, ya da hemen hemen herşeyi bilir. Yolda birini gördünüz mü, nereye gittiğini biliyorsunuzdur. Eve gelirken karşılaşırsanız, nereden geldiğini biliyorsunuzdur. Ailemin, köyün arkasındaki yamacın yarı yolunda, Don Benedetto'nun bahçesine bitişik bir bağı var. Asmaları kütüklediğimiz zaman, suyu unun havuzundan alırız; o da domatesler, fasulyeler ve bezelyeler için bizim sırıkları alır. Benim eğitimim konusunda, annem her zaman fikir danışmıştır ona. Verdiği öğütler herzaman doğru değildi belki, ama niyetleri çok iyiydi. Küçük-

lüğümden beri, hep iyiliğimi düşünmüştür benim.

Genç adam konuştukça, yüz çizgileri daha belirleniyordu. Eski ve yamalı kılığı, ellerindeki ve yüzündeki kırışıklar, karışık ve dağınık saçları ilk bakışta gerçekten köylüyle işçi arası bir görünüş veriyordu ona. Ama, daha yakından bakıldığı zaman, gözlerinde olağanüstü bir canlılık ve zekâ okunuyor, davranışlarından alçakgönüllü ve kibar olduğu anlaşılıyordu. Üstelik şivesi de bozuk değildi; düzgün ve akıcı bir İtalyanca konuşuyordu. Don Benedetto'ya duydukları güven, iki adamı yakınlaştırdı. Genç adam, hayat hikâyesini anlatmaya başladı.

«Çocukluğumda çok güçsüz ve nazlıydım.» dedi. «Üstelik ailenin tek oğluydum. Bu yüzden, annem büyüyünce beni toprakta çalıştırmamaya karar verdi.' Bütün atalarım toprağı ekip biçti. Ve olduğumuz yerde kaldık.' derdi. 'Sayısız nesiller boyunca, toprağı tırmıkladık, çapaladık, ektik, biçtik ve hep yoksul kaldık. Bu oğlanı okutalım. Güçlü kuvvetli değil zaten, rahat bir hayat sürmesi gerek.' der, babam da karşı çıkardı. 'Toprak zorlu ama güvenlidir.' derdi. 'Okumak, bey oğullarına göredir. Bize yardım edecek bir arkamız da yok üstelik.' Don Benedetto bize arka çıktı. 'Madem çocuğun okumaya eğilimi var, bırakın okusun.' dedi. Öğütleriyle anneme yardımcı oldu. İlkokulda olduğum sürece, ailemin hali vakti yerinde sayılırdı. Bağın yanısıra, babamın mısır ve sebze ürettiği iki tarlası, bir ahırı, dört ineği vardı. Okul param hiçbir zaman düzenli gelmezdi; ama gelirdi hiç değilse. Ortaokula gittiğim üç yıl boyunca, ailemin durumu gittikçe kötüledi. İki yıl hasat kötü gitmiş, babam da zatülcenp olmuştu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, benim ağır okul masrafım da vardı. Babam borçlarını ödemek için, tarlalarından birini satmak zorunda kaldı. İneklerden ikisi hastalanıp öldü; diğer ikisi pazarda sa-

tıldı ve ahır kiraya verildi. Annem, 'Hiç önemi yok.' diyordu. 'Nasıl olsa, oğlumuz okulu bitirdiği zaman, bize yardım eder.' Üç yıl önce devlet imtihanlarını verdim; Roma'da kalmam için gerekli parayı bulmak için annem nereye baş vuracağını şaşırdı.»

«Neden Güzel Sanatları seçtiniz?» diye sordu Don Paolo. «Hayatınızı kazanmak için pek büyük imkânlar sağlamaz size.»

Genç adam cevap verdi: «Don Benedetto, bilimden çok, sanat kabiliyetim olduğunu düşünüyordu. Roma'da büyük sıkıntılar içinde yaşamaya başladım. Işığı olmayan tek bir odada oturuyordum. Yediğim, öğlenleri kahve ile ekmek, akşamları da çorbadan ibaretti. Sürekli olarak açtım. Kılığım kıyafetim tuhaftı. Arkadaşım yoktu. Taşralıyım diye, ne zaman ötekilere yaklaşmak istesem, alaylara ve kaba şakalara hedef oluyordum. Bu şekildeki iki üç olay, benim eskisinden de utangaç, çekingen olmama yetti. Küçük odama kapanır, öfkemden ve utancımdan ağlardım. İçime kapanıp, yalnız yaşamaya başladım. Rocca'daki sıcak, sevgi dolu havadan sonra, öğrencilerin gürültülü, kaba, alaycı dünyasında rahat edemiyordum. Öğrencilerden çoğunun ilgilendiği spor, ya da siyasetti; çünkü bunların ikisi de, sık sık, hep birlikte haylazlık yapma imkânı sağlıyordu. Ne futbola, ne de siyasete ilgi duyuyordum; bir şey anlamıyordum onlardan. Bir gün, tipik bir öğrenci eğlencesine şahit oldum. Tramvaydaydım. Benim fakültemden bir düzine kadar öğrenci, sokağın ortasında, bir işçiyi kan revan içinde bırakana kadar dövmeye başladılar. Bugünmüş gibi hatırlıyorum. İşçi yerde, kanayan başı tramvay yolunun üzerinde, yatıyor; öğrenciler de çevresini sarmış tekmeliyorlar, sopalarla dövüyorlardı. 'Bayrağı selâmlamadı!' diye bağırıyorlardı. Polisler geldi ve onları bu milliyetçi davranışlarından

dolayı kutlayıp, yaralıyı tutukladılar. Büyük bir kalabalık toplanmıştı, ama kimse ses çıkarmadı. Ben, duran tramvayın içinde tek başıma kalmıştım. Kendi kendime, 'Ne alçaklık!' diye mırıldandım. Yalnız ve müdafaasız bir adama karşı bir düzine genç! Arkamda birinin 'Evet, çok ayıp!' diye fısıldadığını duydum. Tramvayın vatmanıydı. O gün konuşmamız bu kadarla kaldı; ama benim oturduğum sokaktan geçen hattâ sık sık çalıştığı için, arasıra birbirimizi görüyor ve tanışıyormuş gibi selâmlaşıyorduk.

Bir gün sokakta karşılaştık. İzin günüydü. El sıkıştık ve bir meyhaneye gidip birer kadeh şarap içtik. Birbirimize hayat hikâyelerimizi anlattık; arkadaş olduk. Beni evine çağırdı; orada hemen hemen aynı yaşlarda başkalarıyla da tanıştım. Bu beş kişi, bir 'gurup' meydana getiriyordu ve bu toplantılar 'gurup toplantıları' idi. Bunlar, benim için yeni ve yabancı şeylerdi. Vatman beni aday gösterdi; ben de gurupa katıldım. Haftalık toplantılara devam etmeye başladım. O güne kadar yalnız yaşadığım için, bu şehirlilerle kurduğum ilk ilişki olmuştu. Öğrenci olduğum için işçi ve zanaatkâr olan gurupun diğer üyeleri bana çok yakınlık gösteriyorlardı. Bu toplantılara katılmaktan duyduğum insanî zevk, atmış olduğum adımın önemini ve ciddiyetini hemen farketmeme engel oldu. Toplantılarda, diktatörlükten nefretle söz eden; ihtilâli, insanlar arasında kardeşlik ve adaletin yeniden kurulmasını sağlayacak, kesin, kaçınılmaz ve yakında olacak bir olay gibi anlatan, kötü baskılı bildiriler ve beyannameler okuyorduk. Günlük hayatımızın çirkinliklerini unutturan, haftalık bir hayale, gizli ve yasak bir hayale kaptırıyorduk kendimizi. Bu gizli bir dinin, gizli ayinlerine katılmaya benziyordu. Aramızda bu haftalık toplantılardan başka bir ilinti yoktu; sokakta karşılaşsak bile birbirimizi tanımamazlıktan geliyorduk.

Bir sabah, evden çıkarken, iki polis tarafından tutuklandım. Beni karakola götürüp, daha başka polislerin de olduğu bir odaya soktular. Bir saat süreyle dövüp, yüzüme tükürdüler. Yüzüme tüküreceklerine, beni daha uzun bir süre dövseler, belki de daha kolay katlanabilirdim bu işkenceye. Kapı açılıp, beni sorguya çekecek olan memur geldiği zaman, yüzüm ve gözüm balgam içindeydi. Komiser, yanındakileri azarladı; ya da azarlar gibi yaptı: ellerimi yüzümü yıkayıp, üstümü kurutmama izin verdi, sonra odasına götürdü. Durumumu anlayışla ve şefkatle izlemiş olduğunu söyledi. Küçük bir odada oturduğumu biliyordu. Öğleyin kahve içtiğim sütçü dükkânının nerede olduğunu, akşamları çorba içtiğim hanın hangisi olduğunu da biliyordu. Ailem hakkında geniş bilgisi vardı; ve okumaya devam edebilmemin şüpheli olduğunu öğrenmişti. Ama, beni devrimci gruplara sürükleyen sebebin ne olduğu konusunda, ancak tahminler ileri sürebileceğini söyledi. Aslında, bu sebebin azarlamayı gerektirecek birşey de olmadığını; tersine, gençliğin, yapı olarak yüce emeller beslemeye, yiğitliğe yatkın olduğunu söyledi. 'Öyle olmasaydı gerçekten yazık olurdu!' diye ekledi. Ama, gençliğin hayallerini ve yiğitçe emellerini yakından izlemek polisin göreviydi; bu belki hoş olmayan bir görevdi ama, toplum yönünden gerekliydi...'

«Sözün kısası,» diye Don Paolo araya girdi. «Polis hesabına çalışmanı teklif etti. Peki sen ne cevap verdin?»

Matalena kapıya geldi, yemeğin hazır olduğunu söyledi.

«Bu akşam karnım aç değil.» dedi Rahip.

Oturduğu yerden kalktı, yatağına uzandı; yorulmuştu. Genç adam, hikâyesini anlatmaya devam etti. Başlangıçta, Don Paolo onun ne dediğini doğru dürüst duyamıyordu; kalbinin birden çarpıntıya tutulması ve kulaklarındaki uğultu onu sağıra çevirmişti. Genç adam, bezgin bir ses-

le anlatıyordu:

«Oda kiramı ödemem için yüz liret verdiler: bunun karşılığında, yazılı ödev biçiminde kısa bir rapor yazdım: 'Bir gurup nasıl çalışır, üyeleri neler okur, amaçları nedir?' Komiser okudu; beğendi. 'Gerçekten, iyi yazmışsın.' dedi; beni beğendi diye gururlandım. Ayda yüz elli liretlik bir ücret karşılığında, onunla ilişkimi sürdürmeyi kabul ettim. Bu bana, öğlenleri de çorba içme ve cumartesileri sinemaya gitme imkânını sağlıyordu. Bir gün, komiser, fazladan bir paket sigara da verdi. Hayatımda hiç sigara içmemiştim; ama ayıp olmasın diye öğrendim.»

«Peki, sonraki raporlarında ne yazdın?» diye sordu Don Paolo.

«Sonraki raporlarım da, genel konularla ilgiliydi; komiser, bunu görünce söylenmeye başladı. Guruplara dağıtılan yazıların birer kopyasını gönderiyordum daima; ama bu ona yetmiyordu, herhalde aynı yazıları başka kaynaklardan da alıyordu. Sonunda, bana gurupumu değiştirip, daha ilgi çekici birine girmemi söyledi. Bunu sağlamak güç olmadı; çünkü gurupumu değiştirip, 'entellektüeller'in olduğu bir gurupa geçmek istediğimi söylediğim zaman, arkadaşlarım bunu olumlu karşıladılar. Yeni katıldığım gurupta bir kızla, terzilik yapan bir kızla tanıştım; birbirimizden hemen hoşlandık. Tanıdığım ilk kadındı; hem de ne kadın! Çok geçmeden birbirimizden kopamaz hale gelmiştik. İlk pişmanlığı onun yanında duymaya başladım; onun yanında, temiz, dürüst, çıkarlardan uzak bir hayat olduğunu farkettim. Önceleri, böyle birşeyin olabileceğine hiç inanmazdım. Böylece, guruptaki hayatım ahlâk konusundaki duygularımı derinleştirdi; ama aynı zamanda, günlük hayatımla gizli hayatım arasında, aşılmaz bir uçurum ortaya çıkıyordu.

Bazı günler gizli hayatımı unutuyor, heyecanla ve iç-

tenlikle, gurup için çalışıyordum. Dış ülkelerden gönderdikleri devrimci kitaplardan, koca koca bölümler çevirip, makinede yazıyor; geceleri duvarlara propaganda bildirileri yapıştırıyordum. Ama, sadece kendi kendimi aldatıyordum. Yeni guruptaki arkadaşlarım, çalışmalarıma, cesaretime hayranlık duydukları zaman, bana, aslında onlara ihanet ettiğimi, onları aldattığımı hatırlatıyorlardı. O zaman onlardan kaçıyor, beraber olmamaya çalışıyordum. Benim de yaşamaya hakkım var, diyordum kendi kendime. Artık evden para gelmiyordu. Aç olduğum, ya da ay sonunda kirayı verecek param olmadığı zamanlar, bütün pişmanlıklarımı unutuyordum; başka çıkar yol göremiyordum. Politikayı kaba ve gülünç buluyordum; yozlaşmış rakipler arasındaki yapma bir mücadeleden başka birşey değildi. Bunun benimle ilgisi var, diyordum kendi kendime. Huzur içinde yaşamayı, günde üç dört öğün yemeyi, üniversiteye gidip meslek edinmeyi ve 'emperyalizmin yayılma zorunluğu' ile 'ekonomik demokrasi'nin her ikisine de 'canınız cehenneme' diyebilmeyi istiyordum; ama maalesef, bu imkânsızdı. Yemek ve kira param yoktu. Bu yoldaki iç tartışmalarım, sevgilimle beraber olduğum zaman sona eriyordu. Çılgınlar gibi sevişiyorduk. Benim gözümde o, değişik bir politika türünü, değişik bir tartışma biçimini temsil etmiyordu; zaten tartışmayı sevmez, genellikle susarak başkalarını dinlerdi. O, benim için daha çok, bir varoluş şekli, bir yaşama tarzı, eşsiz bir saflık ve insanî davranışla kendini vermek demekti. Onsuz bir hayatı düşünemez hale gelmiştim; çünkü o, kadından öte birşeydi, alevdi, ışıktı, bu dünyada namuslu, temiz, çıkarcılıktan uzak, insanlık gerçeği ve adaleti için içtenlikle çabalayarak yaşanabileceğinin elle tutulur bir ispatıydı. Manevi hayatımın, ancak onu tanıdığım anda başladığına inanıyordum. Ama, onun bana olan sonsuz güvenini gördü-

ğüm zaman; aldattığımı ve ihanet ettiğimi nasıl aklımdan çıkarabilirdim? Böylece, aşkımız kökünden zehirleniyordu. Delicesine sevdiğim halde, onunla birlikte olmak, bir işkence, dayanılmaz bir sahtelik haline geliyordu...»

Don Paolo, partideki çalışmaları sırasında şahit olduğu çeşitli ihbar olaylarını hatırladı. Bir diktatörlüğün ayakları altında ezilen ülkelerdeki gizli kuruluşlar, polis sızmasına karşı sürekli olarak, umutsuz bir mücadele içindedirler. Ama Don Paolo, muhbirleri, birbirine benzeyen basma kalıp insanlar olarak düşünmüştü. İnsanî ve dürüst nesi varsa kirletilmiş, lekelenmiş, ayaklar altına alınmış bir zavallının kıvranışını, ruhunun can çekişmesini ilk defa gözleriyle görüyordu.

«Neden polisten ayrılmadın?» diye sordu.

Genç adam devam etti. «Birkaç kere ortadan kaybolma ya çalıştım. Bir keresinde adresimi değiştirdim; ama izimi kolay buldular. Bir süre, zararsız, yanlış ya da üstü kapalı raporlar vererek vicdanımı yatıştırmaya çalıştım. Bu, annemin bana yeniden, her ay biraz para göndermeye başladığı sıralara rastlar. Arkadaşlarımın bana güveni kalmadığı için beni guruptan çıkardıklarını söyleyerek, polisi aldatmaya çalıştım. Ama polisin başka muhbirleri vardı. Sonunda, durumumun çaresiz olduğu düşüncesiyle yıkıldım. Mahvolduğumu ve hiçbir şey yapılamayacağını duyuyordum. Bu benim kaderimdi, kaçınılmazdı. Kendimi olduğumdan daha az çirkin göstermeye çalışıyorum. Durumumu daha acıklı göstermeye de çalışmıyorum. Kendimi bütün çirkinliğim, bütün çıplaklığımla ortaya koymak istiyorum. Gerçek, bu! Yaptıklarımın ortaya çıkması korkusu, pişmanlığına üstün geliyordu. Kendi kendine; 'Bir hain olduğumu öğrenirse, sevgilim ne der? Arkadaşlarım ne der?' diyordum. Yakalanma korkusu bir fikri sabit halini almıştı. Yaptığım kötülükler-

den değil, adımın lekelenmesinden korkuyordum. Nereye baksam, kendi korkumun yansısını görüyordum. Her fabrikada, her bankada, her devlet dairesinde polis muhbirlerinin bulunduğu bilinir. Büyük apartmanlarda, kapıcıların polisin yardakçısı olması, kanundur. Polis her mesleğe, her kulübe, her sendikaya dal budak salmıştır. İster ufak bir para karşılığında, ister mesleğinde ilerleme umuduyla bu işe girmiş olsun; bir alay muhbir vardır. Durumun böyle olması, bütün halk sınıfları arasında şüphe ve güvensizliğe yol açar. Diktatörlük, insanın korkudan titrediği, komşusundan korkarak, nefret ettiği, onu gözlediği, ele verdiği, sattığı ve sonra bunların anlaşılması korkusuyla yaşadığı, insanlıktan çıkıp, ürkek bir hayvan düzeyine indiği bir temel üzerine kuruludur. Bu utanç verici duruma düşmek talihsizliğinde olan bir insan, diktatörlüğün sürmesini dilemeye mahkûmdur. Utançtan ezilmiş kalbinin derinlerinde, diktatörlükten ölesiye nefret eder; ama yokolmasından da korkar, çünkü o zaman herşey ortaya çıkacak, kim olduğu anlaşılacaktır. Kendi ayıbına, bir korku zinciriyle bağlıdır. Belki bunların bir kısmı, her devlette vardır; ama bundan önce hiçbir rejim, vatandaşların ahlâk bakımından yozlaşması ve bunun yanısıra korku üzerine kurulmamıştı. Bu ülkede bugün varolan sistemin gerçek kuruluşu, korkunun el altından yönetilmesine dayanır. Roma'da kaldığım sürece, bu korkunun esiriydim. Polisin beni gözlediğini, artık güvenmediğini biliyordum. O yüzden, onları ele vermek zorunda kalmamak için arkadaşlarımdan uzaklaştım. Onlara haber vermeden, şüpheli kişilerle görüştüğüm takdirde polis, beni tutuklayacağını bildirdi. Tutuklanmaktan çılgın gibi korkuyordum. Tek başıma, herkesten uzak yaşamaya çalıştım. Sevgilimle her buluşmamız, büyük bir acı oluyordu. Buna rağmen, o her zaman sabırlı, anlayışlı ve şefkatliydi.

Geçen yıl Noel'i surların dışında bir lokantada kutladık...»

Don Paolo, bildiği o acı hikâyeyi dinlemeye koyuldu. Her ayrıntıyı; çok neşeli geçen yemeği, kızın evine gitme çağrısını, çiçekler, meyvalar, tatlılar ve Marsala alışlarını, polisin gelişini, damdaki saklanmayı, uzun bekleyişi bir kere daha yeniden dinledi... Ama genç adam hikâyenin sonunu getiremedi. Yüzünü ellerine gömerek, çocuk gibi hıçkırmaya başladı.

Konuşacak duruma gelince, «Eve döndüm,» diye devam etti. «Anneme babama, doktorun, köy havasını tavsiye ettiğini söyledim. Bütün kışı, kimseyi görmeden evde geçirdim. Bazan Don Benedetto'ya gidiyordum, bana okumam için kitaplar veriyordu. Baharda, babamla beraber çalışmaya başladım, mısır tarlalarında otları ayıklıyor; asmaları budu yor, toprak çapalıyor, harman dövüyordum. Ayakta durabildiğim sürece, halsizlikten yıkılacak hale gelinceye kadar çalışıyordum. Akşamları yemeği yer yemez yatıyor, sabah güneş doğarken kalkıp babamı uyandırıyordum. Beni hayranlıkla süzüyor ve topraktan geldiğimin belli olduğunu söylüyordu. 'Topraktan çıkan, kendini topraktan kurtaramaz.'diyordu. 'Ama köyde doğup, şehirde yaşayan biri, ne köylüdür ne şehirli.' Sevgilimin, gurupun, polisin ve şehrin hatırası kapanmayan, devamlı kanayan, kangren olup hayatımı tehlikeye sokan bir yara gibiydi. Annem, şehrin havasının beni bozduğunu, kanıma dokunduğunu söylüyordu. 'Bırakın çalışayım. Belki çalışma iyileştirir beni.' diyordum. Ama, tarlada bile sevgilimin güzel hayali gözümün önünden gitmiyordu. Ondan öğrendiğim bunca şeyi nasıl unutabilirdim? Temiz, dürüst, mert bir başka hayat gördükten, bir başkasıyla içten beraberliği tattıktan ve daha mutlu bir insanlık üzerine kurulan bu hayallerden sonra, köydeki hayat tarzı ile nasıl bağdaşabilirdim? Ama, öte yandan, yap-

tıklarımı nasıl yapmamış olabilirdim? Bana bir an bile huzur vermeyen düşüncelerim süresince, cezalanmak korkusundan cezalanmamak korkusuna geçtim. Yaptığım kötülüklerin ortaya çıkması ihtimali beni tedirgin ediyor diye sabit fikre kapıldım. Sonunda yakalanma tehlikesi olmadan arkadaşlarıma ihanet edebileceğim daha gelişmiş bir metod bulsam belki de tedirgin olmazdım, diye düşündüm.

Gerçekten, Tanrıya hiçbir zaman inanmamıştım. Herkes gibi vaftiz edilmiş, ilk dinî âyine katılmış, ama hiçbir zaman Tanrı gerçeğine inanmamıştım. Bunun sonucu olarak da, Roma'dayken, guruplar arasında yaygın olan o bilimsel teorileri kabul etmekte hiç güçlük çekmemiştim. Ama, Rocca'daki düşüncelerim sırasında, bu teoriler fazla kolay göründü bana. Durumuma yeterinden fazla uygun düşüyorlardı. Herşeyin madde olduğu fikri, iyilik kavramının yararlılık (toplumsal yararlılık bile olsa) kavramından ayrılamıyacağı ve cezalanma kavramı üzerine kurulu olduğu fikri bana dayanılmaz göründü. Kimin tarafından cezalanma? Gurupun cazalandırması mı? Kamu oyunun cezalandırması mı? Ya, devlet, gurup ve kamu oyu ahlâksız olursa? Üstelik, cezaya uğramadan kötülük yapmanın belirli bir metodu, belirli bir tekniği olduğu düşünülse; o zaman ahlâkın temeli ne olacak? Cezalanma tehlikesini ortadan kaldıran bir teknik, kötü ile iyi arasındaki ayrımı yok edebilir mi? Bu düşünce beni dehşete düşürdü. Bir boşluk, bir kaos korkusuna kapıldım. Size saçma ve yabancı gelecek bu ayrıntılarla canınızı sıkmak istemem. Bir sürü kuru lâfla kendimi haklı göstermeye çalıştığımı sanmanızı istemem. Ama, hayatımın özü haline gelmişti bu fikirler. Tanrıya inanmıyordum; ama bütün ruhumla Tanrının varolmasını dilemeye başladım. Boşluk korkusundan kurtulmak için O'na muhtaçtım. Bir akşam, daha fazla dayanamadım; evimizin

yakınındaki bir Kapucine manastırının kapısını çalmaya gittim. Yolda tanıdığım rahiplerden birine, Birader Antifona'ya rastladım. 'Tanrıya o kadar inanmak istiyorum, ama inanamıyorum. Bunun nasıl yapılacağını bana söyler misiniz?' dedim. 'İnsan gururlu olmamalı,' diye cevap verdi. 'Herşeyi anlamaya kalkışmamalı; mücadele etmemeli, içine kapanıp, gözlerini yumarak dua etmeli. İnanç, Tanrı vergisidir.' dedi. Ama, ben bundan yoksun olarak doğmuşum. Herşeyi anlamaya çalışıyordum Anlamaya çalışmamak imkânsızdı. Bütün varlığımı büyük ve acı veren bir gerginlik kaplamıştı. Kendi içime çekilemiyordum. Tanrıyı istiyordum, zorla! Ona ihtiyacım vardı; ama o bana cevap vermedi!

Bunun üzerine Don Benedetto'ya gittim; sadece bir rahip olduğu için değil, o benim gözümde daima doğruyu bilen insan olduğu için. Dediğim gibi, beni çocukluğumdan beri tanır. Ona gittim ve aslında beni hiç tanımadığını, içimde gizli olanlardan hiç kuşkulanmadığını söyledim. Büyük acı çekerek, ona herşeyi anlattım. İtirafım beş saat sürdü, sonunda bitkin bir halde yere yığıldım. Kardeşi Marta'yı anneme göndererek, geceyi onlarda geçireceğimi, ondan sonraki birkaç gün de onun bahçesinde çalışacağımı bildirdi. Onunla beraber bahçede çalıştık, arada bir duruyor, benimle konuşuyordu. Hayat devam ettiği sürece, onarılmıyacak birşey olmadığını, hiçbir suçlamanın sonsuza kadar sürece, onarılamıyacak birşey olmadığını, hiçbir suçlamanın sonsuza kadar sürmediğini söyledi bana. İnsanın kötülüğü sevmemesi gerektiğini; ama iyiliğin çok kere kötülükten doğduğunu ve geçirmiş olduğum acılar, işlediğim hâtâlar olmasaydı, gerçek bir insan olamayacağımı söyledi. Sonunda, eve gitmeme izin verdiği zaman, korkmuyordum artık. Yeniden doğmuş gibiydim; dağlardan esen rüzgâr yüzüme çarptı. Böylesine taze, duru bir havayı ciğerlerime hiç çek-

memiştim. Korkum sona erince, kendimle savaşmayı bırakıp, dünyayı yeniden keşfetmeye koyuldum. Ağaçları, sokaktaki çocukları, tarlalarda çalışan yoksul insanları, yün taşıyan eşekleri, saban çeken öküzleri yeniden görüyordum. Arada bir Don Benedetto'ya gidiyordum. Dün beni çağırıp, 'Aynı acıları tekrar çekmeni istemezdim ama, Rocca'nın yakınlarında itirafını tekrarlamanı istediğim bir adam var.' dedi. 'Sonuna kadar güvenebileceğin bir insandır.' Bana adresi verdi ve geldim.»

Hava kararmıştı. Genç adamın yorgun sesi karanlıkta kayboldu ve ötekilerin sesi cevap verdi:

«Bir parti, ya da siyasî gurupun başkanı olsaydım,» dedi, «seni parti kurallarına göre yargılardım. Her parti, belirli bir ideolojiye dayanır; buna uygun kurallarla dayanan bir ahlâk anlayışı vardır. Bu kurallar, bazan herkesin kendi vicdanında duyduklarının benzeri, bazan da tam tersi olurlar. Ama ben bir siyasî lider değilim; hiç değilse bugün için değilim. Sadece, basit bir ölümlüyüm; ve bir başka insanı yargılamam gerekirse, vicdanımdan başka yol gösterecek şeyim yoktur. Üstelik, bir insanın bir diğerini yargılama hakkı, çok kısıtlıdır.»

«Buraya af dilemek, ya da günahlarımı bağışlatmak için gelmedim.» dedi genç adam. «Sarılıp örtülmesi; tersine, güneşe tutulması gereken yaralar vardır. Genellikle bir paravana arkasından yürütülen, dinî ve kutsal günah çıkarma, güvenemediğim bir törendir. Ama bir insanın, bir başka insana günahlarını itiraf etmesi, bir yaranın dağlanmasına benzer.»

Öteki alçak sesle, «Luigi Murica.» dedi. «Sana şimdi ne kadar güvendiğimi ispatlayacak bir şey söylemek istiyorum. Ben rahip değilim, Don Paolo Spada benim gerçek adım değil. Gerçek adım Pietro Spina.»

Matalena iki kişilik sofra kurmuş, yemeğe aşağı inmeleri için diretmişti.

«Yataktan yeni kalkmış bir hasta, hiçbir yemeği kaçırmamalı. Bir konuğu varsa, yapılacak en iyi şey onu da davet etmektir.» demişti.

Masaya temiz bir örtü sermiş, bir şişe şarap koymuştu. Sessizlik içinde yemeklerini yediler. Şarap geçen yıl dan, ekmek onbeş gün önceden kalmaydı. Bayat ekmeği taze şaraba batırdılar. Murica, o gece Rocca'ya dönmek istiyordu; Don Paolo odasına çıktı ve onu yarı yola kadar geçirmek üzere paltosunu aldı. Matalena kendi rahibi ile, tanımadığı bu genç arasındaki anî dostluktan duyduğu kıskançlığı gizleyemedi.

«Bu kadar zaman konuştunuz. Hâlâ söyliyecekleriniz bitmedi mi?» diye sordu Murica'ya.

Genç adam, «Günah çıkarttım.» dedi.

Vadiye inen yolda ayrılırlarken Murica,

«Artık herşeye hazırım.» dedi.

«Pek yakında yine görüşeceğiz.» diye söz verdi Rahip.

Uzaklardan boğuk sesler geliyordu; çobanların seslenmeleri, köpeklerin havlaması, koyunların kesik kesik meleyişleri duyuluyordu. Islak topraktan hafif bir kekik kokusu yükseliyordu. Köylüllerin eşeklerini ahıra kapatıp, yattıkları saatti. Anneler, pencerelerden sarkmış, geç kalan çocuklarını çağırıyorlardı. Bu, bir teslimiyet saati idi. İnsanlar hayvanlara, hayvanlar bitkilere, bitkiler toprağa dönüyordu. Vadinin dibindeki nehirde, sayısız yıldız yansıyordu. Çukurda kalan Pietrascca'dan tek görülebilen şey, Matalena Ricotta'nın hanının üstündeki kocaman, eğri boynuzlu inek kafatasıydı.

Gündüz, Pietrasecca her zamanki uyuşukluğuna bürünmüştü. Seferberlik gününün sunî heyecanı yatıştıktan sonra,

köylüler normal ve yeknesak yaşayışlarına dönmüşlerdi. Köyün gençleri yoktu artık, tek değişiklik buydu. Yaşlı köylüler evlerinin kapısına oturmuş, sağa sola bakmadan, sessizce çorbalarını içiyorlar, sorulan sorulara yorgun ve bezgin bir sesle cevap veriyorlardı. Birkaç asker anası aylık almaya ve içlerinden, bunun sürüp gitmesini dilemeye başlamışlardı. Başka ihtimalleri düşünmeye değmezdi; alınyazıları neyse o olacaktı. Savaş çıkacak demişlerdi, savaş çıkmıştı. Eğer arkadan, gerçekten salgın gelecekse, salgın da gelirdi; bunun önüne geçmeye imkân yoktu. Kaderde olan herşey gerçekleşirdi, sonunda bütün bunlar da geçerdi. Okul çocukları kilisenin önünde, taşlarla savaşa tutuşmuşlardı: İtalyanlara karşı Afrikalılar. Bazen, öğretmenin dehşete düşmesine ve öfkelenmesine rağmen, Afrikalılar İtalyanları yeniyorlardı.

Magascia'nın karısı, Don Paolo'ya günah çıkarma izni geldiğini Matalena'dan, öğrenmiş ve ona gelip, yirmibeş yıldır Tanrıdan kopmuş olan kocasının günahlarını çıkarması için yalvarmıştı.

«O bizim buralardaki rahiplere güvenmez; Pietrasecca'ya yabancı bir rahibin gelmesi de, bir daha ele geçecek fırsat değil.» dedi. «Ona bu iyiliği yapmazsanız, efendim, günah içinde ölüp, cehenneme gidecek.»

Rahip, günah çıkarmak için izin gelmediğini anlatmaya çalıştıysa da, kadın sözlerini dinlemeden gitti ve ihtiyar Magascia geldi. Şapkasını elinde tutan bu uzun boylu, sakallı, iri yapılı adam nerdeyse kapıdan güç sığıyordu. Boştaki sol yeni, cebine sokulmuştu. Don Paolo, onun yatağındaki sandalyede oturarak kabul etti ve birşeyler söylemeye çalıştı. Ama ihtiyar ayaklarının dibine diz çöktü; istavroz çıkardı ve yüzünü yere kapayarak günah çıkarma duasını okuyup, üç kere göğsüne vurdu.

'Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.' diye mırıl-

dandı.

Başını kaldırmadan ve sesini daha alçaltarak, birkaç dakika anlaşılmaz sözler mırıldanmaya devam etti. Don Paolo'nun duyabildiği tek şey, arada iç çekişlerle kesilen fısıltılardı. Sesi kesildiği zaman da, odanın yarısını kaplayarak yere kapanmış vaziyette kaldı. Dev gibi yapısı, Don Paolo'ya, jeolojik çağlardan kalma bir yaratığı; tufandan önceki bir canavarın fosilini hatırlatıyordu. Saçıyla sakalı yaban bitkilerine benziyordu, ama davranışındaki korku insan olduğunu ortaya koyuyordu. Bir süre, yere kapanmış olarak sessiz durdu. Sonra başını kaldırdı ve her zamanki sesiyle sordu:

«Eh, bitti mi artık?... Günahlarımı affettiniz mi? Gidebilir miyim?»

«Gidebilirsiniz.»

Magascia ayağa kalktı, Rahibin elini öptü.

«Başka kimseye sormaya cesaret edemiyeceğim birşey sormak istiyorum size. Yirmibeş yıl sonra, bir insan için cinayet suçuyla kovuşturma yapılabilir mi? İnsan, aradan yirmibeş yıl geçtikten sonra yakalansa, mahkemede yargılanır mı?» dedi.

«Ne cinayeti?»

Magascia rahibin, bilmezlikten gelir gibi yaptığını sandı ve bunun sebebini anlayamadı. Ama sorusu çok önemli olduğu için Rahib'in kulağına fısıldadı:

«Don Giulio'nun, Lama noterinin öldürülmesi.»

«Ya!» dedi Rahip. «Evet, anladım tabiî. Nerdeyse unutmuştum... Ama ben hukukçu değilim, sorunun cevabını bilmiyorum.»

Don Paolo'ya, günah çıkarma izni verildiği haberi hızla yayıldı.

Magascia, «Herşeyi anlayan ve bağışlayan bir günah çıkarıcı.» demişti.

«Günah çıkarıcıdan da öte.» diye devam etmişti Matalena. «Zavallı günahkârların kalbinden geçeni okuyan bir ermiş.»

Bunu kendi gözleriyle görmek isteyenler, akın akın hana geldiler. Don Paolo'nun odası, sürekli ziyaretçiler yüzünden, halka açık bir yer haline geldi. Herkes, kendi günahlarının çıkarılması için bir randevu istiyordu. Çocuklar merdivenlere doluşup, artık kendini gizleyemez ve savunamaz duruma gelmiş olan ermişi, yanına yaklaşmaya cesaret edemeden kapıdan seyrediyorlardı.

İhtiyar Gesira geldi; herkesi dışarı çıkardı, kapıyı kapadı, diz çöküp günah çıkarma duasını okuduktan sonra hayat hikâyesini anlatmaya başladı. İhtiyar kadının sesi, bir biber değirmeninin gıcırtısına benziyordu. Rahib'e, kirli saçlarının altından, yarısı kopuk kulağını gösterdi ve kızlığında, bir eşeğin ısırmış olduğunu anlattı. Vücudunun çeşitli yerlerinde, kocasının açmış olduğu yaralardan sözetti. Bu izleri şimdiye kadar kimse görmemişti; çünkü Tanrıya şükür, vücudunu kimseye göstermemişti; ama yaralar, çarmıha gerilmiş Mesih'in böğründeki mızrak kadar gerçekti. Kocası yirmi yıl önce depremde ölmüştü.

«Deprem olduğu zaman, Tanrı sokakta bulunmamı istedi.» dedi. «Pietrasecca'nın dörtte üçü yıkıldı. Kocam yatıyordu ve yerle bir olan evimizin yıkıntısı altında kaldı. Hemen kendi kendime, artık dul kaldığıma göre, ikinci kocamı çok daha dikkatle seçmeliyim, dedim. İtiraf ederim ki, aklıma ilk gelen bu oldu. Depremden kurtulanlar, mezarlığın arkasına sığındık; elimizden geldiğince birkaç çadıra sığıştık.

Kurtları uzaklaştırmak için bütün gece büyük ateşler yakmak zorundaydık; ateş için gerekli kuru tahtaları, evlerimizin yıkıntıları arasından topluyorduk. Bir akşam, evimin yıkıntıları arasından eşyalarımı toplarken, taşların altından boğuk bir ses duydum. 'Gesira! Ah, Gesira!' diyordu. Ko-

cam yaşıyordu! O kadar korkmuştum ki, hemen kaçtım. Eğer kurtarılırsa, onu hemen çıkarmadığım için öldürür beni diye düşündüm. Üstelik, belki kolu ya da bacağı kırıktır; ömrü boyunca sakat kalır ve daha da yoksullaşırız, diye düşündüm. Ertesi gün, gömülü kaldığı yere tekrar gittim ve sesini yine duydum; ama bu sefer sesi çok güçsüzdü. 'Ah Gesira! Ah Gesira!' diyordu. Tanrı onun yaşamasını isteseydi, depremde böyle gömülmesine göz yummazdı, diyordum kendi kendime. Birkaç gün sonra yıkıntıları kaldırıp, ölüleri gömmek için, askerler geldi. İlk bulunup gömülenlerden biri o oldu. İkinci evliliğimin de, ilkinden kalır yanı yoktu. Altı ay sonra, ikinci kocam Arjantin'e gitti. Bütün paramı da alıp götürdü ve bir daha da dönmedi. Biz yoksul kadınların talihi de bu işte!»

Gesira rahibin birşeyler söylemesini, alışılmış vaazı vermesini, alışılmış soruları sorup, alışılmış biçimde günahlarını affetmesini bekledi. Ama Don Paolo, tek kelime söylemeden, şüpheci gözlerle ona bakıyordu.

«Gidebilir miyim?» diye sordu kadın. «Bitti mi?»

«Bitmedi.» dedi Rahip. «Ama gidebilirsin.»

Mastrangelo, karısı Lidovina ve baldızı Marietta ile geldi; ayağı hâlâ sarılı olduğu ve güçlükle yürüyebildiği için kadınlar kollarına girmişlerdi. Diz çökemiyordu; bu yüzden kadınlar onu rahibin yanındaki sandalyeye oturttular. Sonra çıktılar. Mastrangelo kimsenin işitmemesi için, rahibin kulağına fısıldamaya başladı. Nefesi, içtiği için leş gibi kokuyor ve bu koku Don Paolo'nun neredeyse başını döndürüyordu. Kimbilir kaç yıllık ayyaşlığın kokusuydu bu!

«Karımın onsekiz çocuğu oldu, ama Tanrı onların onaltısını geri almış bulunuyor.» dedi. «İki tanesi duruyor. Bazı bedenler, doğar doğmaz cezalandırılır, bunun için elden birşey gelmez. Karımın kardeşi, Marietta, bir başka türlü ceza-

landırıldı. Yoksul, ama sıhhatliydi. Nicola Ciccavo ile evlenmeden önce, herşeyin hazırlandığı sırada, bir gün Nicola bana geldi, bir kenara çekip, banagizli birşey anlatacağını söyledi. Savaşta başına gelenleri açıkladı. Şanssızlığını gösterdi. O kadar güçlü kuvvetli görünen o adam, artık erkek değildi. Askerî hastanede, hayatını kurtarmak için hadım etmişlerdi. Zavallı adam dünyada yapayalnızdı; ne anası, ne bacısı, ne gömleğini yıkayıp yatağını düzeltecek, çorbasını pişirecek bir yakını yoktu; bu yüzden evlenmek istiyordu. Bir bağı, bir de madalyası vardı. Magascia ölünce, madalyası olduğu için tuz ve tütün bayiliği ona geçmişti. Magascia o zaman bile ihtiyardı ve onun kısa bir süre sonra öleceğini düşünmek normaldi; bugün hâlâ yaşıyorsa, bunda bacanağının hiçbir suçu yok. Böylece Nicola ile Marietta evlendiler. Marietta, onun kusurunu, evlenme töreninden sonraya kadar öğrenmedi. Nicola, 'Enişten Mastrangelo bunu biliyordu.' demiş. Kız, beni çağırttı ve ağlamaya başları. 'Beni mahvettin.' dedi. 'Utancımdan kendimi öldüreceğim.' Nicola bizi yalnız bıraktı; ama gitmeden önce, 'Tanrı beni cezalandırdığına göre kıskanmaya hakkım yok, ama aile şerefinin kurtarılması gerek!' dedi. 'Yeter ki kimse bir şey duymasın' diye ekledi. Böylece Marietta'nın altı çocuğu oldu; dördü yaşıyor. Çocuk yapmak içki içmeye benzer. Bu kadeh son dersin. Biraz sonra yeniden susar, bir kadeh daha içersin. İşte, bu son, bundan başka içmeyeceğim dersin; ama susuzluğa kim ne yapabilir ki? Bazan kadın susar; bazan erkek; bazan da ikisi birden. Başlangıçta, iki kardeşin geçinmeleri çok güç oldu; ama zamanla herşey yoluna girdi. Hepimiz bunu sineye çekip, Tanrı emri olarak kabul ettik. Şerefimiz kurtuldu; skandal çıkmadı; kimse birşey bilmedi. Ama bir gün Nicola, gidip Don Cipriano'ya günah çıkartmış; Don Cipriano da onun fikrini değiştirmiş. Don Cipriano, Tanrının bize verdiği

cezaların, hak ettiğimiz ve bundan sonra verilecek cezaların yanında hiç kaldığını, bize uğramayan belâların, birer günah çocuğu olan cocuklarımıza, ve onlara uğramayan belâların çocuklarımızın çocuklarına çatacağını, bunun yedi göbek sürüp gidebileceğini söylemiş. Ama Tanrı gerçeği biliyorsa, bizi nasıl olur da cezalandırmaya devam edebilir? Yeteri kadar acı çekmedik mi?»

Yaptıklarına pişman olan günahkâr sustu ve bir cevap bekleyerek, kanlı gözlerini Rahib'in yüzüne dikti. Kâğıt oynayan sarhoşların heyecanlı sesi, merdivenlerden yukarı taşıyordu. Biri, 'Beş!.. Beş!.. Beş!..' diye bağırdı. Bir başkası tiz bir sesle, 'Üç!... Dokuz!.. Altı!...' diye haykırdı. Rahip pencerenin içinde, sevişirken ölüvermiş üstüste iki sinek gördü. Dışarda yağmur yağıyordu. Don Paolo ürperdi.

«Mastrangelo,» dedi. «Bana inanmanı isterim, ama sana ne diyeceğimi bilemiyorum Seninki gibi bir durum üzerinde hiç düşünmemiştim.»

«Kitap ne diyor?» diye sordu Mastrangelo.

Rahip, «Bakacağım.» dedi. «Arayacağım.»

Mastrangelo, Lidovina ile Marietta'yı çağırdı. Kadınlar yukarı çıkıp, yardım ederek dışarı çıkardılar onu. Günah çıkarmanın sonuçlarını anlamak istercesine merakla sürüyorlardı erkeklerini.

Basamaklarda sıralarının gelmesini bekleyen başka günahkârlar oturuyordu. Hiç yıkanmazlarmış gibi, sert ve keskin bir koku geliyordu merdivenlerden. Don Paolo paltosunu, şapkasını aldı ve yağmur yağmasına rağmen, sokağa fırladı. Görmüş olduğu Paris lâğımlarını hatırladı. Şimdi de, bir lâğımda dolaşmış gibi duydu kendini. İnsanların kişisel dert ve sırlarına katılmaktan, içgüdüsel bir engel alakoymuştu onu; bu belki, insan dertleri ve çözüm yolları konusunda edindiği oldukça basit fikrin uygulama sırasında yı-

kılacağı korkusundan, belki de, çözümü olmayan dertlerle karşılaşma korkusundan ileri geliyordu. Uliva'nın kendisi hakkındaki kesin yargısını hatırladı. 'Gerçeklerden korkuyorsun. Aksinden korktuğun için, kendini ilerlemeye inandırmaya iyimser ve ihtilâlci olmaya çalışıyorsun.'

İliklerine kadar ıslanmamak ve hana dönmek zorunda kalmamak için, Don Paolo Colamartini'lerin evine sığındı. Kapıyı Cristina açtı. Pietrasecca'ya geldiğinden beri, onu ancak birkaç defa görmüştü. Zayıf ve solgundu; babasının yasını tutmak için giydiği siyahlar, bu görünüşü büsbütün göze çarpar hale getiriyordu.

«Biz de sizden sözediyorduk.» dedi kız.

Rahibi, bütün ailenin toplanmış olduğu büyük mutfağa götürdü. Cristina'nın babaannesi, halası, annesi, kardeşi oradaydılar.

Alberto, hükümet milisi subaylarının üniformasını giymişti.

«Gönüllü yazıldım.» diye açıkladı. «Burada hiçbir şey yapmadan çürümektense, ayda birkaç yüz liret alacağım. «Zaten gönüllü yazılmasam da, nasıl olsa askere alınacaktım. Zorunlukları bir fazilet haline getirmek daha iyidir.»

Mutfakta turşu ve şarap kokularının yumuşattığı küflü bir hava vardı. Kadınlar susuyorlardı. Don Paolo, pencereden, yağmurda ıslanmış bahçeye baktı. Sonbahar renklerine bürünmüştü bahçe. Çiçekler tohuma kaçmış, tohumlar toprağa düşmüştü; bunlar çürüyecek, çiçekler yetişecekti. Cristina'nın odasına çekilmek üzere kalktı ve genç kızın halası annesine, kendisiyle beraber gelmesini söyledi. Cristina'nın annesi anlamadı ve bir budala gibi, aptal aptal güldü! Cristina ile Alberto da, ahırdaki kısrağa bakmak için çıktılar.

«Oğlum Pasquale'nin Fossa'dan ayrılmadan önce, konuştuğu son insan sizsiniz. Ne söyledi?» diye sordu ihtiyar

kadın.

Rahip, «Sonumuz geldi» dedi, diye cevap verdi. «Yanında kimseyi istemedi; son, gerçekten gelmişti; başka birşey söylemedi.»

Tepeden tırnağa siyahlar giymiş olan bir ihtiyar kadın, bahçeye bakan pencerelerden birinin yanındaki, eski kırmızı bir kadife ile kaplı koltukta oturuyordu. Ufak tefek, buruşmuş ve sarsak bir kadındı. Rahib'e cam gibi donuk, anlamsız, boş gözlerle bakıyor, konuşurken bomboş diş etleri görünüyordu. Ailenin öteki fertleri dönmediler.

«Günah çıkarmamı istedikleri için, bizi yalnız bıraktılar.» dedi ihtiyar kadın. «Ama ben günah çıkarmak istemiyorum. Günah çıkarmak için gerekli pişmanlığı duymuyorum. Neden pişman olayım?»

Ellerini, göğsünde kavuşturmuştu. Uzun ve ağır işten yıpranmış, iki eski âlet gibiydiler. İnce, güçsüz kolları, koparılıp ocağa atılmayı bekleyen kuru dallara benziyordu.

«Neden pişmanlık duyacak mışım?» diye sordu. «Seksen yıldır bir tek şeyin peşinde koştum; doğru olanın, tek doğrunun üzerinde durdum: Ailemin onuru. Başka hiçbir şey düşünmedim. Başka hiçbir şey istemedim. Başka hiçbir şey yapmadım. Tam seksen yıl... Şimdi, pişman olmam mı gerekiyor?»

Gözleri, umutsuz bir endişeyi, uzun süredir bastırılmış bir korkuyu açığa vururcasına büyüdü ansızın. Bu öylesine yerleşmiş ve çaresiz bir korku, öylesine hesapsız ve içten bir umutsuzluk ifadesiydi ki, Don Paolo'nun soluğunu kesti.

«Sonumuz geldi mi?» diye sordu. «Sonumuz gerçekten geldi mi?... Bu, herşeyin sonu mu, yoksa sadece Colamartini'lerin sonu mu?»

İhtiyar kadın, Rahib'in gözlerine baktığını gördü. Gözlerini kapattı. Hemen hemen etsiz ve hiç saçsız olan kafa-

sının biçimi Don Paolo'ya bir serçeyi hatırlatıyordu; o kadar nahif, ama o kadar güçlü, o kadar sağlm, o kadar inatçı, o kadar dayatıcı, o kadar acımasız ve seksen yılın sertliği ile öylesine sert ki Cristina babaannesine, pişmanlık getirip günah çıkartmazsa, cehenneme gideceğini söylemişti. «Peki, cehenneme giderim.» diye cevap vermişti. Kadın şimdi, bir rahibe akıl danışmak fırsatını ele geçirdiği için, ona uygulamadaki bir teferruatı sordu.

«Pişmanlık getirmeyip de, cehenneme gidenlere... Yargıdan önce ne kadar vakit veriyorlar?» dedi. «Hiç değilse gerçeği, Tanrıya yüz yüze anlatmaya vakitleri oluyor mu?»

Don Paolo, bildiği kadarıyla, buna cevap veremiyeceğini açıklamak zorunda kaldı; ama sorunun ikinci kısmına müspet cevap vermenin sağduyusuna uygun düştüğünü açıkladı. Bu da ihtiyar kadına yeterliydi.

Cristina, Don Paolo giderken, onu geçirmek üzere geldi. Ama Rahip'le vedâlaşmadan, mutfağın yanındaki küçük bir odayı gösterdi. Burada, günün boş saatlerinde, bazen de gece geç vakitlere kadar başında oturduğu bir yılın çıktığı duruyordu.

«Nasıl geçineceğimizi bilmiyoruz.» dedi kız. «Sizin de haberiniz var; bütün paramızı kaybettik. Elimizde kalan toprak birşey vermiyoyor. Kiracılar kirayı ödemiyorlar.»

Cristina, birşeyler örerek üç kuruş kazanabileceğini düşünmüştü, ama şimdi fikrini değiştirmişti.

«Yün çok pahalı,» dedi. 'Kimse el örgüsü almıyor. Bu bir lüks oldu. Aldığım birkaç siparişi de, arkadaşlarım, acıdıklarıı çin verdiler.»

«Rahibe olmayı düşünmüyor musunuz artık?» diye sordu Don Paolo.

«Bu durumda nasıl düşünebilirim?» diye cevap verdi

kız. «Maddî güçlükler pek korkunç değil; annem gibi, büyükannem, teyzem gibi yaşlı, hayatlarını tüketmiş kadınların günlük ekmek endişesine düşmeleri kalbimi parçaladığı için söz ediyorum bunlardan. Ama ruhsal çöküntü, maddî yıkıntıdan çok daha ıstırap verici. Babamın ölümü, ailenin dengesini alt üst etti. Daha önceleri hiç duymadığım şeyler, şimdi sürekli konuşma ve tartışma konusu oluyor.»

Rahip tam çıkacağı sırada, Cristina birkaç gün içinde, uygun herhangi bir yer ve zamanda günah çıkartmak istediğini söyledi.

Don Paolo, «Yo, hayır!» diye haykırdı, birden kızararak.

Kızın özel yaşantısının sırlarını öğrenmek zorunda kalacağı düşüncesi bile tahammül edilmez bir şey gibi geliyordu Don Paolo'ya. Reddedişinin sebebini herhangi bir şekilde açıklaması gerekiyordu; ama uygun bir mazeret bulamıyordu

«Her zamanki günah çıkarıcımıza gitmenizi tavsiye ederim» dedi çekinerek. «Ama, geçen bahar yapmış olduğumuz konuşmaları zevkle andığım ve bu arada da pek çok olay olduğu için, kiliseme dönmeden önce sizinle yeniden konuşmak isterim.»

Böylece, yakında yeniden görüşme dileğiyle ayrıldılar.

Şatap, Matalena'nın barında Don Paolo'yu bekliyordu. Ovadan yeni dönmüş, Marta'nın yazdığı ve Don Benedetto'nun tehlikede olduğunu bildiren bir pusula getirmişti. 'Bizi ikaz eden kişi, o şekilde haber verdi ki, sözlerinin ciddiyetinden şüphem kalmadı. Kime başvuracağımı bilmiyorum. Concettino Ragu Afrika'da. Dr. Sacca yerini kaybetmekten korkuyor.' diye yazıyordu.

Don Paolo için, Rocca'ya gidip ne olduğunu öğrenmesi ve ne tedbirler alınması gerektiği konusunda karar vermesi imkânsızdı. Eğer Don Benedetto'nun çevresinde gözcüler

varsa, onu görmeye gittiği takdirde durdurulmak, tanınmak ve tutuklanmak tehlikesi vardı; o zaman Don Benedetto şimdi olabileceğinden çok daha zor bir duruma düşerdi. Don Paolo, Marta'nın pusulasını, Rocca'lı olduğu için şüpheyi çekmeden dolaşabilecek olan Murica'ya göndermeye karar verdi. Kendisi de fikirlerini ekledi. 'Tehlike var olduğu sürece, Don Benedetto evinden yalnız olarak çıkmamalı. Dışarı çıkması gerekirse, her adımda yanında biri bulunmalı. Gidip onun evinde kalmalısın.' diye yazdı.

Don Paolo, Şatap'ı çağırttı.

«Günde ne kazanıyorsun?» diye sordu.

«Dört ilâ altı liret.»

«Bu mektubu derhal Rocca'ya götürürsen, iki günlük kazancını peşin olarak veririm.» dedi.

Şatap, Garibaldi'yi ahırdan çıkardı; sırtına atladı ve vadiye doğru tırısla yol almaya koyuldu.

Ertesi gün cumartesiydi. Cristina da, Don Benedetto'nun tehlikede olduğunu bildiren bir mektup aldı Marta'dan. 'Mahalli ihraç komitesi,' diye yazıyordu. 'Uyandıracağı gürültüden çekindiği için, bir adada mecburî ikâmet cezası veremiyor ona. Yine aynı sebepten, tutuklanıp, hükümet mahkemelerine çıkarılmıyor. Söyleyeceklerinden ve yazacaklarından ürküyorlar. Anlaşıldığına göre, plânları, onu sessizce ortadan kaldırmak.' Cristina elinde mektupla Don Paolo'ya koştu. Don Paolo'nun anlattıkları onu daha da endişelendirdi.

Sitemkâr bir tonda, «Ama Don Benedetto'nun hiçbir zaman siyaset ile ilişiği olmamıştır.» dedi. «Nasıl olur da, hükümetin düşmanı olarak hakkında kovuşturma yapılır?»

«Hür insanlara yer olmayan bir toplumda yaşıyoruz.» diye açıkladı Don Paolo. «Hoşgörülen papazları, sadece dinî hükümetin ve bankanın emrine vermiş olanlar. Hoşa giden

sanatçılar, sadece sanatlarını satanlar. Beğenilen filozoflar, sadece fikirlerini satanlar. Az da olsa, geride kalanlar, polisin işine geldiği gibi ya hapse atılırlar, ya sürülürler, ya boykot edilirler ya da sessizce ortadan kaldırılırlar.»

Cristina bundan hiçbir şey anlamadı; siyaset ile ilgilenmiyordu ve böyle işlere karışmak da istemiyordu. Ama Don Benedetto'yu ve kardeşini severdi; tehlikedelerse ve onun yardımını istiyorlarsa, onları yüzüstü bırakamazdı. Böylece, babaannesinden izin alarak, pazar akşamına kadar kalmak üzere Rocca'ya gitti.

Rocca'da herşey her zamanki gibiydi. Don Benedetto kendini tehdit eden tehlikeyi biliyordu, ama kardeşinin bunu herhangi bir kimseye bildirdiğinden habersizdi. Her zamanki neşeli haliyle, günlük işlerini yapıyordu. Murica'nın orada kalmak istediği ilk gece evdekilerle kavga etmiş olduğunu düşünerek bir şeyden şüphelenmedi. Ama Cristina gelip de, orada kalmak istediğini söyleyince biraz şaşırdı. Çünkü Cristina'nın geceyi evden dışarda geçirmesi büyük bir olaydı. Ne var ki, bütün bu muammaların çözümünü kardeşine bıraktı.

Cumartesi gecesi, Lama kilisesinin hademesi gelip, ertesi günkü ayini San Martino kilisesinde yönetmek üzere Don Benedetto'ya bir davetiye verdi.

Marta, «Neden Don Cipriano gitmiyor?» diye sordu.

Hademe, «İşi var.» dedi.

Adam gider gitmez, Marta bu daveti reddetmesi için kardeşine yalvardı.

Don Benedetto, «Reddetmem için bir sebep yok.» diyerek başka konulardan söz etti.

Cristina geceyi Marta'nın odasında geçirdi; Murica mutfakta yattı; Don Benedetto geç vakte kadar masasında otururak kâğıtlarını ve yazışmalarını düzene koydu.

Ertesi sabah, Don Benedetto evden çıktığı zaman Marta kendisini bekliyordu. Gitmemesini rica etti. Başka bir piskoposluğa bağlı bir kilisede ayin yönetmesinin gereksiz olduğunu söyledi. Üstelik, gece kötü bir rüya görmüştü.

Don Benedetto ona sevgiyle ama kararlı bir şekilde veda etti. Rüyalara inanmasını söz konusu ederek, şaka yapmaktan da geri kalmadı; ama Cristina ile Murica'nın kendisiyle gelmelerine izin verdi.

Yürüyerek Lama'ya gitmeleri hemen hemen bir saat sürdü. Yol, son yağmurlardan dolayı çamur içindeydi. Güneş çıktığı halde, gecenin nemli soğuğunu içmiş olan hava, kolay ısınmıyordu. Cristina ihtiyarın sağında, Murica solunda yürüyüyordu.

İhtiyar, «Cristina,» dedi. «Eğer Pietrasecca'da, Matalena'nın hanında oturan adamın sana ihtiyacı olursa ona yardım etmeni rica ederim.»

«Don Paolo'yu mu söylemek istiyorsunuz?» diye sordu kız. «Bana nerden ihtiyacı olabilir?»

«Cristina,» dedi ihtiyar. «Kafanla anlayamıyacağın pek çok şey olabilir. Onları kalbinle anlamaya çalış.»

Fucino çukurluğundan, sessizce yükselen sular ya da sessizce kabaran bir deniz gibi sis yükseliyordu dağlara doğru. Denizde, küçük adacıklar vardı sanki, bunlar kilise kuleleri ve yüksek kavakların tepeleriydi.

Don Benedetto iki gence, onların yaşındayken, mahallî arkeolojiye duyduğu geçici merakı anlattı. Bir bağ kazılırken 'ilginç' taşlar bulunduğu, ya da inşaat sırasında insan kemikleri ve kafatasları çıktığı haberi üzerine, nasıl sık sık çevre köylere gittiğini anlattı. Hikâyelerini fıkralar ve esprilerle canlandırıyor, genç arkadaşlarını güldürüyordu. Lama görünüp, San Martino'nun müminleri duaya çağıran çan sesleri duyulunca, Don Benedetto sustu ve içine kapandı. San Mar-

tino kilisesi eski ve bakımsızdı; yılda ancak birkaç kere ayin yapılırdı.

İhtiyar, kilisenin önüne geldikleri zaman Cristina'ya «Sorularımı sen cevaplandırabilirsin, değil mi?» diye sordu.

Kız, «Evet,» dedi. «Manastırdayken genellikle ben yapardım bunu.»

«Sorularıma bugün senin cevap vereceğine memnunum.» dedi ihtiyar.

Kilisenin cephesi, zamanla kararmış granittendi; kabaca yapılmış bir kapısı vardı.

Don Benedetto, yan kapıdan doğruca kilisenin eşyalarının durduğu bölüme gitti; Cristina yanındaydı. Murica da ana kapıdan kilisenin içine girdi. Kilisenin zemini mezarlıkların olmadığı ve ölülerin kiliselerin dehlizlerine gömüldüğü devirlerden kalma mezar taşlarıyla döşeliydi. İçi, kubbelere destek olan iki sıra sütunla üçe bölünmüştü. Eski ve çeşitli büyüklükteki sütunların kaidesi yoktu. Doğruca döşemeden çıkıyorlar ve çok çeşitli, rastgele biçimlerde süslenmiş kaba sütun başlıklarıyla son buluyorlardı. Kilisenin öbür ucunda, siyaha boyanmış bir haç ve üzerindeki dört mumla, basit bir taş yığınına benzeyen mihrap vardı. Mihrabın solunda, lânetlenmiş köylülerin ruhlarına en ince işkenceleri yapan, korkunç ve çirkin biçimli kara şeytanlarla dolu bir cehennem kabartması yer almıştı. Köylülerden bir kısmı kaynar kazanlara atılmışlar, bir kısmı kazıklara geçirilmişlerdi. Sağda, bir *danse macabre* biçimindeki ortaçağ taşlaması olan, üç canlı ile ölü efsanesinin tasviri vardı. İskeletlerin başlarında, piskoposluk, papalık ve krallık taçları vardı ve dansın coşkunluğuna kapılıp birbirlerine çarpıyorlardı.

Hademe mihraptaki dört mumu yaktı ve ayinin başladığını belirten çanı çaldı. Kilisede kadınlar ve çocuklardan meydana gelen, on oniki kişilik bir kalabalık, vardı. Don

Benedetto kutsal kıyafeti içinde, mihrabın birinci basamağında durdu ve Cristina, *Introibo* duasını okumak üzere diz çöktü. Cristina, Lâtince sözleri heceleyerek, ağır ağır cevaplar veriyordu. Murica kutsal suyun yanında, kapıya yakın duruyordu. Her zamanki gibi ayine gecikmiş birkaç kişi girdi içeri; parmaklarını kutsal suya batırarak istavroz çıkardılar. Adamlardan biri, nazara karşı, şapkasının kurdelesine yılan derisi iliştirmiş, bir başkası saatinin zincirine porsuk kılı bağlamıştı. Don Benedetto mihraba çıktı ve ayinin tamamlanması için gerekli nesneleri düzene koydu. Rahle ile dua kitabını mihrabın sağına yerleştirerek Resûl'un Mektubu'nu, rahleyi mihrabın soluna geçirerek İncili okudu. Ayin ilerledikçe, müminler de ayine katılıyorlar ve Don Benedetto'nun diz çökmesine, cemaate dönmesine, dua etmesine uygun olarak diz çöküyor veya ayağa kalkıyorlardı. Sadece Murica dimdik ayakta duruyor; basit bir seyirci olarak, kalbinde oluşan bir başka ayini, bir başka fedakârlığı izliyordu.

Don Benedetto, mihrabın bir yanından öteki yanına geçtiği her sefer diz çöküyordu. Mihrabın sağında şarap kabı ve su kabı duruyordu. Don Benedetto elindeki kupa ile onların yanına gitti ve kupaya şarap ve su koydu. Takdisin başlangıcında, müminler diz çöküp yere eğildiler. Don Benedetto yumuşak bir sesle, ekmeğin ve şarabın üzerinden takdis sözlerini söyledi. Üç kere kendi değersizliğini itiraf etti. Üç kere 'Domine non sum dignus'u tekrarladı. Sonra mihraba eğilerek ekmeği yedi; kâseyi dudaklarına götürerek içti. Müminler ayağa kalktılar. Ama Don Benedetto, bayılacakmış gibi dirsekleriyle mihraba dayanarak, olduğu yerde kımıldamadan kaldı. Yavaşça ayakları çözüldü ve mihrabın dibine yığıldı. Cristina yanına koşarak, kendini nasıl hissetiğini sordu. Birkaç kadın korkup çığlık atmaya başladılar. Murica mihraba koştu, Don Benedetto'yu omuzlarından tutarak kal-

dırdı ve Cristina'nın yardımı ile iç bölmeye taşıdı. Müminler kiliseden çıktılar ve dışardaki küçük alanda, Rahib'in ani rahatsızlığı üzerine tahminler yürütmeye başladılar.

Biri, «Bayıldı.» dedi.

Bir başkası, «Zavallı ihtiyar!» dedi. «Kutsal şarap dokunmuş olmalı.»

Garip bir süratle, iki milisin geldiği görüldü. Don Benedetto'nun öldüğünü tesbitten başka yapacak işleri yoktu. Ölünün sırtından kutsal kıyafet çıkarıldı ve yetkililer gelinceye kadar başına bir gözcü kondu. Bütün yabancıların kiliseden çıkması istendi. Cristina ve Murica bu isteği yerine getirmediler ve zorla çıkarıldılar. Dışarda, alanda beklemekte olan müminler onların çevresinde toplanıp sorular sormaya başladılar. Cristina heyecandan titriyordu. Tek kelime dahi söyliyecek durumda değildi. Anlamsız gözlerle çevresine bakındıktan sonra, kiliseye kadar gidecek gücü bulabildi ve orada bayılır gibi yıkıldı kaldı. Murica Cristiya'yı gözden kaybetti; soruları cevaplandırmakta güçlük çekiyordu; bocaladı; çevresindekilere, ne olduğu, böyle birşeyin nasıl olabildiği konusunda kendisi sorular sormaya başladı. Bir arabanın geçtiğini gördü. Rocca'ya doğru gidiyordu. Arabayı durdurup kendisini almalarını söyledi ve binip uzaklaştı.

XI

Don Paolo, Murica'ya, «Bütün bu başımıza gelenlerden sonra, siyasetten başkaları gibi söz edemeyiz.» dedi. «Siyaset bizim için daha başka birşey oldu.»

Murica, vâdinin dibine dik bir yokuşla inen ve bir süre Pietrasecca'dan geçen derenin kıyısını izleyen patikada, Don Paolo'nun önünden yürüyor, dikenli çalılar arasından ona yol açıyordu. Don Benedetto'nun ölümünden sonra olanları anlattı Don Paolo'ya.

«Kilise ulularının işe karışması, ölümün gerçek sebebinin belirlenmesini imkânsızlaştırdı.» dedi. «Piskopos, 'Bayan, kardeşinizin ölümünün tamamen aydınlatılacağına söz veriyorum; ama uygun olan biçimde yapılacaktır bu' demiş Marta'ya. Otopsi uygun görünmedi ve yapılmadı. Marta, Acquafredda'dan Dr. Sacca'yı çağırtı. Doktor mezarlığa gitti, ama cesedi muayene etmesine izin verilmedi.»

«Don Benedetto'nun ölümünün sebep olduğu sarsıntıdan yeni yeni sıyrılıyorum.» dedi Don Paolo. «Onun, benim için bu denli önem taşıdığını bilmezdim. Onbeş yıl boyunca hiç görmemiştim kendisini, ancak pek seyrek haberini alıyordum. Beni bir Hıristiyan yapan odur; ama 'gerektiği gibi' bir Hıristiyan değil. Okulu bitirdikten, gerçek hayata atıldıktan sonra, dinin ters yönünde bir yol tutturdum ve yavaş

yavaş Marksizmi Hıristiyanlığın yerine oturttum. Siyasi kar gaşanın ortasındayken bile, kalbimin derinlerinde, o ihtiyarın bir yerlerde olduğunu bilmekten gelen bir hoşnutluk duyardım. Tabiî, onun öğrettiklerinin kalıntılarını silkip atmaya çalışıyor; dinî sembolizmin basitliği ile alay ediyor, parti gazetelerinde kiliseye karşı yazılar yazıyordum; ama aynı zamanda, yaptıklarımı söylerlerse, Don Benedetto ne der, diye düşünüyordum. O zaman şartların beni ona, onu bana iteceğini bilemezdim.»

Derenin kıyısından, arka arkaya yürüdüler. Yol bir çukurla kesildiği için durmak zorunda kaldılar. Bir bulut göründü. Nereye gideceğini bilmez gibi bir duraladı, sonra kararını verdi ve Fuçino yönünde ilerlemeye koyuldu. Çukurda, bir eşeğin, üzerinde dişleri duran beyaz çene kemiği yatıyordu.

«Şimdi bakıyorum da, o onbeş yılı, yarı ölü olarak geçirmişim.» diye itiraf etti Don Paolo. «Bu süre içinde en derin özlemlerimi bastırmaya, ezmeye çalışmaktan geri kalmadım: bunu yapmamın tek nedeni, bu özlemlerin, gençliğimde dinî sembol ve davranışlara bağlı olmasıydı. Kiliseye olan nefretimden doğan bir inat ve kararlılıkla, inanmama zorunluğunu duyduğum derin güçlerin yerine ekonomi ve siyaset dünyasından alınmış mantık ve fikirleri koymaya çalıştım. Marsica'ya döndüğüm zaman, benliğimi bu şekilde sakatlamaya çalışmamın hiç başarılı olmadığını gördüm. Dinî fikirlerimi silip atamamış, ancak bunları başka fikirlerle örtebilmiştim. Ama, Pietrasecca'da din adına gördüklerim, inançsızlığımda haklı olduğuma inandırdı beni. Don Benedetto ile karşılaştığım zaman, köylüler arasında etkili bir aksiyona girişme konusundaki boş gayretlerimin, kesin ve çabuk ulaşılacak bir siyasî başarı için duyduğum doymamış hevesin, iç çatışmamın sonucu olduğunu anlamaya hazırdım.

Söyledikleri üzerinde birkaç gün düşündüm. Senin Pietrasecca'ya gelişin ve anlattıkların, son direncimi de yıktı. Don Benedetto'nun sözleri içime işlemişti. Birkaç gün içinde, benliğimde Hıristiyanlıktan arta kalmış ne varsa yeniden canlandı: mitolojiden, teolojiden, kilise baskısından sıyrılmış bir Hıristiyanlık; ne Mammon'u görünce gerileyen, ne Pontius Pilate'ye anlaşma teklif eden, ne de harislere büyük mevkiler vaadeden, ama, artık çarmıha germe usulü kalktığına göre, insanı hapisaneye götüren bir Hıristiyanlık bu. Benliğimin yok etmeye ya da gizlemeye çalıştığım ve utanç duyduğum bu tarafının yeniden canlanması, kendimi iyi hissetmeme hattâ bedenen bile iyileşmeme sebep oluyor: bana, sahip olmadığıma inandığım bir güç ve cesaret veriyor bugün.»

«Roma'da, guruptayken sizden sözedildiğini çok duymuştum; ama böyle olduğunuzu sanmıyordum.» dedi Murica. «Sizden ürkerdim o sıralarda.»

«Bir ihtilâlci de herkes gibi et ve kemiktendir.» dedi Don Paolo. «Bazıları çelikten yapılmış gibi görünürler! ama aslında onlar da herkes gibi et ve kemiktendir.

Vâdinin genişlediği ve patikanın araba yoluna birleştiği yere kadar yürüdüler.

Murica, «Burada duralım.» dedi. «İlerlersek bizi yoldan görüp, tanıyabilirler.»

Son birkaç gündür, polis Murica'yı devamlı göz hapsinde tutuyordu. Don Paolo ile görünmek istemiyordu.

«Rocca'da, küçük bir yazarlar gurupu kurdum.» dedi.

«Yazarlar mı?»

«Yazarlar!»

«Herhalde, mahallî gazetelerin muhabirleri demek istiyorsun.» dedi Don Paolo.

«Burjuva basına hiçbir zaman âlet olmayanlar.» diye

cevap verdi Murica.

«Kaç kişiler? Ne yazıyorlar?»

Murica, «Şimdilik üç kişi var.» dedi. «Başkalarını da gurupa katmak mümkün; ama dikkatli olmak daha iyi. Üstelik üç kişi yeterli. İyi çocuklardır, yakından tanırım! Yoksul oldukları için ancak ilkokula gidebildiler. Don Benedetto'nun ölümünden sonra bana gelip, ne yapılması gerektiğini sordular. Uzun boylu tartıştık ve gerçeğin açıklanması gerektiğine karar verdik. Gerçek, Don Benedetto'nun en sevdiği şeydi. Onu memnun edecek tek şey, gerçeğin ortaya çıkarılması olacaktı. Onlar da Don Benedetto'yu memnun etmek için herşeyi yapmaya hazırdılar. Böylece, gerçeği yazanlar gurupunu kurdular. Geceleri bisikletlerine binip, yanlarına tebeşir ya da kömür alarak komşu köylere gidiyor ve duvarlara gerçeği yazıyorlar. Yazdıkları gerçek şu: 'Don Benedetto zehirlendi'. Buna daha başka birşey eklemek gerekip gerekmediğini düşündük; ama gerçeğe hiçbir şey eklenmemesi gerekli olduğuna karar verdik, çünkü o zaman gerçek olmaktan çıkardı. Gerçeği güçlendirmek için de, birşey eklemenin boş olacağına karar verdik; çünkü hiçbir şey gerçeğin kendisinden güçlü olamaz. Böylece her yere 'Don Benedetto zehirlendi' diye yazmayı kararlaştırdık; herkes öğreninceye kadar sürecekti bu. Bu birkaç sözcüğü kendi başlarına kullanmaya, ünlem işareti dahi koymamaya karar verdik. Böylece anlamak zorunda kalacaktı. İnsanlar unutmaya başlar gibi olunca, yeniden 'Don Benedetto zehirlendi' diye yazacağız ve unutmak isteyenler hatırlamak zorunda kalacaklar. İşte, bu yazarların ödevi şimdilik bu.»

Murica, çevredeki köylere dağılmış başka kişilerden söz etti. Oniki yıl Amerika'da kalmış ve anarşist guruplarla ilişki kurmuş bir marangoz vardı; savaştan önce, mukavemet birliklerinden birinin başkanı olan bir köylü vardı; şimdi Fos-

sa'da arabacılık yapan bir Pratola'lı vardı; ve bir iki kişi daha. Ama onlara yakınlaşmak için, en doğru yolun ne olduğunu bilmediğinden korkuyordu.

«Az önce söylediğiniz çok yerinde. Bütün bu başımıza gelenlerden siyasetten eskisi gibi söz edemem.»

Don Paolo, «İnsan mümkün olduğu kadar az konuşmalı.» dedi. «Demin sözünü ettiğim kişilerle ve bu arada tanışacaklarınla dostluk kurmaya çalış. Onların güvenini kazandıktan sonra, meselenin piyasaya yeni formüller, yeni selâm verme şekilleri ya da değişik renk gömlekler sürmek olmadığını, yeni bir yaşama biçimi olduğunu anlatabilirsin. Eski bir deyimle, mesele, 'ihtida' etmektir. Yani bir insan olmaktır. Belki de, kelimenin gerçek anlamıyla, insan olmaktır demek daha doğru . İnsanlıktan öylesine uzağız ki, bugün içinde bulunduğu durumu, olabileceği bir durumla karşılaştıran biri huzursuzluk duymadan edemez. Değiştiğini, bozulduğunu, biçimsizleştirildiğini ve alçaltıldığını anlar. Aslında her ihtilâl şu temel soruyu yeniden tazeler: 'İnsan nedir?' Bu insan hayatının anlamı nedir? İhtilâli, bir çeşit şiirsel yüceliş olarak gören bazı ruh hastaları vardır. 'Yüz gün koyun gibi yaşamaktansa, bir gün aslan gibi yaşamak yeğdir' derler. Ama yoksullar için ihtilâlin bir başka anlamı vardır: ihtilâl, kurtuluş demektir; gerçek ve saf olanı istemektir; koyunun da, aslanın da kaderlerini istemeyip, insana yaraşır bir kaderin istenmesidir.»

Murica, «ihtilâl» dedi, «artık yalnız olmamak insanın insana karşı olmaması için duyulan bir ihtiyaçtır; bir araya toplanmak ve korkusuz olmak çabasıdır; kardeşlik ihtiyacıdır.»

«Güvenliklerini feda etmeye, yozlaşmanın karşısına dikilmeye, kendilerini özel mülkiyet, seks, meslek endişelerinden kurtarmaya ve mutlak içtenlik ve mutlak kardeşlik teme-

lı üzerinde birleşmeye hazır yüz tane genç olsa, bu, bizimki gibi bir ülke için ne demektir, bilemezsin.» dedi Don Paolo. «işçilerle köylülerle ilişki kurup, onlardan ayrılmayı reddederek halk arasında yaşayacak yüz genç; her soruya doğru cevap verecek, her durumda doğruya söyliyecek, gerçeklere uygun yaşayacak; iyiye, doğruya yönelmiş yüz genç; yakalarına taktıkları rozetlerden, ya da sırtlarındaki üniformalardan değil, yaşama biçimlerinden tanınacak gençler olsa...»

Patikanın araba yoluyla birleştiği yerdeki çayırda, bir koyun sürüsü otluyordu. Sürülerin, kişi ovada geçirmek üzere dağlardan indirildiği mevsimdi. Yaşlı bir çoban, çayırda, çalı çırpıdan ateş yakıyor; bir genç alevleri üflüyor; bir başka delikanlı da kuru dal topluyordu. Yaşlı adam Bonifazio Patacca idi; Don Paolo'ya seslenip, rüyasında Don Benedetto'yu gördüğünü anlattı.

«Gülümsüyordu.» dedi. «Bana para vermek istedi.»

«Verdi mi?»

«Hayır, uzun bir süre ceplerini karıştırdı, ama bulamadı.»

Don Paolo güldü ve çıkarıp bir liret verdi adama.

Bonifazio sordu; «Fucino gölünün hikâyesini biliyor musunuz, efendim?»

Don Paolo bilmiyordu.

«İsa, marangoz kılığına girmiş, iş arayarak dolaşıyormuş.» diye anlattı Bonifozio. «Marsica'ya gelmiş. Herkese, 'Yoksul bir maranzoga verilecek işiniz var mı?' diye soruyormuş. İş sahipleri, 'Nerden geliyorsun? Adın ne? Çalışma iznin var mı? Tavsiye mektubun var mı?' diye cevap veriyorlarmış. Akşam olmuş ve iş bulamamış. O zaman, yolda karşılaştığı bütün işsizlere, 'Benimle gelin' demiş ve hepsi peşinden gitmişler. Onlara 'Arkanıza dönmeyin.' demiş; on-

lar da dönmemişler. Dağın tepesine vardıkları zaman, İsa, 'Artık arkanıza dönebilirsiniz.' demiş. Avezzano'nun olduğu yerde bir göl varmış. İşler böyle giderse, çok geçmez, yine göl olur burası.

Murica, «Dağda maden olduğunu söylerler.» dedi.

Bonifazio, «Allah göstermesin!» diye cevap verdi.

Don Paolo, «Neden?» diye sordu.

Çoban açıkladı. «Dağ yoksul olduğu sürece bizimdir. Ama zenginlikleri olduğu anlaşılırsa, hükümet alır. Hükümetin bir kolu çok uzun, bir kolu da çok kısadır. Uzun kol, almak içindir, her yere yetişir; kısa kol vermek içindir, ama ancak çok yakında olanlara yetişir sadece.»

Birader Antifona araba yolundan geçti. Bonifazio ona seslenip, Afrika'dan alınan en son haberleri sordu.

«Oğlun askere alındı mı?» diye sordu Antifona.

«Ay sonunda gidecek.»

Birader Antifona, Bonifazio'ya, «savaşçıların hayatını korumaya yarayan tarikat madalyalar gösterdi.

«Kaça bunlar?»

«Elli santim.»

Bonifazio, Don Paolo'nun vermiş olduğu lireti Birader Antifona'ya uzattı ve üstünü vermesini bekledi. Ama keşiş paranın üstünü vermedi. Çobana, bir liretlik, daha büyük ve dolayısıyle daha etkili madalyalar gösterdi. Bonifazio tereddüt etti.

Keşiş, «İnsan, kendi oğlunun canı söz konusu oldu mu, pintilik yapmamalı.» dedi.

Bonifazio, bir liretini feda etti.

Don Paolo buna karşı çıktı.

«Benim verdiğim parayı mı verdin?» diye sordu.

«Hayır» diye fısıldadı çoban. «Kalp para verdim.»

Rahiple keşiş, Pietrasecca'ya doğru beraber yürüdüler.

«Madalyaların satışı iyi mi?» diye sordu Rahip.

Öteki, «Fena değil.» dedi. «Asker toplama gününde başlamış olsaydık, işler daha iyi giderdi. Ama Kilise daima gecikir. Bizim piskoposluğun rahibi çok yaşlı, dua etmekten başka birşey yapmaz. Bir ermiş gibi koku alan baş rahibimiz ona aylar önce mektup yazdı ve 'Savaş geliyor, ama biz bir iş yapmıyoruz' dedi. İhtiyar baş rahip, 'Savaş mı? Ne savaşı?' diye cevap verdi. Böylece vakit kaybettik ve gafil avlandık. Ama yine de yakınmamalıyız. Gecikmeye rağmen, madalyalar yeterince değerlendiriliyor.»

Pietrasecca'nın yarı yolundayken, adağını yerine getiren bir kadına rastladılar; Pietrasecca'dan Lama'ya dizleri üzerinde gidiyordu. Bir o yana, bir bu yana yalpalayan, çamurlu bir paçavra çuvalına benziyordu. İlk önce, Don Paolo kadının deli olmasından kuşkulandı. Deli değildi; oğlu savaşa gitmiş bir anaydı. Oğlu sağ salim dönsün diye, Pietrasecca'dan Lama'ya dizleri üstünde gitmeyi adamıştı. Kadıncağız sabahtan beri yoldaydı. Sesi kısılmış, yüzü tanınmaz hale gelmiş, gözleri yuvalarından fırlamış, deli gözü gibi olmuştu. Her an yığılıp kalıverecekmiş gibiydi. Don Paolo onu ayağa kaldırıp, yürütmek istedi. Omuzlarından tutup, zorla kaldıracakmış gibi davrandı; ama kadın kendini dişiyle tırnağıyla savundu. Adak adamıştı, yerine getirmesi gerekti. Bunu yapmaz da ayağa kalkarsa, Afrika'daki oğlu ölürdü. Birader Antifona, bir rahibin bu kadar basit birşeyi anlayamamasına şaştı.

Daha sonra ufak bir eşeğe binmiş iki adama, bir baba oğula rastladılar. Keşiş, madalyaları gösterdi onlara.

«Kaça?»

«Elli santim.»

Adamın parası yoktu; ama bir mendil dolusu elma vermeyi teklif etti, keşiş kabul etti. Bir oğulun hayatı karşılı-

ğında, bir mendil dolusu elma fazla bir şey, sayılmazdı.

Rahip'le keşiş Pietrasecca'ya vardıkları zaman, güneş batıyordu. Keşiş, öğretmenden başlayıp ev ev bütün köyü dolaşmak niyetinde olduğu için, okula yakın, köprünün başında ayrıldılar. Hava soğuk, gök kurşuniydi. Pietrasecca'nın arkasındaki dağın doruğu kardan bembeyaz kesilmişti. Okulun açık penceresinden, bir kız çocuğun tereddüt dolu sesi duyuluyordu.

«A, e, i, o, u.»

Bu başlangıçtı. Ders yılının başlangıcıydı. Yazının başlangıcıydı. Küçük kız için, hayatın başlangıcıydı. Bir erkek çocuğun sesi duyuldu:

«Ba, be, bi, bo, bu.»

Rahip durup dinledi. Küçük kızın sesi tekrar geldi:

«Fa, fe, fi, fo, fu.»

Pietrasecca'yı gölgeler sarmıştı. Sadece ötekilerden daha yüksek olan Colamartini'lerin evi, hâlâ güneşin ışınlarıyla aydınlanıyordu. Cristina, üst kattaki pencerelerden birinde duruyordu; yüzü batan güneşi yansıtan bir ayna gibiydi. Don Paolo'nun köyde görebildiği tek şey, bu ışıl ışıl yüz oldu.

Güneş batar batmaz, hava ayazladı. Matalena yün eğirerek hanın kapısında duruyor, rahibinin dönmesini bekliyordu.

Gökyüzüne bakarak, «Neredeyse kar yağar artık.» dedi.

Kar, iki gün sonra yağdı. Don Paolo sabah uyandığında, manzara, bir peri masalındaki gibi değişivermişti. Kar, ağır ağır ve lâpa lâpa, beklenen ve kaçınılmaz birşeymiş gibi yağıyordu.

Cristina Don Paolo'yu görmeye geldi. Ağlamaktan gözleri şişmişti.

«Don Benedetto'nun varını yoğunu kardeşiyle, Pietro

Spina diye birine bıraktığını biliyor musunuz?» dedi.

Don Cipriona'nun, bunları haber veren ve bu fırsattan yararlanıp Don Benedetto'nun aklî dengesinin bozulmuş olduğunu ima eden mektubunu gösterdi.

«Bu Pietro Spina'nın din düşmanı olduğu doğru mu?»

«Evet.»

«Öyleyse Don Cipriano, haklı.»

«Hayır.»

Cristina başını kaldırıp, solgun, üzgün acılı bir yüzle Don Paolo'ya baktı. İmtiyana çekilmekten usanıp, biraz huzur arıyan bir insanın ifadesi vardı yüzünde.

«Kendilerine karşı sadakat gösterilmesi gereken ölüler vardır.» dedi. Don Paolo.

Kız yaşlı gözlerle ona bakarak, başını salladı. Bütün söylediği:

«Bana yardım edin!» demek oldu.

O akşam, ilk kar yağışını kutlamak için, birkaç kişi Matalena'nın hanında toplandı. Cristina da, az sonra geldi. Don Paolo, büyük bir halka içinde, köylüler, kadınlar ve çocuklarla ocağın yanında oturuyordu. Ocağın bir yanında bir köpek, öte yanında, kör doğacakken tam vaktinde kurtarılmış olan, Teresa Scaraffanın bebeği yatıyordu. Çocuk, bir karnıbahar gibi, sepet içinde yere bırakılmıştı; ateşin yansımasıyla kızaran yüzü elmaya benziyordu. Don Paolo'dan hikâyeler anlatmasını istediler; Cristina, «kutsal hikâyeler olsun» dedi. Sonunda, daha fazla direnemeyip, *index festorum*'a bakarak, din kurbanlarının dua kitabındaki hikâyelerini, kendi ağzından anlatmaya başladı. Her seferinde değişik ama yine her sefer aynıydı bu hikâye. Bir buhranlı devir olmuştu; tanrılaştırılmış bir liderin yönetiminde diktatörlük kurulmuş; sadakalarla yaşayan kilise yozlaşmış; zenginlere, yediklerini huzur içinde sindirme güvenliğini

sağlayan, kiralık askerlerden bir ordu kurulmuş; halk köle durumuna gelmiş; diktatörlüğün itibarını sürdürmek için, sonu gelmez yağma savaşları hazırlanmıştı. Bu arada, dış ülkelerden esrarengiz gezginler gelmişti. Doğudaki büyük başarıları fısıldamışlar, iyi haberler vermişlerdi: kurtuluş yakındı! Yoksullar, açlar ve umutsuzlar mahzenlerde ve gizli yerlerde toplanıp, onları dinlemişlerdi. Haberler yayılmıştı. Din adamları eski sinagogu bırakıp, bu yeni inanca sarılmışlardı. Soylular saraylarını bırakıp gitmişler, askerler kaçmışlardı. Polis, gizli toplantıları basıyordu. Tutuklulara işkence yapılıyor, özel bir mahkemeye çıkarılıyorlardı. Ölüm cezalarını gülümseyerek karşılıyorlardı. Gençler vahşi hayvanlara parçalattırılıyor; yaşlılar zehirleniyordu. Sağ kalanlar, ölenlerin inançlarını sürdürüyor, gizli bir dine bağlanıyorlardı...

Zamanlar değişiyor, giyinme ve yeme biçimleri değişiyor; çalışma şekilleri değişiyor; diller değişiyor ama aslında hikâye hep aynı kalıyordu, insanın hikâyesi.

İlk uykuya dalan ocağın yanında yatan köpek oldu; onu sepetteki bebek ve arkadan ötekiler izledi. Uyumayanlar, gözlerini dikmiş ateşe bakıyorlardı.

Cristina konuştu.

«Bütün zamanlarda, bütün toplumlarda en yüce davranış, kendini bulmak için kendini vermek; kendini bulmak için kendini feda etmekti. İnsan ancak verdiğini alır.»

Ateş söndü, konuklar iyi geceler dilediler ve Don Paolo odasına çıktı. Pietrasecca'da kalmaya başladığı ilk günlerde yazmaya koyulduğu, 'Cristina ile Konuşmalar'ın bulunduğu defteri aldı. Sevgi ve şefkatle dolu ilk sayfaları okudu; yırttı. Umutsuzluk ve hayal kırıklığı ile yazılmış sonraki sayfaları da yok etti. Sekiz ay geçmişti; hem Cristina için ve hem de kendisi için boşa gitmemiş sekiz ay! Yatmadan önce,

'Konuşmalar'a birkaç satır ekledi.

«Cristina,» diye yazdı. «İnsanın ancak verdiğini aldığı doğru; ama nasıl ve kime verecek?»

«Sevgimiz, fedakârlık isteğimiz, kendimizi vakfedişimiz; soyut ve insan dışı semboller uğruna olduğu zaman kısır kalır. Bunlar, ancak insanlarla olan ilişkilerimize uygulandığı zaman meyva verirler. Ahlâk ancak günlük hayatta varolup, gelişebilir.»

«Ahlâk duygumuzu, çevremizde sürüp giden düzensizliğe yöneltirsek; hareketsiz kalamaz ve bir başka, bir tabiat üstü dünya umuduyla kendimizi avutamayız. Savaşmamız gereken kötülük, şeytan denilen o zavallı soyutlama değil; insanı insana karşı çıkaran şeylerdir...»

Don Paolo bu noktada durdu. Ne söyliyeceğini biliyor, ama nasıl söyliyeceğini bilmiyordu. Cristina'ya söyliyeceklerini yüksek sesle söyledi. Toplumsal problemin, bir ahlâk problemi olmadığını ve sadece manevî yollardan çözümlenemiyeceğini unutmamıştı. Kişiler arasında kurulan ilişkilerin, en son kertede kötü ya da iyi niyetten değil, zorunluklardan doğduğunu biliyordu. Ahlâk vaazları, bu ilişkileri değişikliğe uğratamazdı. Ama, belirli toplumsal ilişkilerin yıprandığı ve zararlı hale geldiği zamanlar olabilirdi. İşte o zaman, ahlâk, tarihin daha önce mahkûm etmiş olduğu bu ilişkileri mahkûm edebilirdi. Kölelerin ayaklanmasına sebep olan, öncüleri silâhlandıran, kahramanların ruhlarını tutuşturan, düşünürlere, sanatçılara ilham kaynağı olan şey adalet kavramıydı.»

Kalemi yeniden eline aldığı zaman, «Bugünkü toplumumuzun, batağa ne denli battığını görmek için, çevremize bakmak yeter, sevgili Cristina» diye yazdı. «Masaların üstüne fırlayıp, konuşma yapmak herkese göre değildir; siyasî bir guruba katılıp, toplumun politik düzeninin değişmesi

için savaşmak herkese göre değildir; ama yine de, senin gibi bir genç kızın, çevresinde olanlara gözlerini açık tutması ve bunları görmek istemiyenlerin gözlerini açması gerekir.»

«Senin gibi, hemen hemen doğuştan ruh zenginliklerine sahip kişiler, bunları dinî sembolizmle harcayacaklarına, kollektif hayata yöneltseler, dünyada ne büyük bir ihtilâl olurdu. Böylece, bir yeni aziz türü, bir yeni kahraman türü, bir yeni insan türü ortaya çıkardı.»

«Bugün, insanın ruhunu kurtarmak için başka bir yol bulunacağını sanmıyorum. Ferdî bencilliğini, aile bencilliğini sınıf bencilliğini yenen, kendini bir manastıra ya da fildişi kuleye kapamayan, davranışlarıyla düşünceleri arasında fark olmayan insan, kendini kurtarmış olur. Kendini, bugünkü düzensizliğe boyun eğme fikrinden sıyırabilen kişi kurtulur. Manevî hayat, daima fedakârlık ve kendini verme kabiliyeti olarak ortaya çıkmıştır. Bizimki gibi toplumlarda, manevî hayat ancak ihtilâlci bir hayat olabilir.»

«İnsan korkmamalı, Cristina! Kendi faziletinin güveni için bile olsa, insan güven içinde bulunma isteğine kapılmamalı. Manevî hayatla, güven içinde yaşamak bir arada bulunamaz. İnsan kendini kurtarmak için, mücadele etmeli ve tehlikeleri göze almalıdır.»

Don Paolo yazdıklarını okudu. İtalya'ya geldiğinden bu yana almış olduğu yolu, açıkça görüyordu artık. Kendine dönmüş olduğuna ve kendini bulduğuna memnundu .

Kar, bütün gece aralıksız yağdı. Ertesi sabah Matalena seslendiğinde Rahip hâlâ uyuyordu. Hanın önünde, bir gurup köylüyle çocuk, Şatap'ın eşeği Garibaldi'nin çevresinde toplanmışlardı. Eşeğin sırtında bir kurt ölüsü vardı. O sabah, Pietrasecca'nın arkasındaki dağda vurulmuştu. Derisi kurşunî renkteydi, kan ve çamur içindeydi. Dişleri beyaz ve çok keskindi. Böğründe ve omzunda kurşunların rasladığı

yerde, iki kan lekesi vardı. Geleneğe göre, kurt kapı kapı dolaştırılıp, vuranlar için bahşiş toplanıyordu. Luigi Banduccia'nın tüfeği hâlâ omuzundaydı; olanları anlatıyordu. Bu, vurduğu dördüncü kurttu. Hayvanın ensesindeki aşk izini, bir dişi kurtun derin diş izini gösterdi. Kurtların sevişmesi ciddi ve önemli bir meseledir. Banduccia, kurdun çeşitli ulumalarını uzaktan ayırdedebilirdi: silâhla üzerine gidildiği zaman koyverdiği tehlike uluması, parçalanacak bir hayvan bulduğu zaman, yalnız yemeyi sevmediği için arkadaşlarını çağırdığı av uluması, bir dişi aradığı ve bunu açıklamaktan çekinmediği zamanki aşk uluması.

Çocukluğundan beri kurtlara karşı özel bir saygı besleyen Cristina'nın ısrarına rağmen, büyükannesi, ölen kurt için herhangi bir şey vermeyi reddetti.

«Ölmüş kurt ısırmaz.» dedi.

Don Paolo, Roma'dan, üzerine bir kaç beylik söz yazılmış olan ve tanımadığı bir imza taşıyan bir mektup aldı. Kâğıdı ateşe tutup ısıttı ve limon suyu ile yazılmış sarımsı satırlar meydana çıktı.

«Romeo tutuklandı» diye yazılıydı. «Gelirseniz, çok sakınarak, Chelicci'lere uğrayın.»

Don Paolo derhal Roma'ya hareket etti.

«Ailevî sebeplerden dolayı gitmek zorundayım.» dedi Matalena'ya. «Buradaki eşyamı almak için, sonra geleceğim.»

Pietrasecca'ya tekrar sığınmak zorunda kalıp kalmayacağını bilmiyordu.

Tren, istasyona yaklaştığı sırada, Don Paolo tuvalete gitti; çıkıp trenden inen kalabalığa karıştığı zaman tekrar Pietro Spina olmuştu.

İstasyondan doğru Via della Lungaretta'ya, Murica'nın arkadaşı, terzi Annina Pecci'yi görmeye gitti.

«Murica'nın selâmlarını getirdim.» dedi kıza. «Çok

acı çekti; ama artık düzeldi. Görünce tanıyamayacaksınız onu. Yepyeni bir insan oldu. Sizi hâlâ seviyor.»

«Roma'ya dönmeyecek mi?»

«Hayır.»

«Günün birinde, köyüne, onu görmeye gidebileceğimi sanıyor musunuz?»

«Sizi bekliyor, ailesine de söz etmiş sizden.»

Kız ertesi gün gitmeye karar verdi.

Spina, gelişini siyasî tutuklu Chelucci'nin karısına bildirmek için, Annina'yı Via dei Morosini'ye gönderdi. Kadınları bir yan sokakta bekledi. Gelmeleri çok uzun sürdü. Spina bir yukarı, bir aşağı dolaştı. Önünden geçip durduğu bina bir okuldu. Açık pencereden, küçük bir kız çocuğunun sesi duyuluyordu:

«A, e, i, o, u,»

Bu, başlangıçtı. Küçük kızın sesi duralıyordu. Bütün başlangıçlar güçtü. Küçük bir oğlanın sesi duyuldu bu sefer:

«Ba, be, bi, bo, bu.»

Spina durup dinledi. Küçük kızın sesi duyuldu yeniden:

«Da, de, di, do, du.»

Gök parlak ve duruydu. Vatikan'ın üstünde, ünlü bir müshilin reklâmını yapan, yere bağlı büyük bir balon salınıyordu. Spina, İtalya'da müshillerin çoğuna azizlerin adları verildiğini farketti; İtalyan Katolik basınında pek seyrek görülen ilânların hemen hepsinin müshillerle ilgili olduğunu hatırladı. Bu bir raslantı olabilir miydi? Hayır olamazdı.

Kilise kabızlık çekiyor, dedi kendi kendine.

Bu düşünce onu güldürdü. Don Benedetto'nun da hoşuna giderdi bu düşünce!

Kadınlar, takipten korkuyormuş gibi, dikkatle çevrelerini kollayarak geldiler.

«Romeo tutuklandı.» dedi Chelucci'nin karısı. «Ama

üzerinde, suç sayılacak hiçbir şey bulamadılar; onun için belki yakında çıkar.»

«Hükümet dilediğini yapar tutuklulara» diye cevap verdi Spina. «Kanunlar, sadece hukuk öğrencileriyle yabancıların işine yarar... Kocanız hâlâ hapiste mi?»

«Evet, hâlâ duruşmasını bekliyor. Bu arada, kör oldu. Belki birkaç aydır kördü, ama ben son gidişimde farkettim. Onu sevindirmek için, bana düğün hediyesi olarak verdiği bir şala sarındım. Konuşurken aramızda tel örgü vardı; ama şalı tanıyabileceği kadar aydınlıktı ortalık. 'Sırtımdakini tanımadın mı?' diye sordum. 'Nedir o?' diye cevap verdi.' 'Tanımadın mı?' dedim. 'Kürk mü yoksa? Kim verdi onu sana?' diye sordu. Annesi yanımda duruyordu. Her seferinde, öylesine perişan oluyor ki, konuşacak hali kalmıyor. 'Annem nerde?' diye sordu. 'Neden bugün gelmedi? Hasta mı yoksa?' O zaman, kör olduğunu anladık. Mahkemeye bir çıkarsalar!»

«Öteki duruşmalar da sürekli olarak erteleniyor.» dedi Annina, «Hükümet, savaşa karşı gelen kimseler bulunduğunun bilinmesini istemiyor.»

Chelucci'nin karısı, «Romeo size güvenilir bir yer bulmamı söyledi.» diye devam etti. «Ama burada ne ad altında yaşamak istediğinizi bilmiyorum.»

«Söylerim.»

«Ayrıca, yeni komiteyle ilinti kurmanız konusunda görüşmek istiyorum sizinle.»

Spina, Bianchina'yı sordu.

Chelucci'nin karısı, «Ona yardım etmeye çalıştık, ama çok güç oldu» dedi. «Kötü bir insan değil, ne var ki huzursuz, tembel ve güçsüz. Bizim yanımızda ölesiye sıkıldı. Kendisine gösterdiğimiz hafif bir işi bile, hastalanacak kadar yorucu buluyordu. Birgün, hiç haber vermeden ortadan kay-

boldu. İki gün sonra, bambaşka bir insan olarak geldi. Sizden haber sordu ve geldiğiniz takdirde aramanız için bir telefon numarası verdi.»

Chelucci'nin karısı numarayı verdi. Spina, Annina'ya, Rocca dei Marsi'ye yapacağı yolculukla ilgili bazı bilgiler verdi; Chelucci'nin karısıyla ikinci buluşmalarının zamanını tayin etti ve Pantheon yakınlarında bir otele gitti. Kayıt defterine, Çekoslovak pasaportunda yazılı olanları kaydettirip imzaladı. Akşam Bianchina'ya telefon etti ve şehrin ortalarındaki bir kahvede buluşmalarını söyledi. İkisi de tam zamanında vardılar kahveye.

«Rahip kılığımı çıkardığıma şaşma» dedi. «Gerektiği zaman çıkarmamıza izin vardır.»

«Pantalonla bir tuhaf olmuşsunuz, ama önemi yok» dedi kız.

Tepeden tırnağa boyanmış, çok şık bir elbise giymişti; saçları göz alıcı bir biçimde taranmıştı.

Kahve, Spina'ya biraz şüpheli göründü. Kalabalıktı. Gürültülü bir orkestraya ayak uydurup dans edenler vardı. Her masaya abajur konmuştu. Bu Spina'ya, ölüm halinde olanların başucunda yakılan lâmbaları hatırlattı. 'Ölüm halinde olanlar' her zamanki pahalı sigaralarını içiyorlardı; saçları her zamanki pahalı biriyantinle düzeltilmişti; yanlardakilere her zamanki boş lâfları fısıldıyorlardı. Hava, elle tutulur bir saçmalık, şehvet, terli koltuk altları ve kirli ayak kokularıyla doluydu. Bianchina, yüzünde bıkkın ve sıkıntılı bir ifadeyle, Spina'nın karşısında oturuyordu. Belki de onun konuşmasını bekliyordu.

«Ciddi bir insan oldun mu?»

Bu, Fossa'da, Bianchina'nın Roma'ya gitmeye karar vermesine yol açmış olan konuşmalarının devamıydı.

«Ciddi mi?... Hem de fazlasıyla» diye cevap verdi

kız.

«Nerede çalışıyorsun şimdi?»

«Birkaç gündür izinliyim.»

«Parası iyi mi?»

«Şöyle böyle.»

«İşi seviyor musun?»

«Kimse yaptığı işi gerçekten sevmez. Sadece genç kızlar için yazılmış kitaplardaki kişiler severler işlerini.»

«Nerede çalışıyorsun?»

Kız ağır ağır bir sigara yaktı.

«Affedersin, ama nerede çalışıyorsun?» diye tekrar sordu adam.

Kız, olağan bir tavırla cevap verdi. 'Bir genelevde.'

İçeri bir gazeteci çocuk girdi; Spina, akşam gazetesinin, İtalyanların Makalle'ye girdiklerini bildiren özel baskısını aldı.

«Makalle'ye girmiş miyiz?» diye sordu kız.

«Evet, Makalle'ye girmişsiniz.» diye cevap verdi adam.

Bütün konuştukları bu kadarla kaldı.

Sokakta, ayrılacakları anda kız sordu:

«Sizi hayal kırıklığına mı uğrattım?»

«Aslını arasan, seni değil, başka birşeyi düşünüyordum.» dedi adam. Ama kız diretti.

«Hayal kırıklığına mı uğradınız?»

Adam ayrılıp kendi işine gitmek istiyordu:

«Cevap vermek zorunda değilim.»

«Cevap vermelisiniz.»

Adam, «İyi geceler» diyerek uzaklaşmaya çalıştı.

Kız kolunu tuttu.

«Hayal kırıklığına mı uğradınız?»

Bir taş sıraya oturdular.

Adam, «Ben okuldayken» dedi, «Senin şimdi bağlı bulunduğun çeşitten bir 'kurum'un 'üyeleri' hakkında yazılmış bir roman dolaşırdı sıraların altından. Kitabı ben de okudum. Onbeş yaşındaydım. O kadar iğrenmiştim ki, ondan sonra, bu çeşit şeylerden üstün körü sözeden kitapları bile elime alamadım.»

«Böyle kitaplar, benim okulumda da elden ele dolaşırdı» dedi kız. «Bunların din okullarında gizlice okunmak üzere, özel olarak bastırıldıklarını sanıyorum. Bir düzine kadar okudum; hepsi de birbirine benziyordu. Birinci bölüm: Saflık, İkinci bölüm: Baştan çıkarılma, Üçüncü bölüm: Düşüş, Dördüncü bölüm: Günahkârlık, Beşinci bölüm: Günahın kaygan uçurumu, Altıncı bölüm: İlk pişmanlıklar, Yedinci bölüm: Tövbekâr olma ve kurtuluş. Oğlanlarla, yufka yürekli kızları ağlatmak için özel olarak yazılmış bu saçma kitapların değişmez konusu... Ama benim hikâyem ne gülünecek, ne de ağlanacak gibi değil. Basit, alelâde, sıkıcı bir hikâye. Hikâye bile değil; benim hayatım bu.»

«Belki de benim suçum», dedi adam. «Seni Fossa'dan ayrılmaya zorlamamalıydım». «Sizin olduğunuz zamanlar dışında, Fossa'da ölesiye sıkılıyordum» diye cevap verdi kız. Fossa'da esnemekten başka birşey yapmıyordum. Evli arkadaşlar, kocalarından başka birşeyden konuşmadıkları için sıkıcıdırlar: 'Benim Ciccillo'm, benim Antonino'm, Gigêtto'm...' Kocalarının gölgesi olmaktan ileri gidemezler ve sürekli olarak onları kaybetme korkusu içinde yaşarlar. Evli olmayan arkadaşlar, daha da sıkıcıdır: zavallı kızlar, yirmi yıl boyunca çeyrek saatlik bir zevki, sonunda bayağı, aptalca ve saçma olduğu anlaşılan bir çeyrek saati beklerler. Ve beklerlerken, o bitip tükenmez, sonsuz bekleyişleri sırasında, kalplerinin ta derinlerinde

bundan başka birşey yoktur. Erkeklere gelince... Onlardan hiç söz etmeyelim. Onlar erkekler değil, memurlar, tüccarlar, toprak sahipleri, köylülerdir.»

«Roma'da Sinyorina Chelucci ile beraber oturabilirdin. Aklı başında, taraf tutmayan bir kadındır. Sana yardımcı olur, elinden tutardı.»

«Dostunuz olduğu için, onun hakkında kötü konuşmak istemem» diye cevap verdi Bianchina. «Mükemmel bir kadın olduğu doğru, ama sabahtan akşama kadar ağlayıp sızlıyor, teyzemden beter. Gözü hep yaşlı. Konuşmuyor, iç çekiyor sadece.»

«Kocası hapiste ve kör.»

«Biliyorum. Onu anlamaya, yakınlık duymaya, yüreklendirmeye, avutmaya çalıştım. Yapamadım. Üstelik, o arada karşılaştığım öteki kadınlar da, kocaları hapiste olmadığı halde, sıkıcıydılar. Akıllarına Sosyalizmi takmışlar. Fikir olarak kötü demiyorum. Sosyalizm istiyorsanız, hay hay, isteyin; ama artık bize sözünü etmeyin, diyorum. Ama bu kadınlar, dışarda pırıl pırıl güneş varken, rutubetli, pis, sağlık bozucu evlerinde oturup, sabahtan akşama kadar bunu konuşarak, iç geçiriyorlardı. Genç insanların, bir fikri sabit yüzünden, kendilerini üzdüklerini, hastalandıklarını, saçlarının ağardığını görmek, gerçekten acınacak birşey. Bu kadıncağızlar, rahibelerin Hazreti İsa için yaşamaları gibi, Sosyalizm için yaşıyorlar. Beni yanlış anlamanızı istemem. Beni yanlarına gönderdiğiniz insanlar, hiç şüphesiz iyi ve değerli kişiler, ama sıkıcı, sıkıcı.»

«Bundan kurtulmak için girdiğin 'kurum', onlara kıyasla, tabiî ki çok eğlencelidir.»

«O çeşit bir 'kurum'a gittiniz mi hiç?»

«Hayır.»

«Ben de gitmemiştim. Roma'da bir tanıdığımın, okul-

da benimle ve Cristina ile beraber okumuş, şimdi de bir sabun yapımcısının metresi olan Giuseppina Sraffa diye birinin evinde, bir 'komandatore' ile, vatansever ve iktidar partisi üyesi olan biriyle tanıştım. Birkaç gün sonra bana, Habeşistana gitmek isteyip istemediğimi sordu. Yüksek komutanlık iki bin kadın istemiş, bir kısmı erler için, daha iyi kaliteli olan diğerleri de yüksek rütbeli subaylar için. Komandatore gençliğim ve eğitimim göz önünde tutulursa, tam subaylara göre olduğumu, söyledi. O çeşit hayatı sevmezsem, bir büroda, ya da koloni içinde bir iş bulunabileceğini de söyledi. Beni durduran bir tek şey vardı. O da sizdiniz. Sizden çok uzaklara gitmek istemiyordum. Sizinle ilgili bazı hayallere kapılmıştım. Sonunda, komandatorenin ısrarlarına dayanamayıp, gittim. Bana en çekici gelen de, insanların bir başka dil konuştukları, bilinmeyen ülkelere yapacağım deniz yolculuğu idi. Belki oradakiler de sızlanıp yakınacaklardı, ama ben anlayamıyacaktım.»

«Doğu Afrika'ya mı gittin?»

«Napoli'ye gittim. Yola çıkıncaya kadar beklemek üzere, «artistik çıplaklar» salonu denilen bir yere götürdüler beni. Müşterilerin emrinde, onaltı «artistik çıplak» idik. Müşteriler, çoğunlukla savaşa gitmek üzere, yolları Napoli'ye düşmüş askerlerdi. Çıplaklar arasında, gerçekten çok değişik, kimselere benzemez kimseler, hatta Büyük Savaşı bile görmüş olanlar vardı. Akşamları, savaş üniforması giymiş miğferli askerlerle, cepheye sevkedilmemiş subaylar geliyordu. Eboli, Cava, Avellino, Benevento, Campobasso, Formia, Caserta'daki eğitim alanlarından geliyorlardı. Yola çıkmadan önce bir iki gün Napoli'de kalmaları gerekiyordu; askercikler iyi vakit geçirmek istiyorlardı tabiî, ama beceremiyorlardı. Bizim oraya gelen-

ler, kalabalık içinde oldukları sürece neşeli, gürültücü ve hattâ küstah oluyorlardı. Ama, bir odaya çekilip başbaşa kaldınız mı, bir hüzün, bir karamsarlık çöküyordu üstlerine. Çoğu köylüydü. Benimle zevklerini yaparlarken yüzlerini seyrediyordum, ciddiyetleri ürküntü salıyordu içime. Aralarından gülümseyen biri çıkarsa, çoğunlukla aile babalarından çıkıyor ve beni memnun etmiş olmak için gülümsüyorlardı. Pos bıyıklı, iri kıyım, ağırbaşlı adamlar keyiflerine bakarken küçük kuşlar gibi cıvıldıyor, 'agu-cuk cuk, gli gli gli!' diye çocuklarla konuşur gibi sesler çıkarıyorlardı. Ama aslında, sesleri hüzünlüydü. Bazıları, yaşlı gözlerle analarının, karılarının, oğullarının resimlerini gösterirlerdi bana. Bir düşünün, öyle bir yerde! Maalesef, odada bir çeyrek saatten fazla kalmalarına izin yoktu. İki misli ödeyenler yarım saat kalabiliyorlardı; ama onların da ötekilerden fazla bir zevk duyduklarını sanmayın. İşlerini bitirdikten sonra, hemen hepsi de hayat hikâyemi anlatmamı istiyordu. Başlangıçta bunun nedenini anlayamıyordum. Benim hayatımın nesi ilgilendirebilirdi onları? Sonradan, zevklerinin bir bölümü olduğunu anladım. O zaman anlatmaya başladım; daha doğrusu, zevklerini arttırmak için hikâyeler uydurmaya başladım. İçimi çekerek, 'Okula giden bir küçük kızım var' diyordum. 'Onu iyi bir Hıristiyan olarak yetiştirebilmek için bu hayata katlanmak zorundayım. Kızım için neler feda etmem?' Bazan, beni dinlerlerken gözleri yaşarırdı. İyi insanlardı, köy insanlarıydı, canları sıkılan insanlardı. Hattâ biri, postayla, küçük kızım için bir çift pabuç yolladı bana. Hâlâ çantamda taşıyorum. Şimdi, bir bakıma, küçük bir kızım olması zorunluluğunu duyuyorum. Ondan o kadar çok söz ettim ki; görünüşünü, saçlarını, gözlerini, ellerini, güldüğü zaman yanaklarındaki küçücük gamzeleri o kadar çok kere anlat-

tım ki! Yüzlerce iyi insan ilgilendi, ona acıdı, onun için ağlamaklı oldu. Küçücük ayaklarına giyeceği pabuçları bile var!... Neyse, birkaç gün sonra 'kurumdaki' hayat sıkmaya başladı beni. Üstelik, çok da yoruluyordum. Uzun süre yürümüşüm gibi bacaklarım ağrıyor, kemiklerim sızlıyor, etlerim acıyordu. Ama hepsinin kötüsü, yeknesak hüzünlü ve alelâde bir hayat sürmemdi. Tek kap tabldotu olan bir lokantaya benziyordu bu hayat. Her gelen aynı şeyi istiyordu. İş arkadaşlarım ise, bıçağa bakan öküzleri bile utandıracak kadar aptaldılar!»

«Daha bu yaşta herşeyden sıkılıyorsun» dedi Spina. «Normal hayattan da, anormalinden de. Senin için ne kaldı geriye?»

«Bir umut.»

«Ne umudu?»

«Siz.»

Spina, «Çok üzgünüm,» dedi. «Ama...»

«Hem, kimsiniz siz?» diye sordu kız. «Rahip olmadığınız mutlak, haydut da değilsiniz, serseri de değilsiniz, gezici tacir de değilsiniz. Nesiniz? Bunların hepsi de olabilirsiniz; aldırmıyorum, ilgilenmiyorum, bilmek istemiyorum. Bildiğim kadarı yetiyor bana. Siz, sizsiniz. Sizi ilk gördüğüm andan beri (o ilk anı hatırlıyor musunuz?), gözlerinizi ilk gördüğüm andan beri sevdim. Başka hiçbir şey ilgilendirmiyor beni. Tepenizden tırnağınıza kadar seviyorum. Herşey sıkıyor beni. Canımı sıkmayan tek şey sizsiniz.»

«Bianchina, sana söylemeliyim ki...»

«Hemen cevap vermeyin. Cevabınızı ne kadar geciktirirseniz, benim için o kadar iyi; çünkü umudum o kadar daha sürecek. Bırakın, umutlanayım. Beni hayatta tutan tek şey bu artık, size de hiç yük olmuyor.»

«Bunu sonra konuşuruz» dedi adam.

Böylece sözleşerek ayrıldılar.

Ertesi gün Spina, kararlaştırdıkları gibi, Via Morosini'nin köşesinde Chelucci'nin karısıyla buluştu.

«Annina'yı demin istasyona götürdüm» dedi kadın. «Murica'yı tekrar bulmak düşüncesiyle, gözlerinin nasıl mutlulukla parladığını görecektiniz!»

«Grupların kuruluşunda, Romeo'nun yerine kim geçti?»

«Bolla adında bir Milano'lu. Sizin burada olduğunuzu söyledim.»

Bir hanın kapısı yanında, önünde mangalıyla kestane satıcısı bir kadın oturuyordu.

Chelucci'nin karısı, «Bu kadın bize yardım eder» diye fısıldadı Spina'ya.

Kadın, Chelucci'nin karısına bir kesekâğıdı kestane uzattı. Biraz yürüdükten sonra Chelucci'nin karısı kâğıdı açtı. Kestanelerin arasında, Spina'nın Bolla ile nerede buluşacağını bildiren bir not vardı.

Trinità dei Monti'nin merdivenlerinde buluştular. Sol ellerinde taşıdıkları resimli spor dergisinden tanıdılar birbirlerini.

Bolla, «Uzun süre önce tutuklandığınızı sanıyorduk!» dedi. «Sizden artık haber alamıyorduk. Hattâ, sanırım, tutuklanma haberiniz dışarda basılan gazetemizde bile yayınlandı.»

Bolla işçiydi, ama 'tebdil' olarak seyyar satıcılık yapıyor ve dediğine göre, başarılı da oluyordu.

Elinde, ucuz parfümler, diş macunları, fırçalar, boyalar dolu bir çantayla, günde yirmi kadar berber dükkânı dolaşıyordu. Hükümetin nüfus politikasına uymadığı için bir zamanlar en büyük kazanç sağlayan malların satışı ya-

saklanmıştı.

Spina, «Roma'daki grupların durumu nedir?» diye sordu.

«Başladığımız noktaya döndük. Romeo'nun tutuklanması çok kötü oldu. Bağlantılarımızın çoğu kesildi, ya da güvenilmez duruma geldi. Başından başlamak zorundayız.»

«Yeni katılanlar oluyor mu bize?»

«Tek tük oluyor; ama genellikle yakalanıp, tehdit edildikleri zaman, fazla dayanamıyorlar. Ne biliyorlarsa anlatıveriyorlar. Bu yüzden de, daima yeniden başlamak zorunda kalıyoruz. Bazan bir ilişkiyi yeniden kurmak için haftalarca çalışmamız gerekiyor; ortadan kaybolan kişileri bulmamız, rastgele bir adresten bir adrese gidip aramamız, kimsenin gelmediği buluşmalar düzenlememiz gerekiyor. Ve sonunda, ilinti yeniden kurulduğu zaman, bazen birkaç gün sürebiliyor sadece. O zaman, sabırla yeniden başlamak zorunda kalıyorsun. Kanunsuz iş, sabır işi.»

«Bir gruba girmek isteyen yeni birine ne diyorsunuz? Ne iş veriliyor?» diye sordu Spina.

«Denemek için, birkaç beyanname dağıttırmakla işe başlıyoruz.»

Spina hoşnutsuzluğunu gizleyemedi.

«Herşeyden önce, dostluğunu kazanmanın doğru olacağına inanmıyor musun?» dedi. «Akşamları, boş olduğu zamanlar buluşmanın, bazen Pazarları gezmeye gitmenin ve yavaş yavaş, sadece politikadan değil, her konu üzerinde konuşmaya başlamanın daha doğru olacağını sanmıyor musun? Yani, bize duyduğu belli belirsiz yakınlıktan yararlanıp, kalbini kazanmak ve adam etmek, demek istiyorum.»

Bolla, daha tanışmadan hakkında pek çok şey duyduğu Spina'ya karşı belirli bir saygı duyuyordu, ama aynı zamanda, bütün aydınlar gibi onun da biraz acayip olduğu-

nu biliyor ve tartışmaya girmekten kaçınıyordu.

«Postayla öğrencilere yollamak üzere yüz tane kadar, gazete hazırladım» dedi.

«Ne var gazetede?»

«Baş yazıyı ben yazdım. Ayrıca, Katolik bir öğrenciden gelen güzel bir mektup var.»

«Onu kim yazdı?»

«Ben yazdım.» dedi Bolla. «Bir de milliyetçi bir öğrenciden gelen kısa ama özlü bir mektup var. Gözlerinin açılmış olduğunu yazıyor.»

«Kim yazdı?»

«Ben yazdım.»

«Bu marifetlere ne lüzum var?» diye sordu Spina.

Bolla, «Öğrencilerin uyanmaya başladığı intıbaını vermek gerek» dedi.

Spina'nın sabrı tükendi.

«Biz berber alayı değiliz» dedi yüksek sesle, «Görünüşü kurtarmak için çalışmıyoruz. Bizim için önemli olan, güçlü görünmek değil, güçlü olmaktır. İhtilâl marifet göstermek veya hokkabazlık etmek değildir. İhtilâl hakikattir, sadece ve sadece hakikat.»

«Ya hakikat, maneviyat bozucu olursa?»

«En yüreklendirici yalandan, daha az maneviyat bozucudur, yine de.»

Bolla tartışmayı sürdürmedi. Spina'nın iyi, ama acayip alınganlıkları olan bir arkadaş olduğunu biliyordu.

«Roma'da kalacağıma göre» dedi Spina, «Ben de bir meslek gurubuna, basit bir üye gibi katılmak istiyorum.»

Bolla, «Gaz işçilerinin gurubuna girebilirsiniz» dedi «Chelucci'nin karısı ile, kestaneci Sinyora Rosa, ilişki kurmanızı sağlarlar.»

Chelucci'nin karısı, Spina ile daha sonraki buluşma-

larına gelmedi. Spina, polisin göz hapsine almış olacağı kuşkusuyla, kadının evine gitmeye cesaret edemedi. Spina, siyasi yeraltı faaliyetlerinin kaidesini, biri buluşmaya gelmediği takdirde, yeniden sözleşmek gerekmeksizin, üç gün sonra aynı yer ve aynı saatte buluşmak kaidesini biliyordu. İki buluşma arasındaki süreyi, otelinde, İtalya'ya döndükten sonra görüp öğrendikleri konusunda, dışarıya gönderilmek üzere uzun bir rapor yazmakla geçirdi. Üçüncü gün, Chelucci'nin karısıyla buluşmak umuduyla tam zamanında Trastevere'ye gitti; Chelucci'nin karısı gelmediği takdirde vakti boşa geçmiş olmasın diye de, Bianchina'yı yanına aldı. Sinyora Rosa'nın kestane sattığı hanın önünden geçtiler. Siyah bir şala sarınmış, dizlerinin üstüne termofor koymuş olan ihtiyar kadın, mangalın ardında oturuyor; ateşi karıştırmak ve kestaneleri çevirmek için, ikide bir yerinden kalkıyordu.

Sinyora Rosa, Spina'yı tanıdı; seslendi ve bir kesekâğıdı kestane uzattı.

«Bunlar sizin» dedi. «Parasını bir hanım arkadaşınız verdi.»

Spina ile Bianchina, kestane yiye yiye yollarına devam ettiler. Spina kestanelerden birine sarılmış kâğıt parçasını açtı. «Chelucci serbest bırakıldı. Sizi görmek istiyor. Bugece geç vakit gelin» yazılıydı üstünde.

Bianchina notu gördü ve Spina'nın kendisine göstermesini ya da ne yazılı olduğunu söylemesini bekledi; ama Spina kâğıdı küçük parçalara yırtarak bir çöp yığınına attı ve başka şeylerden söz etmeye koyuldu. Spina, Via Morosimi'ye gidinceye kadar vakit geçirmek için, akşamı Bianchina ile geçirmeye karar verdi. Beraber yemek yiyip, hemen hemen boş olan bir kahveye gittiler.

Spina ilk olarak, kıza ciddi şeylerden söz etmeye ça-

lıştı. «Hayat,» dedi, «Kendi başına ciddî, ya da saçma, sıkıcı ya da ilgi çekici değildir. Böyle oluşu bize bağlıdır.»

Bianchina da katıldı bu düşünceye.

Spina devam etti. «Saçma bir hayat, görünüşe dayanır. Sadece şöyle ya da böyle görünmek ister. İlgi çekici görünmek, kafalı görünmek, güzel görünmek, bilgili görünmek, ve hattâ bazen, iyi kalpli, yardımsever ve cessur görünmek ister. Aptallar için 'olmak' önemli değildir; 'görünmek' önemlidir.»

Bianchina, bu düşünceye de katıldı.

Spina birden, «Her dediğimi niçin tasdik ediyorsun?» diye sordu.

«Sevgilim» dedi kız. «Sen ne dersen, hepsini tasdik ederim ben.»

Spina, cesareti kırılmış bir halde durdu. Boşuna nefes tüketiyordu.

«Şimdi anlıyorum dedi. «Sen küçük bir kazsın.»

«Ya sen? Gerçekten ne olduğunu söylememi ister misin?»

«İlgilendirmez beni.»

«Sen koca bir eşeksin.»

«Neden?»

«Bir kadın,» dedi Bianchina. «Gerçek bir kadın, daima sevdiği erkekle aynı fikirdedir. O Katolikse, Katolik olur; Müslümansa o da Müslüman olur; pul kolleksiyoncusu ise, o da değerli ve ender pullar toplar.»

«Demek, sence, bir kadın daima şöyle ya da böyle görünmeye çalışır.»

«Affedersin ama, şimdi tam eşekleştin. Bir erkeği gerçekten seven bir kadın, onun sadece kara gözlerine âşık olmaz, aynı zamanda fikirlerini de sever ve bunu tabii ola-

rak, içtenlikle yapar. Öyle olduğunu sanmıyor musun?»

«Bir erkeğe bağlı olmayan kadın neye inanır?»

«Günün birinde ortaya çıkacak olan tanımadığı ilâha tapar.»

«Diyelim ki, bir kadın kocasınınkilerden farklı fikirlere sahip?»

«O zaman kocasını aldatıyor ve düşünceleri âşığının düşünceleri, demektir. »

«Ya aldatmıyorsa?»

«O zaman, sevişmekten zevk almayan bir kadın olması gerek.»

Spina böylesine saçma bir konuşmayı sürdürmenin anlamsız olduğuna karar verdi. Bianchina, onun bu kadar kolay umutsuzluğa düşmesine üzülmüştü. Yatıştırmak için, taviz vermeye kalktı.

«Senin düşündüklerini düşünmek istememe kızdın mı? Senden farklı düşünmemi mi istiyorsun? Eğer öyleyse, bir sözün yeter. Başka ne istiyorsun benden? Bütün isteğim, seni memnun etmek; sen ne istersen onu yapmaya, onu düşünmeye hazırım.»

Spina, sabrı taşmasın diye elinden geleni yaptı.

«Vicdanına uygun davranmanı; kafana ve aklıselimine uygun düşünmeni ve bütün bunların özel hayatına bağlanmamasını istiyorum.»

«İstediğin buysa, yapacağım» dedi Bianchina. «Ama karşılığında, beni sevecek misin?»

Spina kalktı, şapkasını aldı ve hızla kapıya yürüdü. Bianchina, onun şaka yaptığını sanarak, şaşkınlıkla baktı. Ama, arkasına bile dönmeden gerçekten çıkıp gideceğini anlayınca, arkasından seslenmeye vakit bulabildi, ancak.

«Sen erkek değil, devekuşusun!»

Spina, kahveden çıkınca, vaktin Via Morosini'ye gi-

dip Chelucci'yi görecek kadar gecikmiş olduğunu anladı. Evin göz hapsinde olmadığından emin olmak için, dolaşıyormuş gibi yaparak sokakta üç dört tur attı. Sonra içeri girip, yarı karanlık merdivenleri hızla tırmandı. Sinyora Rosa'nın, son sahanlıkta gözcülük yaptığını gördü. Yaşlı olduğu ve gözlerinin kararmasından korktuğu için, başını ellerine dayamış, dönerek çıkan merdivenlerin kuyuya benzer boşluğuna bakıyordu. Cheluccilerin evi, Spina'nın önceden bildiği, bir tek yoksul odadan ibaretti. Kör adam, karısıyla annesinin arasında, bir masada oturuyordu. Karısı, konuğun adını fısıldadı körün kulağına. İki adam uzun uzun kucaklaştılar. Sonra kör adam, yine iki kadının arasına oturdu. Zayıflamıştı, boyu uzamış gibi görünüyordu. Daha otuzunda bile yoktu, ama saçları kırlaşmıştı. Spina'yı sorulara bağmaya başladı, hemen.

«Rusya'daki durumumuz nedir şimdi? Çin'deki durumumuz nedir?»

Hareketleri acemice, çekingen, hemen hemen çocuksuydu: konuşurken, karşısındaki adamın yüzünü görecekmiş gibi başını öne uzatıyor, sonra terbiyeli bir öğrenci gibi, ellerini dizlerinin üstüne koyup cevap bekliyordu. Spina onu son gördüğünden bu yana, yüzündeki çizgiler değişmiş, daha yumuşamıştı; böyle olduğu, 'işinin' Rusya ve Çin'de iyi gittiği haberi üzerine yüzü memnunlukla aydınlandığı ve gülümsediği zaman iyice beliriyordu. O anda, neredeyse görüyormuş gibiydi. Ama, haber sormaya devam etmekten geri kalmıyordu.

«Viyana'da nasılız?... Barselona'da nasılız?... Fransa'da nasılız?»

İki kadın susuyor ve gözleri görmeyen erkeklerine bakıyorlardı. Saçlarını taramışlar, yıkamışlar, elbisesini değiştirmişlerdi; kendisini aynada görememesi gerçekten üzücüy-

dü. Bu zavallıcıklar da, hiç olmazsa birkaç uzak ülkede, adamın 'işlerinin' iyi gitmesine yürekten sevinmişlerdi. Saf bir köylü olarak kalmış olan Chelucci'nin annesi, oğlunu avutmak için:

«Tanrı bazan bir pencereyi kapar, ama bir balkonu açar» dedi.

Milano'lu bir işçi olan karısı, hiçbir şey demedi. Kocası oradaydı. Söylenecek başka ne vardı? Sofrada bir fazla tabak olacaktı. Yemek pişirmeye yarayan küçük bir gaz ocağı duruyordu masanın üstünde. Spina, yazın kadınları görmeğe geldiği zaman, odanın karşılıklı iki köşesinde, yere serilmiş iki yatak vardı. Şimdi aralarına bir üçüncü yatak daha konulmuştu ve sadece onun üzerinde yorgan vardı. Kış yeni başlıyordu ve kör adam anasıyla karısının yorgansız yattığını hiç bilemiyecekti.

Adam sorularına devam etti.

«Savaş nasıl gidiyor?»

«Dün misilleme olsun diye bir hastaneyi bombaladılar» dedi Spina.

«Kim bombaladı?»

«Dünyanın o bölümüne uygarlık götürme niyetinde olanlar.»

«Yağmurlar ne zaman başlayacak?»

«Mayısta.»

«Taaa Mayısta mı? Zavallı Habeşliler?» dedi kör.

Bu haberin onu üzdüğünü gören annesi atıldı; «Tanrı isterse, iki ay önce başlatır yağmuru» dedi. «Başka umut kalmadığı zaman, daima Tanrının acıması umudu vardır.»

Oğlu ona karşı gelmek istemiyordu. İki kadının ortasında oturuyordu, sağında anası, solunda karısı; sağında köy, solunda şehir. Kendisi hem köydü, hem de şehir.

«Murica'nın yine bizimle birlik olduğu doğru mu?»

diye sordu. «Annina ile barıştığı doğru mu?»

«Evet.» dedi Spina. «Bambaşka bir insan oldu.»

«Senin niyetin nedir? Burda kalmak mı? Tekrar dışarıya gitmek mi?»

«Burada kalıyorum. Gaz işçilerinin gurubuna gireceğim.»

«Bizim guruba mı?»

Sinyora Rosa girdi içeri ve seslerin komşuları kuşkulandırabileceği düşüncesiyle artık gitme vaktinin geldiğini söyledi. Spina, ezberlemesini ve herhangi bir yere yazmamasını söyliyerek, Chelucci'nin karısına kaldığı otelin adresini ve kullandığı Çekoslovak adını verdi.

İki gün sonra Chelucci'nin karısı telefon edip, Annina'dan önemli bir mektup geldiğini, ona göstermek istediğini söyledi. Spina onunla, Pantheon dolaylarında bir mahallebicide buluştu ve kadın Annina'nın mektubunu gösterdi. Mürekkeple yazılmış bir kaç satırdan sonra, limon suyuyla yazılmış şu sözler vardı:

«Murica dün tutuklandı. Burada büyük heyecan var. Kendilerine 'duvar yazarları gurubu' diyen birkaç genç, ne yazmaları gerektiğini, hakikatin ne olduğunu soruyorlar bana. Pratola'dan bir adam da beni görmeye geldi.»

Spina, Marsica'ya gitmeye karar verdi.

Chelucci'nin karısı, «Sizi yakalarlar» diye uyardı onu, «Şimdi çok sıkı takip var.»

«İnsanın doğduğu yer evi gibidir.» dedi Spina. «Daha kolay tanınırsın, ama daha kolay da gizlenebilirsin.»

Hemen Bianchina'yı bulmaya gitti. Odasındaydı. Ağlamaktan gözleri kızarıp, şişmişti.

«Sana gerçekten ihtiyacım var» dedi. «Murica'yı tutuklamışlar. Derhal Fossa'ya gitmen gerekiyor. Oradan Avezzano'ya gideceksin. Tanıdığın herkesle, ama dikkati çekmeden

konuşmanı istiyorum. Ne olup bittiğini ve ne hazırlandığını öğreneceksin.»

«Sen burada mı kalacaksın?»

«Ben yarın arkandan geleceğim. Pratola'lı arabacıyı, arabasıyla, öğleden az önce Fossa ile Rocca dei Mars arasındaki yola gönder. Bir de, geceyi geçirebileceğim bir yer bulmanı istiyorum bana.»

«Teyzemin oteline gitmeyecek misin?»

«Hayır, çünkü rahip kılığında olmayacağım.»

«Geceyi birlikte geçirebilir miyiz?»

«Evet.»

Bianchina sevinçle fırladı. Eşyasını toplayıp hemen çıktı. Spina, Roma'dan ertesi sabah ayrıldı. Tivoli trenine bindi; oradan da Abruzzi'ye gidecek olan ve her istasyonda duran bir banliyö trenine bindi. Sıkı polis kontrolünün ancak, sürat katarlarında olduğunu biliyordu. Ama trenin yavaşlığı onu çileden çıkaracak gibiydi. Marsica'da neyle karşılaşabileceğini bilmiyordu. Annina, büyük heyecan olduğundan söz etmişti, ama bu herhangi bir anlama gelebilirdi. Murica'nın kurduğu arkadaşlıkların, eski durumu, böylesine kısa bir sürede değiştirmesine imkân var mıydı? Durum ne olursa olsun, Murica'nın yerine geçmesi ve onun tutmuş olduğu iplerin ucunu kaçırmaması gerekiyordu. Don Benedetto'nun sözlerini hatırladı: 'Her mevsimin kendine göre işi vardır. Budama mevsimi, sulama mevsimi, fıçıları hazırlama mevsimi, üzümleri toplayıp sıkma mevsimi.' Marsica'da hangi mevsime varmışlardı? Pratola'lı adamla, Annina ile, Bianchina ile, 'duvar yazarları' ile, Murica'nın öteki arkadaşları ile konuşarak bunu anlamaya çalışacaktı. Mevsim hangisiyse ona göre davranacak ve yönetecekti.

Tivoli'de bindiği tren, Avezzano'dan öteye gitmiyordu, ikinci peronda duran bir trene aktarma yaptı. Tren pazardan

köylerine dönen kadınlar ve satıcılarla doluydu.

Bir kadın Spina'ya, «Noel'den önce, pazar hep kalabalık olur» dedi. «Hem şimdi, Tanrıya şükürler olsun, askere giden oğulları için maaş alan bir sürü insan var, onun için piyasada para bollaştı.»

Fucino vadisini çevreleyen dağlar dizisi, kardan bembeyaz kesilmişti. Bazı yerlerde, derin vadinin çevresindeki ilk sırayı meydana getiren yamaçlar bile karla kaplanmıştı. Spina yerlere kadar uzanan siyah bir palto giymiş, boynuna siyah yün atkı sarmıştı. Bu şekilde, onu rahip olarak tanıyan biriyle karşılaştığı takdirde rahip cübbesiyle, yakalığını çıkartmış olduğunu farketmiyeceklerdi.

Aynı zamanda, gerekirse, alelâde bir vatandaş görünüşünü edinmek için paltosunun düğmelerini çözmesi ve atkısını çıkartması yetecekti. En büyük ustalığı da şapkasındaydı. Öyle bir kumaşı ve biçimi vardı ki, isteğe göre dinî ya da sivil bir şapka haline sokulabilirdi. Bütün iş, şapkayı nasıl giydiğine ve ne yana eğdiğine bağlıydı. Bu keşif, Roma'da bir şapkacıda Spina'nın epey vaktini almış, ama sonunda sevinçli bir çocuk gibi gülmesine sebep olmuştu.

Fossa istasyonundan arkasına bakmadan çıktı ve Rocca yönünde uzanan yolda ilerlemeye başladı. Yol hafif bir yokuşa sarıyor, bağlık bir tepe ile tarlalar arasında sınır çiziyordu. Bir dönemeçte, Pratola'lı adam arabasıyla yetişti ona. Spina birşey söylemeden arabaya bindi ve atlar hızla yola koyuldu.

«Murica'dan haber var mı?» diye sordu Spina.

«Dün öldü.»

Solda, asmalar son yapraklarını döküyorlardı. Sağda, tarlalar, yeni süren ekinin tatlı yeşilliği içinde uzanıyordu. Murica dün ölmüştü. Gökyüzü kurşuni ve kar yüklüydü.

Spina, «Birbirinizi tanıdığınızı ve arkadaş olduğunuzu

söylemişti bana» dedi.

«Arkadaştık» dedi arabacı «İnsan onunla seve seve vakit geçirirdi. İyi insandı, başka insanlara da iyi olmak isteği verirdi. Bize ihtilâlden de söz ederdi. 'Birbirinizden korkmadan beraber olmak, işin başı bu.' derdi.»

Birbirimizden ayrılmamalıyız» dedi Spina. «Bölünüp dağılmamalıyız.

«Bir kâğıda şöyle yazmıştı: 'İnsanlar arasında, nefret ve yalan yerine, hakikat ve kardeşlik hâkim olacak; paranın yerine emek hâkim olacak.' Tutukladıkları zaman üstünde bulmuşlar o kâğıdı, o da inkâr etmemiş. Bunun üzerine, Fossadaki milis barakalarının avlusunda, başına taç yerine bir lâzımlık geçirmişler. 'İşte hakikat bu' demişler. Sağ eline, âsâ yerine bir süpürge verip, 'İşte, kardeşlik.' demişler. Sonra yerden aldıkları kırmızı bir halıya sarıp, bağlamışlar; askerler tekmeliyerek birbirlerine yuvarlamaya başlamışlar. 'İşte, emek' demişler. Yere yığıldığı zaman, kabaralı çizmelerle üstüne çıkıp tepinmişler. Hukukî soruşturma işte böyle başlamış. İki gün dayandı buna.»

«Onun gibi yaşarsak, o ölmemiş olur» dedi Spina. «Birlik olmalı ve korkmamalıyız.»

Pratola'lı adam başını salladı.

Spina, «Adalet arayan bir insan neden korkabilir?» dedi.

Pratola'lı, «Kaatiller korkar ölümden» dedi.

Rocca'nın eteklerinde, tarlaların ortasında, bir yanı büyük bir avlu olan Murica'ların evini gösterdi.

Spina, Pratola'lı adama, daha sonra gelip kendisini almasını ve mümkün olursa Bianchina'yı getirmesini söyledikten sonra, çimenli bir yoldan eve doğru yürüdü. Tek katlı ama geniş ve ferah bir evdi bu. Yas töresine uygun olarak bütün pencerelerin pancurları kapalı, sokak kapısı ise ardına kadar açıktı. Kapının önündeki avluda, büyük,

kare biçiminde, sağlam yapılı, yanları mavi ve kırmızı boyalı, oku havaya dikilmiş, iki tekerlekli bir araba duruyordu. Arabanın yanında, üzeri hâlâ topraklı bir saban vardı. Töreye uygun olarak, baş sağlığı dilemeye gelenler, sürekli girip çıkıyordu eve. Spina tereddüt ederek içeri girdi, ama kimse ona dikkat etmedi. Kapıdan girince, hem mutfak, hem de tarım araçları için depo olarak kullanılan, taş döşemeli büyük bir odada buldu kendini. Siyahlar ve sarılar içindeki kadınlar, ocağın yanında yere oturmuşlardı. Erkekler masanın çevresinde ayakta duruyor, topraktan, ekinlerden söz ediyorlardı. Spina, odanın öteki ucunda, tek başına bir tabureye oturmuş, soğuktan ve bütün bu yanbancıların arasında olmanın verdiği korkudan titreyen, solgun ve şaşkın Annina'yı gördü. Ağlamıyordu bile, çünkü ağlamak için insanın ya yalnız, ya da bildikleri arasında olması gerekir. Ama Spina'yı görür görmez, kendini daha fazla tutamadı ve hıçkırmaya başladı. Ölünün anasıyla babası, siyahlar içinde, bitişik odadan geldiler. Kadın Annina'nın yanına gitti; gözyaşlarını sildi, sırtına büyük, siyah bir battaniye sardı ve ocağın önünde, kendi yanında bir tabureye oturttu.

«Kim bu?» diye sordular kadınlar birbirlerine.

Biri, «Nişanlısı,» diye cevap verdi. «Şehirden gelen nişanlısı.»

Baba, öteki erkeklerle birlikte, masanın başına oturdu. Yakında bir köyden akrabalar ve bir alay çocuk geldi. Ana, töreye uyarak oğluna ağıt yakmaya başladı. Onu kurtarmaya çalışmıştı; güçsüzlüğünden, nahifliğinden, duygulu oluşundan doğan kaderin elinden kurtarmak için, onu uzaklara, okumaya göndermişti. Ama kurtaramamıştı. Şehrin havası ona göre değildi. Toprak geri çağırmıştı onu. Toprağı işleyip babasına yardım etmeye başlamıştı. Bun-

dan kısa zamanda usanacağını sanmışlardı; çünkü her gün toprakla uğraşmak, Tanrının insanlara verdiği bir cezaydı. Ama yavaş yavaş, tohumları ayırır, fıçıları doldurur, bahçeye bakardı. Ana, arada bir ağıtı yarıda kesiyor, ateşi karıştırıp, kuru dallar atıyordu. Don Beneddetto'nun kardeşi Marta da yas kılığında geldi. Komşu köylüler geldiler. Ötekiler gittiler. Büyük kapıdan, araba ve saban görülebiliyordu. Masanın başında duran ihtiyar Murica, erkeklere şarap ve ekmek sundu. Şarabı kadehlere boşaltıp, «İçin!» dedi, ekmeği bölüp, «Yiyin!» dedi.

«Bu şarabın yapıldığı üzümlerin budanmasında, sulanmasında, toplanmasında bana o yardım etmişti. Onun şarabıdır bu, için!»

Dilenciler geldiler.

«İçeri girsinler.» dedi anası.

«Casusluk etsinler diye göndermişlerdir bunları.» diye mırıldandı biri.

«Bırakın, gelsinler.»

Çok kişi, dilencilere yiyecek içecek vermekle, bilmeden İsa'yı doyurmuş olur.

«Yiyin, için.» dedi baba. «Bu onun ekmeği, onun şarabı.»

Baba, Spina'nın yanına gelince, yüzüne baktı.

«Nerdensiniz siz?» diye sordu.

«Orta'lıyım.»

«Adınız nedir?»

Annina ayağa kalktı ve ihtiyarın kulağına bir ad fısıldadı.

«Babanızın gençliğini bilirim.» dedi Spina'ya. «Pazarda, benden bir kısrak almıştı. Tanrının çağırdığı oğlumdan sizin çok sözünüzü duymuştum. Buraya, anasıyla sözlüsünün arasına oturun; yiyin ve için, çünkü bu onun ek-

meği ve onun şarabıdır.»

Spina, «Ekmek birçok buğday tanesinden yapılmıştır» dedi. «Onun için beraberliği temsil eder. Şarap, birçok üzüm salkımından yapılmıştır, onun için, o da beraberliği temsil eder. Benzer, eş ve yararlı şeylerin beraberliğini. Böyle ce, birbirine uyan hakikatle kardeşliği de temsil eder.

Spina'nın sağında, ölen dostunun anası oturuyordu, bir köy kadını; solunda sözlüsü oturuyordu, bir işçi. Spinan'nın kendisi ise, hem şehirdi, hem de köy.

İhtiyar Murica, «Ekmeğin yapılması dokuz ay sürer.» dedi.

«Dokuz ay mı?» diye sordu ana.

«Tohum Kasımda ekilir, Temmuzda hasat yapılıp harmanlanır.» Ayları saydı: «Kasım, Aralık, Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, tam dokuz ay. Üzümlerin olması da dokuz ay sürer, Marttan, Kasıma kadar.» Ayları saydı. «Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, tam dokuz ay.»

«Dokuz ay mı?» diye tekrarladı ana. Daha önce hiç aklına gelmemişti bu. Bir insanın teşekkülü de aynı sürede oluyordu. Nisanda doğmuştu oğlu. Ayları geriye doğru saydı. Nisan, Mart, Şubat, Ocak, Aralık, Kasım, Ekim, Eylül, Ağustos.

Marta, «Bebekliğini, senin gençliğini, onu kucağımda tepelere çıkarışımı hatırlıyorum.» dedi «Don Benedetto, seni asmaya, onu üzüm salkımına; seni mısır sapına, onu mısır tanesine benzetirdi.»

Bianchina kapıda göründü, Spina onu karşılamaya gitti.

«Hemen gitmelisin. Kim olduğun anlaşıldı.» dedi kız.

«Nerden biliyorsun?»

«Avezzano'da Alberto Colamartini'yi gördüm.» dedi.

«Beni hâlâ seviyor ve Pompeo Afrika'ya gittiği için, artık kıskanmıyor. Senin öğüdüne uyarak, onu iyi karşıladım. Şimdi milis subayı o; birkaç gündür bürosunda, Pietro Spina diye birinin büyük bir resmi olduğunu söyledi bana. Resme baktığı zaman, Pietro Spina ile Don Paolo Spada'nın aynı insan olduklarına kesinlikle inanmış. Bu inancını sarsmaya çalıştım, ama imkânsızdı. Sabah, üstlerine ihbar etti Bugün trende, ya da Fossa istasyonunda tanınmamış olman büyük şans. Kaybedecek bir dakikan bile yok. Çevredeki bütün asker ve milis karakolları şimdiden haberdar edilmişlerdir.»

Spina, Annina ile konuştu, sonra ihtiyar Murica'dan kendisine birgün için bir at vermesini rica etti. İhtiyar, daha yeni eğitilmeye başlamış, nefis bir tay getirdi avluya.

«Temiz hava iyi gelir ona.» diyerek Spina'ya verdi.

«Ben ne yapabilirim?» diye sordu Bianchina.

«Pratola'lı adam ne derse onu yap ve ciddi ol.» dedi Spina. «Ben doğru Pietrasecca'ya gidiyorum; orada, yakmak istediğim bazı kâğıtlarım var. Ondan sonra Pescasseroli'ye doğru yola çıkacağım. Oradan da Cinque Miglia ovasından, Alfedana veya Scanno'ya geçerim. İlk fırsatta sana haber göderirim.»

Taya bindi. Köy usulünce, ne gem ne de eyer vardı hayvanın üstünde; sadece boynuna ip yular takılmıştı. Yabancının ağırlığını sırtında duyar duymaz, kişniyerek tarlalara doğru bir koşu tutturdu hayvan ve yıllardır ata binmemiş olan Spina'yı gafil avladı. Yulara asılmak boşunaydı. Spina düşmemek için hayvanın boynuna yapışmak zorunda kaldı. Ama, ilk öfkesi yatıştıktan sonra, tay uslandı ve Spina'nın kendisini Pietrasecca'ya yöneltmesine boyun eğerek, köy patikasından araba yoluna doğru tırısa geçti.

Spina, Lama'yı arkada bırakıp, Pietrasecca vadisinin sınırını çizen köprüye birkaç adım yaklaştığı anda, bir milis önünü kesip, 'Dur! Dur!' diye bağırdı. Adamın birden ortaya çıkışından ürken tay, yine çılgınca koşmaya başladı; Spina bu sefer onu kollamaya çalışmadı. Pietrasecca vadisinin ilk yamaçları çok dik olduğu halde, tay bir solukta tırmandı. Ancak, yol karla kaplanmaya başladığı zaman yavaşladı. Spina, ikide bir arkasına dönüp, bakıyordu, ama takip edildiğini belirten birşey yoktu. Milisin onu yaya olarak takip etmesi mümkün değildi. En yakın ihtimalle, çevredeki karakollara haber verip, atlının eşkâlini bildirirdi. Bu durumda, vâdinin ağzına gözcü konur ve süvari devriyeler ya da motosikletli milisler vâdiyi Pietrasecca'ya kadar tararlardı. Spina, içinden kurtulamıyacağı bir kapana kısılmış gibi duydu kendini. Pietrasecca'ya doğru ilerlemeye devam etti, ama vâdi, geçit vermeyen bir çıkmazdı. Nereye gidebilirdi? Geriye dönüp ovaya doğru inmek, boynunu ipe uzatmak demek olurdu; çünkü asker ve milislerle karşılaşacağı muhakkaktı. Ama Pietrasecca'da kalmak da bundan farklı değildi, orada da kapan tutulmuş bir fare gibi yakalanacaktı. Çözüm yolu göremiyordu. Tay, soluk soluğa kalmış, sırtı buğulanmış, ağzı köpürmüştü, ama hâlâ hızını kesmiyordu. İlerledikçe, manzara değişti. Çok kar yağmıştı ve kurşuni gökyüzü, daha da yağacağını gösteriyordu. Vâdinin beyaz duvarları, hiçbir zaman böylesine yüksek ve aşılmaz görünmemişti ona. Tırmanma zorluğu bir yana, tepelerin arkasındaki köyler de Marsica'ya bağlı olduğu için, köy milisleri ve askerlere alarm verildiğinden, tepeleri aşmaya kalkması boşunaydı.

Pietrasecca göründü. Spina, din adamı havasına girmek için, şapkasını düzeltti, paltosunu ilikledi. Pietrasecca'nın arkasındaki dağ, kardan bembeyazdı. Farklı yüksel-

tilerde, iki hörgüçlü bir deve gibi, iki doruğu vardı. Büyük hörgüç vâdinin ağzını kapatıyor, daha basık olan küçüğü, vâdinin sağ yamacına bağlanıyordu. İki tepenin arasında, 'Keçi Semeri' denilen, derin bir çukur vardı. Pietrasecca'dan geçen derenin kaynağı, oradaydı. Spina, karşı tepeye ulaşmak için bir tek yol olduğunu biliyordu; bu 'semer'in üzerinden uzanan, ancak katırla geçilebilecek bir patikaydı ve şimdi karla kapanmış olmalıydı. Spina, Şatap'ın, Semer'i yazın geçip öte yandaki evlere ulaşmak dört beş saat alır, dediğini hatırladı. Ama ya kışın? Daha güçlü bir halde olsaydı, kıstırıldığı kapandan tek kurtuluş yolu buydu. Ama, bu mevsimde uzun ve tehlikeli bir tırmanmayı göze almak, bir delilik olmaz mıydı? Varını yoğunu akıllıca kumara sürmek; Pietrasecca'da kalıp, şu ya da bu yana gitmiş gibi yaparak, aslında bir kulübede, onbeşte bir yakılan ortak fırında, bir mahzende, boş bir fıçıda gizlenmek daha doğruydu. Ama bunun için bir suç ortağı bulmalıydı ve böyle biri yoktu ortada.

Bunları düşüne düşüne Pietrasecca'ya geldi. Tayı hanın kapısına bağladı; tam içeri gireceği sırada, peşinden birinin geldiğini duydu. Döndü; gelen Cristina idi; yüzünde öylesine bir ıstırap vardı ki, Spina'yı ürküttü.

«Kardeşimden mektup aldım.» diyebildi.

Spina, Alberto'nun başına birşey geldi sandı, ama kızın söyliyecekleri başkaydı.

«Bana doğru söyleyin,» dedi. «Gerçekten Pietro Spina mısınız siz?»

«Evet» diye cevap verdi adam.

Matalena hanın önüne çıktı, ikisi de farklı duyguların etkisiyle sarsılmış ve susmuşlardı. Spina odasına çıktı, eşyasını topladı, bir sürü kâğıt yaktı. Arada bir duruyor, pencereden vâdi yoluna bakıyordu. Kâğıtlarını düzene ko-

yarken, üzerine 'Cristina ile Konuşmalar' diye yazdığı deftere rastladı. Bir an durdu, sonra kapağın üstüne şu ithaf ve vedâ sözcüklerini yazdı:

'Sevgili, çok sevgili Cristina'm, burada hakikati, sadece ve sadece hakikati bulacaksın; hakikî ve temel olanı demek istiyorum; bu kötü günlerde gizlenen hakikatı, kalbin hakikatini. Pietro Spina.'

Defteri bir zarfa koydu; mutfağa indi, zarfı Americo'ya vererek, derhal Cristina'ya götürmesini söyledi. Bu arada Metalena'yı Şatap'a yolladı, adama bir günlük ücretini peşin vererek, tayı hemen Rocco'daki sahibine götürmesini söyledi. Sonra tekrar odasına çekildi. Yarım saat sonra Matalena, yemekte ne istediğini sormak için yukarı çıktı; ama odayı derli toplu ve bomboş buldu. Masanın üzerinde bir miktar para ve Matalena'nın gösterdiği konukseverliğe teşekkür vardı. Ne tuhaf bir gidiş, bir tek kelimeyle vedâ etmeden, hem de geldikten yarım saat sonra! Kadın bahçeye çıktı, ve karda adamın ayak izlerini gördü. Şaşkınlık içinde, derenin kıyısına kadar izledi. İzler oradan, dere boyunca, aşağı değil yukarı doğru devam ediyordu. Adam mutlak çıldırmış olmalıydı! Matalena sağır-dilsize rastladı ve işaretlerle, Rahibi görüp görmediğini sordu. Dağa doğru koşarken gördüğünü anlattı sağır-dilsiz. Magascia geldi ve bu tuhaf haberi doğruladı. Rahip deli gibi koşuyordu, şimdiye kadar çoktan uzaklaşmış olmalıydı.

«Çıldırmış olmalı!» diye haykırdı Matalena. «Yazın hep odasında otururdu, kışın bir metre kar varken tutup dağlara tırmanıyor!»

Ne yapacağını bilmeden, gidip Cristina'dan akıl danıştı. Kız, tek başına odasına kapanmıştı; büyük bir acı ve yıkıntı içindeydi. Spina'nın defterini henüz okuyup bi-

tirmişti.

«Rahip çıldırmış!» diye seslendi Matalena. «Kimseye söylemeden arka kapıdan çıkmış, sonra da dağ yolunu tutmuş.»

Cristina pencereye koşup, Matalena'nın gösterdiği yöne baktı.

Keçi Semeri'ne çıkan beyaz yamaçta, kimse görünmüyordu. Öyleyse, daha kolay ve daha uzun olan, dere boyunca uzandıktan sonra büyük zikzaklar çizerek dağın yanından geçen katır yolundan gitmiş olmalıydı.

«Yiyeceği olaydı bari!» diye dövündü Matalena. «Sırtında kalın birşeyler olaydı bari!»

Dereboyu, kayalar ve fundalıklarla öylesine örtülüydü ki, kaçan adamın ne kadar uzaklaşmış olduğunu görmek imkânsızdı; üstelik hava da pek açık değildi.

Matalena, «Birazdan ortalık kararacak.» dedi. «Semer'e ulaşsa bile, kar fırtınasına yakalanacak.»

Matalena, oğlu Americo'nun ağladığını duyunca, gitti. Cristina, gözleri adamın kaçmakta olduğu yöne dikilmiş, pencere önünde kaldı. Hayatına mal olabilecek bir maceraydı bu. Sağlığı öylesine bozuk, çevrenin öylesine cahiliydi ki; üstelik, yiyeceği ya da korunmasını sağlayacak birşeyler de yoktu yanında. Kız, birden, onun içinde bulunduğu tehlikeden dehşete düştü ve bu duygu ona başka düşünceleri ve ihtiyatı unutturdu. Spina'nın defterini yastığının altına gizledi; dolabından işe yarayabilecek, bütün yünlüleri çıkardı: bir hırka, iki yelek, eldivenler, iki atkı; bunları bir çıkına sardı. Sonra mutfağa gidip, bir iki somun ekmekle bir şişe şarap aldı, onları da giyeceklerin yanına koydu. Babaannesine görünmemek ve duyulmamak için, çıkını koltuğuna sıkıştırıp, ahıra gidiyormuş gibi arka kapıdan çıktı. Ama, ahıra gideceğine, küçük bir kavis

çizerek kilisenin ve mezarlığın arkasından dolaştı ve on metrelik dik bir tepeden kayarak, aşağıdaki yola indi. Burada bir an durup, küçüklüğünde yaptığı gibi kara oturarak, soluk aldı.

Patika, dere boyunca uzanıyordu. Cristina yukarı doğru yürüdü ve köyden kimsenin kendisini görmediğinden ve takibetmediğinden emin olunca koşmaya başladı; çünkü Spina yola çıkalı yarım saat olmuştu, onu yakalayabilmesi için hiç vakit kaybetmemesi gerekiyordu. Karda, yol boyunca uzanan birkaç ayak izi vardı; koşarken bir yandan da onun izlerinin hangisi olabileceğini kestirmeye çalıştı. İlerledikçe ayak izleri silinmeye başladı, ama hiçbiri dereden uzaklaşmıyordu. Keçi Semeri'ne giden uzun yolu, katır yolunu seçtiğini iyice belirtiyordu bu. Ona yetişebilmek için Cristina'nın tek fırsatı, vâdinin sağ duvarını meydana getiren, yüz metre yüksekliğindeki dik yamaca tırmanıp, kestirmeden gitmekti. Buraya tırmanmanın, yazın bile, ancak gözü pek oğlanlarla keçilerin girişebileceği bir macera olduğunu biliyordu. Kışın daha da tehlikeliydi. Ama, Spina'ya yetişmek için başka çare yoktu. Dereden karşıya atlayıp, tırmanmaya başladı.

Elleriyle, ayaklarıyla, kardan sıyrılmış köklere, çalılara, kayalara tutunarak tırmanıyordu. Birkaç kere tökezledi, yüzükoyun kara düşüp geriye kaydı. Yamacın en dik olduğu yer, incecik bir karla kaplıydı, rüzgâr savunup dağıtmıştı karı. Ama, Cristina, en güvenle ilerleyebileceğini sandığı yerde, yani kayaların arasında kara battı ve bütün gücüyle davranarak kurtarabildi kendini. Etekleri ve elinteki çıkın, ilerlemesini güçleştiriyordu. Büyük bir kaya çıkıntısının, bir çeşit mağara meydana getirdiği noktada, bitkin ve soluksuz bir halde karsız toprağa bıraktı kendini. Vadiden sis yükseliyordu. Kurşunî bir örtü dereleri kaplı-

yor, evleri gizliyor, tarlaları, çitleri, duvarları örtüyordu. Dünya, üzerinde canlı yokmuş gibi, yeniden yaratılıyormuş gibi, boş ve şekilsiz görünüyordu. Ama tamamen boş değildi, bir kadın ve bir adam vardı dünyada; tek başına ve belki de pek uzakta olmayan bir adam! Onu bulmak, yalnızlığı içinde onun yardımına koşmak için, ayağa kalktı.

İlerledikçe, yerdeki kar gittikçe sertleşiyor; Cristina'nın daha kolay yürümesine imkân veriyordu; ama aynı zamanda, daha kolay kaymasını da sağlıyordu. Terden sırılsıklam olmuştu. Uçuruma yuvarlanmamak için, birkaç kere tutunmak zorunda kaldığı dikenlerden yırtılan elleri, kan içindeydi.

Kalbi öyle hızla çarpıyordu ki, elini göğsüne bastırmak zorunda kalıyordu. Uçurumun tepesine vardığında, tırmanışının ne kadar sürdüğünü bilmiyordu. Bütün zaman kavramını kaybetmişti; bitkinlikten yola devam edemedi. Cadılar Çayırı denen, geniş, hemen hemen dikdörtgen biçiminde bir düzlüğe gelmişti. Bunun ötesinde, dağ, yumuşak bir eğimle yükseliyordu. Çevresi, üzerinde hiç iz bulunmayan karla kaplıydı. Oradan geçen olmamıştı. Dağın tepesine doğru yola devam etmek, alabildiğine yorucu olacak, üstelik de hiç fayda vermeyecekti. Cristina dağın çevresini dolanıp, Spina'nın yolunu kesmeye karar verdi. Bu yeni yönde yola koyuldu.

Manzara tamamen değişmişti. Pietrasecca vadisi gözden kaybolmuştu. Öteki dağların siluetinden ve doruklarından başka görünen birşey yoktu. Görüş alanı gittikçe daralıyordu. Yüzünü bıçak gibi kesen, dondurucu bir ayaz vardı. Akşam yaklaşıyordu, kar da yağacaktı nerdeyse. Cristina, dağı iki hörgüce ayıran ve Keçi Semeri'ni meydana getiren çukurun kenarına vardı. Karda ayak izi bulamadı. Fırtınaların ve sellerin dağdan sürükledikleri kaya

parçaları, taşlar saçılmıştı etrafa. Cristina, yarı beline kadar gelen karın içinde, ileriyi göremiyordu. Buraya ilk geldiği günü, bir bahar gününü hatırladı. Küçük bir kızdı o zaman, babası getirmişti. Bu seferki daha mutsuz bir manzaraydı. Cristina, Semer'e doğru tırmanmasına devam etti. Oraya varınca, iki yamaca birden bakmanın mümkün olacağını, Spina'yı daha kolay görebileceğini, hiç değilse kendisinin görülebileceğini düşünüyordu. Ama, devam edemiyeceği bir an geldi sonunda ve karın üstüne yığıldı. Spina'nın onu görmeden geçip gitmesini engellemek için, ciğerlerindeki son güçle adını seslendi. Ona yeni adıyla, gerçek adıyla sesleniyordu:

«Spina! Spina!»

Geçerse, sesini mutlak duyardı. Saçını düzeltti, yüzündeki, kirpiklerindeki, kaşlarındaki, kulağındaki, boynundaki karları sildi. Onu bulunca ne kadar şaşıracaktı! 'Önce, şu yünleri alıp giyin.' diyecekti ona. O da, 'Nasıl oldu da benden önce gelebildin buraya? diye cevap verecekti. 'Şimdi biraz ekmek yiyip, şarap için; fazla birşey değil ama, iyi gelir.' diyecekti ona. O, 'Cristina, yola benimle devam etmek ister misiniz?' diyecekti. Kendisi de, 'O kadar kolay değil, sevgili efendim; ailem olduğunu, eve gitmem gerektiğini unutuyorsunuz.' diye cevap verecekti. Bunları söyliyecekti ona. Olanca gücüyle «Spina! Spina!» diye seslenmeye devam etti.

O gelmezse, kendi durumunun da tehlikeli olacağını farketti. 'İşte böyleyiz biz, zavallı kadınlar; yardım etmek isteriz, sonra da kendimiz yardıma muhtaç oluruz.' Bütün gücüyle seslendi yeniden.

Ansızın bir ses geldi uzaktan; ama insan sesi değildi bu. Daha çok köpek ulumasını anlırıyordu, keskin ve uzundu. Cristina sesi tanıdı; kurt ulumasıydı; bir hayva-

nın av ulumasıydı bu; dağa yayılmış öteki kurtlara seslenişiydi; şölen çağrısıydı. Onları bekleyen öyle sert bir et de değildi üstelik. İnce, yumuşak, temiz bir etti; vaftizli bir et! Cristina, tipinin ve yaklaşan gecenin karanlığı için de, çukurlara bir gömülüp bir kaybolarak, kendisine doğru koşan yırtıcı hayvanı gördü. Daha uzaklarda, öbekileri de seçebiliyordu. Diz çöktü, gözlerini kapadı ve istavroz çıkardı.

SON

Basıldığı yer :
GÜN MATBAASI
İstanbul

"EKMEK ve ŞARAP", çağdaş İtalyan edebiyatının en büyük anıtlarından biridir. Ünlü yazar Ignazio Silone, bu eşsiz romanında, Güney İtalya köylülerini faşist diktaya karşı ayaklandırmak isteyen bir solcunun hikâyesini çok duygulu bir gerçekçilik içinde, şiir dolu bir anlatım ve insancıl bir mizahla dile getiriyor, sosyalist aydınlarla köylü kitleleri arasındaki derin uçurumu göz önüne seriyor.

Türk okuru, "EKMEK ve ŞARAP" da yazılanlarla kendi gerçeklerimiz arasında büyük bir benzerlik bulacaktır. Çünkü, en çetin şartlar altında yaşayan köylülerin, dolaylı ve dolaysız bir yığın gerici baskı yüzünden, politikaya ve eyleme duyduğu yabancılık, yalnızca güney İtalya'nın değil Türkiye'nin de çözülmesi gereken baş sorunudur. "EKMEK ve ŞARAP" bu açıdan okununca, çok daha yapıcı bir güç kazanıyor.

EKMEK VE SA
2 101411 114329 ra

Kapak: S. Maden